

DUE DATE SLIP**GOVT. COLLEGE, LIBRARY**

KOTA (Raj.)

Students can retain library books only for two weeks at the most.

BORROWER'S No.	DUE DATE	SIGNATURE

ŚĀNKHĀYANA GṚHYA SŪTRAM

(BELONGING TO THE ṚGVEDA)

The Oldest Treatise on Folklore in Ancient India

Critically edited from MSS with copious variants from Vedic works, extracts from Commentary of Narayana and Paddhati of Ramacandra with an introduction discussing the various problems of Mantra and Sūtra texts, assessment of Gṛhya Sūtras as a source of Folklore, etc. Appendix establishing relation of ŚGS with other Vedic works, Word-Indices of citations and Sūtra-text, RV. citations, contents of RV. GS.

By

S. R. SEHGAL

M.A., M.O.L., Ph.D.

With a Foreword

By

Padma-Bhushan Dr. SIDDHESHWAR VARMA

M.A., D.Litt

Available at

Munshi Ram Manohar Lal

ORIENTAL BOOKSELLERS & PUBLISHERS

Post Box 1165, Nai Sarak,

DELHI-6 (India)

Sole agent :

L. Salig Ram, Proprietor, Navyug Publications,
EQ. 7 Pacca Bagh, Jullundur (India)

1960

Price Rs. 30/-

Printed by Gopinath Seth at Navin Press, 6, Faiz Bazar, Delhi and
published by S.R. Sehgal, W-43, Rajourie Garden, New Delhi-15.

ऋग्वेदीयं

शाङ्खायनगृह्यसूत्रम्

मूलकोश - पाठान्तर-वैदिकसमानस्थलविभूषितं श्रुत्यन्तरीयसंवादविसं-
वादसमन्वितं श्रौतसौत्रपदानुक्रान्तं गृह्यान्तर्गत-ऋग्वेदमन्त्रसूचकम्-
ऋग्वेदीय-गृह्यकर्मप्रवर्णकं गवेपर्यागुम्फितया-म्राङ्गलीयभूमिकया

एम. ए., एम. ओ. एल., पी-एच. डी., इति विरुदभाजा
सहगलोपाह्वेन सीतारामेण प्रसाधितम्

शब्दब्रह्मनिष्ठानां पदवाक्यप्रमाणज्ञानां
पद्मभूषण डॉ० सिद्धेश्वरवर्मणाम्
उपोद्घातेन समलङ्कृतञ्च ।

Works by the Same Author

1. *Rtusamhāram (Kālidāsa)* 1944. Second Edition (*In Press*)
with complete word-Index, Historical Introduction etc.
2. *Kumgrasambhavam (Kālidāsa)*
critically edited with copious variants, Pada-Index etc.
3. *Śākuntalam (Kālidāsa)*
with word-Index, profusely illustrated. (*In press*).
4. *Rāṣṭra-Kavi Kālidāsa*
profusely illustrated. (*In press*)
5. *Rāmāyaṇa Pravesikā*—Introduction to the study of Tulastidāsa's
Rāmāyaṇa.
6. *Balacaritam (Bhāsa)*
with complete word-Index, profusely illustrated and bilingual
introduction in English and Hindi.
7. *Naigeya-śakṣānukramaṇi* (belonging to the *Sāmaveda*)
with complete Mantra-Index and emendations on Dr. Weber's
edition. (*In press*)
8. *Western Method of Interpreting the Vedas*
Shri Kashmir, Vol. 9, No. 1.
9. *The Importance of accent in the Vedas*
The Poona Orientalist, Vol. VI, No. 1-2.
10. *The Brāhmanic Method of Citations*
New Indian Antiquary, Vol. V, No. 12.
11. *Prepositional elements in the word Apāmārga*
Dr. Siddheshwar Presentation Volume.
12. *Dr. Roth's studies on the Pada-Pāṭha* (translated from German)
ABORI, Vol. XXXI.
13. *Critical study of the Bombay Edition of the Ṛgveda*
JOR, Vol. III, No. 1.

DEDICATED

To

Shri N. V. Gadgil,

Governor of the Punjab

*for his profound faith in the revival of
Vedic Traditions in the country.*

CONTENTS

	PAGES
Foreword	(ix)
Preface (<i>Sanskrit</i>)	(xi)
Preface (<i>English</i>)	(xiii)
Bibliography	(xv)
Abbreviations	(xvii)
Introduction	1— 56
An apology for the present edition	3— 7
Is Vedic tradition infallible ?	7— 8
The problem of tracing the sources of the mantras	9— 11
Sources of the Gṛhya texts	11— 12
The influence of AV on the RV Gṛhya Sūtras	12— 13
Incomplete data in BLOOMFIELD'S Vedic Concordance	13— 18
A critical view of Dr. CHINTAMANI'S edition of the KGS	18— 26
A criticism of Dr. Apte's monographs on ĀGS	26— 35
Comparative study of RV. schools with special reference to their GS	36— 40
Comparative study of ŚG and KG Sūtras	40— 43.
Comparative study of the ŚG and ĀG; KG and ĀG	44— 48
Contribution of the KG, AG	48— 52
Gṛhya Sūtras as a source of FOLKLORE	53— 56
Sanskrit Text	1— 68
Appendices	
(1) Extracts from commentary etc.	69— 88
(2) Relation of ŚG with Vedic texts	89—131
(3) Word-Index of citations	133—154
(4) Word-Index of Sūtra-text	155—190
(5) Index of RV. citations in ŚG, KG and ĀG	191—201
(6) Subject Index of RV. Gṛhya Sūtras	202—203

FOREWORD

The present work, being a new edition of the Śāṅkhāyana Gṛhya Sūtra after 51 years—the last one a curiosity of corrupted presentation, being published in 1908—appears to be an indication of intellectually awakening India. The notable features of this edition are transparent readability, highly elaborate variants, many sided indices and a text systematized with a heading of each subject.

But the outstanding characteristic of this edition is an exhaustive introduction which is evidently a product of years and years of intensive study, piercing reflection and comparative penetration. The most impressive portion of this introduction is "comparative study of the RV. schools with special reference to the Gṛhya Sūtras" Pp. 35-40). In this study we are told that the number of RV citations in Śāṅkhāyana Gṛhya Sūtra is 170, in Kauṣītaka Gṛhya Sūtra 167, and in Āśvalāyana Gṛhya Sūtra 125 (Page 37). Parallel context is preserved only in 36 cases, which have been thoroughly handled in merciless details (Page 38). This portion also establishes the post-Khila chronology of the Gṛhya texts concerned.

This wide and oppressive problem of tracing mantras has been handled in pages 9-11. A particular difficulty in this connection, viz. the difficulty of distinguishing between an injunction and mantra portion has been approached. It is very thought-provoking and debatable section and it is hoped that this challenging portion will rouse other Vedic scholars to reflect on this issue and that a further definite point will be gained in this line of thought.

The section on "comparative study of Śāṅkhāyana Gṛhya and Kauṣītaka Gṛhya Śākhās shows an intimate relation between these schools (pages 40-43) one of the contributions of the Śāṅkhāyana Śākhā is said to be six mantras such as (Adha svapnasya) RV 1,120,12 etc. (page 45) The contribution of Kauṣītaka Gṛhya is stated to be a special rite viz. Niskramanikā not mentioned in the other related schools (page 48).

The exhaustive discussion of various readings such as between (Jāyatām ; Jagatā) (Pp. 28-29) indicates that the edition is not of the mechanical but of the intellectual type.

निवेदना

इदं गृह्यसूत्रम् ऋग्वेदशास्त्रानुवारि भगवता साह्यापनेन प्रणीतम् । अस्य शास्त्रा
साह्यापनी, प्रवक्ता च सुपतः साह्यापनः । अस्य रचना उत्तरे गुर्जरप्रदेशे जातेति चरणभूहस्य
द्वितीयकण्डिकाया साष्टमभिहितम्—

‘उत्तरे गुर्जरे वेदो वेदो यद्गृह्य ईरितः ।

कौपीतक-शाह्याःश्च शास्त्रा साह्यापनी स्मृता ॥’

अस्य गृह्यसूत्रस्य भाष्यकारो नारायणो गुर्जरदेशमत्प्रकारेति सुविदितं विदुषाम् । अयं
ग्रन्थः शर्मप्यदेशीय-श्लोडनवर्गविदुषा गतसताब्द्याम् अष्टसप्तत्युत्तराष्टादशसततमे ख्रिस्ता-
ब्दे रोमनलिप्यां समाहितोऽनूदितश्च । तेनैव सूरिणा षडशीत्युत्तराष्टादशसततमे अब्दे भाङ्गल-
भाषायामयमनूदितः । तदनन्तरं वाराणसेय-संस्कृतग्रन्थमालायाम् अष्टोत्तरैकोनविंशतिसततमे
ख्रिस्ताब्दे नागरीलिप्या प्रकाशितः । अस्यां च मुद्रणं गृह्यसूत्रस्य भारत-विभाजनात् पूर्वं
सप्तचत्वारिंशत्तरैकोनविंशतिसततमे कामपुरमहानगरे समाप्तप्राप्तमानीत् । नगरं मस्नमात्
कुर्वंद्भिरनार्यैर्वंशस्त्राकं गृहं दग्धुं प्रवृत्तं तदा प्राणेशोऽपि गरीयसी भगवती वेद-विद्या
रक्षिता । विभाजनानन्तरं कार्यालयीय-वारिवारिकीभयविषयान्कूर्त्तुं अस्य प्रकाशनं पारयितुं
चिरायं प्रयत्नमेषोऽभवत् । अद्याह तदेव पुरतकं संस्कृत्य विदुषा पुरत उच्यते । संस्कृत-
श्लोडनम् पाण्डुलिपिषु उच्यते पाठा यथाप्यं निर्दिष्टाः । श्रौतग्रन्थेषु समासस्य लोपाः
पाठा अपि भूयसा अनुनन्वित्तूनां विदुषाम् अपेक्षारण-सौकर्यायं प्रदत्ताः । प्रतिखण्डम् अष्टा-
यस्य विषय-शीर्षकमुपन्यस्त्य येन सङ्गान्तर्गत-विषयो दर्शनं इव भावेन । श्रुतिविधिगत-
सन्दर्भाणां स्पष्टतार्यं भिन्नानि सौकर्याक्षराणि प्रयुक्तानि । तद्यथा-श्रौतग्रन्थैः शुकतपोसवा-
धरं विधिगतपाठाश्च वृष्णसौमनाशरं मुद्रिताः । टिप्पणेषु व्लूमफील्डशास्त्रज्ञमणीग्रन्थेषु प-
ल्लवानामपि समानस्पष्टानां समावेशो व्यवसि ।

गुर्जरप्रदेशे वर्तन्त्युत्प्र प्रवक्ता भया नारायणभाष्यं सावत्वेनोपलब्धम् । ततः
समुचिताः सन्दर्भा नीरक्षीरण्यायमनुसरता अत्र सगृहीताः । अन्ये सन्दर्भा रामचन्द्रपद्धति-
ग्रन्थाद् श्लोडनवर्गग्रन्थाच्च उद्धृताः । बह्वीभिर् अनुक्रमनिकाभिरेवं विभूषितश्च । प्रथमायां
सूच्यां श्रुत्यन्तरीमसंवादविसंवादस्पष्टकानि उद्धरणानि सगृहीतानि । द्वितीयायां श्रौतप-
दानि अनुक्रमान्तानि । तृतीयायां सौत्रपदानि समग्रहीतानि । पदानुक्रमनिकाया सुवन्तरूपाणि
पकारादिभ्रमेण निवेशितानि । तद्यथा-अदस्-अमुया, अमुप्ये, अमून्, अतो । इदम्-अयम्, अया,
अस्मिन्, इयम् । √अस् धातोर् अस्ति, अस्ति, अस्मि, भाः स्वाम; √भू भव, भविष्यति,
भूयासम् इत्यादि ।

ऋग्वेदगृह्यवाङ्मयमधिकृत्य पारोवर्यवित्तु विदित्तु यावती विवेचना गतसप्ततित्वेषु
जाता तस्या दिग्भाषेन समालोचनमपि नोपेक्षितमस्माभिः । भूमिकाभागे पूर्वेषाम् श्लोडन-

That the editor, in spite of pressing professional and domestic engagements, should have persisted, all single handed to go so deep into the subject for years and years is a marvel. Far from the International standards of research at the present day, such a work should never be the work of one man; it necessarily pre-supposes team work. If a team-work in Sanskrit scholarship could be actualized one day, then another edition of this work could be undertaken with special reference to the following :—

1. A thorough examination of all Manuscripts concerning the work.
2. A statistical survey of all parallel variants occurring in the manuscripts and of all items bearing on the contents of the work.
3. A complete register of all unusual passages occurring in the text, with parallels from other connected texts.
4. Separate indices of names, attributes and actions.

It is hoped that the Sanskrit Board, newly created by the Government of India; will reconstruct Sanskrit scholarship on International Lines and thus further enrich the country by stimulating the abilities of Editors like Dr. S.R. Sehgal.

Siddhanta Kumar

निवेदना

इदं गृह्यसूत्रम् ऋग्वेदशास्त्रानुसारि भगवता शाह्वायनेन प्रणीतम् । अस्य शास्त्रा शाह्वायनी, प्रवक्ता च सुयज्ञः शाह्वायनः । अस्य रचना उत्तरे गुर्जरप्रदेशे जातेति चरणभूहस्य द्वितीयकण्डिकाया स्वरूपमभिहितम् —

‘उत्तरे गुर्जरे देशे वेदो षट्ष्वच ईरितः ।

कौपीतक-ब्राह्मणञ्च शास्त्रा शाह्वायनी स्मृता ॥’

अस्य गृह्यसूत्रस्य भाष्यकारो नारायणो गुर्जरदेशमलङ्कारेति सुविदितं विदुषाम् । अयं ग्रन्थः शर्मप्यदेशीय-मोल्डनवर्गं विदुषा गजराताब्द्याम् अष्टसप्तत्युत्तराष्टादशशततमे ख्रिस्ताब्दे रोमनलिप्यां सम्पादितोऽनूदितश्च । तेनैव सूरिणा षडसोत्युत्तराष्टादशशततमे अब्दे आङ्ग्ल-भाषायामयमनूदितः । तदनन्तरं वाराणसेय-संस्कृतग्रन्थमालायाम् अष्टोत्तरैकोनविंशतशततमे ख्रिस्ताब्दे नागरीलिप्या प्रकाशितः । अस्मिन् मुद्रणं गृह्यपुस्तकस्य भारत-विभाजनात् पूर्वं सप्तचत्वारिंशदुत्तरैकोनविंशतशततमे लाभपुरमहानगरे समाप्तप्रायमासीत् । नगरं भस्मनात् कुवंद्विरनायैयंदास्नाकं गृहं दग्धुं प्रवृत्त उदा प्राणैर्म्योर्जनि गरीयसी भगवती वेद-विद्या रक्षिता । विभाजनानन्तरं कार्यालयीय-आरिदारिकोभयविषयसङ्कटैर् अस्य प्रकाशनं पारयितुं चिन्तय मत्तमयोऽभवम् । अद्याह तदेव पुरतकं संकृत्य विदुषा पुरत उच्यते । संस्कर-सोऽस्मिन् पाण्डुलिपिषु उल्लङ्घ्याः पाठा यथादयं निर्दिष्टाः । श्रौतग्रन्थेभ्यः समासस्थलीयाः पाठा अत्र भूयसा अनुनग्नित्पूर्वा विदुषाम् अर्थनिर्धारण-सौकर्यार्थं प्रदत्ताः । प्रतिषष्ठम् अक्षरा-यस्य विषय-सौकर्यमुन्यस्तं येन खण्डान्तर्गत-विषयो दर्पण इव भासेन । श्रुतिविधिगन-सन्दर्भाणां स्पष्टतार्थं भिन्नानि सौकर्याकाराणि प्रयुक्तानि । तद्यथा-श्रौतगन्धर्भाः शुक्लनीसका-क्षरैर् विधिगतपाठाश्च कृष्णसौकर्याक्षरैर्भूदिताः । टिप्पणेषु व्लूमफील्डनादानुक्रमणीग्रन्थेषुप-लब्धानामपि समानस्थलानां समावेशो ध्येयः ।

गुर्जरप्रदेशे वर्णवस्तुपुत्रं प्रवसता मया नारायणभाष्यं सावत्येनोपलब्धम् । ततः समुचिताः सन्दर्भा गौरक्षीरन्यायमनुसरता अत्र संगृहीताः । अन्ये सन्दर्भा रामचन्द्रपद्धति-ग्रन्थाद् मोल्डनवर्गग्रन्थाच्च उद्धृताः । बह्वीनिर् अनुक्रमणिकाभिरयं विभूयितश्च । प्रथमायां सूच्यां श्रुत्यन्तरीयसंवादादिसंवादास्पष्टकानि उद्धरणानि संगृहीतानि । द्वितीयस्यां श्रौतप-दानि अनुक्रमन्तानि । तृतीयस्यां सौत्रपरानि समग्रहीतानि । पदानुक्रमणिकायां सुदन्तह्याणि अकारादिक्रमेण निवेशितानि । तद्यथा-अदस्-अमुया, अमुप्यं, अमून्, अतो । इदम्-अयम्, मया, अस्मिन्, इयम् । √अस् घानोर् अस्ति, अस्ति, अस्मि, आः स्वाम् ; √भू भव, भविष्यसि, भूयासम् इत्यादि ।

ऋग्वेदगृह्यवाङ्मयमधिकृत्य पारोक्ष्यं विदुषु विदुषु यावती विवेचना गतसप्ततिवर्षेषु जाता तस्या दिग्भाष्येण समालोचनमपि नोपेक्षितमस्माभिः । भूमिकाभागे पूर्वेषाम् मोल्डन-

That the editor, in spite of pressing professional and domestic engagements, should have persisted, all single handed to go so deep into the subject for years and years is a marvel. Far from the International standards of research at the present day, such a work should never be the work of one man ; it necessarily pre-supposes team work. If a team-work in Sanskrit scholarship could be actualized one day, then another edition of this work could be undertaken with special reference to the following :—

1. A thorough examination of all Manuscripts concerning the work.
2. A statistical survey of all parallel variants occurring in the manuscripts and of all items bearing on the contents of the work.
3. A complete register of all unusual passages occurring in the text, with parallels from other connected texts.
4. Separate indices of names, attributes and actions.

It is hoped that the Sanskrit Board, newly created by the Government of India ; will reconstruct Sanskrit scholarship on International Lines and thus further enrich the country by stimulating the abilities of Editors like Dr. S.R. Sehgal.

Siddhanta Rama

निवेदना

इदं गृह्यसूत्रम् ऋग्वेदशास्त्रानुनारि भगवता शाह्यायनेन प्रणीतम् । अस्य शाखा शाह्यायनी, प्रवृत्ता च सुदृजः शाह्यायनः । अस्य रचना उत्तरे गुर्जरप्रदेशे जातेति चरपभूहृत्य द्वितीयकण्डिकायां स्पष्टमभिहितम् —

‘उत्तरे गुर्जरे देशे वेदो बह्वृच ईरितः ।

दोषीतक-ब्राह्मणञ्च शाखा शाह्यायनी स्मृता ॥’

अस्य गृह्यसूत्रस्य भाष्यकारो नारायणो गुर्जरदेशमन्तःकारेति सुविदितं विदुषाम् । अयं ग्रन्थः शर्मण्यदेशीय-प्रोल्डनवर्गविदुषा गतशताब्द्याम् अष्टसप्तत्युत्तराष्टादशशततमे ख्रिस्ताब्दे रोमनलिप्यां सम्पादितोऽनूदितश्च । तेनैव सूरिणा षडशीत्युत्तराष्टादशशततमे अब्दे आङ्गल-भाषायामयमनूदितः । तदनन्तरं वाराणसेय-संस्कृतग्रन्थमालायाम् अष्टोत्तरंशोत्तरशतशततमे ख्रिस्ताब्दे नागरीलिप्या प्रकाशितः । अस्मिन् मुद्रण गृह्यपुस्तकस्य भारत-विभाजनात् पूर्वं सप्तचत्वारिंशत्सुत्तरंशोत्तरशतशततमे लाभपुरमहानगरे समाप्तप्रायमासीत् । नगरं भस्मनात् कुर्वन्द्भ्रान्तार्यैदास्माकं गृह दग्धुं प्रवृत्तं तदा प्राणेश्चोऽरि गरीयसी भगवती वेद-विद्या रक्षिता । विभाजनानन्तरं कार्यालयीय-वारिदारिकोभयविषयमङ्कटं अस्य प्रकाशनं पारयितुं चिराय अक्षमयोऽभवत् । अद्याह तदेव पुरतकं सस्कृत्य विदुषां पुरत उच्यते । सस्कृत-श्लोऽस्मिन् पाण्डुलिपिषु उल्लेखः पाठा मयाद्यं निर्दिष्टाः । श्रौतग्रन्थेषु समासस्थलीयाः पाठा अत्र भूयसा अनुमन्यित्पूर्णां विदुषाम् अर्थनिर्धारण-सौकर्यायं प्रवृत्ताः । प्रतिखण्डम् अघ्यायस्य विषय-शीर्षकमुन्यस्तं येन सङ्गान्तर्गत-विषयो दर्पण इव भासेत् । श्रुतिविधिगत-सन्दर्भाणां स्पष्टतार्यं भिन्नानि सौसकाक्षराणि प्रनुवृत्तानि । तद्यथा-श्रौतमन्दर्भाः शुक्लनीसकाक्षरं विधिगतपाठाश्च वृष्णसीत्तद्विश्वरंमुद्रिताः । टिप्पणेषु ब्लूमफील्डभादानुक्रमणीग्रन्थेऽनुपलब्धानामपि समानस्थलानां समावेशो ब्ययायि ।

गुर्जरप्रदेशे वर्तन्त्युत्तरं प्रवृत्ता मया नारायणनाथ्यं साहित्येनोपलब्धम् । ततः समुचिताः सन्दर्भा नीरक्षीरग्यायमनुसरता अत्र सृष्टीताः । अन्ये सन्दर्भा रामचन्द्रपद्धति-ग्रन्थाद् प्रोल्डनवर्गग्रन्थाच्च उद्धृताः । बह्वीभिर् अनुक्रमणिकाभिरयं विभूषितश्च । प्रथमाया मूल्यां श्रुत्यन्तरीयसंवादिस्वदादसपष्टकानि उद्धरणानि संगृहीतानि । द्वितीयस्यां श्रौतपदानि अनुक्रान्तानि । तृतीयस्यां सौत्रपदानि समग्रहीतानि । पदानुक्रमणिकायां सुवन्तृत्वाणि भकारादिक्रमेण निवेशितानि । तद्यथा-अदस्-अमुया, अमुष्यं, अमून्, अतो । इदम्-अयम्, अया, अस्मिन्, इयम् । √अस् घाजोर् अस्ति, अस्ति, अस्मि, भाः स्याम; √भू भव, भविष्यति, भूयासम् इत्यादि ।

ऋग्वेदगृह्यवाङ्मयमधिकृत्य पारोवर्यवित्तु विद्वत्सु यावती विवेचना गतसप्ततिवर्षेषु जाता तस्या दिङ्मात्रेण समालोचनमपि नोपेक्षितमस्माभिः । भूमिकाभागे पूर्वेषाम् प्रोल्डन-

बर्ग, ब्लूमफील्ड, ब्राण्डे चिन्तामण्यादि-विदुषा मतानि विवेचितानि । आदौ ध्रुनेः अखण्डितपरम्परा समालोचिता । ततो मन्त्राणा मूलस्थलानुसन्धानं समीहितम् । गृह्यान्तर्गतमन्त्राणा मूलत्वमपि अनुसहितम् । ऋग्वेदवाङ्मये अथर्वणशाखायाः विद्यान् प्रभाव इति विवेचितम् । वैदिकपादानुक्रमणिका-प्रणेतुर् ब्लूमफील्डमहारायस्य मन्त्रसम्बन्धे समालोचना व्यधायि । अस्य ग्रन्थस्य सम्पादनकर्मणि वेदविद्यापारदृश्यनां स्वर्गीय डा० लक्ष्मणस्वरूप गुरुवर्याणामनुग्रहः प्रोत्साहनकारणम् । वैदिकसंस्कृतिप्रचारे व्यपगतजीवनयनाया, आचार्यविद्वत्बन्धुशास्त्रिणा भूयोभूय कृतज्ञताभारं वहामि यदंशुवर्षपर्यन्तमयञ्जनोऽन्तेवासिबन्धुः नीतः । अखण्डितविदां शब्दशास्त्ररत्निकपोषिताना भगवद्-यास्काद्वताराणा डा० सिद्धेश्वरवर्मणा हृदयतो धन्यवादं करोमि यदंशुसमयं निर्देशा प्रदर्शिता । अस्य ग्रन्थस्य च प्राक्कथनमस्ति । एवमेवा त्रिमूर्ति-विदुषा पञ्चतन्त्रान्ते आजीवनतपो वैदिकवाङ्मयं समजीवयत् । नोत्रेण वैदिक-संस्कृतौ महान् अनुराग समजायत । उत्तर-प्रदेश-मुख्यमन्त्रिणा संस्कृतोद्धारोद्घृतज्ञाना डा० सम्पूर्णानन्द परम-विदुषा संस्कृतसाहित्यसमृद्धौ विशेषानुरागं प्रशंसामि । नयीनायस्यमृदागृहप्रबन्धकस्य शोभोपो-नाथश्रेष्ठस्य वेदारनाथ-रामस्वरूपयोश्च सुमुद्रणस्य कृते धन्यवादं करोमि ।

‘अथो अथो ह वा एष आत्मनो यत्पत्नी, तस्माद् यावज् जाया न विन्दते । असर्वो हि तावद् भवति’ इति शातपथिकी ध्रुनि चरितार्थयन्त्या मम सहधर्मचारिण्या श्री जयरानी-देव्या भूमिकानुरुक्रमणिकारचनाया विदिष्ट साहाय्यमाचरितमिति सद्गुमानमस्या. सायुज्यं प्रशंसामि । वेदपदवाक्यप्रमाणपटीयमोर् आत्मानन्द-विद्यालंकार अमरनाथव्याकरणाचार्य मित्रवर्योः वृत्तज्ञताभारं वहामि याम्या सन्मार्गलोकनाय यथासमयं महान् सहयोगः प्रादशि । येषाम् अनिदिष्टाना विदुषा ग्रन्था निर्देशाश्च समालोचनाना सहायतामानीतास्तेषा धन्यवादं करोमि ।

अन्ते च राष्ट्रसंस्कृतेराधारभूतेष्वन्यतमम् ऋग्वेदीय-शाङ्खायनगृह्यमूर्तं वैदिकाना पुरतः प्रस्तोतुमं चेत. प्रयोगविज्ञानसाधुत्वेऽप्रत्ययमिष्व स्वभावतो भवतीति चापलाय प्रचोदितं मा सदसद्ब्यक्तिहेतव सन्तः प्रोत्साहयेयुरिति ।

अथवा कृतवाग्द्वारे यंशोऽस्मिन् पूर्वसुरिभि ।

मरुतो यञ्जसमुत्कीर्णो सुप्रसवेवास्ति मे गतिः ॥

दीपावल्याम्

ब्रह्मविहार ढब्ल्यू ४३,

नई दिल्ली-१५ ।

विदुषां वंशवदः

सहगलोपाद्धः सीतारामः

PREFACE

Manuscript Material and Plan

The critical edition of the Śāṅkhyaṇa Gṛhya Sūtra is based on the printed texts and MSS preserved in the Panjab University Library and Lalchand Research Library at Lahore. The MSS were collated before the partition of the country. Extracts from the commentary of *Narayana* and from the Paddhati of *Ramacandra* have been included. The commentary of *Narayana* was discovered by me during my stay in Gujarat. The following is the list of the material used in this edition :—

BMS—Benares Sanskrit Edition.

OMS—German Edition by *Dr. Oldenberg* published in *Indische Studien* Vol. XV.

PMS—MS in the Panjab University, Lahore.

LMS—MS lying in the Lalchand Research Library, D.A.V. College, Lahore, now shifted to Sadhu Ashram, Hoshiarpur, Panjab.

In preparing the text endeavour has been made to trace the origin of mantras occurring in the Gṛhya Sūtras and their variants found in other Vedic texts have been given in the footnotes. *Prof. Oldenberg's* investigations on his text both in English and German have been used and the results have been incorporated. Grouping of the various contexts has been indicated by suitable captions. To distinguish the Gṛhya texts from Vedic citations, the former has been printed in black and the latter in the white type.

The introduction treats of various topics, *viz.*, infallibility of the Vedic tradition, the problems of tracing the sources of Mantras; sources of the Gṛhya texts; the influence of AV. on the RV. Gṛhya Sūtras; incomplete data in *Bloomfield's* Vedic Concordance; Criticism of *Drs. T.R. Chintamani's* and *V.M. Apte's* illuminating researches; comparative study of the RV. Gṛhya Sūtras, GS. as a source of folklore.

Six useful appendices are given at the end. The first contains extracts from the works of *Narayana* and *Ramacandra*. The second deals with a comparative study of this sūtra with the important Vedic texts, *viz.*, RV. YV. TS. MS. KS. SV. AV. AB. ŚB. ŚŚ. ĀŚ. KŚ. ĀPŚ. MŚ. LŚ. ĀPM. SMP. BṛhD. The third gives an exhaustive word index of the whole text. In this, the different grammatical forms have been indicated by different signs. The fourth appendix contains the Word-Index of the

entire sūtra text. The fifth contains the study of the Ṛgvedic mantras found in the three schools. The last appendix deals with the contents of three Gṛhya sūtras belonging to the RV.

I am grateful to my distinguished predecessors especially to *Profs. Stenzler and Oldenberg* who were the pioneers to give impetus to the study of Gṛhya Sūtras in Europe. In India, *Drs. Raghuvir, Apte and Chintamani* are some of the foremost scholars who have enriched this field by their valuable investigations on the subject. This work was undertaken at Lahore before the partition of the country, and the printing of the textual portion was almost complete when disturbances broke out. My house possessing a treasured collection of rare Sanskrit books was reduced to ashes. After 1947 it was not possible to undertake this work which required undivided attention and sufficient funds. I am glad that in spite of onerous duties of the office, I have been able to devote my leisure to this branch of Vedic Studies. In this accomplishment I am beholden to my teacher, the late Dr. L. Sarup, and to Acharya Vishva Bandhu Shastri whose life is dedicated to Vedology. I am indebted to *Dr. S. Varma, M.A., D.Litt.*, one of the outstanding linguists of the world, for writing a Foreword to this work. I take this opportunity of thanking *Dr. Sampurnanand, Chief Minister of U.P.*, for his deep interest in and love for Sanskrit studies in the country. I am also grateful to *Profs. Atmanand Vidyalankar and Amarnath Shastri* for their valuable suggestions: I am also thankful to *Sarvashri G. N. Seth, the manager, Kedar Nath and Ram Swarup Sharma, the foremen of the Navin Press, Delhi* for their cooperation in printing the work.

I may also express my gratitude to my wife *Smt. Jai Rani Sehgal, M.A.* whose 'Sahadharmacaritva' has helped me considerably in the preparation of this work. In her, the Vedic maxim अयो यधो ह वा एष आत्मनो यदहती has proved literally true.

In the end I submit my work to the scrutiny of the scholars with *Kālidāsa's* words :

आ परितोषाद् विदुषा न साधु मन्ये प्रयोगविज्ञानम् ।

Deepavali '60
Brahmavihar,
W-43, Rajouri Garden,
New Delhi-15.

S. R. SEHGAL

BIBLIOGRAPHY

- Āgniveśya Gṛhyasūtra : Ed. by L. A. Ravi Verma, Trivandrum, 1940.
- Āpastambīya Gṛhyasūtra : Ed. by M. Winternitz, Vienna, 1887 with the commentaries of Haradatta and Sudarśanāchārya. Ed. by Chinnaswami Shastri, Benaras, 1928. English Translation by H. Oldenberg in SBE, Vol. XXX, Oxford, 1892.
- Āśvalāyana Gṛhyasūtra : Ed. with Nārāyaṇa's commentary by V.S.S. Ranade in An. S.S. Poona, 1936. Ed. with German Translation by A.F. Stenzler, Leipzig, 1864. Ed. with Haradatta's commentary by T. Ganapati Shastri, Trivandrum, 1923. English Translation by H. Oldenberg in SBE, Vol. XXIX, Oxford, 1886.
- Bodhāyana Gṛhyasūtra (also called as Baudhāyana Gṛhyasūtra) : Ed. by R. Sham Sastri, Mysore, 1920.
- Bṛhadvāja Gṛhyasūtra : Ed. by Henriette J. W. Salomons, Leyden, 1913.
- Drahyāyana Gṛhyasūtra-Vṛitti : published in A.S.S., Poona, 1914.
- Gobhila Gṛhyasūtra with the commentary of Bhaṭṭaṅgrāyaṇa : Ed. by Chintamani Bhattacharya, Calcutta, 1936. Ed. with German Translation by F. Knauer, Dorpat 1884-1886. English Translation by H. Oldenberg, in SBE, Vol. XXX, Oxford, 1892.
- Hiranyakeśi Gṛhyasūtra : Ed. by J. Kriste, Vienna, 1889. English Translation by H. Oldenberg in SBE, Vol. XXX, Oxford, 1892.
- India of Vedic Kalpasūtra : Ed. by Ramgopal, 1959.
- Jaimini Gṛhyasūtra : Ed. with English Translation by W. Caland, Lahore, 1922.
- Khādīra Gṛhyasūtra : Ed. by A. Mahadeva Sastri and Srinivasacharya, published in Government Oriental Library Series, Mysore, 1913. Ed. with English Translation by H. Oldenberg in SBE, Vol. XXIX, Oxford, 1886.
- Kaṭhaka Gṛhyasūtra : Ed. by W. Caland, Lahore, 1925.
- Kausika Sūtra of the Athravaveda : Ed. by M. Bloomfield in JAOS, Vol. XIV, New Haven, 1890.

- Kausitaka Gṛhyasūtra : Ed. by T. R. Chintamani, Madras, 1944.
- Kauthuma Gṛhya Sūtra . Ed. by Dr. Surya Kanta.
- Laugākshi Gṛhyasūtra with the commentary of Devapāla : Ed. by Madhusudan Kaul Shastri in Kashmir Series of Texts and Studies, Srinagar, 1928, 1934.
- Mānava Gṛhyasūtra with the commentary of Ashtāvakra : Ed. by Ram Krishna Harshaji Shastri in Gaekwad's Oriental Series, Baroda, 1926. Ed. by F. Knauer, St. Petersburg, 1897. English Translation by M. J. Dresden, Groningen, Batavia, 1941.
- Paṛaskara Gṛhyasūtra with five commentaries : Ed. by Mahadeva Gangadhar Bakre and published by the Gujrati Printing Press, Bombay, 1917. Ed. with German translation by A.F. Stenzler, 1876-78. English Translation by H. Oldenberg in SBE, Vol. XXIX, Oxford, 1886.
- Śaṅkhayana Gṛhyasūtra : Ed. with German Translation by H. Oldenberg, Indische Studien, Vol. XV, Leipzig, 1878. English Translation by H. Oldenberg in SBE, Vol. XXIX, Oxford, 1886.
- Vārāha Gṛhyasūtra : Ed. by Raghu Vir, Lahore, 1932. Ed. by R. Shamsastry, published in Gaekwad's Oriental Series, Baroda, 1920.
- Vaikhānasa Gṛhyasūtra (part of the Vaikhānasa Smārtasūtra) : Ed. by W. Caland in Bib. Ind, Calcutta, 1927. English Translation by W. Caland, Calcutta, 1929.

The abbreviations of Vedic texts cited or referred to in the work are generally those of *Bloomfield* and *Vishva Bandhu* in their Vedic Concordances. Our special abbreviations are as follows :—

ABORI	—Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute Poona.
AGD	—Devasvami's commentary on the ĀGS.
AGM	—Āśvalāyana Gṛhya Mantra-vyākhyā TSS edition, 1938
AGMM	—Āśvalāyana Mantra Saṁhitā described and used by Apte in his monographs.
AGNGS	—Āgniveśya Gṛhya Sūtra.
AG, ĀG, AGS	—Āśvalāyana Gṛhya Sūtra.
APTE	—His contribution on the ĀGS. (Prof. V. M. Apte).
ASS, ANSS	—Ānandāśrama Sanskrit Series.
ĀPGS	—Āpastamba Gṛhya Sūtra.
BAIGS	—Baijāvāpa Gṛhya Sūtra. (Prof. Bhagavad Datta).
BAUGS	—Baudhāyana Gṛhya Sūtra.
BC	—Bloomfield's Vedic Concordance.
BHAVATRATA	—Commentator on KG.
BHG, BHĀRGS	—Bhāradwāja Gṛhya Sūtra.
BI	—Bibliotheca Indica.
BMS	—ŚGS edition appeared in Banares Sanskrit Series, 1908.
DCRI	—Bulletin of the Deccan College Research Institute Poona.
GG	—Gobhila Gṛhya Sūtra
GS	—Gṛhya Sūtra.
GSP	—Gṛhya Saṁgraha Pariśiṣṭa ZDMG Vol. XXX V, 1, 64-69.
HARADATTA	—Annotator on the AGM.
HG, HGS	—Hiraṇyakeśi GS.
JG	—Jaiminīya Gṛhya Sūtra
KATHGS	—Kāṭhaka Gṛhya Sūtra
KG, KauGS, KGS	—Kauṣṭhaka Gṛhya Sūtra.
KauthGS	—Kauthuma Gṛhya Sūtra by Dr. Surya Kanta.
LMS	—MS belonging to Lalchand Research Library now shifted to Sadhu Ashram, VVRI Hoshiarpur.
MW	—Sanskrit English Dictionary by M. Monier Williams, 1899.

MG, MANGS	—Mānava Gṛhya Sūtra.
NARAYANA	—Annotator on the ĀGS and ŚGS.
NRVA	—Apte's monograph on the Non-RV. Mantras found in ĀGS.
NVM	—Hillebrandt—Neu—und Vollmondsopfer.
OEN	—Oldenberg's English Notes on the ŚGS.
OGN	—Oldenberg's German Notes on the ŚGS.
Oldenberg	—Critical edition of the ŚGS and English translation of ŚGS-ĀGS
PG, PGS	—Paraskara Gṛhya Sūtra.
PS	—Paipalāda Saṁhitā by Dr. Raghuvir (1936—1941).
PMS	—MS belonging to the Panjab University Library, Lahore.
PW	—Sanskrit Wörterbuch published in St. Petersburg 1852—1875.
RVA	—Apte's contribution on the RV. Mantras found in the ĀGS.
RW	—Atharvaveda Saṁhitā Edited by Roth and Whitney.
Stenzler	—German edition and translation of the ĀGS.
ŚGS	—Śāṅkhayana Gṛhya Sūtra. MSS.—Commentary of Narayana found in Oriental Institute, Baroda. (No 533; 10884.)
TSS	—Trivandrum Sanskrit Series.
VĀRGS	—Vṛaha Gṛhya Sūtra.
WIS	—Weber, Indische Studien.
ZAL	—Zimmer H. Alt-Indisches Leben, Berlin, 1879.

INTRODUCTION

AN APOLOGY FOR THE PRESENT EDITION

The R̥gvedic Gṛhya Sūtras are three in number and are known as the Śāṅkhāyana Gṛhya Sūtra, Kausitaka Gṛhya Sūtra and Āśvalāyana Gṛhya Sūtra. Among these three texts ŚGS and ĀGS have been studied by a number of present day scholars both in India as well as in Europe. The first edition of the ŚGS brought out by PROF. H. OLDENBERG in *Indische Studien* Vol. XV PP I-166 in 1878 contains the text as well as German translation along with extracts from the commentaries of NARAYANA and the *Paddhati* of RAMACHANDRA. The second edition of the ŚGS by PANDIT VASUDEVA was published in Benaras Sanskrit Series No. 145 in 1908. This edition contains the text of the ŚGS under a misnomer Kausitaka GS and ends with the title of a different work Kauśika Sūtram. This is an extreme example of editorial incompetence and abounds in errors arising from unawareness of the tradition. PROF. OLDENBERG again took up the task of translating the ŚGS now in English published it in 1886 for a volume No. XXIX of the Sacred Books of the East. The translation is an improvement on the previous one. In his footnotes he has acknowledged his mistakes of the first edition.

PROF. A. F. STENZLER, the pioneer of Gṛhya studies was the first to critically edit and translate in German the text of the Āśvalāyana Gṛhya Sūtra. His edition appeared in 1864. The credit of its first authentic English translation goes to PROF. OLDENBERG. Among other editions of ĀGS are the one of Trivandrum in 1923 with the so far unpublished commentary of HARADATTA and Poona in 1937. Besides this, the mantras of the ĀGS are brought out with the commentary of HARADATTA in a work under the title 'Āśvalāyana Gṛhya Mantra Vyākhyā' from Trivandrum in 1938.

PROF. APTE is the first scholar in India, who has seriously taken up the various problems of Gṛhya Sūtras connected with the ritual aspects. He has contributed a number of learned papers on the subject published in various Research journals in India viz. the Bulletin of DCRI : A textual criticism of the ĀGS in vol 1, Nos. 2-4 : R̥gveda mantras in their Ritual setting in GS in Vol. I, 14-44, 127-152. In ABORI his contribution is on the Āśvalāyana Mantra Saṁhitā

Vol XX. Likewise his paper on Non-RV. mantras in the ĀGS published in *New Indian Antiquary* (Vol III, Nos. 2-7) is a creditable attempt in the field of Gṛhya Sūtras. His latest contribution on the subject has appeared in DR. C. KUNHAN RAJA Presentation Volume. In all these papers PROF. APTE has drawn the attention of scholars to the necessity of serious study of the Gṛhya texts which had remained a much neglected branch of Vedic Literature.

The Kausītaka GS was edited by DR. CHINTAMANI with a Foreword by DR. C. KUNHAN RAJA, M.A. Ph.D. in Madras University Sanskrit Series No. 15 in 1944. The late Professor's edition contains the hitherto unpublished commentary of BHAVATRATA. The text contains several indices of sūtras, of Śruti citations in the text, other citations in the text and last 'readings' in the Trivandrum MS. In his introduction he has given a comparative chart of ŚGS as well as KGS, studying both agreements and disagreements in these texts. From a critical stand point the work does not make any new contribution in the field of Gṛhya Sūtras. It contains serious misprints and the advance marked by the edition of PROF. OLDENBERG'S ŚGS is marred by this edition. At several places the edition goes against the commentary of BHAVATRATA and his own comparative chart placed in the Introduction. In his Index of Śruti citations in the text the problem is further aggravated by his unscientific treatment of the ritual set up of the Gṛhya Sūtras. Besides cases of serious omissions and commissions the editor has added saddest errors. For example, while giving the source of 'Imaṁ yajñam (1, 5, 21) he says RV. I, 26, 10 or I, 22, 13. *Either of these may have been referred to in the text here.* Prima Facie the suggestion for two sources of the mantra is improper. In the first source Agni is the presiding deity being vouchsafed by the Anukramanī itself e.g. 'Vasisva daśāgneyam tu' i.e. the hymn 1, 26 beginning with Vasisva contains 10 verses and the deity is Agni. As for the second source proposed i.e. 1, 22, 13 the deities are 'Heaven and Earth e.g. Trayodaścaturdaśyau dyāvapṛthivī devatāke'. Even a cursory reading of the mantra shows that Agni is not the deity here. Not only this. These proposed sources again bespeak inadequate use of the *Vedic Concordance* compiled by BLOOMFIELD. In its comparative entry the work contains very clearly the sign of 'b' i.e. the second part of the mantra which is a sure guide that this cannot be the source. In the ritual set up the first word known as 'pratika' is as a practice referred to.

Then a question arises as to what should be the source of the quoted passage. The reply is very simple. The very context

in which the citation occurs is indicative of the source e.g. Āgneyam uttaram ājyabhāgam, saumyaṁ daksinam (I, 5, 20) 'Agne yaṁ yajñam' iti i.e. To Agni belongs the Northern Ājya portion; to Soma the southern; Agni to the sacrifice (RV. I, 1, 4). This sacrifice (RV I, 91, 10). The source of the passage is indicated by the words 'saumyam' i.e. where the deity is Soma. This mantra occurs at RV. I, 91, 10 where the very word 'Soma' occurs in the body of the text. This hymn, as a whole, is addressed to the deity Soma. All aids namely Anukramanī and commentary of SAYANA point to the same conclusion. A survey of earlier ritual texts also bears it out. (Cf. ŚŚ III, 12, 5, and MŚ V, 1, 8, 15.)

This is one of the lamentable errors committed by the editor in the preparation of the edition. The number is so large that we have to treat it under a distinct head as part of the introduction. The edition of KGS is undependable in the field of Vedic Literature. The ŚGS still needs a thorough investigation of the mantras as well as the ritual text. PROF. OLDENBERG in his edition has left a number of lacunae—an indication of his sincerest efforts in finding out the sources of the mantras. He has, therefore, put a number of query marks in his translation in German and re-translation in English. Probably the limitations under which he worked are legitimate grounds for these lacunae. BLOOMFIELD'S monumental work *Vedic concordance* appeared much later in 1906 which the professor used in his *Text Critische und Exegetische Notizen* of the RV.

The present edition is the third attempt on the RV. mantras occurring in the ŚGS. EDWIN FAY was the first to take up the problem. DR. APTE'S pursuit was the second in that direction. He has succeeded in establishing the fact that the relation between the mantras and the ceremonies is not superficial but appropriate to the harmony of the ritual. The redactors of these texts have been honest in their labour. Howsoever important the studies of PROF. APTE may be, I am afraid, they are not complete in the sense that some of the passages have been left untraced.

In his studies of RV. citations he has left out a number of mantras which has possibly escaped his notice. For instance in the Upakaraṇa rite the text of ĀGS has preserved a remarkable quoted passage containing the beginning and closing mantras of each mandala of the R̥veda which have been warranted by corresponding passages in both the ŚGS as well as the KGS. In his study of

the Non-RV. mantras he has similarly left out several mantras which have been traced and included in a separate volume.

Likewise PROF. APTE'S textual criticism of the ĀGS is not wholly convincing. He bases his view primarily on the discovery of the two MSS of the Āsvalāyana Mantra Saṁhitā, a detailed study of which is contributed by him in ABORI Vol. XX pp. 249-261 in 1940. He has suspected a number of rubricated mantras in the ĀGS on the ground of their non-inclusion in the said saṁhitā. In this article on AGMM he has not discussed the authenticity of the text as well as the date. DR. APTE would have done, I may humbly state, a better service had he brought out a critical edition of this text. My argument in disagreeing to his findings is that missing pratikas occurring in the extant ĀGS have been vouchsafed by regular tradition of MSS of ĀGS commentators as well as by external evidence of SAYANA. The latter in his commentary on the RV. has preserved certain portion of text of the ĀGS. The suspected mantras are mostly traced in SAYANA who has quoted them for the study of Vinyoga. The Professor has himself referred to SAYANA seeking to establish the spurious character of the text concerned arising from non-inclusion in his RV. commentary (V.5,10, AGS 1,12,3). Out of nineteen suspected cases by APTE fourteen citations have been found in SAYANA'S commentary. This is a proof of the fact that at least upto the age of SAYANA these passages were regarded by scholars as integral part of the text. I do not hold that texts of these extant sūtras are not tampered with. There are cases of interpolations established by commentators as 'praksepaka e.g. the last two chapters i.e. 5th and 6th of the ŚGS which by context are beyond the scope of Gṛhya Literature. My contention is that unless we prepare a similar apparatus for Vedic citations not covered by BLOOMFIELD our handling of these problems is hazardous. So many Śrauta and Gṛhya texts have appeared after the publication of BC. Such a systematic attempt will provide dependable material for working out Vexed questions.

The sūtras which have not so far been concorded are the following :

(1) Drāhyāyana Śrauta Sūtra by RAGHUVIR, Lahore. (2) Vārāha Śrauta Sūtra by CALAND and RAGHUVIR, Lahore. (3) Hiraṇyakeśi Śrauta Sūtra under the title 'Satyāsāda Viracitarā Śrauta Sūtram, Poona ANSS LIII, 1907. (4) Baudhāyana Śrauta Sūtra by CALAND Calcutta BI. 1904-1925. (5) Bhāradwāja Śrauta Sūtra.

Vedic Studies edited by RAGHUVIR. (6) Vādhūla Śrauta Sūtra, 'Acta Orientalia'. (7) Vaikhānasa Śrauta Sūtra Calcutta BI. 1946.

To the Yajurveda belong the following Gṛhya sūtras which need investigations on the mantra material :

(1) Bhāradwāja Gṛhya Sūtra edited by H. J. W. SOLOMONS, Leyden 1913. (2) Kāthaka Gṛhya Sūtra edited by W. CALAND, Lahore, 1925. (3) Baudhāyana Gṛhya Sūtra by SRINIVASA ĀRYA, Mysore, 1904. (4) Vārha Gṛhya Sūtra by RAGHUVIR, Lahore, 1932. (5) Vaikhānasa Gṛhya Sūtra by SHAM SHASTRI, Baroda, 1921. (6) Āgniveśya Gṛhya Sūtra, Madras, 1947.

To the Sāmaveda belongs :

The Jaiminīya Gṛhya Sūtra by W. CALAND, Lahore, 1922.

Is Vedic Tradition Infallible ?

It is now assumed if not admitted that Vedic tradition, though safeguarded by certain devices has not come down to us infallible. Corruptions have crept into these texts which have further been perversely explained by annotators. Sūtra texts have been adversely affected at the hands of redactors and as such their readings should not be taken authentic unless these are checked and verified with the help of parallel texts even in the face of unanimous agreement of tradition. The reason is too obvious. Faults of memory entered largely into the variations inasmuch as the tradition of the Vedic mantras was purely oral.

Our texts of the Gṛhya Sūtras have presented a number of corrupt readings perversely explained by annotators. For example ŚG (III, 2, 9) reads the following mantra in the Gṛha-Karma :

(a) Enaṁ kumṛastaruṇa (b) ā vatso bhuvanaspri, (c) Enaṁ parisrutab kumbhīā (d) ā dadhnaḥ kalāśair gaman.

KG (III, 2, 6) states identical text : Enaṁ kumarastaruṇa (b) ā vathso bhuvanaspri (c) kumbhād dadhnaḥ kalāśair gaman. Part of the text (c) here is wanting. AG (II, 8, 16) reads corresponding text except (b) ā vatso jāyatām saha (c) ā tvā pariśrutab kumbha (d) ā dadhnaḥ kalāśairayann iti.

AV. III, 12, 7 is the main source. PROF. APTE discusses the verse in detail in Non-RVA. Both PROFS. STENZLER and OLDENBERG propose an amendment 'jagatā saha' for 'jāyatām saha'. DR. APTE says 'jāyatām' is too far removed from 'jagatāih' to be a corruption of the latter and is moreover the reading in AV. 111,

12, 7b. Again he quotes AV. III, 12, 7 (b) *ā vatso jāyatām saha*. It is clear that APTE bases his defence on the authority of AV. which he wrongly reads 'jāyatām. No Edition of AV. reads so. SAYANA in his commentary also reads and paraphrases 'jagatā-gamana-silena gavādina'. I agree with PROFS. STENZLER and OLDENBERG. My argument is that 'jagatā' is the accepted reading in Sutra texts which is borne out by KG. I, 27, 4; MG. II, 2, 12; APM II, 15, 4 only PG III, 4, 4 reads 'jagadaib'.

'Parisritah' in AG is a corrupt form as is proposed by STENZLER, OLDENBERG and APTE. AV. reads *parisrutah* as endorsed by SG. PS (III, 20, 6) reads 'parisrtaḥ', SAYANA reads *parisrutah* and paraphrases '*parisravanasilasya madhunah*'. AV. Prātisākhya (II, 106) supports the reading and illustrates after *i* protected from lingulisation by a following -r (Cf. WHITNEY Edition) AV. Prātisākhya. 'Bhuvanaspri'—this has been a puzzle. PROF. OLDENBERG presents no solution. He leaves a gap in his translation, says he: 'The words *bhuvanaspri* give no sense; Pāraskara Grhya probably gives the true reading '*ā vatso jagadaib saha*'. The comparative view cited by the scholar is not appropriate. ŚG follows its own independent tradition as is endorsed by a parallel reading '*bhuvanaspri*' in KG. The ambiguity presented by ŚG 'pri' is rightly removed by this text. Again a question arises as to the formation of this word. To this may be said that this is formed after *Vanaspati*. In the Vedic Literature such formations have been used e.g. *Kapiṣṭhala Samhitā* (XXIX, 1) *Bhauvano bhuvanaspriḥ*. In a corresponding passage KS (XVIII, 12) *Bhauvano bhuvanasya priḥ prajāpitrīyaḥ te rānmitre yantāsi yamana nre tvā vṛṣṭyai tvā prajānān tvā-dhipatyāya āyurya-jṇona kalpatām*

The reading 'Kumbhād' is a corruption in KG. as it has no parallel reading in other Grhyas. Moreover the usage of the ablative singular does not suit the context. It seems that the redactor has tried to make out the significance without the word '*Enam parisrutah*' but has failed. His construing '*dadnah*' as ablative singular has resulted into a corrupted form of '*kumbhāt*' in place of '*kumbhyā*' instrumental singular. ŚG rightly preserves '*kumbhyā*'. The verse is a definite proof of the view held by some scholars that Vedic tradition has undergone some corruption in the transmission of the texts. Both *bhuvanaspri* and *parisrutah* have been corrupted in various texts. Much more regrettable is the fact that ancient commentators have perversely commented upon these corruptions.

The problem of tracing the sources of the mantras.

The problem of tracing the mantras to their sources has been a vexed one in Vedic Literature. The available printed texts of both Śrauta and Gṛhya Sūtra with the exception of a very few editions are almost jumbles of MSS. It becomes almost impossible to distinguish between injunction and the mantra portion, nay the same mantras have been variously divided in different texts. An illustration from APŚ (XVIII, 13, 4) will make the point clear e.g. Puruse paśau vā-bhyavete pratīpamanya ūrmir yudhyate-pam anvi-pamanyah.'

A simple reading of the sūtra shows that the passage is an injunction and not a quoted passage. That the same sūtra has been treated as a quotation is clear from the sub-recension of the same Śākhā namely Hiranyakeśi Śrauta Sūtra e.g. 'Paśau vā puruse vā-bhyavete-pām patirasiti.' (XVIII, 5, 13).

The source of the mantra is found in the Śatapatha Brāhmaṇa at V, 3, 4, 4; 'Paśau vā puruṣe vā-bhyavete tau grhṇāti.' Prof. BLOOMFIELD does not point to the source of this mantra in his *Vedic concordance*.

Similarly Hiranyakeśi Śrauta Sūtra reads: 'Ṣad dikṣāḥ sad upasadah, ghṛtavrato bhavati.' (XVII, 4, 7) A corresponding passage is read in the Āpastamba Śrauta Sūtra e.g. 'Ṣad dikṣā nava'vā sad upasadah ghṛtavrato bhavati.' (XXII, 9, 12-13) BLOOMFIELD does not treat it as a citation. That it is a citation is clear from the following passage of the Tāndya Brāhmaṇa: 'ghṛtavrato bhavati' (XVIII, 2, 5)

A very interesting case is found in the commentary of BHAVATRATA—the celebrated commentator of the Kausītaka Gṛhya Sūtra in the following passage:

'Dharmah sthūnārāje, Ahorātre dvārāphalake, saṁvatsarah pidhāne.' (III, 2, 11-13)

The commentator fails to understand these three mantras. He takēs 'Dharmah' 'ahorātre' 'saṁvatsarah,' as mantras and 'Sthūnārāje' dvārāphalake and pidhāne as parts of injunction. (Cf. 'Dharmah' ityanena mantrena sthūnārājam abhimṛṣati Saṁvatsarah ityanena mantrena kavātam abhimṛṣati).

But this view of the commentator is erroneous as it finds no support in the parallel passage of other Śākhās e.g. Dharmasthūnārājam śrīstūpam ahorātre dvārāphalake. (PG III, 4, 13) Dharmā-

sthunārājah ahorātre dvārāphalake saṁvatsaro—pidhānam. (SG III, 3, 7-9) Dharmaste sthunārājah—(APM, II, 15, 10)

It is self-evident from the above references that BHAVATRATA had no clear view about the nature of this passage.

DR. CHINTAMANI the editor of this Kausītaka Gṛhya Sūtra has at several places misunderstood this point. An instance will make the point clear : Tasyāñjalau phalāni datvā punyāhaṁ vācayati 'Puṁsavatī ha bhava iti' (I, 10,9-10). The very employment of inverted commas here indicates that the editor takes 'Puṁsavatī ha bhava iti' as a quoted passage and also records it in the Index of Śruti Citations. But this is not warranted by facts. It is a regular sūtra as is clear from the gloss of BHAVATRATA. This view is further borne out by a corresponding sūtra in the Śāṅkhāyana Gṛhya Sūtra which reads as follows : "Tasyāñjalau phalāni datvā punyāhaṁ vācayati puṁsavatī ha bhavati (I, 16, 10-11). The reading of the ŚG finds support in the Varietas Lexionus of the Kausītaka Gṛhya Sūtra which states "L adds ha bhavati". A close study of the Kausītaka Gṛhya shows that the editor has not understood this point clearly in a number of other passages. Here are some instances found in the treatment e.g. (1) 'Kuruta' (I, 8, 12).

This has not been indexed as a mantra but understood as a sūtra. This is traced to Maitrāyaṇī S. (IV, 2, 9). (2) Vāstospate dhruvā sthūnā (III, 3, 5) the mantra is traced to RV. (VIII, 17, 14). (3) Abhiramyatām (III, 14, 16) is again traced to Mānava Śrauta S. (VIII, 20).

BLOOMFIELD has not accurately recorded a number of mantras. For example . 'Ariṣṭā asmākaṁ vīrā mā parā seci no dhanam' which occurs in the Śāṅkhāyana Gṛhya Sūtra at III, 4, 4 has been entered as two independent mantras. But this is not supported by any corresponding passage in the Sūtra Literature. The verse in question occurs in no less than seven times in sūtras. Cf. AŚ III, 11, 6, ŚŚ IV, 11, 6, KŚ XXV, 5, 28 : APŚ XIII, 18, 1, MŚ I, 4, 3, 9, PG 1, 3, 14, MG II, 11, 18, KG III, 3, 1.

Āpastamba Mantra Pāṭha which is the source of the passage records it as one unit e.g. Ariṣṭā asmākaṁ vīrās santu mā parā seci me dhanam.'

The complex nature of the problem was realized as early as in the age of MASKARI—well known commentator of the Gautama Dharma Sūtra in the following passage :

'Namo haṁāya mohamāya manhamāya dhūnvare tāpasāya punarvasave namaḥ. Namo mauñjastṛāyormyāya vasuvindāya

arvavindāya namaḥ. Namaḥ pārāya supārāya mahāpārāya pārādāya pārāyisnave namaḥ. Namo rudrāya paśupataye mahate devāya ryaambakāyaikacarāyādhipataye harāya śarvāyeśānāyogrāya vajrine ghṛṇine kapardine namaḥ. Namas sūryāyādityāya namaḥ. Namo nilagrīvāya śitikanṭhāya namaḥ kṛṣṇāya piṅgalāya namaḥ. Namo jyesthāya śreṣṭhāya vrddhāyendrāya harikeśāyordhvaretase namaḥ. Namas satyāya pāvakāya pāvakavarnāya kāmāya kāmārūpine namaḥ. dīptāya dīptarūpine namaḥ. Namastikṣṇāya tikṣṇarūpine namaḥ. Namo Namas saumyāya supurusāya mahapurusaḥ madhyamapurusaḥ yotta mapurusāya brahmacārine namaḥ. Namascandra-lalātāya kṛttivāsase nama iti.

MASKARI remarks precisely on this passage :

‘Nāyameko mantrah, etā evājyāhutaya iti bahuvacananirdeśāt. Kim tarhi? trayodaśaite mantrā namaskārādayo namaskārāntāśca drastavyāḥ śrutau tathaiva pāṭhadarśanāt. Tataścaitair namaskārāntair mantrair udaka-tarpanam kartavyam. Anye punarāhuh—sampradānavibhaktiyantās śat pañcāśadete mantrā iti. Apare namaskārādaya eva na namaskārāntāstathā pāṭhadarśanād ityāhuh.’

This statement of the commenrator makes it clear that there was a doubt both regarding the nature of the mantra and number of the mantras. Likewise DR. BLOOMFIELD, the distinguished savant, had his own doubts about certain formulas. Consequently he could not include many mantras in his work.

Sources of the Grhya texts.

In Grhya texts two types of mantras have been found i. e. the same saṁbitās they belong to and mantras from other Vedic texts namely Saṁhitā, Brāhmanas, Āraṇyakas, Upaniṣads, Śrauta Sūtras, and even Mantra Pāthas. Sometimes adaptations and improvisations of mantras have also been traced. ŚG, KG and ĀG as they belong to Ṛgveda Saṁhitā refer to it by pratikas. These have been treated under a separate head. The second treatment contains the study of those mantras which are found in Non-RV. texts. The cases of adaptations from such texts deserve noting : The following illustrations will make the point clear :

ŚG (I, 28, 8) and KG (I, 21, 7) state a quoted passage in a rite of the Cūdā-Karma : e. g.

(a) “Saṁ pṛcyadhavam rtāvarit. (b) ūrmināmadhumttamāḥ (c) pṛcatīrmadhunā payo (d) mandrā dhanasya sātaye” ityusnāsvapsu śitāḥ siñcati. 7.

Both schools of ŚG and KG preserve somewhat identical text except KG *urminih*. Part (a) is found word for word in the texts of Taittirīya School viz. MS. IV, 1, 3; KS. I, 3; TS. I, 1, 3, 1. In (b) Part TS. reads a variant *'urminīr* which is followed in KG. Part (c) is found in RV. I, 23, 16; AV. I, 4, 1; TS. KS. state no corresponding passage. MS reads *pr̥ñcatih payasā payah* but our texts follow their own school of the RV. Part (d) is taken from the MS. while TS. and KS treat it as part (c). This instance is self-sufficient to reveal the various influences which the citation contains. It is true that the chief influence here is of the Maitrāyaṇī School but in part (c) the influence of RV. is conspicuous. This is how our texts of Gṛhyas have adapted their own formulas to suit the contexts (CF. also notes on ŚG I, 25, 7=KG I, 17, 6; ŚG II, 10, 3-4=KG, II, 6, 6-7; ŚG II, 13, 5=KG. II, 8, 6.)

The influence of AV. on the RV. Gṛhya Sutras.

The influence of the school of RV. to which our Gṛhya texts refer, is of the first importance. That of the school of the AV. would come next. There are many citations which have been traced exclusively to the AV. For instance, the mantras quoted in the Śālā-Karma have been chiefly drawn from the *samhitā* of the AV. There is a quoted passage in these Gṛhya Sūtras which shows a closer affinity with AV. than the text of the Rgveda. For instance :

The rite of Gosthakarma states the following passage :

(1) *Ā gāvo agmanniti ca pratyāgatāsu* (ŚG. III, 9, 3). *Ā gāvo agmanniti sūktena-NARAYANA*. The cows have come (RV. VI. 28) when they have come back—OLDENBERG. (2) *Ā gāvo agman iti saptāgatāsu* (KG III, 5, 6) *Ā gāvah-iti sapta rcaśca—BHAVATRATA*. *Āgāvīyameke* (ĀG II, 10, 7) *Ā gavo agman ityetat sūktam eke icchanti—NARAYANA*.

HARADATTA in his commentary on the AGM. has commented upon eight mantras of the hymn.

Both ŚG and ĀG prescribe the complete hymn which is supported by their commentators. The source of the passage is RV. VI, 28 where the sūkta consists of eight verses. However, the school of KG differs from these two schools by reading *sapta*, i.e. seven verses. Now a doubt arises as to the number of mantras. All annotators of ŚG and ĀG have specifically mentioned eight verses. The specific variation of *sapta* in KG is a problem in the context. Does it mean that only seven verses out of this hymn are prescribed in KG? This supposition is ruled out by an injunction of complete

hymn in ŚG and ĀG. The solution of the problem is found in a parallel context in the AV. (IV, 21) which reads seven mantras only in the hymn. It is clear that the text of KG is influenced by the AV. School in prescribing seven verses in the context. Moreover SG (I, 15, 6) and KG (I, 9, 7) cite 'Khe rathasya' in marriage rite. The verse is found in a similar context in AV XIV. 1, 41. The RV. quotes it at VIII, 80, 7 in non-marriage context. Thus the tradition of the Gṛhya texts is more faithful to the AV, than to its own Veda. Possibly the influence of folklore which is enshrined in the AV is responsible for such deviations.

Incomplete data in BLOOMFIELD'S Vedic Concordance.

Prof. H. GRASSMANN'S contribution on the Rgveda has been the most comprehensive in the field of Vedic studies. Later scholars namely Profs. LUDWIG, PISCHEL, GELDNER and others have utilized this *Word Concordance* to study the earliest Saṁhitā. PROF. MOURICE BLOOMFIELD has furthered the study of the Vedic literature by coordinating the mantras found in the different Saṁhitās Brāhmaṇa, Āraṇyaka and Sūtras. Indeed this apparatus has been a step further so far as research work on the mantra literature is concerned. The penetrating insight with which he prepared *Vedic Concordance* has been a guide for any enquiry into Vedic studies. And yet this work suffers from some glaring defects. To begin with the work does not accentuate the mantra. Needless to say that this is one of the unerring aids that struck the ancient Vedists and they worked out the system into a successful safeguard against any possible corruption of the text. Among other aids namely Padapāṭha, Kramapāṭha Jatāpāṭha etc. accent system has maintained the purity of text to a great extent. Writing on the utility of this system MADHAVA BHATTA says: 'Prakṛtau pratyaye vāpisvaro yatra vj avas-thitah, tātparyan tatra śabdasya sthāpayediti niścayah (I, V, 10). The import of a word lies in its accented syllable whether accent falls on the stem or the suffix. MAMMATA has in his celebrated work *Kāvya Prakāsa* paid a tribute to the system by saying 'Visesapratīti Kṛt' i.e., helping in finding out the particular sense.

Again VENKATA-MADHAVA has preserved a verse on the importance of the system i.e., 'Andhakāre dipikābhir gacchanna skhalati kvacit, evaṁ svaraiḥ pranītānām bhavantyarthāḥ sphutā iti' "Just as a person going in the darkness does not stumble down with the help of burning lamps, likewise the sense of a vedic term is clear if it is based on the accentual system." PROF. M. WILLIAMS

in his first edition of the Sanskrit English Dictionary neglected the system but in his second edition he acknowledged the mistake. Further, he enriched his work by duly utilizing the method of Vedic accent. It has been proved by the writer how DR. SIMAN, the compiler of 'Index Verborum Zu Kāthaka Ausgabe' has committed the saddest mistakes originally from those parts of the Kāthaka Saṁhitā which have no accentual system. In fact in the Vedic Literature knowledge of accent is as indispensable for a correct meaning of the word as that of Dhvani or Alaṅkāra in later classical poetry. Thus the overlooking of this Vedic aid seems to be going back from the traversed path.

Besides it may be humbly stated that DR. BLOOMFIELD did not appreciate the ritual aspect of the mantras. The Brāhmanas followed by Āraṇyaka and Sūtra texts have employed the mantras in various rites and rituals. If accent is the lamp in lighting the path of Vedic exegesis, no doubt, the ritual study is a step further in that direction. For a right understanding the import of the Vedic mantras it is essential that ritual must be studied more closely and thoroughly by exegesis. His apparatus reveals his unawareness of the true meaning of the ritual as is envisaged by some passages. For example, while citing the RV. mantras ŚG, KG and ĀG invariably refer to them by *pratīka*. These citations presuppose some fixed laws namely if the entire first pada, of a stanza is quoted the complete stanza is meant. If only part of the first pada of a hymn i.e., beginning verse of the Sūkta is quoted, the entire Hymn is implied. Similarly, if more than a complete pada is cited, then those verses in consecutive order are meant etc. The implication of mantras occurring in his different Sūtra texts has not been envisaged in the scheme. This is of paramount value for scientific study of the mantras rubricated therein. Not only this. A critical study of the redaction of the extant Rgveda is only possible through an analysis of the successive ritual settings of the mantras occurring in the later Saṁhitās, Brāhmanas, Śrauta and Gṛhya Sūtras. A coordinated study of sūtra mantras incorporating the full implication of ritual context is a desideratum which could have been easily achieved by widening the scope of the Vedic Concordance.

There are glaring cases of the negligence of the ritual study in the Vedic apparatus. For example, ĀG states at IV, 7, 26 the following mantra passage : 'Tṛptān jñātvā madhumatīh śrāvayet'. This word 'madhumatīh' has been construed by DR. BLOOMFIELD meaning

'Madhumatir osadhīr dyāva āpah (RV. I, 57, 3) and he has given the reference of AG IV, 7, 26 under this RV. verse. His entry of ĀG under this reference showing co-relation of both texts is not warranted by any texts. Ancient tradition, as a whole, is against it which is further supported by European savants. NARAYANA, the celebrated annotator on the ĀG while explaining the passage says : 'Madhumatir tisro madhumatya iti prasiddhāh. HARADATTA writes on the passage : 'Bhurjānā brāhmanā yadā tṛptā bhavanti tada tanstrptān jñātvā madhuśabdavatir madhu vātā rtāyate (I, 90, 6-8) ityetā rcah śrāvayet brūyāt.

Thus both these commentators are unanimous in taking 'Madhu vātā rtāyate (I, 90, 6-8) the three verses by the word madhumatir here. At I, 24, 15 ĀG reads the sūtra 'Tadañjalīnā pratigṛhya savye pānau kṛtvā 'Madhuvātā rtāyate' iti tṛcenāvekṣya'. This constitutes a direct reference to the well known tṛca beginning with the mantras. This tradition is followed by other Gṛhya namely KāthG. XXXIV, 5 (p. 133) VG XI, 16, MG I, 9, 14 and BG Paribhāsā sūtra 1,8,14 (p. 127). The AŚŚ (III, 3, 1) states in full the text of these mantras, probably following TS IV, 2, 9, 3.

This is further supported by a corresponding usage traced in the PG at I, 3, 21—madhumatibhir vā pratyṛcam. Commenting upon this passage GADHADHARA—the bhāsyakāra says ; Vā vikalpena 'madhuvātā rtāyate' e tyetābhir ṛgbhiḥ pratyṛcam prāśnāti. Tatascaivam Madhuvātā iti prathamam ; madhunaktam iti dvitīyam, madhumāna iti tṛtīyam. This is borne out by other commentators, namely JAI RAMA, HARI HARA, and VIŚVA NATHA on PG (Edition by Gujrati Printing Press, Bombay, 1917). In the light of the evidence it is safe to conclude that entry of ĀG reference under RV. I, 57, 3 by BC is not correct. Profs. STENZLER and OLDENBERG while translating the passage in the ĀG elucidate the points in the notes. It is a matter of surprise that Prof. APTE has not checked the entry of BC. and overlooked the point in his illuminating study on this passage.

A grave error is also found in an entry of the mantra 'Mahaścīt' occurring in ŚG I, 27, 7 (KG I, 19, 10). According to Prof. BLOOMFIELD this citation of ŚG has its source in RV. I, 169, 1 which reads its first pāda as follows ; Mahaścīt tvam Indra yata etān.' 'Apparently in this hymn the verse is addressed to Indra. The editor of KG has also given the very reference of the RV, as source in the index.

Let us now examine the propriety of entry of BC in the context of the ŚG and KG. Both the Gṛhya texts state the mantra in the Annaprāśa rite. Obviously the prayers are addressed to Agni—the lord of food. The subsequent mantras are also in praise of Agni which implies that the deity of the mantra addressed is Agni and not Indra as stated by BC. Moreover, this mantra is preceded by 'Yaccid-dhi te' whose deity is again Agni. Writing in the preface of the hymn which contain these mantras SAYANA says: 'Yastvamagne' iti Śadṛcam dvitīyaṁ sūktam, Vāmadeva ṛsiḥ. traistubhaṁ chandah, Agniḥ Devatā which clearly speaks of Agni as the deity.

Both NARAYANA as well as BHAVATRATA hold short discussion on the nature of the citation. To quote NARAYANA 'yacciddhiti dve etāvadeva vaktavyam' 'Mahaścic' iti Kimartham ucyate. Yacciddhi dve ucyate tadā yacciddhi te viṣo yathā (I, 27, 7) ityanayoḥ prāthamyena prāptir bhavati, tanniyārnāthaṁ mahaścidi - yuktam i.e. if the text had stated two verses beginning with 'Yacciddhi' then other similar mantra namely yacciddhi i.e. viṣo and mānovadhas occurring at RV. I, 25, 1 would have implied. Therefore the writer of the sūtra has avoided that wrong assumption of the mantra by actually reading the consecutive second mantra (the quotation reproduced here is from MSS of the commentary lying in Oriental Institute BARODA, Acc. No. 533 and 10384. BHAVATRATA has also recorded somewhat identical words.)

There is unmistakable evidence to show that both RV. IV, 12, 4; 5 verses are implied here and not RV. I, 169, 1 for Mahaścic as is stated by BC. MS cites both the mantras in Yājñanuvākya context at IV, 11, 1 which is as follows: Yacciddhi te mahaścidagnā enaso abhika.....tanakāya saṁ yoh i.e. the first verse is cited by pratika and the second verse in full. The full text of the mantra sets aside the wrong assumption of Prof. BLOOMFIELD furthered by Prof. CHINTAMANI.

The Kāṣhaka Sāhitiā (II, 15) has further clarified the issue regarding the first mantra 'yacciddhi te' as discussed by the commentators. In the adhvara context it states both the mantras in full and that too in consecutive order which agrees with RV. IV, 12, 4; 5. In both the contexts Agni is the deity being praised in all mantras.

two illustrations among many which clearly show
 ILLD'S is defective so far. al aspect of
 1. He has not eva... the sūtra

texts examining their ritual settings wherein they occur. There are a few cases of omissions and commissions found in the BC. Certain citations of the ŚG as well as ĀG have not been included in the apparatus. For example, at III, 13, 2 ŚG reads a mantra of the RV. X, 15, 9 'Ye tāṛsuḥ BC. (P. 797 second column) states RV. Ye tāṛsur devatrā yehamānāh and with co-textual occurrences of MS IV, 10, 6; TB. II, 6, 16, 2. AŚ II, 19, 24 P: Ye tāṛsuḥ ŚŚ III, 16, 10 Kauś 87, 22 omitting only the occurrence of ŚG. Similarly ĀG reads RV. mantra: Yata indra bhayāmahe at III, 11, 2 which is not read by BC on page 736 (second column) It reads RV. VIII, 61, 13 and other cotextual references only omitting the ĀG which is a very glaring omission. PROF. APTE too, has overlooked the point in his treatment of RVA.

Likewise ĀG states RV. mantra (X, 18, 5) by Pratika 'yathābhāny anupūrvaṁ bhavanti. BC reads references of RV. AV. TĀ as well as ŚŚ while it neglects the entry of ĀG in question. PROF. APTE also has left the matter unchecked. BC. has omitted certain passages directly cited from the Brāhmana literature or adapted from them under the title 'Vijñāyate'. It has been proved that such Vedic passages quoted in texts are taken from the Brāhmana Literature exclusively (vide writer's article on this subject in NIA Vol. V No 12). However, these mantras have not been included in the Concordance by DR. BLOOMFIELD. Among the Grhya texts belonging to the RV. only ĀG has stated sixteen passages which are traced to Brāhmanas. Right from the period of STENZLER—the first critical editor of the work—these have not been touched by any scholar namely PROF. OLDENBERG and DR. APTE. Out of seventeen passages ten citations have been traced to the sources by APTE. Four of them are partially correct whereas seven quotations referred to by the word 'vijñāyate' are not treated by him as citations nor has any attempt been made to point out their sources. It is rather surprising that ancient annotator like HARADATTA who has exclusively explained the mantras in a separate work known as Āśvalāyana Mantra Vyākhyā (TSS Edition 1938) has not picked up such verses and traced to their sources. Among the many mantras the following ones from the ĀG. have not been studied by scholars e.g.—

- (a) Gartesvavakāḥ śipīlam ityavadhāpayennāsyāgnir dāhuko bhavati vijñāyate. (ĀG. II, 8, 15) The context is the Vāstu karma where the water plant called avakā is fixed into the pits and the fire does not affect him.

PROF. STENZLER in his German translation, OLDENBERG in his re-translation in English and APTE in his latest monograph NRVA have not dealt with this citation. This is an improvised formula from the Brāhmana which is traced to Taittirīya Brāhmana I, 1, 22 grhān ha dāhuko bhavati. Further it is found in APŚ V, 3, 4 'grhān tāsyaṅnir dāhuko bhavati. HŚ III, 2, 7 Kāmān ha me-gnir dāhuko bhavati. The text of ĀG has adapted the formula in a positive wording suiting the context. Again ĀG at III, 10, 8 records a Brāhmana quotation 'evam atisrṣṭasya na kutaścid bhayaṁ bhavattī vijñāyate.

This has not been treated as a citation by HARADATTA in his AGM, STENZLER followed by OLDENBERG, BLOOMFIELD and APTE have not paid due attention to such Vedic passages. Even the Poona edition of the R̥gveda containing SAYANA'S commentary does not refer to the source of the quotation.

Similarly, the ĀG (IV, 4, 7-8) states two passages 'sa evaṁ vidā dahyamānaḥ sahaiva dhūmena svargaṁ lokam etīti ha vijñāyate' as well as 'Ā tato ha vā esa nīskramya sahaiva dhūmena svargaṁ lokam etīti vijñāyate.'

These have not been treated as quotations while the ending vijñāyate is a definite proof of their Brāhmana character—NARAYANA has only said "praśaṁseyam". At IV, 9, 16 ĀG states 'p̄ṭtryā palāśena vā vap̄m̄ juhuyād itī vijñāyate. This is not treated as citation by APTE. The chief influence is of the ŚB II, 6, 2, 8 : 'Palāśasya palāśena madhyamena juhoti.'

(a) Nāśya bruvāṅnam cana hinastīti vijñāyate. (IV, 31) (b) Na hāpaśurbhavattī vijñāyate. (IV, 9, 39).

The sources are traced for (a) in MS. I, 6, 11 Tadāśya saṁvat-sarāntarhito rudraḥ pasūnna hinastīti and for (b) MS. I, 8, 9 esa lokam samārohayati saha prajayā pasubhisca yajamānasya trasṁd uta bahurāhitāgnir apaśur bhavattīti.

A critical view of Dr. CHINTAMANI'S Edition of the Kausītaka Gṛhya Sūtra.

The late PROF. T.R. CHINTAMANI of Madras University aroused the curiosity of students of Vedic Literature by reading a paper on the Kausītaka Śākhā in the 12th Session of the All India Oriental Conference held at Banares. The University of Madras took up the publication of Kausītaka Gṛhya Sūtra and it was brought out with the ancient commentary of BHAVATRATA in the Sanskrit

series No. 15 in 1944. DR. C. KUNHAN RAJA contributed a foreword to the edition wherein he says: 'In preparing this edition, all the available material has been made use of. There is very clear, comprehensive and comparative study of the Kausitaka text with the Śāṅkhāyana text added to this edition'. Again the same authority writes 'In the Introduction there is a detailed and analytical study of the text in comparison with the Śāṅkhāyana text. There are also various supplementary items added to the edition. It is hoped that all such material will be of considerable help in using the edition and in understanding the text in a comparative way'.

Indeed edition of the Gṛhya text was for long time a desideratum for students of Vedic Literature. There were copious references in the texts, but the entire text of the Kausitaka sūtra was known by name only. This text was, as DR. KUNHAN RAJ has put it, all the more indispensable for a comparative study of both Śākhās, namely, the Śāṅkhāyana as well as Kausitaka. DR. CHINTAMANI has shown in a tabular way the textual analysis of both Gṛhya Sūtras on pages I-XXII. He has also thrown light on the mutual relationship recording details of textual agreements as well as disagreements section by section. For a general survey of both schools, the study is valuable. On pages of the KG 216 to 232 the editor has also given sources of the mantras occurring in the body of the text. The last item of this edition contains the report of various readings in the Trivandrum MS.

However a critical study of the edition has revealed the fact that it suffers from grave defects besides those of omissions and commissions. The editor does not seem to be fully conversant with the tradition of Vedic exegesis. This treatment as it appears from the edition, shows no full acquaintance with systems of Accent, Pada-Pāṭha and conception of Mantra. So many distinct mantras occurring in consecutive order have been treated as one. A number of mantras has not been indexed while sources of others have not been pointed out. The ritual tradition has been totally ignored. At various places wrong sources have been ascribed to others. The work ends with an erroneous title Kaustaki (page 200) for Kausitaka in the colophon.

The number of mistakes is so large that a systematic attempt is being made in the following pages to treat them :

KG(I, I, 1) states a mantra 'Ādityā avahikhvata. Here the underlined words are three and obviously separate by virtue of their

being different parts of speech. Both systems of Accent as well as Pada-Pāṭha treat them as different words. Ava.....Khyata is a composite verbal form known as 'Gati' in Pāṇini system. (Vide Pā 1, 4, 60). There is a special provision for the accent of the verb in that system where the particle 'hi' occurs in Juxtaposition (Cf. Pā VIII, 1, 34). The editor has not paused to think over the safeguard in Vedic exegesis and he has wrongly put the three words together. The same error is again repeated on page 219 in the index.

Likewise, under the same reference occurs 'namo mahadbhyaḥ' which is a citation from the RV. I, 27, 13. The editor has not only ignored the source of citation but a wholly wrong entry has been made by reading 'namo marudbhyaḥ'. Under this very reference KG records 'Yenedam' a citation. The editor leaves it untraced. The sources is found in RV. Khila X, 166.

At 1, 2, 3 there is a mantra beginning with 'Anādhṛṣṭamasya..... mā dhāḥ' is read as a single unit and in the index it is also entered as one mantra. As a matter of fact the editor ought to have used suitable punctuation throwing full light on separate parts of the mantra. According to tradition of mantra literature these are two independent verses and duly recorded in BC. The word immediately preceding is 'mīśrān' which is to be read as 'mīśrām' feminine singular qualifying 'pūrṇapātrīm'. Even BHAVATRĀTA—the celebrated commentator of the KG—supports the reading as 'mīśrām'.

At 1, 4, 4 the verse 'mahīnām payo-si' has not been recorded in the index while it is an integral part of the text. The verse finds support in the corresponding context of ŚG at 1, 8, 18.

At 1, 5, 21 occurs the mantra 'Imaṁ yajñam'. The editor while pointing out the source remarks:—'RV I, 26, 10 or I, 22, 13. *Either of these may have been referred to in the text here.*' The proposal of two sources from the Ṛgveda seems to be unhappy. In the first proposed source 'Agni' is the presiding deity as is supported by SAYANA in his commentary on the RV. The second source is also not tenable because the deity is 'dyāvapṛthivī' which is against the context. Again the dual sources as proposed means that the editor is not fully confident with the handling of *Vedic Concordance* by BLOOMFIELD. In its comparative entry it contains very clearly the sign of b i.e. second part of the reference which is an accepted thesis that cannot be the source. The ritual literature invariably refers to earlier works by pratika—the initial words of the mantra. The

problem is solved by the contextual usage: 'Āgneyam uttaram ājyabhāgam, saumyaṁ daksinam 1, 5, 20 i.e. 'To agni belongs the northern ājya portion to Soma the southern.' Thus the mantra beginning with the words 'Imaṁ me yajñam' and where deity is Soma is the source of the passage. This occurs at RV. 1, 91, 10 where the deity is specified by an express term Soma e.g. 'Imaṁ yajñam idaṁ vāco jujusāna upagahi. Soma tvam no vṛdhe bhava.' This is further supported by parallel citation in the ŚŚ III, 12, 5 which refers to two mantras i.e. 1, 91, 10; 19.

At 1, 5, 29 the text reads 'Tatam me āpah' while the original wording in the RV 1, 110, 1 is 'apah'. Moreover the citation by pratika means that it is from the RV. One of the MSS duly recorded in the footnote has omitted the dubious word which is an unmistakable proof of CHINTAMANI'S unawareness of Vedic tradition. Again under the same reference 'Ādyādyā śvaśva, is a misprint for 'śvah śvah.' This mistake is repeated in the Index. As the word śvah is an indeclinable and therefore the form cannot be possible in any case. Moreover the formula 'Agnē vāsōsi' also occurs at 1, 5, 29 and the possible source is not indicated by the editor. This is traced nearly to TS IV, 1 4,1.

At 1, 7, 1 occurs 'Agnaye Somāya prajāpataye mitrāya varunāya indrānyai gandharvāya bhagāya, pusne tvastre, bṛhaspataye rājñe pratyāñiyeri. This very formula is not entered in the Index. Like other vyāhṛti formula it should have been recorded. The nature of the formula is strongly supported by BHAVATRATA in his commentary.

A full mantra occurs at 1, 8, 6 which is as follows 'Yatheyaṁ śacim vāvātām suputrām ca yathādītim, avidhavañ, cāpālām evam tvamiha raksatu iti.' The editor has traced the source to RV. X, 60, 9. In the extant Śākhās of the RV the source as indicated by him is not traceable. It is not known what particular recension of the text has been consulted by him. It seems possibly that he has not minutely consulted the BC, and haphazardly given the reference of 'Yatheyaṁ pṛthivī mahi (RV. X, 60, 9).

'Rūpam-rūpam' is another occurrence under the same reference. The editor has not given the requisite hymn indicating the compound nature of the word. This wrong entry has also been repeated in the Index.

At 1, 81, 2 'Kuruta' has not been entered as a Vedic citation by the editor. The source of the mantra is MS IV, 2, 9 which has been duly recorded by Dr. BLOOMFIELD.

here in full. Likewise at II, 2, 13 merely four initial words are recorded in the list while no sign of the full citation is given by the editor. It appears that he does not follow any regular system in the Index.

AT II, 2, 15 'Brahmacāryasi samidham.....' is recorded while no sign of full citation has been used. Similarly 'Āpo nāma stha' also suffers from the same defect. No source is also indicated here.

The saṁpraisa 'Agnāvindra āditye viśvesu ca deveṣu caritaṁ te brahmacaryam (II, 7, 19) is not recorded in the Index by the editor. Similarly at II, 7, 21 'Trirātraṁ samidādhānamupavasasva' has not been entered as a Vedic formula while the commentator has expressly supported it as a mantra. The source of the mantra 'Medhyāmedhyaviḥgajūne' (II, 8, 4) has not been proposed by the editor. The mantra 'Tvam agne vratabhṛcchucih' (II, 8, 5) partial entry has been made in the Index. At II, 8, 8-9 occurs 'Prānāpānayoh' as well as Prānāpana uruvyacāh sa mā mṛta' and the editor has not proposed any source. The phrase constituting three words 'sa mā mṛta' has been understood by the editor as one word both in the text as well as in the commentary.

In the third chapter there is a large number of mantras which could be traced to the origin or partial source could be pointed out but the editor has not taken the trouble of tracing such mantras to the ritual Saṁhitās, Brāhmanas and Śrauta texts. For instance, the source of the mantra 'Imāmaham asmīn' (III, 2, 5) is not traced while it is easy to point out parallel passage in the PG III, 4, 4; BHG II, 3 (AGG II, 4, 1).

At III, 2, 6 there are three different mantras while the editor records only two mantras. The first mantra reads 'Enaṁ Kumārah which is wrongly stated as 'kumāram' in the Index. In the case of second mantra, no sign of full citation is given. The third mantra which is left unrecorded by the editor is 'Upahūtā iha gāvah' which finds its support in the corresponding text namely ŚG. The mantra is found in various other ritual texts and the definite source is AV VII, 60, 5. Among the ritual texts which refer to this authority are VS. III, 43; LŚ III, 31, 1; HG I, 29, 1.

There is much confusion about the texts of three mantras (III, 2, 11-13) which are inadequately recorded by the editor. He confuses the mantra text with the injunction. Possibly the error is due to the erroneous view of BHAVATRATA—the commentator who has commented upon it in another way. The parallel texts of the ŚG (III, 3, 7-8) and APM. (II, 15, 10) clearly state that these three

mantras are without sūtra text. These are found in the following way : (a) Dharmasthūnārāje (b) ahorātre dvārāphalake (c) samvat-sarah pidhāne.

At III, 3, 5 complete pāda citation of the RV. (VIII, 17, 14) mantra 'Vāstospate dhruvā sthūnā' has not been understood as a quoted passage. Accordingly it has not been duly recorded.

At III, 3, 1 'Prthivīm śambhuvā' is recorded while the remaining two words i.e. 'ha pratitisthva' have been omitted. No source is pointed out by the editor. Similarly 'aristā asmākam' (III, 3, 1) is recorded in the Index while the rest of the words have not been entered in the list of the mantras. Likewise 'Imām me' (III, 4, 4) is cited in full while the editor makes no indication of this feature.

The formula 'asyopasadye mā risad ayam śresthī dadhatu nah' occurs at III, 4, 5 while in the index two initial words are entered. Here the editor has pointed out the source of the passage as Kāuśika Gṛhya Sūtra 89, 13 which is a grave error regarding the nature of the text. The Kāuśika Gṛhya Sūtra is no work in the field of the Vedic literature other than his own edition known as Kausītaka Gṛhya Sūtra. The Kausītaka Sūtra is not the Gṛhya Sūtra and it belongs to the Atharvaveda Śākhā. No Vedic work has referred to this book by this title. This mistake is also repeated by the Benares MS. of the Śāṅkhāyana Gṛhya Sūtra at the close of colophon by saying 'Idam eva Kausīka-Sūtram' probably for Kausītaka Sūtra.

At III, 5, 1 occurs 'Bhadrānah' in full but in the Index portion, no mention is made of this feature. Similarly at III, 6, 2 the treatment of 'Iha dhrtirīha.....' is incomplete (on page 117 'mahāvvyāhrtayah' is a misprint for 'mahāvvyāhrtih' which is accurately read in the commentary), likewise on page 116, 6 aksatasūktānā m dadhighrtamiś-rānām' is a misprint being supported by the commentator for aksatasaktsūnām Cf. also ŚG).

'Abhīramyatām' (III, 14, 16) is a sampraisa which is not treated by the editor as a formula in the Index. At III, 15, 4 'ye tātrsu' occurs twice but the editor has noted this as a single occurrence. The mantra 'prati brahman prati tisthāmi yajñe' (IV, 4, 11) has not been recorded at all by the editor.

At V, 3, 26, only the portion of the mantra 'Ayam vai tvam'..... is entered while for the remaining full formula no indication is given in the Index. Similar is the incomplete treatment of the mantras 'Devasya savituh'...(V, 3, 30) as well as 'Yā rāstrāt' (V, 3, 31).

Similarly at V, 4, 1 occurs 'sa nā sa soma.' The word sana is one word, obviously a verbal form, which is wrongly split up by the editor in the body of the text as well as in the Index. The mantra is a citation from the Rgveda (IX, 4, 1) where accent, Padapāṭha and commentaries of VENKATAMADHAVA as well as SAYANA are available. But the editor has not paused to consult the aids.

At V, 4, 10, the quoted passage 'nāghāhāni vardhayeyuriti smāha Kauṣṭakih' has not been duly treated nor it has been traced to its origin. Likewise for full five verses occurring at V, 5, 5; 6, no such indication of full citation is made in the Index.

A funny instance is found at the last colophon of the work with an inaccurate title Kausitaki for Kauṣṭaka.

A criticism of Dr. Apte's monographs on AGS.

Prof. APTE has treated the problem of mantra material belonging to the AG in two different monographs viz. RV. mantras as well as Non-RV. mantras. In his first contribution, the learned scholar has dealt with RV. citations in respect of ritual setting. He quotes the citations with full liturgical injunction translating and then discussing the applicability of the mantras. At places his comparative study with ritual texts namely AV. VS. TS MS KS. AB. TB. ŚB and a number of other texts reveals development of ritual view on the subject. He has also given elucidated analysis of the subtle influences which the Gṛhya texts have undergone from time to time.

However Dr. APTE'S translation of ritual passages of the Āśvalāyana Gṛhya Sūtra does not mark great advances except where he particularly mentions the departure from his predecessors. The bulk of the investigations could have been reduced by omitting this repetition. His study shows that he has entirely relied upon the works of Drs. STENZLER as well as OLDENBERG for the identity of the RV. citations in his study on AGS. Both German servants have given the sources of RV. quotations in their translations. It is, therefore, not unlikely that their omissions and errors have crept into his treatment.

In the Upākarana rite, the AGS (III, 5, 5-9) has recorded a unique passage throwing light on the constitutional history of the RV. text. This reads as follows :—

Atha dadhisaktūn juhōti 5

Agnimile purohitam iti eka 6

(a) Kuṣumbhakastadabravīdā vadanstvaṃ śakune bhadrām vada ; Gṛnānā jamadagninā ; Dhāmanṭe viśvaṃ bhuvanam adhiṣṭitam :

Gantā no yajñam yajñiyah suśami; Yo nah svo aranah; Prati caksva vi caksva; Ā-gne yāhi marutsakhā: Yatte rājañ chrtam havir iti dvrcāh 7.

Samānīva ākūtir iti ekā 8

Tacchanyorā vrnīmahe iti ekā 9.

Prof. OLDENBERG has identified the first well-known citation i.e. Agnimīle of the RV. but the subsequent quotations from the R̥gveda have not been traced to the sources. Prof. APTE has not independently checked up the passage with the result that his treatment suffers from this grave omission. The passage under the question contains eleven citations both the beginning of the first Mandala as well as the concluding mantras of each Mandala of the R̥gveda. This quotation is closely incorporated by redactors of other RV. Gṛhya Sūtras.

A verification of APTE'S investigations with available aids mentioned by him proves that he has not fully utilized the wealth of data contained therein. For instance, the Aśvalāyana Mantra Vyākhyā by HARADATTA has been rarely looked into. It annotates the RV. as well as the Non-RV. mantras. Apart from the commentary, the work also deals with these citations which are implied by general remarks like saupatna, śāsa, śantātīya sūktas. It seems very surprising that an ancient work like this has not been referred to. Moreover, SAYANA'S comprehensive Bhāṣya on the RV. contains extensive citations from the AGS. In his treatment of the viniyoga, the commentator has made references to ĀŚ as well as ĀGS. This has been totally neglected in the investigation. The Upākaraṇa passage to which allusion is made has been referred to by SAYANA while commenting on the mantra 'Kusumbhakastadabravīt'. SAYANA states :

"Adhyāyopākaranotsargayoh kusumbhakastat ityantya viniyuktā dadhisaktuñ juhōti ityupākaraṇya 'Kusumbhakastadabravīt' (AG III, 5, 7) iti sūtritatvāt".

Similar references to the mantras of the RV. have also been made by him at proper places. A little attention to this aspect would have enriched his investigations. Another instance is also found in his treatment of AGS where proper attention has not been paid to the Bhāṣya of SAYANA. At IV, 3, 21, AGS states the following text. "Vrkka uddhrtya pānyor ādadhya 'Ati drava sārmeṃyau śvānau iti' daksine daksanām savye savyam".

Prof. APTE first translates the AGS passage and secondly renders the RV. X, 14, 10 (wrongly given by APTE as X, 141, 10)

the source of the mantra and thirdly discusses the sacramental applicability of the citation and finally refers to the comparative sources of the mantra. But the basic point whether one or two mantras are to be recited is not touched upon by him while the text clearly enjoins the placing of two kidneys of anustarani into the two hands of the dead body of the āhitāgni. A doubt arises as to the recitation of two mantras here. This doubt turns into a certainty when we refer to the RV. commentary of SAYANA which says :

"Anustaranyā vṛkkau pārśvayorāmraphalākrtī tāvuddhrtya pretasya hastyor nidadhāti 'atī drava sārameyau iti dvābhyām sūtritam ca-vṛkkā uddhrtya pānyorādadhyaḍ 'atī drava sārmeayau svānau' (AGG IV, 3, 20) iti."

The very word dvābhyām is an unmistakable proof in favour of the assumption that two mantras are to be recited in the context and not one. This is further substantiated by a parallel reference in the KG (V, 3, 3) in the following words : 'Atī drava iti ṛgbhyām pānyorādhyā'. This rules out the possibility of one mantra alone being intended for recitation in this context.

It is true that the view was started by NARAYANA, HARDATTA and supported by OLDENBERG but the validity has not been checked up by Dr. APTE with the available data. Moreover, the chief influence on the passage is not pointed out by him. ŚŚ (IV, 14, 14-15) is the main influence where the recitation of two mantras is clearly stated. Compare the remark "Jivantyāḥ samjñaptāyā vā vṛkkau prsthata uddhrtya, (14) Anvāharyavacane kavausnau kṛtvāti dravetyṛgbhyām panyor ādhāya (15).

Prof. OLDENBERG in his English translation of the AGS has suggested a number of emendations on the corrupt passages. At places his suggestions for improvement are valuable. But Dr. APTE has not been able to appreciate the implication of the passages and erroneously defended the original readings. I take here two such instances where his defence has failed to carry conviction.

In the Vāstu karma the AGS (II, 8, 16) reads the following verse : (a) Ā tvā kumāras taruṇa (b) ā vatso jāyatām saha (c) ā tvā parisritah kumbha (d) ā dadbnaḥ kalasāirayan iti.

Dr. OLDENBERG, while translating the verse, leaves a gap for second part of the mantra and makes a comment at the foot-note on Śāṅkhāyana III, 2, 9 (page 93) where he also says : P'ṛaskara probably gives the true reading 'ā vatso jagadaih saha' III, 4, 4;

Compare sūtra 8; *Vasuns ca rudrān ādityān Iśānam jagadaih saha* : jagadā is explained in JAYARAMA'S commentary by *anuga, anucara* ? (Gujarati press edition 1917 reads *anuga raksaka* and not *anucara*). This implies that he proposes *jagadaih saha* an emendation for *jāyatām*.

Prof. APTE in his treatment of NRVA, page 49 criticizes OLDENBERG for this correction. Says he, "Prof. OLDENBERG'S view that 'jāyatām saha in (b) is a corruption and that too of 'jagadaih saha' in PG III, 4, 4 is far-fetched and quite unnecessary" 'Jāyatām is too far removed from jagadaih to be corruption of the latter and is moreover is the reading in AV, III, 12, 7b. Besides the verse yields very good sense.....I now give my translation : 'May the young boy (kumaras tarunah) may the calf (vatsah) be together (saha) born to thee (tvā ājāyatām) i.e. be destined for thee, destined live near thee. For such use of 'jana' jāyate to be born with the accusative, compare our mantra 1, 5, 4 'yadiyam kumārī abhijātā' Prof. APTE does not favour emendation and tries to establish the validity of the reading jāyatām. His main argument is that the reading 'jāyatām saha' is found in the AV. III, 12, 7b and gives good sense.

Both ŚG III, 2, 9 and KG III, 2, 6 read quite independent part 'ā vatso bhuvanāspatiḥ' (KG vathso) in parallel context. Parallel passage occurs in a number of texts in other śākhās. Thus HG I, 27, 4; MG II, 11, 12 and APM II, 15, 4 state 'ā varso jagatā saha' while PG reads 'jagadaih saha'. According to these texts, the reading 'jagatā' is correct. That AV. part (b) reads ā vatso jāyatām saha is misunderstood by APTE and therefore his defence carries no weight. No edition of the AV. reads as stated by APTE in his source. SAYANA in his commentary on the AV. reads and paraphrases in this way : 'jagatā gamana-śilena-gavādīnā'. I maintain that the original reading of AGS is 'jagatā saha' and later on the redactors have incorporated the erroneous reading. This is against the tradition of Grhya texts and I have pointed out that the majority of the texts have retained 'jagatā saha'—the true reading of the AV.

Thus the emendation proposed by OLDENBERG seems to be correct and our difference with the Prof. APTE is with regard to the correction 'jagatā' and not 'jagadaih'. Dr. APTE'S view on 'ā jāyatām saha' is not tenable on account of the factual evidence quoted above.

Similarly at (IV, 8, 32) AGS reads 'nāsyā grāmam āhareyur abhimāruko haisa devah prajā bhavātīti'. Under this reference

Prof. STENZLER followed by OLDENBERG reads 'abhimānuka for abhimāruka, originally this change was proposed by Dr. WEBER (vide Vorrede III) in the light of AB III, 34. Dr. APTE does not agree with his predecessors. He refers to the original passage and says that the change is 'anabhimānukah' as in AB because it appears to be a quotation from the AB. He finds support in the Trivandrum edition of AGS which reads 'anabhimānukah'. He concludes "if at all an emendation is necessary (it is not in my opinion) 'anabhimānukah' should be read and not 'abhimānukah.' He supports his proposal with the varying reading of TSS anabhimānukah

The contention of Prof. APTE does not seem to be right. The TSS variant is not supported by any independent parallel text. The source of the passage as proposed by Western scholars and supported by APTE traced to AB is not correct. The main influence here is of the Maitrāyaṇī School and this would solve the puzzle e.g. :

"Yah somenāyaksyamāno-gnim ādadhīta, na purā saṁvatsarād havīṁsi nirvapet, rudro-sya paśūn abhimānukah syāt.....saṁvatsare havīṁsi nirvapati tadāsyā saṁvatsarān-tarhito rudrah paśūn na hmasti"i e. if sacrificer offers oblation within the year, Rudra does not plan evil, if no dues are offered to him, he punishes the breaker" (MS I, 6, 11)

The fore-cited passage leaves no doubt that the suggestion of Dr. WEBER stands unalterable. The school of Maitrāyaṇī refers to the context in a number of times in the Saṁhitā. Taittirīya School also alludes to the similar context and the express usage is of 'abhimanyeta or abhimanyate'. Prof. APTE'S suggestion is not tenable in view of the fact that 'anabhimānukah' does not suit the context. The words "nāsyā grāmam āhareyuh" requires some positive statement and not a negative one as is proposed by the learned scholar. The basis of the erroneous notion is the AB which he has taken as source here

Prof. APTE has contributed another article under the title 'A Textual Criticism of the Āśvalāyana Gṛhya Sūtra' in BDCRI. In this paper he has raised for the first time a new problem on the Gṛhya Sūtras with special reference to the AGS. He bases his findings on two MSS. of the Mantra Saṁhitā which gives all the mantras of the RV. cited by pratikas for liturgical employment in the Śrauta and Gṛhya Sūtras of Āśvalāyana. 'The work, says he, is unique and gives besides some Khila verses not traced to any of the existing collection of Khila hymns of the RV.'

Writing on the importance of a textual criticism of liturgically employed verses Dr. APTE adds :

"If the RV. mantras cited in certain sūtras of the AGS are not traced to the Āśvalāyana Mantra Saṁhitā then a doubt, at least is possible as to the genuine character of these sūtras because the AMS (which gives all RV. mantras cited in the Śrauta and Grhya Sūtras of Āśvalāyana) in relation to either the Śrauta or Grhya Sūtra taken singly for comparison is apt to err on the side of excess in the number of mantras it contains. This doubt will be considerably strengthened if the genuine character of the sūtras in question is liable to suspicion on independent grounds." Prof. APTE then discusses 19 cases and has tried to show that they are supplementary additions firstly these are not included in the AGMM. and secondly these do not prove to be integral part of the text on independent grounds.

Let us take his first citation and critically examine the statement. AG (I, 1, 3) reads :

'Athāpyṛca udāharanti, yah samidhā ya āhuti yo vedena iti'. According to Prof. APTE the citation represents an unusual feature inasmuch as it is not accompanied by any rite, secondly the manner of citation is very strange, thirdly the RV. verse is employed in KS. 39, 5 and AŚ. 7, 8, 1. In no earlier text there is the verse used for dogmatic purposes as in our text.

Prof. APTE'S stand does not seem to be correct. His arguments are not wholly convincing as he has not collected full data on the point. Firstly, he has not said here that this is wanting in AGM. Assuming that it is not incorporated in the AGMM, my submission is that equally important authorities have endorsed this as citation of AGS in their works. For instance SAYANA refers to the employment of the citation in his RV. (VIII, 19, 5) commentary Cf. his remarks : 'Iyath pākayajñapraśānsā pareti bhagavatā Āśvalāyanena Brāhmanāntarapadarśanena vyākhyātā AGS I, I, 4-5'.

Moreover, HARADATTA comments upon this citation in his AGM. This external evidence is not less weighty than his stand on two MSS of the AGMM. Among the RV. Grhya texts AGS is extensively quoted by scholars in their commentaries on RV. and allied literature. Prof. APTE has failed to make verification of this evidence and if he has, the data is missing possibly through oversight on the issue. SAYANA followed by AGM has invariably referred to the texts of AŚ as well as AG in his RV. commentary. The above

cited quotation from SAYANA points to the fact that by the time of SAYANA it was regarded to be an integral part of the AG. SAYANA may or may not be right but this external evidence raises a doubt and a definite doubt regarding the authenticity of the text of the AGMM.

It is true that the manner of this citation is not in consonance with that of others in the AGS. but judging this with the comparative citations in ŚG as well as KG the RV. Gṛhyas have quoted likewise which are pointed out by me in a separate work. The very fact that it is cited in KS as well as in AS supports the contention. Mantras have more than one trait and therefore one mantra is cited in a number of rites. For example 'Prajāpate' (RV. X, 121, 10) is employed in the Caturthī-Karma, Simantonnayana, Vivāha, Ājyāhuti and Astakās, similarly 'Syonā no bhava' (RV. I, 22, 15) has been cited in the Annaprāśana, Samāvartana, and Sarpabali karma. Likewise 'yuvam vastrāni' (RV. I, 152, 1) has been quoted in the Samāvartana as well as Vivāha rites. Moreover justificatory citations are also found in Gṛhya Sūtras Cf. KG. III, 10, 30 ; III, 12, 33 ; ŚG II, 14, 26.

At I, 12, 3 the AGS states : 'Yatra vettha vanaspate 'ityetayarcā dvau pindau krtvā vivāhe-bhyādhāya'. Prof. APTE holds that this citation is a later addition. He sees no relevance to the offering of two lumps of food with which the citation is to be accompanied. But as Prof STENZLER followed by OLDENBERG interprets 'caitye' as a religious shrine and not a Kāmya Yāga as propounded by NARAYANA the address to the Vanaspati in my humble opinion is quite justified. Even now in India adoration to Vanaspati by pindas is a regular feature.

Continuing his argument Dr. APTE says : "SAYANA who generally mentions the employment of a RV. verse in our text does not make reference to this Sūtra in his commentary on the RV. verse cited here" It is true that SAYANA does not refer to this citation of AGS in his commentary but he has made an allusion to the Śrauta text of the Āśvalāyana which is not noted by APTE. Sometimes he makes reference to either of them and offers his comments. It is, therefore, not a sound argument adduced by APTE. Moreover, HARADATTA in his AGM and in his commentary of AGS published in TSS. makes a clear gloss on the sūtra. Apart from this internal evidence the mantra is quoted in early ritual texts namely APŚ IX, 2, 7 ; MS. III, 2, 10 which is an unmistakable evidence for its genuine character.

'Pra tvā muñcāmi Varunasya pāsāt' occurs in ĀG (I, 7, 17) with the following injunction : 'Ūrnāstuke kesapaksyor baddhe bhavatah' which prefaces the citation.

Prof. APTE remarks ; "I discuss these sūtras in this section although the citations RV. X, 85, 24-25 are included in the ĀMS because there are other grounds for suspecting these sūtras to be later additions and because inclusion of these citations in the ĀMS is not positive evidence of their genuineness as the whole Sūryā hymn, RV. X, 85 was bound to be included in the ĀMS having been cited in I, 8, 12." Moreover, he suspects the citation on the grounds that this is an unusual feature of Gṛhya texts, that it is cited in different context in ŚG I, 15, 1, that the sūtra 15th consists of two disconnected sentences, the latter of which is a comment on the former and that 'yadi krte bhavatah' seems to be an added after-thought.

My disagreement with the distinguished scholar is obvious. He has treated the evidence of ĀGM as conclusive throughout his monograph on the criticism of ĀGS. It is only here that he does not take it as positive evidence and also says that the entire sūkta was bound to be included on the ĀMS. This is one of the points which shows that his conclusions based on the discovery of this work are arbitrary and onesided. If the whole sūkta of the RV. X, 85 is prescribed in the ĀGS. then individual employment of mantra by different sūtras is insignificant. The fact that it is prescribed individually shows that APTE'S view is not sound. Equally important data is missing in his treatment. HARADATTA in his ĀGM and commentary on ĀGS in TSS edition regards it as integral part of the text. SAYANA also makes a reference to the Āśvalāyana Śrauta Sūtra [(I, 11, 3) in a parallel context, i.e., unloosing the belts. Śaṅkhāyana Śrauta Sūtra (I, 15, 9) also employs the mantra in a corresponding ritual. Thus, the first two arguments do not hold, good. The fact that ĀGS cites in a different ritual from the ŚGS is also no solid proof for suspecting the genuineness of this citation. In fact, this is the contribution of a dissenting school. The sub-school treating identical rituals with corresponding citations would serve no useful purpose. It is, therefore, a sound basis for genuine character of this citation. The Kausitaka Gṛhya (I, 9, 1) supports the validity of this quotation in the Marriage context. His treatment of 'yadi krte bhavatah' as one after-thought is no valid argument. Both NARAYANA and HARADATTA have commented upon the sūtra. Profs. STENZLER and OLDENBERG have treated the text as authentic.

references to these three citations. Secondly, his contentions that their occurrence at the end of the chapters and their non-occurrence in earlier texts are the proof of their being interpolations are not correct. This is against factual evidence. KG (I, 18, 4) a parallel text of the RV. Grhya sūtra refers to the third citation. In the light of these facts APTE'S view is not sound. As APTE has elaborately treated the RV. verses liturgically employed in the ĀG, I have only discussed the points wherein I differ from him.

Comparative study of RV. schools with special reference to their GS.

It has already been pointed out that the Śāṅkhāyana, the Kausītaka and the Āśvalāyana Grhya Sūtras belong to three distinct Śākhā of the Ṛgveda. The texts of their respective Saṁhitās do not differ much from one another, unlike the variant texts of the Yajurveda schools. In the Upākaraṇa rite these texts of the Grhya Sūtras have preserved an important passage of the RV, which throws light on the constitutional history of the RV. text. All these texts endorse the ten Maṇḍalas and the beginning as well as the concluding verses of the extant RV. The Bāskala Śākhā to which the Śāṅkhāyana and Kausītaka belong, contain the last verse 'Tat chaṁyōr aṅṛṇīmahe.' The Śākala Śākhā, on the other hand, has 'Samāni va ākūṭih' as the last verse of the tenth Maṇḍala. Apart from this difference the later supplementary hymns called Khilas present divergent views on different Śākhās. However, the text of extant Khilas was an established fact by the time of composition of the Saṁhitās, Brāhmanas, Śrauta and Grhya Sūtras as is clearly endorsed by a study of this passage found in ŚG, KG and ĀG. In the post-Saṁhitā literature, as it has come down to us, these Khilas have been referred to by sūktas, mantras or ṛcs. Thus KG in the Svādhyāya chapter (I, 1) refers to 'Yenedam' by a regular term 'Sūktam' and not Khila Sūkta. The Poona edition of the RV. gives the Sūkta on page 971.

'Pra dhārayantu madhuno ghṛtasya' which occurs in the eighth maṇḍala of the Bālakhilya has been stated in ĀG (III, 12, 14) as Śauparṇa and not Khila sūkta. Similarly, in the Samāvartana ritual ŚG (III, 1, 7) KG (III, 1, 2) and ĀG III, 8, 21) prescribe the recitation of the Khila Sūkta 'Āyusyaṁ varcasyaṁ' by the express word sūktena. In this rite, too, the Sūkta is not called Khila. Likewise, in the Simantonnayana rite 'Nejamesa parā pata—a Khila Mantra has been alluded to by ŚG (I, 22, 7) KG (I, 14, 6; 10) and ĀG (I, 14, 3) as ṛk. Thus, it is safe to presume that the Khilas go

back to a remotely ancient period of composition, at least earlier than the compositions of these Gṛhya texts.

Aśmanvatih—a variant in KGS.

This is a very interesting departure in the citation of 'Aśmanvatī'. All texts of RV. Gṛhya sūtras refer to this citation in the post-marriage rite viz., ŚG (I, 15, 18) KG (I, 9, 15) ĀG (I, 8, 2) (KG V, 4, 6 and ĀG IV, 6, 13 also record this rite in Preta-karma) and the source of the citation is RV. X, 53, 8. The KG (I, 9, 15) clearly quotes the mantra as 'aśmanvatih iti' evidently, a departure from the traditional reading preserved in ŚG as well as ĀG. The commentator of the KG also precisely supports the variant of the text in his commentary at both places.

The citation in question is traced to different schools, namely, AV. XII, 2, 26 and VS. XXXV, 10 where Padapātha as well as the commentary point to the same conclusion. ŚŚ at IV, 15, 5, XVI, 13, 13 and Kauś 71, 24; 86, 27 read identical Pratīka in full agreement with ŚG. In the Pitrmedha context the ŚB (XIII, 8, 4, 3) presents a similar view regarding the mantra.

Now, a problem arises as to what particular Śākhā this reading belongs or whether it is the variant reading of the Kausītaka school itself. In the extant Vedic literature this divergent quotation is not preserved except in the Kātyāyana Śrauta Sūtra at XXI, 4, 22. This citation supports the validity of the reading in the KG. But the Saṁhitā of the Kātyāyana Śrauta Sūtra does not endorse the variant of the text which is a conclusive proof that it does not belong to the Vājasaneyī Saṁhitā. Then a question arises as to what should be the source of the variant in these two texts. The very fact that both these texts have preserved the variant shows that they have borrowed from a common source and probably from a Śākhā other than the Śākala and Baṣkala which have come down to us.

As we have already said that the texts of the ŚG, KG as well as ĀG schools refer to the text of the Rgveda not by Sakala-pātha but by Pratīka—i.e., citing the initial words of the mantra or Sūkta which is employed in the context of the ritual. All the three Gṛhya texts belonging to the different schools of the RV. observe the rule scrupulously except in a few cases of irregularities found in them. The number of Rgvedic citations in ŚG, is 170, in KG 187 and in ĀG 125. Thus the total number comes to 482. A comparative view of the citations reveals the fact that these schools have slight variations in their ritual set-up. Points of differences only arise

in details of the rites, sub-rites or the number of verses to be recited. The text of these Grhya Sūtras have preserved 36 cases of parallel context which are as follows :

- (1) Agna āyūsi occurs in ŚG I, 27, 8; KG I, 19, 10 and ĀG I, 4, 4, where the source is RV. IX, 66, 19. ŚG as well as KG employs the mantra in the Anna-Prāśana rite while ĀG. prescribes three mantras (IX, 66, 19-21) in ājva oblations which precedes the Marriage ceremony.
- (2) Agni mile purohitam (ŚG IV, 5, 7; KG III, 7, 9; ĀG III, 5, 6=RV. I, 1, 1) is employed in the Upākarana rite in a similar context.
- (3) Adyā no deva savitah (ŚG I, 4, 2; KG I, 1, 1; ĀG III, 6, 5=RV. V, 82, 4-5) is employed to avert the effect of bad dreams by reciting two consecutive mantras.
- (4) Aśmanvatī (ŚG I, 15, 18; KG I, 9, 15; AG I, 8, 2) occurs in crossing the river in post-marriage rite. Both KG and ĀG employ it in Preta rite too.
- (5) Ā agne yāhi marutsakhā (ŚG IV, 5, 8; KG III, 7, 10; ĀG III, 5, 7=RV. VIII, 103, 14) occurs in the Upākarana ritual which is found in all schools.
- (6) Ā nah prajām (ŚG I, 6, 6; KG I, 2, 3; ĀG I, 8, 9=RV. X, 85, 43) is cited in a Kanyā varana rite. ĀG employs four verses.
- (7) Āyusyam varcasyam (SG III, 1, 7; KG III, 1, 2; ĀG III, 8, 21=RV. Khila X, 129) is employed in the Samāvartana rite. All the texts prove the existence of the sūkta in RV. texts.
- (8) Ā vadamstvam śakune bhadrām ā vada (ŚG IV, 5, 8; KG III, 7, 10; ĀG III, 5, 7=RV. II, 43, 3) occurs in a parallel rite of the Upākarana in all these schools.
- (9) Indra śresthāni (ŚG III, 1, 16; KG III, 1, 10; ĀG I, 15, 3=RV. II, 21, 6) is employed by ŚG and KG in the Samāvartana rite while ĀG reads it in the Medhājanana ritual.
- (10) Iha priyam prajaya (ŚG I, 15, 22; KG I, 9, 17; ĀG I, 8, 8=RV. X, 85, 27-33) is employed in the Grhapraveśa in post-marriage rite. Both ŚG and KG prescribe seven verses while ĀG means only one ṛk.
- (11) Kusumbhakas tad abravīt (ŚG IV, 5, 8; KG III, 7, 10; ĀG III, 5, 7=RV. I, 191, 16) occurs in the Upākarana rite common in all schools.
- (12) Ksetrasya patinā (ŚG IV, 13, 5; KG III, 13, 11; ĀG II, 10, 4=RV. IV, 57) is employed in the Kṛsi-karma.
- (13) Gantā no yajñam yajñiyāh suśamī (ŚG IV, 5, 8; KG III, 7, 10; ĀG III, 5, 7=RV. V, 87, 9) is prescribed in the Upākarana rite.
- (14) Grhānā Jamadagninā (ŚG IV, 5, 8; KG III, 7, 10; ĀG III, 5, 7=RV. III, 62, 18) occurs in the aforesaid rite.
- (15) Grabhnāmi te saubhagatvāya hastam (ŚG I, 13, 2; KG I, 8, 17; ĀG I, 7, 3=RV. X, 85, 35) occurs in Pāni-grahana rite.
- (16) Jivam rudanti (ŚG I, 15, 2; KG I, 9, 2; ĀG I, 8, 4=RV. X, 40, 10) is employed in Marriage ceremony.
- (17) Tac chaṁ yor ā vrñimāhe (SG IV, 5, 9; KG III, 7, 11; ĀG III, 5, 9=RV. Khila X, 191, 5) is prescribed in the Upākarana

rite. (18) Dhāman te viśvañ bhuvanam adhi śritam (ŚG IV, 5, 8 KG III, 7, 10 ĀG III, 5, 7=RV. IV, 58, 11) occurs in the aforesaid rite. (19) Nejaimesa parā pata (ŚG I, 22, 7; KG I, 14, 6; ĀG I, 14, 3=RV. Khila X, 185) is employed in the Śimantonnayana rite in all schools. (20) Prajāpate (ŚG I, 22, 7; KG I, 14, 6; ĀG I, 14, 3=RV. X, 121, 10) is also prescribed in the aforesaid rite. This is also employed in Marriage rite. (21) Prati cakṣva vi cakṣva (ŚG IV, 5, 8; KG III, 7, 10 ĀG III, 5, 7=RV. VII, 104, 25) is employed in the Upākarana rite. (22) Pra tvā muñcāmi (ŚG I, 15, 1; KG I, 9, 1; ĀG I, 7, 17=RV. X, 85, 24) is prescribed in 'Varaḡhaprasthāna' by ŚG KG while ĀG employs it in loosening the two locks of the hair of bride. Both ŚG and KG state the recitation of triplet while ĀG prescribes only one mantra. (23) Mayobhūr vātaḡ (ŚG III, 9, 5 KG III, 5, 7 ĀG II, 10, 5=RV. X, 169) is employed in the Goṡṡha Karma. (24) Mā vidan paripanthinah (ŚG I, 15, 14; KG I, 9, 10 ĀG I, 8, 6=RV. X, 85, 32) is to be recited while going through the cross roads and according to ĀG at lovely places and trees. (25) Yata Indra bhayāmahe (ŚG I, 4, 2 KG I, 5, 29; ĀG III, 11, 2=RV. VIII, 61, 13) is employed in different rites viz. ŚG in the Svādhyāya, KG in the Brahman utsarjana ĀG warding off the imminent danger where it prescribes the recitation of six mantras. (26) Yat te rājañ chṡṡtañ havih (ŚG IV, 5, 8 KG III, 7, 10 ĀG III 5, 7=RV. IX. 114, 4) is employed in the Upākarana rite. (27) Yāsām udhaś caturbilam (ŚG III, 9, 3 KG III, 5, 6 ĀG II, 10, 6=RV. X, 170) is prescribed in Goṡṡha karma. (28) Yuvaḡ vastrāni (ŚG III, 1, 6 KG III, 1, 2 ĀG III, 8, 9=RV. I, 152, 1) is employed in the Samāvartana rite while KG at 1, 8, 3 states the mantra in putting on the clothes in the Marriage rite. (29) Yo nah svo aranaḡ (ŚG IV, 5, 8 KG III, 7, 10; ĀG III, 5, 7=RV. VI, 75, 19) is employed in the Upākarana rite. (30) Rākām abam (ŚG I, 22, 12; KG I, 14, 10; ĀG I, 14, 3=RV. II, 32, 4-6) occurs in the Śimantonnayana. KG prescribes four verses, ŚG three and ĀG, only two verses. KG also employs it in a different ritual namely Karna vedhana (I, 20, 7). (31) Vanaspate vidvaḡgah (ŚG III, 1, 13; KG III, 1, 6; ĀG II, 6, 5=RV. 47, 26) is employed in the Rathārohana rite. (32) Vāstospate (ŚG III, 4, 8; KG III, 3, 5; ĀG II, 9, 9=RV. 54, 1-3) is employed in the Vāstu karma where the number of mantras varies in different schools viz. ŚG prescribes three while KG and AG employ four verses, ŚG also employs the verse in other rite called Vaiśvadeva at II, 14, 5. (33) Sadaśaspatim adbhutam (ŚG II 8, 1; KG II, 6, 2 ĀG I, 22, 13=RV. I, 18, 6) is employed in the Upanayana rite. (34) Sam aḡjantu viśve-devāḡ (ŚG I, 12, 5; KG I, 8, 5 AG I, 8, 9=RV. X, 85, 47) is employed in anointing the

bride in the Marriage ceremony. (35) Sutrāmānam (ŚG I 15, 17; KG I, 9, 14; ĀG II, 6, 8=RV, X, 63, 10) is employed in ascending the boat. (36) Syonā pṛthivi bhava (ŚG IV, 18, 5; KG IV, 4, 10 ĀG II, 3, 7=RV, I, 22, 15) is employed in the Sarpabali Karma.

Comparative Study of SG and KG Sutras

Both the ŚG and KG schools have 79 common cases with identical rituals. These differ in certain details of rites and among points of difference the following cases are worth noting.

Thus ŚG and KG employ 'Tat savitur varenyam' in the Upanayana. ŚG repeats the recitation of this mantra in the sub-rite while KG transmits injunction as part of the text but omits the very mantra for recitation. 'Ya rte cid' is cited by ŚG as well as KG, the former prescribes it in the Prāyaścitta rite while the latter employs it in the Vivāha.

'Suryo no divas pātu' is quoted in ŚG and KG in two different settings. ŚG cites the verse in the Utsarga rite while KG employs it in the Samprāyācitti rite.

A comparative study of these two schools has also shown that Śāṅkhāyana and Kausitaka have much close co-relation with each other as opposed to the Āśvalāyana. Both have much in common and minor differences are found in the number of mantra recitation or details in sub-rites. For example :

(1) Aksibhyām te nāsikābhyām (ŚG I, 21, 1-3 KG I, 13, 2=RV, X, 163) is employed in the 'Garbharaksana rite. (2) Agninū rayim (ŚG I, 20, 5 KG I, 12, 8=RV, I, 1, 3) is prescribed in the Pumsavana ritual in both the schools of ŚG as well as KG. (3) Aghora-caksuh (ŚG I, 16, 5 KG I, 10, 6=RV, X, 85, 44) is employed in the post-marriage 'Grhaprapādana' ceremony. (4) Anṅksarāh (ŚG I, 6, 1; KG I, 2, 1=RV, X, 85, 23) is prescribed in the 'Kanyā-varana rite in both the schools. (5) Apa nah śośucad agham (ŚG IV, 17, 6, KG IV, 4, 6=RV, I, 97) is employed in the Āgrahāyanī Karma. (6) Api panthām aḡanmahi (ŚG III, 6, 3 KG III, 4, 4=RV, VI, 51, 16) occurs in a rite performed by the sacrificer after he returns home from journey. (6) Apehi manasaspate (ŚG I, 4, 2 KG I, 1, 1=RV, X, 164) is employed in the Svādhyāya rite in both the schools. (8) Abhi vyayasva khadirasya (ŚG I, 15, 10 KG I, 9, 3=RV, III, 53, 19) occurs in 'Varaḡra-prasthāna'. Both schools differ in details. KG prescribes the verse at the smearing of the axle of the chariot with ghee by the bride while ŚG says that in case any part of the bride's chariot is damaged it should be repaired with the recitation of the verse.

- (9) *Ā gantā mā risanyata* (ŚG II, 2, 14; KG II, 2, 9=RV. VIII, 20, 1) is employed in the Upanayana rite. (10) *Ā gāvo agman* (ŚG III, 9, 3; IV, 16, 3 KG III, 5, 6; IV, 3, 2=RV. VI, 28) is cited in two different rites viz. Gostha Karma as well as in *Āśvayuḥi* karma. (11) *Āditya ava hi khyata* (ŚG I, 4, 2 KG I, 1, 1=RV. VIII, 47, 11-18) is employed with the recitation of eight mantras in the Svādhyāya rite. (12) *Indra śresthāni* (ŚG I, 4, 2; KG I, 1, 1=RV. II, 21, 6) is employed in the Svādhyāya rite. (13) *Imaṁ me Varuna* (ŚG V, 2, 4 KG I, 5, 29=RV. I, 25, 19) is employed in the Sarvaprāyaścitti rite. (14) *Ukṣā samudrah* (ŚG III, 3, 10; KG III 2, 14=RV. V, 47, 3) is employed in the Vāstukarma rite in both the schools. (15) *Uccā divi* (ŚG II, 12, 16 KG II, 7, 23=RV. X, 107, 2) is employed in the Uddiksanikā rite. (16) *Uta tyā daivyā bhīṣajā* (ŚG I, 16, 7; KG I, 10, 6=RV. VIII, 18, 8) in the 'Gṛha prapādanā' rite after marriage. (17) *Ud Irdhvaṁ jīvāh* (ŚG IV, 18, 11; KG IV, 4, 17=RV. I, 113, 16) is prescribed in the Sarpabali karma. (18) *Ud irsvātaḥ pativatī* (ŚG I, 19, 1; KG I, 12, 1=RV. X, 85, 21-22) is cited in the 'Garbhādhāna' rite in both the schools. (19) *Ud u tyaṁ jātavedasam* (ŚG IV, 6, 4; KG III, 8, 3; RV. I, 50) is employed in the Utsarga ceremony. (20) *Ud va urmih* (ŚG I, 15, 20; KG I, 9, 16=RV. III, 33, 13) is employed in the 'Varagrhaprasthāna' in post-marriage rite. (21) *Ṛtaṁ ca satyaṁ ca* (ŚG I, 4, 2; KG I, 1, 1=RV. X, 190) is employed in the Svādhyāya ceremony. (22) *Kayā naś citrah* (ŚG I, 16, 6; KG I, 10, 6=RV. IV, 31, 1-3) is prescribed in the Grhaprasthāna with the recitation of three Mantras in consecutive order. (23) *Khe rathasya* (ŚG I, 15, 6; KG I, 9, 7=RV. VIII, 91, 7) is employed in the 'Varagrhaprasthāna'. (24) *Ganānām tvā* (ŚG II, 2, 13; KG II, 2, 8=RV. II, 23, 1) is prescribed in the Upanayana rite. (25) *Cittir ā upabarhanam* (ŚG I, 12, 4 KG I, 8, 4=RV. X, 85, 7) is employed in using the collyrium in eyes in the marriage rite. (26) *Citraṁ devānām* (ŚG IV, 6, 4 KG III, 8, 3=RV. I, 115) is prescribed in the Utsarga ritual performed at the end of the term of study. (27) *Tac caksuh* (ŚG III, 8, 7 KG III, 5, 3=RV. VII, 66, 16) is employed in the Āgrāyana rite in both the schools. (28) *Tat savitur varenyam* (ŚG II, 5, 12; 7, 19 KG II, 3, 8=RV. III, 62, 10). Both schools employ the popular Gāyatrī Mantra as opposed to ĀG prescribing Anuṣṭubh Mantra. The recitation of latter verse is condemned by followers of ŚB. ŚG school repeats the Mantra in two sub-rites of the Upanayana while KG states the Mantra only once and the second reference at (II, 4, 17) transmits the sūtra identical with the ŚG but omitting the Mantra. (29) *Tan naś turlpam* (ŚG I, 20, 5 KG I, 12, 8=RV. III, 4, 9) is cited in the Puṣṭavana rite. (30) *Tyaṁ cid aśvam* (ŚG I, 15, 11 KG I, 9, 13=RV.

X, 143, 2) is employed in the Varagrhaprasthāna rite. (31) Tvaṁ soma mahe bhagam (ŚG I, 25, 7 KG I, 17, 6=RV. I, 91, 7) occurs in the Nāmakarma rite. (32) Tvaṁ tam (ŚG II, 12, 16 KG II, 7, 27=RV. I, 18, 5) is cited in the Uddikṣanikā rite. (33) Tvaṁ no agne (ŚG V, 2, 4 KG I, 15, 29=RV. IV, 1, 4) is quoted in the Sarvaprāyaścitta rite. (34) Tvam agne pramatih (ŚG I, 9, 5 KG I, 5, 17=RV. I, 31, 10) is prescribed in the Ājyahoma rite. (35) Dadhikrāvno akārisam (ŚG I, 17, 1; IV, 5, 10 KG I, 10, 14; III, 7, 12=RV. IV, 39, 6) is employed in two different rites viz. Dhruvadarśana as well as Upākarana in both the schools. (36) Dve te cakre (ŚG I, 15, 4 KG I, 9, 4=RV. X, 85, 16) is prescribed in the Varagrhaprasthāna rite in both the schools. (37) Dhruvaidhi paśyā mayi ŚG I, 17, 3 KG I, 10, 13=RV. Khila X, 85, 6) is cited in the 'Dhruva-darśana' rite after marriage. (38) Namō mahadbhyaḥ (ŚG I, 4, 2 KG I, 1, 1=RV. I, 27, 13) is prescribed in the Svādhyāya rite. (39) Namō mitrasya (ŚG IV, 6, 4 KG III, 8, 3=RV. X, 37) is cited in the Utsarga rite. (40) Nilalohitam (ŚG I, 12, 8 KG I, 8, 8=RV. X, 85, 28) occurs in the Vivāhakarma. (41) Parī pūṣā parastāt (III, 9, 2 KG III, 5, 5=RV. VI, 54, 10) is employed in the Gosthakarma. (42) Pibataṁ ca tṛpanutaṁ ca (ŚG I, 17, 7 KG I, 10, 14=RV. VIII, 35, 10) is quoted in the Dhruva-darśana in post-marriage rite. (43) Piśāṅgarūpah (ŚG I, 20, 5 KG I, 12, 8=RV. II, 3, 9) is prescribed in the Puṁsavana rite. (44) Pūṣā gā anv etu naḥ (ŚG III, 9, 1; II, 5 KG III, 5, 4; 6, 2=RV. VI, 54, 5) is quoted in both rites viz. Gostha Karma as well as Vrsotsargakarma. (45) Prajāpate (ŚG I, 18, 4 KG I, 11, 4=RV. X, 121, 10) is employed in the Caturthī Karma. (46) Brahmanāgnih saṁvidānah (ŚG I, 21, 2 KG I, 13, 2=RV. X, 162, 1-6) occurs in the Garbharaksana rite. (47) Bhadrataṁ karnebbih (ŚG III, 8, 6 KG III, 5, 3=RV. I, 89, 8) is quoted in the Āgrayana rite. (48) Madhumatīr osadhīh (ŚG I, 12, 9 KG I, 8, 9=RV. IV, 57, 3) is employed in the Vivāhakarma. (49) Mamāgne varcah (ŚG I, 4, 2 KG I, 1, 1=RV. X, 128) is prescribed in the Svādhyāya rite. (50) Mayobhūr vātaḥ (ŚG III, 11, 15 KG III, 6, 10=RV. X, 169) is cited in the Vṛsotsarga rite. (51) Mahaś cit (ŚG I, 27, 7 KG I, 19, 10=RV. IV, 12, 5) is employed in the Annaprāśana rite. (52) Mogham annaṁ vindate apracetāh (ŚG II, 14, 26 KG III, 10, 30=RV. X, 117, 6) is quoted in the Vaiśvadevakarma. (53) Ya rte cid (ŚG V, 8, 4 KG I, 9, 13=RV. VIII, 1, 12) is employed in two different rites namely Prāyaścitti and Vivāha, but the sub-rite namely piecing together of two broken parts is identical. (54) Yac cid dhi (ŚG I, 27, 7 KG I, 19, 10=RV. I, 12, 4) is cited in the Annaprāśana rite in both schools. (55) Yasyeme

himavantah (ŚG I, 9, 6 KG I, 5, 18=RV. X, 121, 4) is quoted in the Ājyahoma rite. (56) Yuktas te astu dakṣiṇah (ŚG I, 15, 8 KG I, 9, 7=RV. I, 82, 5-6) occurs in the Varagṛhaprasthāna rite. (57) Ye agnidagdḥāh (ŚG II, 14, 18 KG III, 10, 20=RV. X, 15, 14) is prescribed in the Vaiśvadevabalikarma. (58) Ye tāṭṣuh (ŚG III, 13, 2; 4 KG III, 15, 4=RV. (X, 15, 9-12) is cited in the Aṣṭakā rite. (59) Ye devāsah (ŚG II, 14, 16 KG III, 10, 19=RV. I, 139, 11) is cited in the vaiśvadevabalikarma. (60) Ye vadhvah (ŚG I, 15, 15 KG I, 9, 11=RV. X, 85, 31) is quoted in the Varagṛhaprasthāna rite. (61) Rūpam-rūpam (ŚG I, 12, 7 KG I, 8, 7=RV. VI, 47, 18) is prescribed in the Vivāhakarma. (62) Raibhyāsīt (ŚG I, 12, 3 KG I, 8, 2=RV. X 85, 6) occurs in the Vivāhakarma. (63) Vanaspate śaravāśah ŚG I, 15, 16 KG I, 9, 12=RV. III, 8, 11 is quoted while facing a big tree in the Varagṛhaprasthāna. (64) Visnur yoniṁ kalpayatu (ŚG I, 22, 12 KG I, 14, 10=RV. X, 184) is cited in the Śimantonnayana rite. (65) Śāsa ittbā (ŚG III, 1, 13; IV, 6, 5 KG III, 1, 6; 8, 2=RV. X, 152) is employed in two identical rites by two schools, viz., Samāvartana as well as Utsarga. (66) Śukrāvanadvāhu (ŚG I, 15, 8 KG I, 9, 8=RV. X, 85, 10) is employed in the Varagṛhaprasthāna rite. (67) Śuci te cakre (ŚG I, 15, 4 KG I, 9, 4=RV. X, 85, 12) is prescribed in the aforesaid ritual. (68) Śunaṁ neh phālāḥ (ŚG IV, 13, 4 KG III, 13, 10=RV. IV, 57, 8) occurs in the Kṛṣikarma. (69) Samvatsarīnaṁ paya usriyāyāh (ŚG III, 10, 3 KG III, 5, 8=RV. X, 87, 17-18) is quoted in Gavāmaṅkanakarma. (70) Samiddhāgnir vanavat (SG I, 20, 5 KG I, 12, 8=RV. V, 37, 2) is cited in the Puṁsavana rite. (71) Samudra-jyesthāh (ŚG IV, 14, 5 KG III, 13, 17=RV. VII, 49) is employed in the Plavakarma. (72) Sāmudrād ūrmiḥ (ŚG IV, 18, 4 KG IV, 4, 10=RV. IV, 58, 1) is cited in the Sarpabalikarma. (73) Samtājñi śvaśure bhava (ŚG I, 13, 1 KG I, 8, 14=RV. X, 85, 46) is quoted in the Pānigrahana rite. (74) Sukimśukam (ŚG I, 15, 13 KG I, 9, 8=RV. X, 85, 20) is prescribed in the Varagṛhaprasthāna rite. (75) Sutrāmānam (ŚG IV, 15, 22 KG IV, 4, 18=RV. X, 63, 10) occurs in the Śravanākarma rite. (76) Suryo no divas pātu (ŚG IV, 6, 4 KG I, 5, 29=RV. X, 158, 1) is employed in different settings in both the schools viz. ŚG cites it in the Utsargakarma while KG quotes it in the Sarvapṛāyaścitti rite. (77) Syonā pṛthivi bhava ŚG III, 1, 16 KG III, 1, 10=RV. I, 22, 15) is quoted in the Samāvartana rite. (78) Svasti no mimittām (ŚG I, 4, 2; 15, 12; 11, 6, 2 KG I, 1, 1; 9; 13, II, 3, 10=RV. V, 51, 11-15) is cited in three different rites by two schools, viz., Svādhyāya, Varagṛhaprasthāna and Upanayana rite. (79) Haṁsah śucisat (ŚG I, 4, 2 KG I, 1, 1=RV. IV, 40, 5) is employed in the Svādhyāya rite.

Comparative Study of the SG and AG

Both schools of the Śāṅkhāyana and the Āśvalāyana have only seven cases of agreements and disagreements out of which three represent disagreements. For example :

(1) Aksann amīmadanta (ŚG I, 15, 3 ĀG IV, 7, 26=RV. I, 82, 2) is employed differently in both the schools of Śāṅkhāyana as well as the Āśvalāyana, viz., ŚG prescribes it in Varagṇhaprasthāna a sub-rite of the Marriage ceremony while in the ĀG it occurs in the Śrāddha rite. (2) Ā rohata (ŚG III, 1, 10, ĀG IV, 6, 8=RV. X, 18, 6) is cited in two different rituals by the schools, viz., ŚG employs it in putting on a pair of shoes in the Śamāvartana rite ; ĀG prescribes it in the Pretakarma while stepping on the bull's hide. (3) Imā rudrāya tavase kapardine (ŚG V, 6, 2 ĀG IV, 8, 23=RV. I, 114) is employed in the identical rite namely to appease the anger of Rudra. (4) Tat savitur vṛṇīmahe (ŚG VI 4, 8 ĀG 1, 20, 4=RV. V, 82, 1) has been cited by schools in two different rites, viz., ĀG employs it in the Upanayana while ŚG in the Śāntikarma. (5) Devūh kapotah (ŚG V, 5, 2 ĀG III, 7, 7=RV. X, 165) is quoted identically in both schools. This is an expiation regarding setting of dove or owl at one's house. (6) Mamāgne varcah (ŚG III, 1, 8 ĀG III, 9, 2=RV. X, 128) occurs in the Samāvartana rite. (7) Yo me rājan (ŚG I, 4, 2 ĀG III, 6, 6=RV. II, 28, 10) is cited to avert the bad effect of dreams in both schools, ŚG employs it in the Svādhyāya chapter while ĀG prescribes it in the Kāmyū isti.

Comparative Study of the KG and AG

Both KG and ĀG have close correlation and there are 37 cases where 18 rituals are identically treated. There are slight differences with regard to the employment of the number of verses in a particular rite. In a few instances the rites are also different but in majority of the cases they agree with each other. Thus 'Agne naya' is treated in KG in the Pretakarma where only four verses are to be recited. ĀG prescribes the citation in two different rites, viz., Śravanā as well as Aṣṭakā. In the former rite four Mantras are to be pronounced while in the latter the recitation of two Mantras is enjoined upon.

Similarly, 'Apa nah sośucad agham' is cited in the two schools. Both differ in the employment of the number of verses. KG prescribes seven verses while ĀG states the recitation of the complete

hymn. 'Yathā ahānyanupūrvam presents another parallel example where KG. prescribes the recitation of two mantras while ĀG employs only one mantra.

The school of the KG contributes another rite called Niskramikā. It enjoins the recitation of 'sam pūsan adhvanah' in this very context while ĀG employs it in the Kāmyā istī ritual.

(1) Agne naya (KG V, 8, 5 ĀG II, 1, 4=RV. 1, 189, 1-4) is employed with a group of four verses. KG prescribes it in the Pretakarma while in ĀG the citation occurs in two different rites viz Śravanākarma where four Mantras are employed and in the Astakā rite only two Mantras are to be recited. (2) Agner varma (KG V, 3, 5 ĀG IV, 3, 20=RV. X, 16, 17) is employed in Pretakarma, i.e., for covering the head and the mouth of the deceased person with omentum. (3) Ati drava (KG V, 3, 3 ĀG IV, 3, 21=RV. X 14, 10) is employed in the last rite of the Āhitāgni. KG prescribes two Mantras while ĀG, states one Mantra as is held by authorities like OLDENBERG, APTE, etc. But this view is not borne out by facts. The context deals with 'the placing of two kidneys of anustarani into the hands of the dead body of the Āhitāgni. Hence the recitation of two Mantras seems to be correct. SAYANA in his RV commentary endorses the statement and this is also corroborated by the source, viz., ŚŚ IV, 14, 14-15. (4) Apa nah śośuca aagham (KG V, 8, 5 ĀG IV, 6, 18=RV. 1, 97) occurs in the Pretakarma. Both schools differ in the employment of verses here. KG prescribes seven verses while ĀG employs full hymn. (5) Apeta vīta (KG V, 2, 13 ĀG IV, 2, 10=RV. X, 14, 9) is prescribed in the Pretakarma. (6) Aśmanvatih (tī ĀG) (KG V, 4, 6 ĀG IV, 6, 13=RV. X, 53, 8) is cited in the Pretakarma. (7) Āpo hi sṭhā (KG V, 4, 1 ĀG IV, 6, 14=RV. X, 9, 1-3) is employed in the Pretakarma where three Mantras are to be recited. (8) Imañ jīvebhyah (KG V, 8, 5 ĀG IV, 6, 9=RV. X, 13, 4) occurs in the Pretakarma while the sticks are laid in the Paridhi sub-rite. (9) Imā nārīh (KG V, 8, 5 ĀG=IV, 6, 12=RV. X, 13, 7) is prescribed in the Pretakarma. (10) Ut te stabhnūmi (KG V, 6, 2 ĀG IV, 5, 10=RV. X, 18 13 is employed in the Preta karma in covering the urn with a lid. (11) Ud Irṣva nārī (KG V, 3, 6 ĀG IV, 2, 18=RV X, 18, 8) is employed in the Pretakarma when the wife sits by the dead body of her husband. (12) Upa sarpa mātaram (KG V, 6, 1 ĀG IV, 5, 7=RV. X, 18, 10-12) is prescribed in the Pretakarma where recitation of three Mantras is improvised in both the schools. ĀG prescribes

three sub-rites through three sūtras. (13) Prajāpate (KG I, 8, 26 ĀG I, 4, 4=RV. X, 121, 10) is quoted in the Vivāha rite. (14) Muñcāmi tvā havisā jīvanāya kam (KG IV, I, 6 ĀG III, 6, 4=RV. X, 161) is employed in the Śāntikarma. (15) Yathā abhāyanupūrvaṃ bhavanti (KG V, 8, 5 ĀG IV, 6, 10=RV. X, 18, 5) occurs in the Pretakarma. KG prescribes the recitation of two Mantras while ĀG employs only one Mantra. (16) Śam no bhavantu vājino haveṣu (KG IV, 4, 10 ĀG II, 1, 7=RV. VII, 38, 7) is employed in the Āgrahāyanīkarma. (17) Śīrke śtikāvati (KG V, 5, 5 ĀG IV, 5, 4=RV. X, 16, 14) is prescribed in the Pretakarma. (18) Saṃ pūsan adhvanah (KG I, 18, 4 ĀG III, 7, 10=RV. I, 42) occurs in two schools in different rites, viz., KG employs it in Niṣkramanīkā rite and ĀG prescribes it in Kāmyā iṣṭi ritual.

There is a large number of citations found exclusively in individual schools where they do not agree with each other regarding the ritual settings. Thus the Śāṅkhāyana Gṛhya Sūtra has preserved 46 cases. Majority of the citations are found in the fifth and sixth chapters. This analysis supports the views of NARAYANA followed by STENZLER and OLDENBERG about the supplementary nature of these Adhyāyas.

In the study of five rituals the Śāṅkhāyana Śakhā has stated six Mantras for which there are no parallel contexts in other Gṛhyas of the RV. These rites are as follows : Gṛhaprapādana, Annaprāśana, Upanayana, Gṛhapraveśa and Samāvartana. In the last ritual it treats of two citations. For example :

(1) Adha svapnasya (ŚG I, 4, 8=RV. I, 120, 12) is employed in the Śvādhyāya ceremony. (2) Apa prācah (ŚG VI, 5, 6=RV. X, 131) is prescribed in the Śāntikarma. (3) Apendra (ŚG VI, 5, 6=RV. X, 152, 5) is employed in the Śāntikarma. (4) Apsv agne (ŚG V, 8, 6=RV. VIII, 43, 9) is employed in the Sarvaprāyaścitta rite. (5) Amivahā vāstospate (ŚG III, 4, 8=RV. VII, 55, 1) is prescribed in the Gṛhapraveśakarma. (6) Ayaṃ te yoniḥ (V, 1, 3=RV. III, 29, 10) is prescribed in the Samārohana rite. (7) Ava te heḍah (ŚG V, 2, 4=RV. I, 24, 14) occurs in the Prāyaścitta homa of Utsargakarma. (8) Asmā-asmā idandhasah (ŚG VI, 4, 4=RV. VI, 42, 4) is prescribed in the Śāntikarma. (9) Āñjanagandhim (ŚG VI, 2, 5=RV. X, 146, 6) is employed in the Svādhyāyāranyaka while entering the circular space marked by a line of water. (10) Idam Viṣṇuḥ (ŚG V, 2, 6=RV. I, 22, 17) occurs in the homa performed in the Utsarga ceremony. (11) Indras ca mṛdayāti nah (ŚG VI, 5, 6=RV. II, 41, 11-12) is

employed in the Śāntikarma. (12) Imaṁ dhiyam (ŚG V, 2, 4=RV. VIII, 42, 3) is employed in the Sarvaprāyaścitta homa in the Utsarga ceremony. (13) Ihaiva stam (ŚG I, 16, 12=RV. X, 85, 42) is stated in the Grhaprapādana rite. (14) Ud uttamaṁ varuna (ŚG V, 2, 4=RV. I, 24, 15) is prescribed in the homa performed in the Utsarga ceremony. (15) Etā hy asi vīrayuh (ŚG VI, 4, 4=RV. VIII, 92, 28) occurs in the Śāntikarma. (16) Grhaṁ-grhaṁ abnā (ŚG III, 1, 9=RV. I, 123, 4) is cited in the Samāvartana rite. (17) Citraṁ devānām (ŚG IV, 6, 4=RV. I, 115) is employed in the Utsarga rite. (18) Tac caksuh (ŚG VI, 6, 1=RV. VII, 66, 16) is employed in the Śāntikarma. (19) Tat Savitur varenyam (ŚG VI, 4, 8=RV. III, 62, 10) is employed in the Śāntikarma. (20) Tyam u vo aprahanam (ŚG VI, 4, 4=RV. VI, 41, 4) is cited in Śānti rite. (21) Tvam agne vratapāh (ŚG V, I, 9=RV. VIII, 11, 1) is employed in the Samārohana rite. (22) Dīrghas te astv aṅkuṣah (ŚG III, 1, 11=RV. VIII, 17, 10) is prescribed in the Samāvartana rite. (23) Piśaṅgarūpah subharo vyayodhāh (ŚG V, 8, 2=RV. II, 3, 9) is employed in the Prāyaścitta rite. The citation also occurs in the Puṁsavana rite. (ŚG I, 20, 5). (24) Pratyamai pipīṣate (ŚG VI, 4, 4=RV. VI, 42, 1-3) is quoted in the Śānti rite. (25) Bhadrāṁ karnebhūh (ŚG V, 5, 11=RV. I, 82, 8) occurs in the Prāyaścitti rite. (26) Mā nas toke (ŚG V, 10, 2=RV. I, 114, 8-9) is employed in the Prāyaścitti rite. (27) Yata Indra bhayāmahe (ŚG VI, 5, 6=RV. VIII, 61, 13) is employed in the Śānti karma. (28) Yat kiñcedam (ŚG V, 2, 6=RV. VIII, 89, 5) is cited in the Utsarga rite. (29) Yān vo narah (ŚG V, 3, 3=RV. III, 8, 6) is prescribed in the Ārāmapratisthā karma. (30) Yuvaṁ surāmam (ŚG VI, 4, 2=RV. X, 131, 4) occurs in the Śānti karma. (31) Yo rayivo rayintatamah (ŚG VI, 4, 4=RV. V, 44, 1-3) is employed in the Śānti karma. (32) Vanaspate śatavaleśah (ŚG V, 3, 4=RV. III, 8, 11) is employed in the Ārāmapratisthā karma. (33) Vāsrepsate prati jāñihyasmān (ŚG II, 14, 5=RV. VII, 54, 1) prescribed in the Vaiśvadeva karma. (34) Vi na Indra (ŚG VI, 5, 6=RV. X, 152, 4) quoted in the Śānti karma. (35) Vi raksah (ŚG VI, 5, 6=RV. X, 152, 4) employed in the aforesaid rite. (36) Viśvateś caksuh (ŚG V, 2, 6=RV. X, 81, 3) is quoted in the Utsarga rite. (37) Śatam innu śarado anti devāh (ŚG V, 5-12=RV. I, 89, 9) is quoted in the Prāyaścitti rite. (38) Śaṁ na Indrāgnī (ŚG V, 10, 3=RV. VII, 35) occurs in the Prāyaścitti rite. (39) Śaṁ no mitrah (ŚG IV, 18, 3=RV. I, 90, 9) is quoted in the Sarpabali karma. (40) Śāsa itthā mahān asi (ŚG VI, 5, 6=RV. X, 152) is cited in the Śānti rite. (41) Samāno mantraḥ (ŚG V, 9, 4=RV. X, 191, 3-4) is prescribed in the Śapindi-

karana rite. (42) Savitā paścātāt (ŚG VI, 6, 1=RV. X, 36, 4) is quoted in the Śānti karma. (43) Syonā prthivi bhaya (ŚG I, 27, 9=RV. I, 22, 15) is employed in the Annaprāśana rite. The citation also occurs in Samāvartana and Sarpabali karmas. (44) Svastidāh (ŚG VI, 5, 6=RV. X, 152, 2) is cited in the Śāntikarma. (45) Svastinā pathyāsu (ŚG VI, 4, 2=RV. X, 63, 15-17) is prescribed in the Śāntikarma. (46) Svasti no mimitām (ŚG II, 6, 2=RV. V, 51, 11-15) is employed in the Upanayana rite.

Contribution of the KG

The Kausitaka Grhya Sūtra has preserved 43 citations which are not found in other schools. Most of these quotations are found in the 5th chapter where Preta rite is exclusively dealt with. Important rites which the KGS has treated are Karnavedhana (I, 20, 1-8) Sarvapāyascitta homa (I, 5, 29) Āgrahayani rite (IV, 4) Upanayana (II, 1, 35) Vivāha (I, 8, 20; 26) Utsarga (III, 8, 3) Vāstu karma II, 3, 13; III, 3, 9). Among these rituals Karnavedhana is the only rite which is wanting in other Grhya texts of the RV. In Sarvapāyascitti home KG is influenced by schools of the Black Yajurveda. It states the recitation of the complete sūkta in the same context. Again, 'Udu ytaṁ amaspari' a mantra from the same sūkta is also singly prescribed which proves that there is no scientific coordination of the mantra material in the KG.

Similarly in the Vivāha karma 'yuvan vastrāni' (I, 8, 3) is employed for which there is no other parallel occurrence in corresponding texts. In this very rite 'Viśve uta tvayā vayam' (I, 8, 20) and 'yat pākatrā' (I, 8, 25) are also cited to spotlight distinct features of this school. Individual cases belonging to this school are as follows :

(1) Agne yam yajñam (KG I, 5, 21=RV. I, 1, 4) is employed in the Paristarana rite. (2) Ajo bhāgah (KG V, 3, 25=RV. X, 16, 4) is employed in the Preta karma. TA. (VI, 1, 4) is a parallel rite states a variant 'Abhāgah' which is corrupt both accentually and contextually. In a case of 'Avyayibhāva' compound it is always the first syllable which is accented. This is violated in the Taittirīya Āraṇyaka. (Cf. Pāṇini 6, 2, 2). (3) Adyādya śvah-śvah (I, 5, 29=RV. VIII, 61, 17) is prescribed in the Sarvapāyascitti homa. (4) Abhi tvā deva savitah (I, 20, 6=RV. I, 24, 3-5) is employed with the recitation of three consecutive mantras in the Karnavedhana rite. (5) Ava sja punar agne (KG V, 5, 4=RV. X, 16, 5-7) is employed with the recitation of three mantras in the consecutive order in setting the pyre to fire. (6) Āpo asmān (KG V, 4, 3=RV. X, 17, 10) is prescribed in

the Preta karma while the corpse is to be purified with water. (7) *Āśrut-karna* (KG I, 20, 6=RV. I, 10, 9) is employed in the Karnavedhana rite. (8) *Imaṁ yajñam* (KG I, 5, 21=RV. I, 91, 10) is cited in the Paristarana rite. (9) *Uc chistam* (KG II, 1, 35=RV. I, 28, 9) is quoted in the Upanayana rite. (10) *Uta tvābhadhiraṁ vāyam* (KG I, 20, 6=RV. VIII, 45, 17) is employed in the Karnavedhana rite. (11) *Ut tiṣṭha brahmanaspate* (KG V, 8, 6=RV. I, 40, 1) is prescribed in the Preta karma while lifting the tail of the cow. (12) *Ud u tyam* (KG I, 5, 29=RV. I, 50) the complete hymn is cited in the Sarvaprāyaścitta homa. (13) *Ud vāyam tamasaspari* (KG I, 5, 27=RV. I, 5), 10). This is employed in the Prāyaścitta homa. (14) *Citram* (KG I, 5, 29=RV. I, 115) is employed in the Sarvaprāyaścitta rite. This citation has also been employed in the Utsarga rite by both schools of KG and ŚG. (15) *Tac caksuh* (KG II, 3, 13; V, 4, 7=RV. VII, 66, 16) is prescribed in two different rites viz., Upanayana as well as Preta karma. (16) *Tataṁ me apah* (KG I, 5, 29=RV. I, 110, 11) occurs in the Sarvaprāyaścitta rite. (17) *Tat tvā yāmi* (KG I, 5, 29=RV. I, 24, 1) is cited in the Sarvaprāyaścitta rite. (18) *Tad astu mitrāvarunā* (KG I, 5, 29=RV. V, 47, 7) is employed in the Sarvaprāyaścitta rite. (19) *Tyaṁ cid aśvam* (KG I, 4, 3=RV. X, 143, 2) is prescribed in the Paristarana rite. (20) *Tvaṁ naḥ paścāt* (KG I, 5, 29=RV. VIII, 61, 16) occurs in the Sarvaprāyaścitta rite. (21) *Tvaṁ no agne adharād udaktāt* (KG V, 8, 5=RV. X, 87, 20) is employed in the Preta karma. (22) *Dṛter iva te* (KG II, 3, 11=RV. VI, 48, 18) is cited in the Sāvitrīyanuvācana rite. (23) *Namo mitrasya* (KG IV, 4, 17=RV. X, 37) is prescribed in the Āgrahāyanī rite. The sūkta is also cited in the Utsarga rite. (24) *Ni vartadhvam* (KG V, 8, 9=RV. X, 19) is employed in the Preta karma. (25) *Pūṣā tvetaś cyāvayatu* (KG V, 2, 6=RV. X, 17, 3) is cited in the Aurdhva-dehika karma. (26) *Pareyivāṁsam* (KG V, 1, 7=RV. X, 14, 1) is in the Preta karma. (27) *Mahāntaṁ kosam* (KG I, 5, 4; III, 10, 3=RV. V, 83, 8) is employed in two different rites, viz., pratiśrutakarma as well as Vaisvadevakarma. (28) *Mahi vo mahatām* (KG I, 1, 1=RV. VIII, 47) is cited in the Svādhyāya rite. (29) *Mṛtyoh padam* (KG V, 3, 28=RV. X, 18, 2) occurs in the Preta karma. (30) *Mainam agne vi dahaḥ* (KG V, 3, 28=RV. X, 16, 1-10) is prescribed in the afore-said ritual. (31) *Yat pākatrā* (KG I, 8, 26=RV. X, 2, 5) is employed in the Vivāha ritual. (32) *Yan tvam agne samadahāḥ* (cited in full-KG V, 5, 5=RV. X, 16, 13) is cited in the Preta karma. (33) *Yastvā hṛdā* (KG V, 8, 5=RV. V, 4, 10) is quoted in the Preta karma. (34) *Yuvaṁ vastrāni* (KG I, 8, 3=RV. I, 152, 1) occurs in the Vivāha-

karma while it is also employed by three schools in the Samāvartana rite. (35) Yenedam (KG I, 1, 1=RV, Khila X, 166) is quoted in the Svādhyāya yajña. (36) yo jāgāra tam ṛcaḥ (KG III, 12, 33 cited in full-RV. V, 44, 14) is employed in the Svādhyāya chapter. (37) Rākām aham (KG I, 20, 7=RV. II, 32, 4) is prescribed in the Karnavedhana rite for which there is no parallel study in corresponding schools. (38) Vasaṭ te visno (KG I, 5, 29=RV. VII, 99, 7) is cited in the Sarvaprāyaścitta rite. (39) Vibhrāḍ bṛhat (KG III, 8, 3=RV. X, 170) is employed in the Marriage rite. (40) Sa tvañ no agne (KG I, 5, 29=RV. IV, 1, 5) is cited in the Sarvaprāyaścitta rite. (41) Viśvā uta tvayā vayam (KG I, 8, 20=RV. II, 7, 3) is employed in the Vivāha rite. (42) Sanā ca soma (KG V, 4, 1=RV. IX, 4) is prescribed in the Preta karma. (43) Svasti no mimltām (KG III, 3, 9=RV. V, 51, 11-15) is employed in the Vāstu karma. (44) Svidhmā yadvanadhiti (KG I, 5, 8=RV. I, 121, 7) is cited in the Paristarana rite.

Contribution of the AG

The Āśvalāyana Gṛhya has preserved 61 citations which have no parallel in other schools. The rituals dealt with by these mantras are Vivāha, Rathārohana, Samāvartana, Kāmyā istī, Upanayana, Madhuparka, Medhājanana, Pakayajñaprasāmsā, Śulagava, Paśubandha etc. Preta karma as well as Rājasannahana contains a large number of citations. The latter mentioned rite is a peculiar feature of the Āśvalāyana school which has no corresponding treatment in other Gṛhyas. It records the following citations :

(1) Agniñ dūtam (ĀG I, 11, 2=RV. I, 12, 1-2) is employed in the Paśubandha—animal sacrifice where recitation of two consecutive mantras is prescribed. (2) Agorudhāya gaviṣe (ĀG I, 4, 4=RV. VIII, 24, 20) is employed in the Pakayajñaprasāmsā. (3) Ato devā avantu nah (ĀG II, 3, 11=RV. I, 22, 16) is prescribed in the Āgrayana rite. (4) Antar mrtyuñ dadhatām parvatena (ĀG IV, 6, 10=RV. X, 18, 4 Cd) is prescribed in the Preta karma by reciting the second hemistich. (5) Ava sṛṣṭā parā pata (ĀG III, 12, 18=RV. VI, 75, 16) is prescribed in the Rājasannahana karma. (6) Asmākam uttamañ kṛdhi (ĀG II, 6, 12=RV. IV, 31, 15) is employed in the Rathārohana karma. (7) Asme prayandhi maghavan ṛjisin (ĀG I, 15, 3=RV. III, 36, 10) occurs in the Medhājanana ritual. (8) Ahir iva bhogañ pary eti bāhum (ĀG III, 12, 11=RV. VI, 75, 14) is employed in the Rājasannahana. (9) Ā te agne ṛcā haviḥ (ĀG I, 1, 4=RV. VI, 16, 47) occurs in the Pakayajñaprasāmsā. (10) Ā te pitaḥ

(ĀG IV, 8, 23=RV. II, 33) is employed in the Śūlagava rite. (11) Ā tvāhārṣam antar edhi (ĀG III, 12, 2=RV. X, 173, 1) is prescribed in the Rājasannahana rite. (12) Āpo hi sthā mayobhuyah (ĀG II, 8, 12: 9, 8=RV. X, 9, 1-3) is employed in two different rituals viz. Vāstuparīkṣā as well as in Vāstu śānti karma where three verses are to be recited in consecutive order. (13) Ā mandrair indra haribhiḥ (ĀG III, 10, 5=RV. III, 45, 1) is employed in the Samāvartana rite. (14) Indra śresthāni dravināni dbehi (ĀG I, 15, 3=RV. II, 21, 6) is employed in the Medhājanana rite. (15) Imam agne camasaṁ mā vi jhvarah (ĀG IV, 3, 25=RV. X, 16, 8) is prescribed in carrying the Pranītā water preceding the Preta karma. (16) Imām agne caraniṁ mīmṣo nah (ĀG I, 23, 25=RV. I 31, 16) is prescribed in the selection of ṛtviks. (17) Imā rudrāya sthiradhanvane (ĀG IV, 8, 23=RV. VII, 46) is employed in the Rudrayajña. (18) Ime jivā vi mṛtair āvavṛtran (ĀG IV, 4, 9=RV. X, 18, 3) is employed in the Preta karma. (19) Ihaivāyamitaro jātavedāḥ (ĀG IV, 6, 5=RV. X, 16, 9d) is employed in the Preta karma. (20) Udiratām avara ut parāśah (ĀG II, 4, 6=RV. X, 15, 1-8) is cited in the Āgrayana rite with the recitation of eight verses. (21) Upaśvāsaya pṛthivim uta dyām (ĀG III, 12, 17=RV. VI, 47, 29-31) is employed in the Rājasannahana rite. (22) Ṛsabhaṁ mā samānūnam (ĀG II, 6, 13=RV. X, 166) is cited in approaching the assembly. Prof. Apte disagrees with his predecessors saying that a single verse is implied here. This is not borne out by factual evidence. (23) Etenāgne brahmanā vāvṛdhasva (ĀG I, 23, 24=RV. I, 31, 18) is employed in the Upanayana rite. (24) Kadrudrāya (ĀG IV, 8, 23=RV. I, 43) is quoted in the Śūlagava rite. (25) Kanikradaj januṣaṁ prabruvānaḥ (ĀG III, 10, 9=RV. II, 42-43) is employed in the Rājasannahana rite. (26) Kravyādath agniṁ pra hinomi dūram (ĀG IV, 6, 2=RV. X, 16, 9 ab) occurs in the Śānti karma. (27) Jimūtasyeva bhavati pratikam (ĀG III, 12, 3=RV. VI, 75, 1-9) occurs in the Rājasannahana karma. (28) Tadvo divo duhitaro vibhātīḥ (ĀG II, 6, 15=RV. IV, 51, 11) is prescribed in the Rathārohana rite. (29) Tantuḥ tanvan rajaso bhānum anvīhi (ĀG IV, 6, 7=RV. X, 53, 6) is cited in the Preta karma. (30) Tvam aryamā bhavasi yat kanīnam (ĀG I, 4, 8=RV. V, 3, 2) is cited in the Ājyaboma rite. (31) Devīṁ vācam ajanyanta devāḥ (ĀG III, 10, 9=RV. VIII, 100, 11) is prescribed to avert the effect of unpleasant voices of birds on the way. (32) Dhanur hastād ādadāno mṛtasya (ĀG IV, 2, 20=RV. X, 18, 9) is quoted in the Preta karma. (33) Paraṁ mṛtyo anu parehi panthām (ĀG IV, 6, 10=RV. X, 18, 1-4) is cited in the Preta karma. (34) Parīme gām aneṣata (ĀG IV, 6, 14=RV. X, 155, 5) is employed in the Preta karma.

karma while it is also employed by three schools in the Samāvartana rite. (35) Yenedam (KG I, 1, 1=RV. Khila X, 165) is quoted in the Svādhyāya yajña. (36) yo jāgāra tam roṣā (KG III, 12, 33 cited in full-RV. V, 44, 14) is employed in the Svādhyāya chapter. (37) Rēkām aham (KG I, 20, 7=RV. II, 32, 4) is prescribed in the Karnavedhana rite for which there is no parallel study in corresponding schools. (38) Vṛsat te visno (KG I, 5, 29=RV. VII, 99, 7) is cited in the Sarvaprāyāścīta rite. (39) Vībhrād br̥het (KG III, 8, 3=RV. X, 170) is employed in the Marriage rite. (40) Sa tvām no agne (KG I, 5, 29=RV. IV, 1, 5) is cited in the Sarvaprāyāścīta rite. (41) Viśvā uta tvayā vayan (KG I, 8, 20=RV. II, 7, 3) is employed in the Vivēha rite. (42) Sanē ca soma (KG V, 4, 1=RV. IX, 4) is prescribed in the Preta karma. (43) Svasti no mīnchtīm (KG III, 3, 9=RV. V, 51, 11-15) is employed in the Vēstu karma. (44) Svidhṛnē yadvanadhiti (KG I, 5, 8=RV. I, 121, 7) is cited in the Parīstarana rite.

Contribution of the AG

The Āśvalāyana Grhya has preserved 61 citations which have no parallel in other schools. The rituals dealt with by these mantras are Vivēha, Rathārohana, Samāvartana, Kēmye istī, Upanayana, Madhuperka, Medhājanana, Pākyañjaprasāthā, Śulagava, Paśubandha etc. Preta karma as well as Rājasannahana contains a large number of citations. The latter mentioned rite is a peculiar feature of the Āśvalāyana school which has no corresponding treatment in other Grhyas. It records the following citations:

(1) Agnīm dūtam (ĀG I, 11, 2=RV. I, 12, 1-2) is employed in the Paśubandha—animal sacrifice where recitation of two consecutive mantras is prescribed. (2) Agorudbhīya pavise (ĀG I, 4, 4=RV. VIII, 24, 20) is employed in the Pākyañjaprasāthā. (3) Ato devā avantu nah (ĀG II, 3, 11=RV. I, 22, 16) is prescribed in the Āgrayana rite. (4) Antar mṛtyum dadhatām parvatena (ĀG IV, 6, 10=RV. X, 18, 4 Cd) is prescribed in the Preta karma by reciting the second hemistich. (5) Ava srstā parā pata (ĀG III, 12, 15=RV. VI, 75, 16) is prescribed in the Rājasannahana karma. (6) Asmākam uttamam krdhi (ĀG II, 6, 12=RV. IV, 31, 15) is employed in the Rathārohana karma. (7) Asme prayandhu maghavan ṛjṣin (ĀG I, 15, 3=RV. III, 35, 10) occurs in the Medhājanana ritual. (8) Ahir iva bhogaṁh pary eti bāhum (ĀG III, 12, 11=RV. VI, 75, 14) is employed in the Rājasannahana. (9) Ā te agne rōḥ havīh (ĀG I, 1, 4=RV. VI, 15, 47) occurs in the Pākyañjaprasāthā. (10) Ā te pītab

Gṛhya Sūtras as a source of FOLKLORE

The known eighteen Gṛhya Sūtras belong to all schools of the Vedas. To the RV. belong the three Gṛhya Sūtras, namely ŚG, KG and ĀG. Among them, ŚG represents the earliest text marked by archaic rites as well as linguistic uses. Of the eleven GSūtras of the YV., the Pāraskara GS. is the most popular of all. The rest of the GSūtras are ĀPGS, HGS, MānGS, BauGS, BhaGS, KāthGS, VaikhGS, VārGS, ĀgnGS, BaijGS. The SV. has Jaiminiya GS. Kauthuma GS, and Gobhila GS. Among them, GGS is the most important. 'This is', says Dr. Macdonell, 'one of the oldest, completest, and most interesting works of the class. Besides the text of the SV. it presupposes the Mantra Brāhmana. The latter is a collection in the ritual order of the mantras which are quoted by Gobhila in an abbreviated form. This GS. of the Khādira belonging to the Drūhyāyana school and used by the Rānāyaniya branch of the SV., is little more than Gobhila remodelled in a more succinct form.' To the AV., which represents the folk-life of Vedic times, belongs the important Kauśika Sūtra. It treats of some of the common practices of ancient life in India.

The Gṛhya Sūtras, though small in text have preserved very important data of human life which is more important than historical records. History has never pretended to record every activity connected with a person or people at a particular place or on a particular occasion. It is here that these traditional records fill up the gap. "They are in truth," says Dr. M. Winternitz, an eminent Indologist of Czechoslovakia "a real treasure for the Ethnologist. One need only remember how laboriously the student of classical antiquity has to collect the reports on the daily life of the ancient Greeks and Romans from the most diversified works. Here in India we have the most reliable reports, we may say reports of eye-witnesses, upon the daily life of the ancient Indians, in the form of rules and precepts in these apparently insignificant Sūtra texts. They are, as it were, the *Folklore Journals* of ancient India. It is true, they describe the life of the ancient Indian father of the family only from the religious side, but as religion permeated the whole existence of the ancient Indians to such an extent that actually nothing could take place without an attendant religious ceremony, they are for the Ethnologist, most invaluable sources for the popular customs and usages of that ancient period. The numerous parallels in the manners and customs of other Indo-European Peoples, which have been discovered long ago, with the

usages described in the Gṛhya Sūtras, make these documents all the more important. In particular, the comparison of the Greek, Roman, Teutonic and Slavonic marriage customs with the rules contained in the GS, has shown that the relationship of the Indo-European peoples is not limited to language, but that these peoples, related in language have also preserved common features from pre-historic times in their manners and customs."

The AV. differs, in treatment of our folk beliefs from the other Vedas. Its contents are characterised by the inclusion of popular customs, and superstitions. The wizards were in demand by the people for their uncommon knowledge of magic and sorcery. For instance, in a charm directed against field vermin, it is said that the insects are to leave the corn untouched as the Brahman does not touch unfinished sacrificial food. Some of the pantheistic songs in the AV. reveal the very existence of ancient witchcraft. The purpose of the AV., as recognised by tradition, was to appease, bless and curse. This original concept of the AV. was responsible for its not being recognised as a genuine Veda. Our ŚGS records (I, 24, 8) a passage in which it omits the name of the AV., viz., "I lay the RV. into thee. I lay the YV. into thee. I lay the SV. into thee, I lay the discourses into thee, the tales and legends I lay into thee, all the Vedas I lay into thee." Besides this, there is a definite impact of folklore on the RV. Gṛhya Sūtras. All the three GS. contain a number of AV. verses as opposed to their own RV. schools. This fact finds further unmistakable support in the injunctions transmitted in Sūtra texts. It has already been discussed on pages 12-13 how certain passages are exclusively traced to the AV. The study of variants also point to the same conclusion.

The dynamic force of folk music is also visible as early as the time of compilation of the saṁhitās. Uninhibited and spontaneous folk songs express the pulse of a people. They are more communicative and enchanting than a dozen learned discourses. The Vedic musicologists found the spirit of these popular songs to be most penetrating, most effective and most appealing. In the ŚGS we find a unique passage at I, 22, II, 17—'Athāha Viṇḍgāthinah rājanam saṅgāyata, yo vāpyanyo vīratarah etc. Athāsya udaram abhimṛṣet : suparnosi garutmānstrivitte Śiro gāyatrañ cakṣuḥ, chandānsyaṅgani yajūmsi nāma sāma te tanuḥ ..Modamānā gāpayet, Mahāhemavatīḥ vā.' Here the word Viṇḍgāthinah" signifies folk music artists and the recital of their Viṇḍgā enchanted the Society.

The origin of the folk-songs that are current all over the country can be traced to Vedic hymns, especially those of the Wedding and similar other rituals. It is true that actual words of these folk-songs are not found in the Vedas, yet the similarity of diction and content in both is quite obvious. The rites and ceremonies in India are usually accompanied by romantic ditties. For example, the Wedding songs of the bride in the Punjab are called 'Suhāga' which contain wishes and prayers for good fortune longevity, progeny and happiness. There is an undeniable influence of the RV. X, 85 as well as of the AV. XIV, 1-2 on these songs. The G. Sūtras enjoin these hymns in such ceremonies. The ŚGS cites a traditional verse (1, 12, 6). 'As this has protected Indrāni, the beloved one and Aditi, the mother of the noble sons and Apālā who was free from widowhood may it thus here protect thee.'

The contexts containing the words 'Sumāngali' and Saubhāgyam, and 'Mā Viyaṣṭam' have been variously improvised in their short and long versions by the folk musicologists. The ŚGS employs 27 mantras, KGS 23 mantras and AG 11 mantras in the Marriage ceremony which is still a living sacrament in the life of the country. The AV. gives a picturesque account of the Wedding ceremony, viz., 'The bridegroom set down a stone on the ground, asking the bride to step upon it for the obtainment of offspring. On the conclusion of the wedding festivities, the bride, anointed and in festal array, mounted with her husband a car adorned with red flowers and drawn by two white bulls. On this she was conducted in procession to her new home. The main features of this nuptial ceremony of three thousand years ago still survive in India'. Thus, the main events of marriage are decked out in practices often of great charm and usually full of symbolic meaning.' These songs recur with the most amazing correspondence in most of the peoples of all countries. Dr. Winternitz has made a study of the problem. 'Among the Indians, says he, 'of North America, among the Negro races of Africa, among the Malays and Mongols, among the ancient Greeks and Romans, and frequently still among the peasantry of present-day Europe, we find again exactly the same views, exactly the same strange leaps of thought in the magic songs and magic rites, as have come down to us in the AV. of the ancient Indians. There are, then, numerous verses in the AV., which, according to their character and often also their contents, differ just as little from the magic formulas of the American-Indian medicine-men and Tartar shamans, as from the Merseburg magic

maxims, which belong to the sparse remains of the oldest German poetry. Thus we read, for example, in one of the Merseburg magic incantations that "Wodan, who well understood it", charmed the sprained leg of Balder's foal with the formula :

" Bone to bone,
Blood to blood,
Limb to limbs,
As if they were glued."

And quite similarly it is said in AV. IV, 12, 4; 5 in a spell against the breaking of a leg :

" Let marrow close with marrow,
Let skin grow united with the skin,
Let blood and bone grow strong in thee,
Flesh grow together with the flesh.
Join thou together hair with hair,
Join thou together skin with skin,
Let blood and bone grow strong in thee.
Unite the broken part, O Plant."

The great importance of the AV. Sāṃhitā lies in the fact that it is an invaluable source of knowledge of the real popular beliefs as yet uninfluenced by the priestly religion, of the faith in numberless spirits, imps, ghosts, and demons of every kind, and of the witchcraft, so eminently important for ethnology and for the history of religion.

The Grhya sūtras have come down to us with a fidelity that has no parallel in the literary history of the world and it is for this reason that a study of these sūtras is of great significance in reassessing the past.

॥ ऋग्वेदीयं शाङ्खायनगृह्यसूत्रम् ॥

॥ अथ आवसथ्याधानम् ॥

अथातः पाकयज्ञान् व्याख्यास्यामः ॥१॥ अभिसमावत्स्यमानो यत्रान्त्यां समिधमभ्यादध्यात् तमग्निमिन्धीत ॥२॥ वैवाह्यं वा ॥३॥ दायाद्यकाल एके ॥४॥ प्रेते वा गृहपतौ स्वयं ज्यायान् ॥५॥ वैशाख्याममावास्यायामन्यस्यां वा ॥६॥ कामतो नक्षत्र एके ॥७॥ पुरु^१पशुघिट्कुलाम्बरीप^२-बहु^३याजिनामन्यतमस्मादग्निमिन्धीत ॥८॥ सायंप्रातरेके ॥९॥ सायमाहुतिसंस्कारोऽध्वर्युप्रत्यय इत्याचार्याः ॥१०॥ प्रातः पूर्णाहुतिं जुहुयाद्वैष्णव्यर्चा तूष्णीं वा ॥११॥ तस्य प्रादुर्करणहवनकालावग्निहोत्रेण व्याख्यातौ^४ ॥१२॥ यज्ञोपवीतीत्यादि च सम्भवत्सर्वं कल्पैकत्वात्^५ ॥१३॥ तदध्याहुः ॥१४॥

पाकसंस्था^६ हविःसंस्थाः सोमसंस्थास्तथापराः ।

एकविंशतिरित्येता यज्ञसंस्थाः प्रकीर्तिताः ॥१५॥

इति प्रथमः^७ खण्डः ।

॥ अथ ब्राह्मणभोजनम् ॥

कर्मापवर्गे ब्राह्मणभोजनम् ॥१॥ वाग्रूपवयः श्रुतशीलवृत्तानि गुणाः ॥२॥ श्रुतं तु सर्वानत्येति ॥३॥ न श्रुतमतीयात् ॥४॥

१. तु. पाठ १, २, ३; आशौ २, २, १ २. BMS. कनारुपरीष० ३. OMS. बहुपशु०
४. तु. शांशौ २, ६, २ ५. शांशौ १, १, ६-७ ६. तु. अतं १०, १२५, १; शौसं १, १, १; मेमा १, ५, २३. RL. art. ८ ७. मन्त्रकोषेषु सर्वत्र खण्डममासिनिर्देशात्मको लेखो नास्ति ८. तु. नैसं ४, ८, १; कपिमं ४६, ४; काठमं ३०, १ ।

अधिदैवमथाध्यात्ममधियज्ञमिति त्रयम् ।
 मन्त्रेषु ब्राह्मणे चैव श्रुतमित्यभिधीयते ॥५॥
 क्रियावन्तमधीयानं श्रुतवृद्धं तपस्विनम् ।
 भोजयेत् तं सकृद्यस्तु न तं भूयः क्षुदरनुते ॥६॥
 यां तितर्पयिषेत् काञ्चिद्देवतां सर्वकर्मसु ।
 तस्या उद्दिश्य मनसा दद्यादेवंविधाय वै ॥७॥
 नैवंविधे हविर्न्यस्तं न गच्छेद्देवतां क्वचित् ।
 निधिरेप मनुष्याणां देवानां पात्रमुच्यते ॥८॥

इति द्वितीयः खण्डः ।

॥ अथ दर्शपूर्णमासौ ॥

अथ दर्शपूर्णमासा^२ उपोष्य ॥१॥ प्रातर्यत्रैतन्महावृक्षाऽग्राणि सूर्य
 आतपति स होमकालः स्वस्त्ययनतमः सर्वासामावृतामन्यत्र^३ निर्देशात् ॥२॥
 सुमनाः शुचिः शुचां वरूथ्यदेशे पूर्णविघनं^४ चरुं श्रपयित्वा दर्शपूर्णमास-
 देवताभ्यो यथाविभागं स्थालीपाकस्य जुहोति ॥३॥ स्थालीपाकेषु^५ च ग्रहणा-
 सादनप्रोक्षणाणि मन्त्रदेवताभ्यः ॥४॥ अथदानधर्माश्च^६ ॥५॥ पूर्वं^७ तु दर्श-
 पूर्णमासाभ्यामन्वारम्भणीयदेवताभ्यो जुहुयात् ॥६॥ आ पौर्णमासादर्श-
 स्यानतीतः कालः, आ दर्शात्पौर्णमासस्य ॥७॥ प्रातराहुतिं चैके सायमा-
 हुतिकालेऽत्ययान्मन्यन्ते ॥८॥ नियतस्त्वेव कालोऽग्निहोत्रे प्रायश्चित्त-
 दर्शनाद् भिन्नकालस्य ॥९॥ नित्याहुत्योर्ब्राह्मिण्यवतण्डुलानामन्यतमद्वविः^८
 कुर्वीत ॥१०॥ अभावेऽन्यदप्रतिपिठम् ॥११॥ तण्डुलांश्चेत् प्रक्षाल्यैके ॥१२॥

१. OMS. भात्रयेन २. सूत्रइवमधीयान. OEN. द्र ३. PMS. ०माःमवृत्ता० ४. BMS.
 पूर्णविघानम्, मन्त्रं कं वेपु MW. BW. प्रभृतिषु शोभावेचमिदम्. ५. तु. OEN ६. तु. WIS १०, १५;
 NVM. P. १२२ ७. तु. WIS १०, ३३०; NVM. P. १२५ ८. OMS. पूर्णमासात् ९. BMS.
 तण्डुलानाम् ।

इतरेषामसंस्कारः ॥१३॥ सायमग्नये प्रातस्सूर्याय ॥१४॥ प्रजापतये चानूमयो-
स्तूष्णीम् ॥१५॥ प्राक् प्रागाहुतेः समिधमेके ॥१६॥ यथोक्तं पर्युक्षणम् ॥१७॥

इति तृतीयः खण्डः ।

॥ अथ स्वाध्यायावधिः ॥

उत्थाय^१ प्रातराचम्याहरहः स्वाध्यायमधीयीत ॥१॥ “अ^२था^३ नो देव
सवितरिति” द्वे, “अपेहि^४ मनसस्पत इति” सूक्तम्, “ऋतं^५ च सत्यं चेति”
सूक्तम्, “आदित्या^६ अब हि ख्यतेति” सूक्तशेषः, “इन्द्र^७ भ्रेष्ठानोति” एका,
“हंसः^८ शुचिपदिति” एका, “नमो^९ महद्भ्य इति” एका, “यत^{१०} इन्द्र भयामह
इति” एका, “अथ^{११} ग्वप्सवेति” एका, “यो मे राजन्निति^{१२}” एका, “ममाग्ने^{१३}
वर्च इति” सूक्तम्, “स्वस्ति^{१४} नो मिमीतामिति च पञ्च ॥२॥

इति चतुर्थः खण्डः ।

॥ अथ कन्यालक्षणानि ॥

चत्वारः^{१५} पाकयज्ञा हुतोऽहुतः प्रहुतः प्राशित इति ॥१॥ पञ्चसु
बहिःशालायां विवाहे चूडाकरण उपनयने केशान्ते सीमन्तोन्नयन इति ॥२॥

1. तु. OEN 2. कम कौशा २०, २१ गोशु ३, ३, ३२ 3. कम ५, ८२, ४-५; देवा ४, ३०, ३; कौशा २६, ६; शांभी =, ३, ८; काशभी ६, २३, १; भागु ३, ६, ५ 4. कम १०, १६५, शौतं २०, १६, २३; कर्वा ४, २०, १; तु. वृदे =, ६७ 5. कम १०, १६०, तैत्ति १०, १, १३; बोध ४, ४, २ 6. कम ८, ४७, ११-१८ 7. कम २, २१, ६; भागु १, १५, ३; पाशु १, १८, ६; वृदे ४, ७४ 8. कम ४, ४०, ५; नैमं ७, ६, १०; कम १५, ८; काशभी =, २, १४; नैमं १, ८, १५, २, 9. कम १, २७, १३; देवा ७, १६, ८; शांभी १, ६, १३; वृदे ३, १६ 10. कम ८, ६१, १३; शौतं १६, १५, १, शांभी ६, १३, ३; काशभी ३, १०, १ 11. कम १, १००, १०; अवि १ ०५, १ 12. कम २, २८, १०, नैमं ४, १४, ६; अवि १, २०, १; वृदे ४, ८३; भागु ३, ६, ६ 13. कम १०, १२८; शौतं ५, ३, १; भागु ३, ६, २, 14. कम ५, ५१, ११; काशभी ८, १, २३; भागु २, १५, ६ 15. कण्वनि पन्थ-
कण्वि पाशु १, ४, १-५ पठितानि च वरुणाच्चिन्नु तुष्टदरांशुमन्व इदृशानिति OEN. ४.

उपलिप्त^१ उद्धतावोद्धितेऽग्निं^२ प्रणीय ॥३॥ निर्मथ्यैके विवाहे ॥४॥ उदगयन
 आपूर्यमाणपक्षे पुण्याहे कुमार्यै पाणिं गृहीयात् ॥५॥ या लक्षणसंपन्ना
 स्यात् ॥६॥ यस्या अभ्यात्ममङ्गानि स्युः ॥७॥ समाः केशान्ताः ॥८॥
 आवर्तावपि^३ यस्यै स्यातां प्रदक्षिणौ ग्रीवायाम् ॥९॥ षड् धीराञ्जनयिष्यतीति
 विद्यात् ॥१०॥

इति पञ्चमः खण्डः ।

॥ अथ कन्यावरणम् ॥

जायामुपग्रहीष्यमाणोऽनृक्षरा^४ इति वरकान् गच्छतोऽनुमन्त्रयते^५ ॥१॥
 अभिगमने पुष्पफलयवानादायोदकुम्भश्च ॥२॥ “अयमहं^६ भोऽ इति त्रिः
 प्रोच्य ॥३॥ उदिते प्राङ्मुखा गृह्याः प्रत्यङ्मुखा आवहमाना गोत्रनामान्य-^७
 नुकीर्तयन्तः कन्यां वरयन्ति ॥४॥ उभयतो^८ रुचिते पूर्णपात्रीमभिमृशन्ति
 पुष्पाक्षतयवहिरण्यमिश्राम्—

“अना^९धृष्टमस्यानाधृष्टयं देवानामोजो^{१०}ऽनभिशस्त्यभिशस्तिपा अनभिश-
 स्तेन्यम् “अज्ञसा^{११} सत्यमुप रोपम्^{१२} “सुचिते^{१३} मा धा^{१४} इति” ॥५॥ “आ
 नः^{१५} प्रजामिति^{१६}” त्वयि कन्याया आचार्य उत्थाय मूर्धनि करोति “प्रजां^{१७}
 त्वयि दधामि, पशूँस्त्वयि^{१८} दधामि, तेजो^{१९} प्रह्ववर्चसं त्वयि दधामीति” ॥६॥

इति षष्ठः खण्डः ।

1. BMS. अपनलिप्त० 2. BMS. उद्धृता० 3. तु. OGN 4. अमं १०, ८५, २३;
 बागृ १०, ७ 5. BMS. गच्छतो 6. OMS. अतो अहम् 7. OMS. गोत्र० 8. BMS. उभयतो
 9. आशौ ५, ५, ३; शाशौ ५, ८, २ 10. भोजोऽभिशस्तिपा अनभिशस्तेन्यम् मैमं १, २, ७; कामं २,
 ८; तैमं १, २, १०, २; गोत्रा २, २, ३ 11. मामं ५, ५; तैमं १, २, १०, २; गोत्रा २, २, ३
 12. उपागाम् मैमं १, २, ७, कामं २, ८; उपगोयम् पामं ३, १, ८६ 13. खिने मासं ५, ५; गोत्रा २,
 २, ३; शाशौ ३, ५, २, १५; आशौ ५, ५, ३; शौ १३, १८ 14. तैमं १, २, १०, २; कामं २, ८; मैमं
 १, २, ७; शाशौ ५, ६, ६ 15. वाम् शौमं १५, २, ४० 16. अमं १०, ८५, ४३; कामं १३, १५;
 विच ८, ७० 17. स्वराक्षीया क्षनिः ।

॥ अथ प्रतिश्रुते होमः ॥

प्रतिश्रुते जुहोति ॥१॥ चतुरस्र^१ गोमयेन स्थण्डिलमुपलिप्य ॥२॥
पूर्वयोर्विदिशोर्दक्षिणां प्रार्चीं पित्र्ये ॥३॥ उत्तरां दैवे ॥४॥ प्राचीमेवैके
॥५॥ उदक्संस्थां मध्ये लेखां लिखित्वा ॥६॥ तस्यै दक्षिणत उपरिष्ठादूर्ध्वा-
मेकां मध्य एकामुचरत एकाम् ॥७॥ ता अभ्युच्य ॥८॥

“अग्निं^२ प्रणयामि^३ मनसा शिवेनाऽयमस्तु^४ सङ्गमनो वसूनाम् ।
मा^५ नो हिंसीः स्यविरं मा कुमारं, शत्रो^६ भव द्विपदे शं चतुष्पदे”

इत्यग्निं^७ प्रणीय ॥९॥ तूर्णानि वा ॥१०॥ प्रदक्षिणमग्नेः समन्तात्पाणिना
सोदकेन त्रिः प्रमाष्टिं तत्समूहनमित्याचक्षते ॥११॥ सकृदपसव्यं पित्र्ये ॥१२॥

इति सप्तमः खण्डः ।

॥ अथ परिस्तरणम् ॥

अथ परिस्तरणम् ॥१॥ प्रागग्रैः कुशैः परिस्त्रुणाति त्रिवृत् पञ्चवृद्धा
॥२॥ पुरस्तात् प्रथममथ परचाद् अथ परचात् ॥३॥ मूलान्यग्रैः प्रच्छादयति
॥४॥ सर्वारिचावृतो दक्षिणतःप्रवृचय उदक्संस्था भवन्ति ॥५॥ दक्षिणतो
ब्रह्माणं प्रतिष्ठाप्य “भूर्भुवः^८ स्वरिति” ॥६॥ सुमनोभिरलंकृत्य ॥७॥ उचरतः
प्रणीताः प्रणीय “को वः^९ प्रणयती”ति ॥८॥ सव्येन कुशानादाय दक्षिणेनाप-
नौति ॥९॥ दक्षिणं जान्वाच्य ॥१०॥ सव्यं पित्र्ये ॥११॥ नाज्याहुतिषु
नित्यं परिस्तरणम् ॥१२॥ नित्याहुतिषु चेति माण्डूकेयः ॥१३॥ कुशतरुणे
अविपमे अविच्छिन्नाग्रे अनन्तर्गर्भे प्रादेशेन मापयित्वा कुशेन द्विनष्टि
“पवित्रे^{१०} स्य इति” ॥१४॥ द्वे त्रीणि वा भवन्ति ॥१५॥ प्रागग्रे धारयन्

1. OMS. चतुरस्र 2. स्वराग्नीदो मन्वरादः 3. BMS. प्रदीपमिननमा 4. तु. शौनं
११, २, २० 5. चमं ७, १४, १; १०, २५, ४३; ४४; शौनं १४, २, ४०; तु. GSP. १. १४-१६ 6.
तु. E शास्त्र १, १, २२ 7. मन्वं ३, ३७; वाजुकी मुक्तिः 8. वाजुम्पूत्री मुक्तिः तु. आत्मी १,
१६, ८; आत्मी १, १८, ६; वाजु २, ४, ६; द्विमी १, ४, १४ ९. मन्वं १, १२

“वैष्णव्याविति”^१ अभ्युक्ष्य^२ ॥१६॥ कुशतरुणाभ्यां प्रदक्षिणमग्निं त्रिः पयुंक्ष्य
॥१७॥ “महीनां^३ पयोऽसीति” आज्यस्थालीमादाय ॥१८॥ “इये^४ त्वेति” अधि-
श्रित्य ॥१९॥ “ऊर्जे^५ त्वेति” उदगुद्वास्य ॥२०॥ उदगग्रे पवित्रे धारयन्नङ्गुष्ठा-
भ्यां चोपकनिष्ठिकाभ्यां चोभयतः प्रतिगृह्णोर्ध्वाग्रे प्रह्वे कृत्वाज्ये प्रत्यस्यति ।
“सवितुष्ठा^६ प्रसव उत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिमि-
रिति”^७ ॥२१॥ आज्यसंस्कारः सर्वत्र ॥२२॥ नासंस्कृतेन जुहुयात् ॥२३॥
स्रुवे चापः “सवितुर्व^८ इति” ॥२४॥ ताः प्रणीताः प्रोक्षणीश्च ॥२५॥

इत्यष्टमः खण्डः ।

॥ अथ आज्यहोमः ॥

स्रुवः पात्रम् ॥१॥ अर्थलक्षणग्रहणम् ॥२॥ सव्येन कुशानादाय दक्षि-
णेन मूले स्रुवं “विष्णोः^९ हस्तोऽसीति”^{१०} ॥३॥ स्रुवेणाज्याहुतीर्जु^{११} होति ॥४॥
उत्तरपरचार्धादग्नेरारभ्याविच्छिन्नं दक्षिणतो जुहोति “त्वमग्ने^{१२} प्रमतिरिति”
॥५॥ दक्षिणपरचार्धादग्नेरारभ्याविच्छिन्नमुत्तरतो जुहोति “यस्येमे^{१३} हिमवन्त
इति” ॥६॥ आग्नेयमुत्तरमाज्यभागं सौम्यं दक्षिणम् ॥७॥ मध्येऽन्या^{१४} आहु-
तयः ॥८॥ “अग्निर्जनिता^{१५} स मेऽम्रूं जायां ददातु स्वाहा” ॥ “सोमो^{१६} जनिमान्त्स
माऽमुया जनिमन्तं करोतु स्वाहा” ॥ “पृषा^{१७} ज्ञातिमान्त्स माऽमुष्यै पित्रा मात्रा
भ्रातृभिर्जातिमन्तं करोतु स्वाहेति” ॥९॥ नाज्याहुतिषु^{१८} नित्यावाज्यभागौ स्विष्ट-
कृत्वा ॥१०॥ नित्याहुतिषु चेति माण्डूकेयः ॥११॥ महाव्याहृतिसर्वप्रायरिचत्^{१९}

१. शक्रा १, १, ३, १; तैत्रा ३, ७, ४, ११; आपश्री १, ११, ७; गोश्री १, ७, २२; खाश्री १, २,
१२ २. OMS. अभ्युक्ष्यम् ३. मासं ४, ३, तैमं १, २, १, १, कासं २, १; शक्रा १, २, १, २३;
माश्री २, १, १, ३५; काश्री ७, २, ३३ ४. मासं १, २२ ५. मासं १, ३० ६. आश्री १, ३, ३;
सवितुस्त्वा... पवित्रेण सर्वस्य... मासं १, ३१; शक्रा १, ३, १, २३ ७. इति शब्दान्तः स्रुवच्छेदो न तु
मास्यन्तारविमाजिनो रश्मिपदान्तः तु. OEN ८ मासं १, १२ ९. तु. कौश्री ३, १० १०. BMS.
अहरतः ११. असं १, ३१, १० १२. अमं १०, १२१, ४ १३. OMS. मग्ना आहुतय १४. तु.
कौश्री २७, १०; माश्री १, १०, = १५. स्वरास्तोया श्रुतिः तु. काश्री २५, ३१ १६. तु. काश्री २५, ३६
१७. तु. WIS १. २१७ १८. OEN. तु. शशी १, १६, ३-४; तु. GSP. २, ६-८ ।

प्राजापत्यान्तरमेतदावापस्थानम् ॥१२॥ आज्ये हविषि सव्ये पाणौ ये
 कुशास्तान् दक्षिणेनाग्रे संगृह्य मूले सव्येन तेषामग्रं स्रुवे समनक्ति मध्यमाज्य-
 स्थाल्यां मूलं च ॥१३॥ अथ चैत् स्थालीपाकेषु स्रुव्यग्रं मध्यं स्रुवे मूलमाज्य-
 स्थाल्याम् ॥१४॥ ताननुग्रहृत्य “अग्नेर्वासोऽसीति” ॥१५॥ तिस्रः समिधो-
 ऽभ्याघाय ॥१६॥ यथोक्तं पयुर्क्षणम् ॥१७॥ अनाम्नातमन्त्रास्वादिष्ट-
 देवतासु “अमुष्यै^१ स्वाहाऽमुष्यै स्वाहेति” जुहुयात् स्वाहाकारेण शुद्धेन ॥१८॥
 व्याख्यातः^२ प्रतिश्रुते होमकल्पः ॥१९॥

इति नवमः खण्डः ।

॥ अथ पाकयज्ञभेदाः ॥

प्रकृतिभृ^३तिकर्मणाम् ॥१॥ सर्वासां चाज्याहुतीनाम् ॥२॥ शाखापश-
 नाम् ॥३॥ चरुपाकयज्ञानां च ॥४॥ त एते प्रयाजा अननुयाजा अनिला^४
 अनिगदा असामिधेनीकारश्च सर्वे पाकयज्ञा^५ भवन्ति ॥५॥ तदपि श्लोकाः ॥६॥
 हुतोऽग्निहोत्रहोमेनाऽहुतो ब्रह्मिकर्मणा ।
 प्रहुतः पितृकर्मणा प्राशितो ब्राह्मणे हुतः ॥७॥
 अनूर्ध्वज्ञु^६व्यु^७ळजानुजु^८हुयात् सर्वदा हविः ।
 न हि ब्राह्मणहुतं देवाः प्रतिगृह्णन्ति कर्हिचित् ॥८॥
 रौद्रं तु राक्षसं पित्र्यमासुरं चाऽऽभिचारिकम् ।
 उक्त्वा मन्त्रं स्पृशेदप आलभ्यात्मानमेव च ॥९॥

इति दशमः खण्डः ।

१. स्वराक्षीया कुनिः २. कौत्रा ४, १४ ३. दशमखण्डशक्तिं सूत्रमिति OEN. ४. BMS.
 अनिला ५. भूषे विमर्शाय तु. NVM ६४, १३४; WIS ६, २१७

॥ अथ इन्द्राणीकर्म ॥

अथैतां रात्रीं श्वस्तृतीयां वा कन्यां वचयन्तीति ॥१॥ तस्यां रात्र्या-
मतीति निशाकाले सर्वोपधिफलोत्तमैः सुरभिमिश्रैः सशिरस्कां कन्यामा-
प्लाव्य ॥२॥ रक्तमहतं वा वासः परिधाय ॥३॥ पश्चादग्नेः कन्यामुपवेश्या-
न्वारब्धायां^१ महान्याहृतिभिर्हु^२त्वाऽऽज्याहुतीर्जु^३होति—

“अप्रये^४ सोमाय प्रजापतये मित्राय वरुणायेंद्रायेंद्रायै गन्धर्वाय
भगाय पूष्णे त्वष्ट्रे वृहस्पतये राक्षे प्रत्यानीकायेति” ॥४॥

चतस्रोऽष्टौ वाऽविधवाः शाकपिण्डीभिः सुरयाऽग्नेन च तर्पयित्वा
चतुर् अनर्तनं कुर्युः ॥५॥ एता एव देवताः पुंसः ॥६॥ वैश्रवणमीशानं
च ॥७॥ अतो ब्राह्मणभोजनम् ॥८॥

इति एकादशः खण्डः ।

॥ अथ विवाहकर्म ॥

स्नातं कृतमङ्गलं वरमविधवाः सुभगा युवत्यः कुमार्यै वरम प्रपाद-
यन्ति ॥१॥ तासामप्रतिकूलः स्यादन्यत्राभक्ष्यपातकेभ्यः ॥२॥ तामिर-
नुज्ञातोन्थास्यं वासः प्रयच्छति “ग्भ्यासीदिति^५” ॥३॥ “चित्तिरा उपवर्द्धण-
मिति” ग्राह्यनकोशमादत्ते ॥४॥ “समञ्जन्तु^६ विरवे देवा इति^७” समञ्ज-
नीया ॥५॥

“यथेयं^८ शचीं वाधातां सुपुत्रां च यथाऽदितिम् ।
अविधवां चापालामेवं त्वामिह रक्षतादिर्ममिति ॥”

1. WIS १, २२४ 2. स्वशास्त्रेणा धृतिः 3. तु. OGN. 4. OMS, मुर्धान्देन 5-
अमं १०, ८५, ६; शौम १४, १, ७; तु. वृदे ७, १२३ 6. अमं १०, ८५, ७; शौमं १४, १, ६ 7-
अमं १०, ८५, ४०; तु. आर् १, ८, ६; पाण्ड १, ४, १४; आपम १, ११, ३; मायमं १, २, १५
8. तु. OEN

दक्षिणे पाणौ शल्लिं त्रिवृतं ददाति ॥६॥ “रूप^१-रूपमिति^२” आदर्शं
 सव्ये ॥७॥ रक्तकृष्णमाविकं क्षौमं वा त्रिमणिं प्रतिसरं ज्ञातयोऽस्या वध्नन्ति
 “नीललोहितमिति^३” ॥८॥ “मधुमतीरोपधीरिति ” मधुकानि वध्नाति ॥९॥
 विवाहे गामर्हयित्वा गृहेषु^४ गां ते माधुपकिंक्षयौ ॥१०॥ परचादग्नेः ‘कन्या-
 मुपवेश्यान्वारब्धायां महाव्याहृतिभिस्तिस्त्रो जुहोति ॥११॥ समस्ताभि-
 रचतुर्थी प्रतीयेतैतस्यां चोदनायाम् ॥१२॥ एवमनादेशे सर्वेषु भृतिकर्मसु
 पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्चैताभिरेव जुहुयात् ॥१३॥

इति द्वादशः खण्डः ।

॥ अथ पाणिग्रहणम् ॥

“सम्राज्ञी^५ श्वयुरे भवेति” पिता भ्राता वाऽस्यग्रेण मूर्धनि जुहति स्रुवेण
 वा तिष्ठन्नासीनायाः प्राङ्मुख्याः प्रत्यङ्मुखः ॥१॥ “गृभ्णामि^६ ते सौभग-
 त्वाय^७ इतमिति” दक्षिणेन पाणिना दक्षिणं पाणिं गृह्णाति साङ्गुष्ठमुच्चा-
 नेनोत्तानं तिष्ठन्नासीनायाः प्राङ्मुख्याः प्रत्यङ्मुखः ॥२॥ पञ्च चोचरा
 जपित्वा ॥३॥

“अमोहमस्मि^८ सा^९ त्वं, सा^{१०} त्वमस्यमोहं^{११}, सौरहं^{१२} पृथिवी त्वम^{१३},
 ऋक्वमसि^{१४} सामहं, सा^{१५} मामनुतवा भव ।”
 “तावेह^{१६} वि वहावहै, प्रजां^{१७} प्र जनयावहै, पुत्रान्विन्दावहै^{१८} वहून्, ते
 सन्तु^{१९} जरदष्टय इति” ॥४॥

1. ऋषं ६, ४७, १८; तु. वृष ८, ४५ 2. BMS रूपमिदर्श० 3. ऋषं १०, ८५, २८;
 शौमं १४, १, २६; तु. आपमं १, ६, ८ 4. ऋषं ४, ५७, ३; वैश्री २७, ३० 5. OMS, गृहेषु गतेषु
 कान्ना मा मधुपकिंक्षयौ 6. तु. OEN 7. तु. OEN 8. ऋष १०, ८५, ४६; तु. शौमं १४, १, ४४;
 श्वे ३, २३, १; आपमं १, ६, ६; साममं १, २, २० 9. ऋषं १०, ८५, ३६; माममं १, २, १६; तु.
 भागु १, ७, ३; पागु १, ६, ३ 10. सुववास्वाय...आपम १, ३, ३ 11. ...स त्वम् ऐजा ८, २७, ४
 12. ...मनूस्म, आपमं १, ३, १४ 13. शौमं १४, २, ७१; ऐजा ८, २७, ४ 14. ...च इम् पागु
 ३, १३, ५ 15. तु. भागु १, १०, १५ 16. तु. भागु १, ७, १६; पागु १, ८, १; आपमं १, ३,
 १४ 17. भागु १, ७, ६; पागु निर्दि. स्थ. । ता एव...भागु निर्दि. स्थ. । तावेव मंवावहै ऐजा ८, २७,
 ४ 18. तु. भागु १, ७, ६; पागु निर्दि. स्थ. 19. BMS. जरदष्टय :

उदकुम्भम्भ्रवं "भू^१वः^१ स्वरिति" पूरयित्वा ॥५॥ पुत्रान्नो वृक्षस्य
सद्दीरान्तसपलाशान्तसकुशानोप्य^२ ॥६॥ हिरण्यमिति चैके ॥७॥ तं ब्रह्म-
चारिणे वाग्यताय प्रदाय ॥८॥ प्रागुदीच्यां^३ दिशि ताः स्थेयाः प्रदक्षिणा
भवन्ति ॥९॥ अशमानं चोचरत उपस्थाप्य ॥१०॥ "एहि^४ सूतरीति"
उत्थाप्य ॥११॥

"एशरमानमा^५ तिष्ठारमेव^६ त्वं स्थिरा^७ भव ।
अभि^८ तिष्ठ पृतन्यतः सहस्व^९ पृतनायत^{१०}" इति ॥"

दक्षिणेन प्रपदेनाशमानमाक्रमय्य ॥१२॥ प्रदक्षिणमग्निं पर्याणीय
॥१३॥ तेनैव मन्त्रेण द्वितीयं वसनं प्रदाय ॥१४॥ लाजाञ्छमीपलाश-
मिश्रान् पिता भ्राता वा स्यादञ्जलावावपति ॥१५॥ उपस्तरणाभिधारण-^{११}
प्रत्यभिधारणं चाज्येन ॥१६॥ ताञ्जुहोति^{१२} ॥१७॥

इति त्रयोदशः खण्डः ।

॥ अथ सप्तपदक्रमणम् ॥

"इयन्नाप्यु^{१३}प^{१४} ऋते लाजानावपन्तिका ।

शिवा^{१५} ज्ञातिभ्यो भूयासं^{१६} चिरं जीवतु मे पतिः स्वाहेति ॥"

तिष्ठन्ती जुहोति पतिर्मन्त्रं जपति ॥१॥ अशमक्रमणाद्येवं^{१७} द्वितीयम् ॥२॥
एवं तृतीयम् ॥३॥ तूर्णिकामेन चतुर्थम् ॥४॥ प्रागुदीच्यां दिशि सप्त-

१ याजुषी घृतिः २. OMS. संकुशान्, साकुशान्, तु. OEN ३. BMS. सागुदीच्याम् ४. तु-
एहि ऋते आपमं १, ३, १४ ५. शीम २, १३, ४; कीम् ५४, ८. तु. आतिष्ठेमशमानम् आपमं १, ४, १;
आपम् २, ४, ७; द्विगु १, ४, १ ६. तु. आपम् १, ७, ७; पागु १, ७, १ ७. शिवो भव आपमं निर्दि. स्थ ।
मागु १, २२, १२ ८. माम ११, २०; तैमं ४, १, २, ३; मैमं २, ७, २; कामं १६, २; शम्ना ६, २, २,
१२; आपमौ १६, २, १०, आपम निर्दि. स्थ. १ तु. अथ वापे पृतन्यतः मैमं १, ३, १२ ९. शीमं १६, ३२,
६; मामं १२, ६६, मैम १, १, ११; काम १, १०; शम्ना ७, ४, २, ३६; वैश्री ६, १; आपमं निर्दि. स्थ. ।
१०. BMS. अयतः ११ BMS. न्यारणं १२ तु. OEN १३. शीमं १४, २, ६३; आपमं १,
४, २; सामम १, २ १४. स्वगानावा अ तिः १५. स्वगानावा अ तिः, तु. आपुष्मानस्तु मे पतिः पगु
१, ६, २; दोषीयुरस्तु. शीमं १४, २, ६३ १६. OMS. शमक्रमणाद्येवं; शमक्रमणा ।

पदानि प्रक्रमयति ॥५॥ “इप^३ एकपदी, ऊर्जे^४ द्विपदी, रायगोपाय^५ त्रिपदी, आयोमन्याय^६ चतुष्पदी, पशुभ्यः^७ पञ्चपदी, ऋतुभ्यः^८ षट्पदी, सखा^९ सप्तपदी भवेति” ॥६॥ तान्यद्भिः शमयति ॥७॥ आपोहिष्ठीयाभिस्त्रिभुभिः स्येयामिरद्धिर्माजयित्वा ॥८॥ मूर्धन्यभिर्षण्य^{१०} ॥९॥ गां^{११} ददानीत्याह ॥१०॥ ब्राह्मणेभ्यः किञ्चिद्द्यात् सर्वत्र स्थालीपाकादिषु कर्मसु ॥११॥ मूर्धा^{१२} विदुषे वाधूयम् ॥१२॥ गौर्ब्राह्मणस्य^{१३} वरः ॥१३॥ ग्रामो^{१४} राजन्यस्य ॥१४॥ अश्वो वैश्यस्य ॥१५॥ अचिरथं शतं दुहितुमते ॥१६॥ यात्रिकेभ्योऽश्वं ददाति ॥१७॥

इति चतुर्दशः खण्डः ।

॥ अथ वरगृहप्रस्थानम् ॥

“प्र^१त्वा^२मुञ्चामीति” वृत्तं गृहात् प्रतिष्ठमानायाम्^३ ॥१॥ “जीव^४ गदन्तीति” प्ररुदन्त्याम् ॥२॥ अथ रथान्नस्योपाह्वनं पत्नी कुरुते “अन्नमामदन्तेति”^५ एतया सर्पिषा ॥३॥ “शुचा^६ते चक्रे, द्वे^७ते चक्रे इति” चैताभ्यां चक्रयोः पूर्वया पूर्वमुत्तरयोत्तरम् ॥४॥ उत्सां च ॥५॥ “ख^८रयस्येति” एतया फलवतो वृक्षस्य शम्यागर्तेष्वेकैकां वयान्निस्त्राय ॥६॥

1. OMS. प्रकामयति 2. तु. आगृ १, ७, १६, तु. इमे ता सुनर्त्त प्रवर्तति सुर्ममे कौगृ ७५, १३ 3. आगृ निर्दि. ख. 1 तु. मागृ १, ११, १८ 4. रथगान्धेयो मन्त्रः 1 तु. देवा ३, ७, ७, ११; आग्नी १०, २२, १२; आगम १, ३, १० 5. तु. आगृ निर्दि. १४. 6. आगृ निर्दि. ख. 1 मयु निर्दि. १४. 7. तु. आगम १, ३, १४ 8. तु. अम १०, ६, १-३ 9. मूर्धनां वृत्तं द्विभ्या द्विवचनान्तः OEN रोते आशिनीवः 1 मूर्धन् शब्दस्य निर्वृत्तं पुंनि प्रयोगस्तस्मिन् प्ररुदन्ते च मन्त्रमवबन्धत् तु. १, १, ११ 9. मरुत्पूर्वा भूमिः 10. अम १०, ८२ 11. तु. OEN. 12. नाभिर्निर्गमः मनेवः, तु. OEN. 13. वैश्वी ४, ११; अम १०, ८५, २४; सौम १४, १, १६; १८; आग्नी १, ११, ३; आगृ १, ७, १०; आगम १, १, १६ 14. ना मुञ्चामि काशी ३, ८, २ 15. BMS. प्रतिष्ठितमनादान् 16. अम १०, ४०, १०; सौम १४, १, ४६; तु. आगृ १, ८, ४ 17. अम १, ८०, २; सौम १८, ४, ६१; आगम ३, ४१; काशी ३, ६, २१; काशी १-१, २, ३१; आगृ ४, ७, २६ 18. अम १०, ८५, १०; सौम १४, १, १२ 19. अम १०, ८५, १६; सौम १४, १, १६; राशि १, २८, ११ 20. अम ८, ८०, ७; सौम १४, १, ४१; आगम १, १, ६

नित्या वाऽभिमन्त्र्य ॥७॥ अथोसौ युञ्जन्ति "युक्ते" अस्तु दक्षिण इति"
 द्वाभ्याम्, "शुक्लावनद्वाद्वाविति" एतेनार्द्धर्चेन युक्तावभिमन्त्र्य ॥८॥
 अथ यदि रथाङ्गं विशीर्येत छिद्येत वाऽऽहिताग्नेः गृहान् कन्यां
 प्रपाद्य ॥९॥ "अभि^५ व्ययस्व स्वदिरस्येति" एतया प्रतिदध्यात् ॥१०॥ "त्यं^७
 चिदधमिति" ग्रन्थिम् ॥११॥ "स्वस्ति^८ नो मिमीतामिति" पञ्चर्चं जपति
 ॥१२॥ "सुकिंशुकमिति^६" रथमारोहन्त्याम् ॥१३॥ मा^{१०} विद्वन् परिपन्थिन
 इति" चतुष्पथे ॥१४॥ "ये बध्व^१ इति" रथशाने ॥१५॥ "वनस्पते^{१२} शत-
 वल्श इति" वनस्पतावर्द्धर्चं जपति ॥१६॥ "सुत्रामाणमिति^{१३}" नावमारोह-
 न्त्याम् ॥१७॥ "अरमन्वतीति^{१४}" नदीं तरन्त्याम् ॥१८॥ अपि वा युक्तेनैव
 ॥१९॥ "उद्ध^{१५} ऊर्मिरिति" अगाधे ॥२०॥ प्रेक्ष्यं च ॥२१॥ "इह^{१६} प्रिय-
 मिति" सप्त गृहान् प्राप्तायाः कृताः परिहाप्य^{१७} ॥२२॥

इति पञ्चदशः खण्डः ।

॥ अथ गृहप्रपादनम् ॥

आनद्बृहमित्युक्तम्^{१८} ॥१॥ तस्मिन्नुपवेशयान्वारब्धायां पतिरचतस्रो
 जुहोति ॥२॥ "अग्निना^१" देवेन पृथिवीलोकेन लोकानामृग्देन वेदानां तेन स्वा

- I. अम १, ८२, ५-६ 2 अमं १०, ८५, १० 3. OMS. युनक्ति 4. OMS. गृहम्
 5. अमं ३, ५३, १६; आवि २, ३, ४ 6. OMS. परिदध्यात् 7. अमं १०, १४३, २ 8. अमं ५,
 ५१, ११-१५; आश्री ८, १, २३; मागृ २, १५, ६ 9. अम १०, ८५, २०; शीमं १४, १, ६ १; शाश्री ६, २८,
 ११; तु. मोगृ २, ४, १, २०; आपम १, ६, ४; मागृ १, १३, ६; शुकिंशुकम् BMS 10. अमं १०,
 ८५, ३२; शीमं १२, १, ३२, १४, १, ११ II. अमं १०, ८५, ३१; शीमं. १४, २, १०, आपमं १,
 ६, १; आपगृ २, ५, २६, वृदे ७, १३३ 12. अम ३, ८, ११; तैम १, ३, ५, १; आपश्री ५, १, ४;
 माश्री १, ८, १, १२; तु. माम ५, ४३; शाश्री ३, ६, ४, १६; मैमं १, १, २; तैम १, १, २, १; तैमा ३,
 २, २, ६; आपश्री १, ४, ८, काम १, २; इ१, १ 13. अम १०, ६३, २०; शीमं ७, ६, ३; मामं
 २१, ६; तु. पागृ ३, १५, ११; मागृ १, १३, १६; आगृ २, ६, ८ 14. अमं १० ५३, ८; शीमं १०,
 २, २६; शाश्री ४, १५, ५; इ१, १३, १३, वैश्री १०, ११; काश्री ११, ४, १२ 15. अमं ३, ३३,
 १३; शीमं १४, २, १६ 16. अम १०, ८५, २७-३३; कौमु ७७, २० 17. OMS. प्रातारवा ताः
 18. OMS. आननुहम् 19 स्वरात्प्रदो मन्त्रः

शमयाम्यसौ स्वाहा । वायुना' देवेनान्तरिक्षलोकेन लोकानां यजुर्वेदेन वेदानां
 तेन त्वा शमयाम्यसौ स्वाहा । सूर्येण' देवेन द्यौर्लोकेन लोकानां सामवेदेन
 वेदानां तेन त्वा शमयाम्यसौ स्वाहा । चन्द्रेण' देवेन दिशां लोकेन लोकानां
 ब्रह्मवेदेन वेदानां तेन त्वा शमयाम्यसौ स्वाहा ॥३॥ भूर्या' ते पतिष्यन्तश्चमी'^२
 देवर्षी जार्षी तां करोम्यसौ स्वाहेति" वा प्रथमया महाव्याहृत्या प्रथमोपहिता
 द्वितीयया द्वितीया तृतीयया तृतीया समस्ताभिरचतुर्थी ॥४॥ "अधोरचक्षुरिति"^३
 आज्यलेपेन चक्षुपी विमृजीत ॥५॥ "कया' नश्चित्र इति" तिसृभिः केशान्ता-
 नभिमृश्य ॥६॥ "उत त्या दैव्या' भिपजेति" चतस्रोऽनुद्रुत्यान्ते स्वाहाकारेण
 मूर्धनि संस्त्रावम् ॥७॥ अत्र हैके कुमारमुत्सङ्गमानयन्त्युभयतः' सुजातम् ६
 "आ' ते योनिमिति" एतया" ॥८॥ अपि वा तूष्णीम् ॥९॥ तस्याऽञ्जलीं
 फलानि दत्त्वा पुण्याहं वाचयति ॥१०॥ पुंसवतीह भवति ॥११॥ "इहैव'^४
 स्वमिति" सूक्तशेषेण गृहान् प्रपादयन्ति ॥१२॥

इति षोडशः खण्डः ।

॥ अथ ध्रुवदर्शनम् ॥

"दधिक्राव्यो'० अकारिपमिति" दधि संपित्रेयाताम् ॥१॥ वाग्यतावासी-
 यतामा ध्रुवदर्शनात् ॥२॥ अस्तमिते'^१ ध्रुवं दर्शयति ध्रुवैधि पोष्या'^२
 मयीति" ॥३॥ "ध्रुवं'^३ पश्यामि प्रजां विन्दयेति"^४ ब्रूयात् ॥४॥ त्रिरात्रं
 ब्रह्मचर्यं चरेयाताम् ॥५॥ अधः शयीयाताम् ॥६॥ दध्योदनं'^५ संभुञ्जीयाताम्

१. स्वराक्षीयो मन्त्रः २. OMS. लक्ष्मी ३. अमं १०, ८५, ४४; आपम १, १, ४ पाण्ड १,

५, १६; दिग्व १, २०, २; माण्ड १, १०, ६; आपण्ड २, ४, ४ ४. अम ४, ३१. १-३; शौमं २०, १२४,

१ शांको ७, २२, २; ५. अमं ८, १८, ८, ६. प्रक्षिप्तप टा इति OEN. द. ७. शौमं ३, २३, २;

तु. आपमं १, १३, १. दिग्व १, २५, १ ८. PMS. श्वेतया ९. अमं १०, ८५, ४२; शौमं १५,

१, २२; आपण्ड २, ६, १० १०. अमं ४, ३६, ३; ११. अस्तमितपदान्तं द्वितीयं सूत्रं मन्वानः OEN.

द. १२. तु. पाण्ड १. ८, १६; आपमं १, ८, ६; आपण्ड माण्ड. स्थ. १३. स्वराक्षीया अ तिः

१४ OMS. विदेयेति १५. OMS. दध्योदनम्

“विबतश्च^१ तृष्णुतं चेति” तृचेन ॥७॥ सार्यप्रातर्वैवाह्यमग्निं परिचरेयाताम्

“अग्नये^२ स्वाहाऽग्नये^३ स्विष्टकृते स्वाहेति” ॥८॥

“पुमांसौ^४ मित्रावरुणौ पुमांसावश्विनावुभौ^५ ।
पुमानिन्द्रश्चाग्निश्च^६ पुमांसं वर्धतां मयि स्वाहेति” ॥^७
पूर्वां गर्भकामा ॥९॥ दशरात्रमविप्रवासः ॥१०॥

इति सप्तदशः खण्डः ।

॥ अथ चतुर्थीकर्म ॥

अथ चतुर्थीकर्म ॥१॥ त्रिरात्रे निवृत्ते स्थालीपाकस्य जुहोति ॥२॥

“अग्ने^८ प्रायश्चित्तिरसि त्वं^९ देवानां प्रायश्चित्तिरसि ।

याऽस्याः पतिघ्नी तनूस्तामस्या अप जहि ॥

वायो^{१०} प्रायश्चित्तिरसि त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ।

याऽस्या अपुत्रिया तनूस्तामस्या अप जहि ॥

सूर्य^{११} प्रायश्चित्तिरसि^{१२} त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ।

यास्या अपशव्या तनूस्तामस्या अप जहि ॥

अर्यमणानुदेवं^{१३} कन्या अग्निमयक्षत सेमां^{१४} देवो अर्त्यमा प्रेतो^{१५} मुञ्चातु मामुतः ।

वरुणं नु देवं कन्या अग्निमयक्षत^{१६} सेमां देवः पूषा प्रेतो मुञ्चातु मामुतः ॥३॥

“प्रजापत^{१७} इति” सप्तमी ॥४॥ सौविष्टकृत्यष्टमी ॥५॥

इत्यष्टादशः खण्डः ।

१. ऋष, ८, ३५, १० २. तु. मैत्रं ४, १०, ३ ३. तैत्रि ३, १२, २, २-८; तु. गोशु १, ८, १५; स्वाशु २, १, २५; पाशु १, १२, ३ ४. सामम १, ५, ८; तु. गोशु २, ६, ३; पाशु १, ६, ५ ५. पाशु निर्दि. १५. ६. तु. पाशु निर्दि. १५. ७. PMS. निश्चि ८. साममं १, ५, १; पाशु १, ११, २; आपम १, १०, ३ ९. सामम १, ५, २ १०. तु. आपमं १, १०, ५; पाशु १, ११, २ ११. ०चित्तेः^{११} सामम १, ५, ५ १२. आपमं १, ५, ७; तु. आपम १, ७, १३; गोशु २, २, ७; पाशु १, ६, २; माशु १, ११, १२ १३. तु. आपम निर्दि. १५. १ साममं १, २, ३; आपमं निर्दि. १५. १४. तु. ऋषं १०, ८५, २५; शौम १५, १, १७, पाशु १, ६, २ १५. माशु १, ११, १२; OMS. अक्षत १६. ऋषं १०, १२१, १०

॥ अथ गर्भाधानम् ॥

अध्याएडामूलं पेपयित्वतु वेलायाम् “उदीर्घ्वातः^१ पतिवतीति” द्वाभ्या-
मन्तेस्वाहाकाराभ्यां नस्तो दक्षिणतो निषिञ्चेत् ॥१॥ “गन्धर्वस्य^२ विश्वा-
वसोर्मुखमसीति” उपस्थं प्रजनयिष्यमाणोऽभिमृशेत्^३ ॥२॥ समाप्ते अर्थे
जपेत् ॥३॥ “प्राणे^४ ते रेतो दधाम्यसाविति” अनुग्राएयात् ॥४॥

“यथा^५ भूमिरग्निगर्भा यथा^६ शौरिन्द्रेण गर्भिणी ।
वायुर्यथा^६ दिशां गर्भं एवं^७ गर्भं दधामि तेऽसाविति वा ॥५॥
आ^८ ते योनिं गर्भं एतु पुमान्^९ वाण इवेपुधिम् ।
आ^८ वीरो अत्र जायतां पुत्रस्ते^८ दशमार्यः ॥६॥
पुमांसं^{१०} पुत्रं जनय तं^{११} पुमाननु जायताम् ।
तेषां माता^{१०} भविष्यसि जातानां^{१०} जनयांसि^{१२} च ॥७॥
पुंसि^{१३} वै पुरुषे^{१४} रेतस्तत्त्रियामनु^{१३} पिञ्चतु ।
तथा^{१५} तदन्नवीद्धाता तत्प्रजापतिरन्नवीत्^{१३} ॥८॥
प्रजापतिर्व्यदधात्^{१६} सविता^{१७} व्यकल्पयत् ।
स्त्रीपूयमन्यात्^{१८} स्वाध^{१६}त्पुमांसना^{१८} दधादिह ॥९॥
यानि^{१९} भद्राणि बीजानि पुरुषा^{२०} जनयन्ति नः ।
तेभिष्ट्वं^{२२} पुत्रं जनय सुप्रसूर्धेनुका^{२२} भव ॥१०॥
अभि^{२३} कन्द वीळ्यस्व गर्भमा घेहि साधय ।
वृषाणं वृषत्रा घेहि प्रजायै त्वा हवामहे^{२४} ॥११॥

१. तु. अमं १०, ८५, २१-२२; शांभौ १६, १३, १३; आपम १, १०, २ २. स्वाराखीया

कृतिः ३. BMS. अन्नमदिष्यमाणो ४. BMS. तत्रे ५. तु. रात्रा १५, ६, ४, २१; विद्धारभूयिष्ठाः

पठाः । तु. OGN. ६. आपमं १, १२, ५; तु. दिगृ १, २५, १ ७. रात्रा, आपमं नापू. स्थ. ८. शौमं ३,

२३, २, ९. तु. आपृ १, १३, ६ १०. शौमं ३, २३, ३; तु. आपमं १, १३, २ ११. सामम १ ५,

६; आपमं नपू. स्थ. १२. OMS. जातवासि, जनयान्ति, जनयानि, जनयसि १३. तु. शौमं ६, ११, २

१४. OMS. पुरुषः १५. स्वराखेयो मन्त्रपादः १६. तु. शौमं ७, २५, १ १७. स्वराखीया धृतिः

तु. शौमं ६, ११, ३ १८. OMS. स्त्रीपूयम् तु. शौमं ६, ११, ३ १९. अन्यातु भाद्रधत् इति BC.

शेषो द्र. २० शौमं ३, २३, ४; आपमं १, १३, ३; तु. आपृ ३, ८, १३; दिगृ १, २५, १ २१.

स्वराखेयाः कृतिः । तु. शौमं ३, २३, ४; आपमं १, १३, ३; दिगृ १, २५, १ २२. तु. १६ गृ नापू. स्थ.

२३ तु. शौमं ५, २५, ८ २४. BMS. हवामहे

यस्य^१ योनिं पतिरेतो गृभाय पुमान्^२ पुत्रो धीयतां गर्भे श्रन्तः ।
 तं पिष्टुहि^३ दशमाभ्योऽन्तर्दरे म^४ जायतां श्रेष्ठयतमः स्वानामिति वा” ॥१८॥

इत्येकोनविंशः खण्डः ।

॥ अथ पुंसवनम् ॥

तृतीये मासि पुंसवनम् ॥१॥ पुष्येण श्रवणेन वा ॥२॥ सोमाशु^५
 पेपयित्वा कुशकण्टकं वा न्यग्रोधस्य वा स्कन्धस्यान्त्यां शुक्लां यूपस्य वाऽग्नि-
 ष्ठाम्^६ ॥३॥ संस्थिते वा यज्ञे जुहुः^७ संसावम् ॥४॥ “अग्निना^८ रयिम”
 “तन्नमुरीपम”^९ “समिद्धाग्निर्वनवन्”^{१०} “पिशङ्गरूप^{११} इति” चतसृभिरन्तेस्वाहा-
 काराभिर्नस्तो दक्षिणतो निपिञ्चेत् ॥५॥

इति विंशः खण्डः ।

॥ अथ गर्भरक्षणम् ॥

चतुर्थे मासि गर्भरक्षणम् ॥१॥ “ब्रह्मणाऽग्निः^{१२} संविदान इति” षट्
 स्थालीपाकस्य कृत्वा ॥२॥ “अक्षीभ्यां^{१३} ते नासिकाभ्यामिति” प्रत्यृचमाज्य-
 लेपेनाङ्गान्यनुविमृज्य ॥३॥

इत्येकविंशः खण्डः ।

१. तु. दिगृ १, २५, १ 2 तु आपमं १, १२, ८; दिगृ नापू. स्थ. 3. तु. आपम नापू. स्थ.
 4. तु. OGN. 5. OMS. जुषाः 6. अमं १, १, ३; तैमं ३, १, ११, १; मैमं ५, १०, ५; राभा ११.
 ५, ३, ११; काश्री ५, १२, १६; शाश्री ३, ७, ३ 7. तु. अमं ३, ५, ६ 8. अमं ५, ३७, २
 9. तु. अमं २, ३, ६; शौमं ६, ५, २२ 10 अमं १०, १६२, १; शौमं २०, ६६, ११; तु. माण २,
 १८, ० 11. अमं १०, १६३, ६; शौमं ०, ३३, १; शाश्री १६, १३, ५; आपमं १, १७, १; आपण
 ३, ६, १०

॥ अथ स्त्रीमन्तोद्ययनम् ॥

रासमे मागि प्रथममर्गे स्त्रीमन्तोद्ययनम् ॥१॥ र्नातामहतवागर्गे
पश्चाद्ग्नोरुपवेश्य ॥२॥ अन्यारुध्यायां महाध्याहृतिमिष्टुं र्ना ॥३॥ श्यालीपाकं
श्रपयित्वा ॥४॥ सुस्योदनमित्येके ॥५॥ पुंसुपुपकराणि स्फुर्नक्षत्रं च ॥६॥

“भाता” दवातु दाशुषे प्राची” जीवातुमाक्षितिम् ।
 यय” वेचस्य भीमहि सुमति रास्यधर्मोऽय” ॥
 भाता” प्रजाया उत्तराय ईशे भातेयं विश्वं भुवनं जजाम ।
 भाता” पुत्रं यजमानाय दाता तामा उ हन्व” मृतमञ्जुहोतेति” ॥”

“नेजमेव” परा पतेति” तिस्रः “प्रजापत” इति” षष्ठी ॥७॥ त्रिश्वेतया
 शलन्त्या दर्भमुक्ष्या मोक्षुम्बरशलातुमि राह मध्यानुर्ध्वं स्त्रीमन्तमुद्ययति
 “भूर्भुवः” स्वरिति” ॥८॥ उत्तराङ्गे निधाय ॥९॥ त्रिभुति प्रतिमुक्ष्य कण्ठे
 प्रक्ष्णाति “आयमूर्जावतो” पृथु ऊर्जाय फलिनी भवेति” ॥१०॥ अथाऽऽह मीमा
 माधिनः “राजानं” रीमायतेति यो साध्यन्त्यो” धीरतर इति” ॥११॥ उदपात्रे-
 ऽद्यतानवनिनीय “विष्णुर्गोनि” कल्पयतु” “राकामहर्मात” ॥१२॥ पद्म-
 नेन पाययेत् ॥१३॥ अथास्या उदरमगिमृशेत् ॥१४॥

“सुपयोऽसि” मन्मोत्रपूजे शिरो मायत्रं चक्षुः ।
 ह्यदीत्यङ्गानि यजूंषि नाम साम ते तमः ॥१५॥

मोदमार्गी” भाययेत् ॥१६॥ महाहेमवर्ती” मा ॥१७॥ अथमो
 दक्षिणा १८ ॥

इति द्वाविंशः खण्डः ।

1. OMS. र्नाती 2. BMS. जनायाय ग 3. शीमे ७, १७, २१ शीमे १, ३, ११, ३१
 ३१ शीमे ४, २२, २३ शीमे ६, २७, ३१ जनाय २, ११, ४ 4. त्वा स्त्रीमन्तमुद्ययति २२, ११ 5. शीमे
 ६, २७, ३१ आसो ६, १४, १२१ जनाय २, ११, २१ जनाय २, १४, २ 6. पृथुर्गोनि शीमे ११, २१,
 जनाय शीमे २७ 7. जनाय १, १२, ७१ त्वा जनाय १, ७, १११ जनाय २, १७, ४ 8. जनाय १०, १२१, १०
 9. जनाय शीमे 10. म माय १, १, ११ त्वा गोय २, ७, ४१ जनाय १, ११, २१ जनाय २, २, ११
 11. त्वा जनाय १, ११, ७ 12. जनाय १०, १७, ११ शीमे १, २१, १ 13. जनाय २, ७, २१ शीमे
 ७, ४७, ११ शीमे ३, ११, ११ शीमे ४, २२, २३ जनाय १, १०, ७१ शीमे १, ११, ४ 14. जनाय १२,
 ४१ शीमे ४, १, १०, ४ 15. BMS. मोदमार्गी ग 16. BMS. महाहेमवर्ती

॥ अथ सूक्तिकागृहोपलेपनम् ॥

काकातन्या मचकचातन्याः कोशातक्या वृहत्याः कालक्लीतकस्येति
मूलानि पेपयित्वोपलेपयेद्देशं यस्मिन् प्रजायेत रक्षसामपहंत्यै ॥१॥

इति त्रयोविंशः खण्डः ।

॥ अथ जातकर्म ॥

अथ जातकर्म ॥१॥ जातं कुमारं त्रिं अभ्यवान्यानुप्राणपात्^१ “अृचा^२
प्राणिद्धि यजुषा^३ समनिद्धि, माग्नेदिनिद्धीति”^४ ॥२॥ सर्षिर्मधुनी दध्युदके च
सन्निनीय त्रीहियवौ वा सन्निघृष्य त्रिः प्राशयेज्जातरूपेण ॥३॥

“प्र^५ ते यन्द्वाग्नि मधुमन्मत्वाय वेदं प्रसूतं सवित्रा मघोना ।
आयुष्मान् गुपितो^६ देवताभिः शतं जीव शश्वो लोके अस्मिन्निति ॥”

असाविति नामास्य दधाति घोषवदाद्यन्तरन्तस्थं द्रव्यचरं चतुरचरं
वाऽपि वा षडचरं कृतं कुर्यान्न तद्धितम् ॥४॥ तदस्य पिता माता च विद्या-
ताम् ॥५॥ दशम्वां व्यावहारिकं ब्राह्मणजुष्टम् ॥६॥ गोः कृष्णस्य शुक्ल-
कृष्णानि लोहितानि च रोमाणि मयं^७ कारयित्वंतस्मिन्नेव चतुष्टये सन्निनीय
चतुः प्राशयेदिति माण्डूकेयः ॥७॥ “भृक्षु^८ ग्वेदं^९ त्वयि दधाम्यसौ स्वाहा, भुवो^{१०}
यजुर्वेदं त्वयि दधाम्यसौ स्वाहा, स्वः सामवेदं त्वयि दधाम्यसौ स्वाहा, भूर्भुवः^{११}
स्वर्वासा वाक्यमितिहासपुराणमो^{१२} सर्वान् वेदोस्त्वयि दधाम्यसौ स्वाहेति”
वा ॥८॥ मेघाजननं दक्षिणे करेण “वागिति”^{१३} त्रिः ॥९॥

१ अभ्यवान् इति OEN. शोषो दुर्घटः तापयोगस्य कल्पे दुर्भिक्षत्वात् । तु. शांशो १७, १५, १३;
१७, २ २. स्वाशास्तीया क्षुतिः ३. तु. षागृ १, १५, १ ४. BMS. गुपितोम ५ BMS.
मखम् ६. तु. दिगृ २, ३, ६ ७. स्वाशास्तीयो मन्त्रः । OMS. पुराणमीमांसुसर्वान् पुराणानि
सर्वान् ८ गोमा २, ३, ५; पमा २, २; तु. वेमा ५, २८, ७; शमा १४, ६, ४, २५; वेमा ५, १, ५,
६; माशो ८, २१

“वाग्देवी^१ मनसा संविदाना प्राणेन वत्सेन^२ सहेन्द्रप्रोक्ता ।
 जुपतां त्वा सौमनसाय देवी मही मन्त्रा वाणी वाणीची^३ सलिला स्वयम्भूरिति” ॥
 चानुमन्त्रयेत् ॥१०॥ शण्डत्रेण विग्रन्ध्य जातरूपम् ॥११॥ दक्षिणे
 पाणात्रपिनद्य आ उत्थानात् ॥१२॥ ऊर्ध्वं दशम्या ब्राह्मणेभ्यो दद्यात्
 ॥१३॥ अमा वा कुर्वीत ॥१४॥

इति चतुर्विंशः खण्डः ।

॥ अथ नामकर्म ॥

दशरात्रे चोत्थानम् ॥१॥ मातापितरौ^४ शिरः^५ स्नातावहतवाससौ
 ॥२॥ कुमारश्च ॥३॥ एतस्मिन्नेव सूतिकाग्नौ स्थालीपाकं श्रपयित्वा ॥४॥
 जन्मतिथिं हुत्वा त्रीणि च भानि सदैवतानि ॥५॥ तन्मध्ये जुहुयाद्यस्मिन्
 जातः स्यात् पूर्वं तु दैवतं सर्वत्र ॥६॥

“आयुष्टे^६ अथ गीर्भिरयमग्निर्वरेण्यः^७ ।
 आयुर्नो^८ देहि^९ जीवसे आयुर्दा अग्ने हविषा वृधानो ।
 घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि घृतं पीत्वा मधु चारु गन्धम् ।
 पितैव^{१०} पुत्रमिह रक्षतादिममिति” ॥

“त्वं^{११} सोम महे भगमिति” ।

दशमी स्थालीपाकस्य ॥७॥ नामधेयं प्रकाशं कृत्वा ॥८॥ ब्राह्मणान्
 स्वस्तिवाच्य ॥९॥ एवमेव मासि-मासि जन्मतिथिं हुत्वा ॥१०॥ ऊर्ध्वं^{१२}
 संवत्सराद् गृह्येऽग्नौ जुहोति ॥११॥

इति पञ्चविंशः खण्डः ।

१. स्वराख्ये वा मुनिः २. मुनो यजुर्वेद त्वयि दशम्यमी स्वाहा, स्वः मानवेद त्वयि दशम्यमी
 स्वहेति BMS. ऋषिकः पाठः । ३. OMS. व वाणीवाणीचीः सलिलाः ४. BMS. ऊर्ध्वं म १०
 ५. OMS. शिरस्मन् ६. तु. तैमं १, ३, १४, ४; शार्ङ्गो २, १०, ४; द्विगु १, ५, १५ ७. OMS.
 वरेण्यम् ८ तु. शौमं ७, ५३, ६ ९. OMS. देहि १०. तु. शौमं २, १३, १; कौटू ६१, ४
 ११. त्वं १, ६१, ७; तैमं ४, १०, ६; काठ्यं २, १४; तैम २, ४, ५, ३; शार्ङ्गो २, १०, ३, १२.
 ऊर्ध्वं वा कौटू १, १७, ६ ।

॥ अथ होमः ॥

अप्रये^१ कृत्तिकाभ्यः ॥१॥ प्रजापतये रोहिण्यै ॥२॥ सोमाय मृगशिरसे
 ॥३॥ रुद्रायाऽऽर्द्राभ्यः ॥४॥ अदितये पुनर्वसुभ्याम् ॥५॥ बृहस्पतये पुष्याय ॥६॥
 सर्पेभ्यो^२ऽश्लेषाभ्यः ॥७॥ पित्र्येभ्यो मघाभ्यः ॥८॥ भगाय फल्गुनीभ्याम् ॥९॥
 अर्यन्तो फल्गुनीभ्याम् ॥१०॥ सवित्रे हस्ताय ॥११॥ त्वष्ट्रं चित्रायै ॥१२॥
 घायवे स्वातये^३ ॥१३॥ इन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्याम् ॥१४॥ मित्रायाऽनुराधायै
 ॥१५॥ इन्द्राय ज्येष्ठायै^४ ॥१६॥ निश्वर्यै मूलाय ॥१७॥ अद्भ्योऽपाढाभ्यः
 ॥१८॥ विश्वेभ्यो देवेभ्योऽपाढाभ्यः ॥१९॥ ब्रह्मणेऽभिजिते ॥२०॥
 विष्णवे श्रवणाय ॥२१॥ वसुभ्यो धनिष्ठाभ्यः ॥२२॥ वरुणाय शतभिषजे
 ॥२३॥ अजायैकपदे प्रोष्ठपदाभ्यः ॥२४॥ अहिवुर्ध्व्याय प्रोष्ठपदाभ्यः ॥२५॥
 पूष्णे रेवत्यै ॥२६॥ अशिवभ्यामश्विनीभ्याम् ॥२७॥ यमाय भरणीभ्यः ॥२८॥

इति पट्विंशः खण्डः ।

॥ अथ अन्नप्राशनम् ॥

पृष्ठे मास्यन्नप्राशनम् ॥१॥ आजमन्नाद्यकामः ॥२॥ तृत्तिरं ब्रह्म-
 वर्चसकामः ॥३॥ मात्स्यं जवनकामः ॥४॥ घृतौदनं तेजस्कामः ॥५॥
 दधिमधुघृतमिश्रमन्नं प्राशयेत् ॥६॥

“अन्नपतेऽन्नस्य^५ नो देहानभीवस्य^६ शुष्मिणः ।

प्र-प्र^७ दातारं तारिप ऊर्जश्नो^८ घेहि द्विपदे चतुष्पदे” ॥

“यन्त्रिचद्धि”^९ “महश्चिन्”^{१०} ॥

“इममन्न^{११} आयुषे वर्चसे तिग्ममोजो^{१२} वरुण सोम राजन् ।

मातेवास्मा^{१३} अदितिः शर्मयंसद्विरवे^{१४} देवा जरदप्रिय^{१५}धासदिति” ॥

१. प्रविष्णस्य इति नाम्ना. शाख्ये नोपलभ्यते तु OGN. 2. BMS. ०र्वेभ्योऽले० । आग्नेयाभ्यः इति मार्कण्डेयः पाठः । तु. तैत्ति ३, १, ४, ७; वैश्व ३, २०; बोग् ३, १०, ४ 3. OMS. स्वायै 4. तु. वैश्व ३, २० । ज्येष्ठाय, ज्येष्ठाय 5. मर्म ११, ८३; तैत्ति ४, २, ३, १; मैत्र २, १०, १ 6. OMS. घेहि 7. तु. मैत्र १, ६, २; कामं ७, १४ 8. कामं ४, १२, ४ 9. कामं ४, १२, ५; मैत्र ४, ११, १; कामं २, १५; 10. तु. तैत्ति २, ३, १०, ३; सोम २, २८, ५; 11. OMS. यनीद

हुत्वा ॥७॥ “अथ आयुधीति” अभिमन्त्र्य ॥८॥ उदगग्रेषु कुशेषु
 “स्योना ३ पृथिवि भवेति” उपवेश्य ॥९॥ महाव्याहृतिभिः प्राशनम् ॥१०॥
 शेषं माता प्रारणीयात् ॥११॥

इति सप्तविंशः खण्डः ।

॥ अथ चूडाकर्म ॥

संवत्सरे चूडाकर्म ॥१॥ तृतीये वा वर्षे ॥२॥ पञ्चमे क्षत्रियस्य
 ॥३॥ सप्तमे वैश्यस्य ॥४॥ अग्निमुपसमाधाय ॥५॥ व्रीहियवानां तिलमा-
 पाणामिति पात्राणि च पूरयित्वा ॥६॥ आनडुहं च गोमयं कुशभित्तं च
 केशप्रतिग्रहणायदर्शन्नवनीतं लोहलुरं चोत्तरत उपस्थाप्य ॥७॥

“संपृच्यध्वं १ ऋतावरीरुमिणा २ मधुमत्तमाः ।
 पृथ्वीर्मधुना ३ पयो मन्त्रा धनस्य सातय ४ इति ॥”

उष्णास्वप्सु शीता आसिञ्चति ॥८॥

“आप ८ उन्दन्तु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चसे ६ ।
 ज्यायुषं जमदग्नेः १० कश्यपस्य ज्यायुषम् ।
 अगस्त्यस्य ११ ज्यायुषं यदेवानां १२ ज्यायुषम् ।
 तत्ते करोमि १३ ज्यायुषमिति ॥”

असाविति शीतोष्णाभिरद्भिर्दक्षिणं केशपत्तं त्रिरभ्यनक्ति ॥९॥
 शल्लप्यैके विजटान् १५ कृत्वा ॥१०॥ नवनीतेनाभ्यज्य १६ ॥११॥ ‘ओषधे १’ ‘प्राच-

१. तु. अयं ६, ६९, १६; काम १६, १४; शांभी २, २, ५; सांभी १, ५, ११; कापी २१, ४, २३
 २. OMS. BMS. केरोपु ३. अयं १, २२, १५; मयं ३५, २१; मामयं २, २, ७; आगु २, ३, ७; पागु
 ३, २, १३ ४. तैमं १, १, ३; १; मैमं ४, १, ३; कयं १, १ ५. ऊर्ध्वीः तैमं लिङ्. स्थ. ६. वर्षेण
 शौमं २०, ४८, २; BMS. पृथ्वी ७. सायं; कामं १, ३ ८. तैमं १, २, १, १; कामं २, १३
 गेगु २, ६, १३; आगु ४, १०, ५; दिगु १, ६, १२; मागु १, २१, ३ ९. पश्यते शौमं ३, ६८, २
 १०. कश्यपस्य शौमं ४, ३, १ ११. सामं १, ६, ८; मागु १, १, २४ १२. यदेवेषु मायं ३, ६२
 १३. अगु मयं नागु. स्थ. १. आपयं २, ७, २; दिगु १, ६, ६ १४. BMS. वा कश्यपिकः पाठः । १५.
 BMS. ०५५भी १६. तैमं १, २, १, १; मैमं १, २, १; कापी ७, २, ४

॥ अथ उपनयनम् ॥

गर्भाष्टमेषु^१ ब्राह्मणमुपनयेत् ॥१॥ ऐण्येयेनाऽजिनेन ॥२॥ गर्भदश-
 मेषु वा ॥३॥ गर्भैकादशेषु क्षत्रियं रौरवेण ॥४॥ गर्भद्वादशेषु वैश्यं गव्येन
 ॥५॥ आ षोडशाद् वर्षाद् ब्राह्मणस्याऽनर्तितः कालः ॥६॥ आ द्वाविंशान्
 क्षत्रियस्य ॥७॥ आ^२ चतुर्विंशाद् वैश्यस्य ॥८॥ अत ऊर्ध्वं पतितसावित्रीका
 भवन्ति ॥९॥ नैनानुपनयेयुः ॥१०॥ नाऽध्यापयेयुः ॥११॥ न याजयेयुः
 ॥१२॥ नैभिर्व्यवहरेयुः ॥१३॥ अहतेन वा सर्वान्मेखलिनः ॥१४॥ मौञ्जी
 मेखला ब्राह्मणस्य ॥१५॥ धनुर्ज्या क्षत्रियस्य ॥१६॥ ऊर्णास्रुत्री^३ वैश्यस्य
 ॥१७॥ पालाशो वैल्पो वा दण्डो ब्राह्मणस्य ॥१८॥ नैयप्रोधः क्षत्रियस्य
 ॥१९॥ औदुम्बरो वैश्यस्य ॥२०॥ प्राणसंमितो^४ ब्राह्मणस्य ॥२१॥ ललाट-
 संमितः क्षत्रियस्य ॥२२॥ केशसंमितो वैश्यस्य ॥२३॥ सर्वे वा सर्वेषाम्
 ॥२४॥ येनाऽऽचद्वेनोपनयेताऽऽचार्याधीनं तत् ॥२५॥ परिव्याप्योपनेयः
 स्यात् ॥२६॥ आप्लुत्याऽलङ्कृत्य ॥२७॥ हुत्वा^५ जघनेनाऽग्निं तिष्ठतः
 प्राङ्मुख आचार्यः प्रत्यङ्मुख^६ इतरः^७ ॥२८॥ तिष्ठँस्तिष्ठन्तमुपनयेत् ॥२९॥
 “मित्रस्य^८ चतुर्धरुणं बलीयस्तेजो^९ यशसि च स्थधिरं समृद्धम्^{१०} ।
 अनाहनस्यं वसनं चरिष्णुं^{११} परीदं वाज्यजिनं^{१२} दधेऽहम्” ॥३०॥

इति प्रथमः खण्डः ।

1. BMS. ऊर्णास्रुत्रीकः षडः । मूढने विनहाप तु. OEN. 2. BMS. मूढ नर्तित 3.
 और्णास्रुती OMS. 4. प्रत्ययनिगे OMS. तु गीष १, २६; हा/वृद्धे प्रत्ययिष्ठकच्छासव इति षड
 उपनयने 5. BMS. षडो न रिण 6. वृत्तु BMS. प्रभृति मूढदेषु नोपनयने तु. OEN: OGN: क्त्वात्
 २,२,११; षण् २,२,१० 7. धीयः दिग् १,४,६, 8. तन्निष्ठम् षण् दिग्ः क्त्वात् निदि. १४. 9. अरिणः
 षण्ः निदि. १४. अरिणः दिग्ः क्त्वात् नक. निदि. १४. 10. *इं वा जेणम् षण् निदि. १२. तु. दिग् निदि. १४.

“इयं^१ दुरुक्तान्^२ परिबाधमाना वर्णं पवित्रं^३ पुनती न^४ आगात् ।
प्राणापानाभ्यां बलमाविशन्ती^५ सखा^६ देवी सुभगा मेखलेयमिति” ॥

त्रिमेखलां प्रदक्षिणं त्रिः परिवेष्ट्य ॥१॥ ग्रन्थिरेकस्त्रयोऽपि वाऽपि वा
पश्च ॥२॥ यज्ञोपवीतं कृत्वा “यज्ञोपवीतमसि^७ यज्ञस्य त्वोपवीतेनोप नक्षामीति”
॥३॥ अञ्जली पूरयित्वाऽऽथैनमाह “को^८ नामासीति” ॥४॥ “असावहं^९ भोऽ
इतीतरः ॥५॥ समानाऽऽर्पेय^{१०} इत्याचार्यः ॥६॥ समानार्पेयोऽहं^{१०} भोऽइतीतरः”
॥७॥ ब्रह्मचारी^{११} भवान् ब्रूहीति ॥८॥ “ब्रह्मचार्यहं^{११} भोऽइतीतरः” ॥९॥ “भूर्भुवः
स्वरिति” अस्याऽञ्जलावञ्जलींस्त्रीन् आसिच्य ॥१०॥ दक्षिणोचराभ्यां पाणिभ्यां
पाणी संगृह्य जपति ॥१॥ “देवस्य^{१२} त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
हस्ताभ्यामुपनयाम्यसाविति ॥१२॥ “गणानान्त्वेति”^{१३} गणकामान् ॥१३॥
“आ^{१४} गन्ता मा रिपय्यतेति” योधान् ॥१४॥ महाव्याहृतिभिर्व्याधितान् ॥१५॥

इति द्वितीयः खण्डः ।

“भगस्ते^{१५} हस्तमग्रभीत्^{१५} सविता^{१६} हस्तमग्रभीत्^{१५} ।
पृषा^{१७} ते हस्तमग्रभीदर्द्यमा हस्तमग्रभीत्^{१८} ।
मित्रस्त्वमसि धर्मणा^{१९}ऽग्निराचार्यस्तव^{२०} ॥

“असावहं^९ चोभौ, अग्न^९ एतं ते ब्रह्मचारिणं परि ददामि, इन्द्रैतं^९ ते
ब्रह्मचारिणं परि ददामि, आदित्यैतं^९ ते^{२१} ब्रह्मचारिणं परि ददामि, विश्वे^९ देवा

१ सामम १, ६, २७; आपम २, २, ६, तु गोशु २, १०, ३७; आपशु ४, १०, ११ २. दुरुक्तम्
पाशु २, २, ८ ३ पुण्यम् माशु १, २२, १० ४ मे माशु निर्दि. स्थ. तु. आपमं निर्दि. स्थ. ५. आहन्ती
सामम निर्दि. स्थ. आपमन्ती आपम निर्दि. स्थ. आदपना पाशु निर्दि. स्थ. अ. वहन्ती हिशु १, ४, ४; सामन्ती
माशु निर्दि. स्थ. OMS. आशिरान्नि ६. त्रिषा देवानाम् आपमं निर्दि. स्थ. तु. माशुः साममं निर्दि. स्थ.
७. तु. पाशु २, २, १० ८. साम ७, २६ ९. स्वराज्ञीया श्रुतिः । १०. स्वराज्ञीया श्रुतिः । तु. OEN
११. तु. हिशु १, ४, ८ १२. ऋषं २, २३, १ १३. ऋषं ८, २०, १; बुदे ६, ५७ १४. आपमं २, ३,
१०; आपशु ४, १०, १२ १५. ऋषं त्वा शौम १४, १, ५१ १६. साममं १, ६, १५ १७. आपमं २,
३, ७ १८. अग्रभीत् साममं निर्दि. स्थ. १९. आपमं २, ३, १२; कर्मणा साममं निर्दि. स्थ. २०. वाष
७, ६ २१. हिशु १, ७, १०

एतं वो ब्रह्मचारिणं परि ददामि दीर्घायुत्वाय सुप्रजात्वाय सुवीयाय रायस्पोपाय सर्वेषां वेदानामाधिपत्याय सुरलोक्याय स्वस्तये ॥१॥ ऐन्द्रीमावृतमावर्त^१ आदित्यस्याऽऽवृतमन्वावर्त^२ इति” दक्षिणं बाहुमन्वावृत्य ॥२॥ दक्षिणेन प्रादेशेन दक्षिणमंसमन्ववहृत्य “अरिष्यतस्ते^३ हृदयस्य प्रियो भूयासमिति” हृदयदेशमभिमृशति ॥३॥ तूष्णीं प्रसव्यं पर्यावृत्य ॥४॥ अथास्योर्ध्वाङ्गुलि^४ पाणिं हृदये निधाय जपति ॥५॥

इति तृतीयः खण्डः ।

“मम^५ व्रते हृदयं ते दधामि मम^६ चित्तमनु चित्तं ते अस्तु ।

मम^७ वाचमेकमना जुपस्व बृहस्पतिष्ठा नियुनक्तु मह्यमिति” ॥१॥

कामस्य^८ ब्रह्मचर्यस्यासाविति ॥२॥ तेनैव मन्त्रेण तथैव पर्यावृत्य ॥३॥

दक्षिणेन प्रादेशेन दक्षिणमंसमन्वारभ्य जपति ॥४॥ “ब्रह्मचार्यसि^९, समिध^{१०}-मा घेहि, अपोऽशान^{१०}, कर्म^{१०} कुरु, मा^{११} दिवा सुपुण्याः^{११}, वाचं^{१२} यच्छ आ समिदाधानान्” ॥५॥ “एषा^{१३} ते अग्ने समिदिति” अभ्यादधाति समिधं तूष्णीं वा ॥६॥

इति चतुर्थः खण्डः ।

॥ अथ सावित्रानुवाचनम् ॥

संवत्सरे सावित्रीमन्वाह ॥१॥ त्रिरात्रे ॥२॥ अन्यत्तं^{१४} वा ॥३॥ गायत्रीं ब्राह्मणायानुब्रूयात् ॥४॥ त्रिष्टुभं क्षत्रियाय ॥५॥ जगतीं वैश्याय ॥६॥

१. अन्वावर्ते तैमं १, ६, ६, २; शांश्री १, ६, ५; आपश्री ४, १५, २; तु. OEN. २. शांश्री निर्दि. स्थ. ३. स्वशास्त्रीया क्षतिः । ४. तु. OEN. ५. सामनं १, २, २१; तु. आगृ १, २१, ७ ६. तु. पागृ १, ८, ८; द्विगृ १, ५, ११ ७. सामनं निर्दि. स्थ. मागृ १, १०, १३ ८. विमराम्भूयत्तं भूयत्तं वा ६. OMS. ब्रह्मचारी अग्नि अस्तौ, BMS. ब्रह्मचर्यं तु. अग्ने ब्रह्मचार्यं अग्निं नम ब्रह्मचार्यं अस्ति. तैमं २६, ५६, २ ९. सामनं १, ६, २५; तु. गोगृ २, १०, ३३ १०. सामनं निर्दि. स्थ. शम्भ ११, ५, ५, ५ ११. सामनोः सामनं निर्दि. स्थ. तु. ऊर्ध्वस्तिष्ठ प्रुवा त्वन् तैमं ५, १, ६, ३; तैमं २, ७, ६; कर्म १६, ६; तैम ५, ३, ३; तु. गोगृ २, १०, ३५ १२. तु. शम्भ १३, ५, १, ७ १३. तु. सामं २, १५ १४. OMS. अन्वदधन्

सावित्रीं त्वेव ॥७॥ उत्तरेणाग्निमुपविशतः ॥८॥ प्राङ्मुख आचार्यः प्रत्यङ्मुख इतरः ॥९॥ “अधीहि^१ भोऽइति” उक्त्वा ॥१०॥ आचार्य^२ ॐकारं प्रयुज्याथेतरं वाचयति “सावित्री^३ भो अनु ब्रूहीति” ॥११॥ अथास्मै सावित्री-मन्वाह “तत्सवितुर्वरेण्यमिति”^४ एतां पच्छोऽर्द्धर्चशोऽनवानम् ॥१२॥

इति पञ्चमः खण्डः ।

॥ अथ व्रतानि ॥

“आपो^५ नाम स्थ शिवा नाम स्थ ।

ऊर्जा नाम स्थाऽजरा नाम स्थ ।

अभया नाम स्थाऽमृता नाम स्थ ।”

“तासां^६ वोऽशीय सुमतौ मा धत्तेति” एवं त्रिरप आचमय्य ॥१॥ “स्वस्ति^७ नो मिमीतामिति” पञ्चर्चेन दण्डं प्रयच्छति ॥२॥ वरो दक्षिणा ॥३॥ प्रदक्षिणमग्निं पर्याणीय^८ भिक्षते ग्रामम् ॥४॥ मातरं त्वेव प्रथमाम् ॥५॥ या वै नं^९ न प्रत्याचक्षीत ॥६॥ आचार्याय भैक्ष्यं निवेदयित्वाऽनुज्ञातो गुरुणा भुञ्जीत ॥७॥ अहरहः समिदाधानं भिक्षाचरणमधःशय्या^{१०} गुरुशुश्रूषेति ब्रह्मचारिणो नित्यानि ॥८॥

इति षष्ठः खण्डः ।

॥ अथ अनुवाचनम् ॥

अथाऽनुवाचनस्य ॥१॥ अग्नेरुत्तरत उपविशतः ॥२॥ प्राङ्मुख आचार्यः प्रत्यङ्मुख इतरः ॥३॥ अभिवाद्य पादावाचार्यस्य पाणी^{११} प्रक्षाल्य^{१२} ॥४॥

१. तु. आगृ १, २१, ४; गोमृ २, १०, ३८ २. तु. गौध १, ४६; तु. गोमृ निर्दि. स्थ. पूर्वेषु मूत्रेषु-वय इति नाभा. वेदु. OEN. ३. अमं ३, ६०, १० ४. स्वताराज्ञीया श्रुतिः । भूयते विमर्शाय तु. OEN. ५. स्वरात्मनोया श्रुतिः । ६. अमं ५, ५१, ११-१५ ७. BMS. पर्याणीय ८. BMS चैनम् ९. BMS. शय्याम् १०. तु. OEN. ११. OMS. अनुवाचनस्य १२. BMS. पाठो नास्ति

दक्षिणेन जानुनाऽऽक्रम्य मूले कुशतरुणान् ॥५॥ दक्षिणोचराभ्यां पाणिभ्यां
 मध्ये परिगृह्य ॥६॥ तान् सव्येनाऽऽचार्योऽग्रे 'संगृह्य दक्षिणेनाऽङ्घ्रिः परिपिञ्च-
 न्मथेतरं वाचयति ॥७॥ "सावित्री^२ भोऽनु ब्रूहीति" इतरः ॥८॥ "सावित्री^३
 ते अनु ब्रवीमीति" आचार्यः ॥९॥ "गायत्री^३ भोऽनु ब्रूहीति" इतरः, "गायत्री^३
 ते अनु ब्रवीमीति" आचार्यः ॥१०॥ वैश्वामित्री भोऽनु ब्रूहीति" इतरः,
 "वैश्वानरी^३ ते अनु ब्रवीमीति" आचार्यः ॥११॥ "ऋषीन्^३ भोऽनु ब्रूहीति"
 इतरः, "ऋषीस्ते^३ अनु ब्रवीमीति" आचार्यः ॥१२॥ "देवता^३ भोऽनु ब्रूहीति"
 इतरः, "देवतास्ते^३ अनु ब्रवीमीति" आचार्यः ॥१३॥ "इन्द्रांसि^३ भोऽनु
 ब्रूहीति" इतरः, "इन्द्रांसि^३ ते अनु ब्रवीमीति" आचार्यः ॥१४॥ "श्रुति^३
 भोऽनु ब्रूहीति" इतरः, "श्रुति^३ ते अनु ब्रवीमीति" आचार्यः ॥१५॥
 "स्मृति^३ भोऽनु ब्रूहीति" इतरः, "स्मृति^३ ते अनु ब्रवीमीति" आचार्यः ॥१६॥
 "श्रद्धा-मेधे^३ भोऽनु ब्रूहीति" इतरः, "श्रद्धा-मेधे^३ अनु ब्रवीमीति" आचार्यः
 ॥१७॥ एवमेवमृषेर्यस्य-यस्य यो-यो मन्त्रो यद्देवत्यो यच्छन्दाश्च^४ तथा-
 तथा^४ तं-तं मन्त्रमनुब्रूयात् ॥१८॥ अपि वाऽविन्दन्नुपिदेवतच्छन्दांसि
 "वत्सवितुर्वरेण्यमिति"^५ एतां पच्छोऽर्द्धर्चशोऽनवानमित्येपेति समाप्त आहा-
 ऽऽचार्यः ॥१९॥ एवमेकैकमृषिमनुवाकं वाऽनुब्रूयात् ॥२०॥ जुद्रसूक्तेष्वनु-
 वाकम् ॥२१॥ यावद्वा गुरुर्भन्येत ॥२२॥ आद्योत्तमं कामं सूक्ते वाऽनुब्रूया-
 द्यः ॥२३॥ अनुवाकस्य वा ॥२४॥ एकैकां सूक्तादाविति ॥२५॥ एषा
 प्रभृतिरिति कामं सूक्तादावाचार्य इति ॥२६॥ एतदपि स्वाध्याये^६ व्याख्यातम्
 ॥२७॥ समाप्तं^७ कुशतरुणानादायाऽऽनहुहेन मूले कुण्डं कृत्वा यथासक्तं
 कुशेष्वपो निपिञ्चति ॥२८॥ अहःशेषं स्थानमुपवासश्च ॥२९॥

इति सप्तमः खण्डः ।

1. BMS. कान्ते 2. तु. कान्ते १, २१, ४; कान्ते ४, ११, ८; दिव्य १, ६, १० 3.
 सावित्रीं दृष्टिः । 4. OMS. दच्छन्दाश्च 5. BMS. पक्षे नास्ति 6. कान्ते १, ६२, १०; कान्ते १, १५;
 कान्ते २, १२; कान्ते १, ५, ६, ४ 7. तु. कान्ते १०, १२६-१६१ 8. नासावित्रीः अनेकः तु. OEN.
 9. BMS. पक्षे नास्ति

अपराह्णे ऽक्षतधाना भिक्षित्वाऽऽज्याहुतिधर्मेणाऽग्नौ पाणिना जुहुयात्
 “सदसस्पतिमद्ग वमिति”^१ प्रत्यृचं^२ सूक्तशेषेण ॥१॥ भवैराचार्यं स्वस्ति-
 वाच्य ॥२॥

इत्यष्टमः खण्डः ।

॥ अथ सन्ध्योपासनकर्म ॥

अरण्ये समित्पाणिः सन्ध्यामास्तं नित्यं वाग्यत उत्तरापगभिमुखोऽन्व-
 ष्टमदेशमा नक्षत्राणां दर्शनात् ॥१॥ अतिक्रान्तायां महाव्याहृतीः सावित्रीं
 स्वस्त्ययनानि च जपित्वा ॥२॥ एवं प्रातः प्राङ्मुखस्तिष्ठन्ना भण्डलदर्शनात्
 ॥३॥ उदिते^३ प्राध्ययनम् ॥१॥

इति नवमः खण्डः ।

॥ अथ अग्निकार्यम् ॥

अहरहः सायंप्रातः ॥१॥ अग्निमुपसमाधाय परिसमुह्य पर्युच्य दक्षिणं
 जान्वाच्य ॥२॥

“अग्नये^४ समिधमहार्धं^५ बृहते^६ जातवेदसे ।

स मे भद्रां च मेधां च^७ जातवेदा प्र यच्छतु स्वाहा^८ ॥

एधोऽभ्येधिपीमहि,^९ समिदसि,^९ तेजोऽसि,^९ तेजो^{१०} मयि घेहि स्वाहा ।

1. अर्धं १, १८, ६; मास ३२, १३ 2. प्रत्यृच इति BMS. अपवाठः 3. सर्वत्र मूलकोषेषु
 इरामधुजस्वादिमधुजत्वेन पठितम् तु. OGN. पाठक्रमः 4. ऋषे इति RW. (शौमं १६, ६४, १) शोधोऽर्धमंग
 तु. अग्नये इति साधोवात् पाठ इति OEN. OGN. 5. मामम १, ६, ३२; आपमं २, ६, २; गोशु २, १०,
 ४३ 5. ०मादार्धं च आशु १, २१, १ 6. शौम १६, ६४, १ 7. मामं २०, २३; तैमं १, ४, ४५, ३;
 मैम १, ३, ३६ 8. मामं २, ५ 9. शौम ७, ८६, ४; मामं १, ३१; मैमं १, १, ११; कामं १, १०
 10. मामं १६, ६; तैमं १, ४, ४५, ३; काम ४, १३; शत्रा १२, ६, २, १०; तैत्रा १, ६, ४, ६; आपमं
 २, ६, ५

समिद्धो^१ मां समर्धय प्रजया^२ च घनेन च स्वाहा ॥
 एषा^३ ते अग्ने समित्तया वर्धस्व चा च प्यायस्व ।
 चर्षिपीमहि^४ च वयमा च प्यासिपीमहि स्वाहेति” ॥३॥ अथ पर्युच्य ॥४॥

“अग्निः श्रद्धां^५ च मेधां चाऽविनिपातं स्मृतिं च मे ।
 ईडितो^६ जातवेदा अयं शुनत्रः संप्र यच्छत्स्विति” ॥

अग्निमुपतिष्ठते ॥५॥ सौपर्णव्रतभाषितं^७ दृष्टं वृद्धसम्प्रदायानुष्ठी
 व्यायुषं पञ्चभिर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रं ललाटे हृदये दक्षिणस्कन्धे वामे च त
 पृष्ठे च पञ्चसु भस्मना त्रिपुण्ड्रं करोति ॥६॥ स एतेषां वेदनामेकं द्वौ त्र
 सर्वान् वाऽधीते य एवं हुत्वाग्निमुपतिष्ठते ॥७॥

इति दशमः खण्डः ।

॥ अथ शुक्रियव्रतकर्म ॥

अथ व्रतादेशनम् ॥१॥ तस्योपनयनेन कल्पो व्याख्यातः ॥२॥
 साधित्रिमन्वाह ॥३॥ दण्डप्रदानान्तमित्येके ॥४॥ उदगयने शुक्लपक्षे ॥५॥
 अहोरात्रं ब्रह्मचर्यमुपेत्याऽऽचार्योऽमांसाशी ब्रह्मचारी ॥६॥ चतुर्दशीं परिह
 प्याष्टमीं च ॥७॥ आद्योत्तमे चैके ॥८॥ यां वान्या भप्रशस्तां मन्येत तस
 शुक्रिये ब्रह्मचर्यमादिशेत् ॥९॥ त्रिरात्रं ब्रह्मचर्यं चरेद् द्वादशरात्रं संवत्स
 वा यावद् वा गुरुर्मन्येत ॥१०॥ शाक्वरं तु संवत्सरम् ॥११॥ व्रातिकर्मौ
 निषदं च ॥१२॥ पूर्णे काले चरिते ब्रह्मचर्ये शंघोर्वर्हस्पत्यान्ते^८ वेदेऽनृ
 रहस्यं आवयिष्यनकालनियमं चाऽऽदेशेन प्रतीयेत ॥१३॥

इति एकादशः खण्डः ।

१. काएवमं ३, ३, २८ २. सौमं ७, ३३, १; आपमं २, ६, ७; आयुष च घनेन च भा
 १५, १८, १ ३. मायं २, १५; रामा १, ८, २, ४; आपमौ ३, ४, ६; आपमं २, ६, ११ ४. मायं २, १
 ५. मायं ४, १, १० ५. शशास्त्रेणो मन्त्रः । ६. B.M.S. ईडितो ७. Haug मूलकोषेषु सांख्येण रा
 च नमश्च २ O.F.S. ३ O.M.S. ४०००००००

॥ अथ उद्दीक्षिका ॥

कृतप्रातराशस्याऽपराहीऽपराजितायां' दिशि ॥१॥ हुत्वाऽऽचार्योऽर्धेनं
यास्वेव देवतासु परीचो^१ भवति तास्वेवैनं पृच्छति "अग्नाबिन्द्र^२ आदित्ये विरवेपु
च देवेषु चरितं ते ब्रह्मचर्यम् ॥२॥ चरितं भो ३ इति" प्रत्युक्ते ॥३॥
परचादग्नेः पुरस्तादाचार्यस्य प्राङ्मुखे स्थितेऽहतेन वाससाऽऽचार्यः
प्रदक्षिणं मुखं त्रिः परिवेष्ट्य ॥४॥ उपरिष्ठाद्दशाः कृत्वा यथा न
संभ्रश्येत ॥५॥ त्रिरात्रं^३ समिदाधानं भिक्षाचरणमधःशय्यां गुरुशुभ्रूपां
चाऽकुर्वन्वाग्यतोऽप्रमत्तोऽरण्ये देवकुलेऽग्निहोत्रे वोपवसस्वेति ॥६॥ अत्र हैके
तानेव नियमांस्तिष्ठतो रात्र्यामेवोपदिशन्ति ॥७॥ आचार्योऽमांसाची
ब्रह्मचारी ॥८॥ त्रिरात्रे निवृत्ते^४ रात्र्यां वा ग्रामान्निष्कान्नैतानीक्षितानध्यायान्
॥९॥ पिशितामं^५ चण्डालं मृतिकां रजस्वलां तेदनिमपहस्तकां श्मशानं
सर्वाणि च शवरूपाणि यान्यास्ये न प्रविशेयुः स्वस्य वासान् निरसन् ॥१०॥
प्रागुदीचीं^६ दिशामुपनिष्क्रम्य शुचौ देशे प्राङ्मुख आचार्य उपविशति ॥११॥
उदित आदित्येऽनुवाचनधर्मेण वाग्यतायोष्णीपिण्डेऽन्वाह ॥१२॥
महानाम्नीष्वेवैष नियमः ॥१३॥ अथोत्तरेषु प्रकरणेषु स्वाध्ययमेव कुर्वत
आचार्यस्येतरः शृणोति ॥१४॥ उष्णीपिं^७ भाजनं दक्षिणां गां ददाति ॥१५॥
त्वं^८ तमिति, उच्चा^९ दिवीति च प्रणवेन वा सर्वम् ॥१६॥ अत्र हैके वैश्वदेवं
चरुं कुर्वते सर्वेषु प्रकरणेषु ॥१७॥ यथापरीक्षमिति माण्डूकेयः ॥१८॥

इति द्वादशः खण्डः ।

॥ अथ दण्डनियमाः ॥

अथातो दण्डनियमाः ॥१॥ न अन्तरा गमनं कुर्यादात्मनो दण्डस्य
॥२॥ अथ चेदण्डमेखलोपवीतानामन्यतमद्विशीर्ष्येत छिद्येत वा तस्य

१. तु OEN. २. BMS. पगीतः ३. स्वरा रात्र्या श्रुतिः । ४. BMS, OMS. निवृत्ते
५. तु. OEN. BMS. विजितपन् ६. BMS. मृत्वं नाग्नि ७. BMS. ०ष्णीपमाजम् ८. अमं १,
१८, ५ ९. अमं १०, १००, ०

तत्प्रायश्चित्तं यदुद्वाहे रथस्य ॥३॥ मेखला चेदसन्धेया भवत्यन्यां कृत्वानु-
मन्त्रयते ॥४॥

“मेध्यामेध्यविभागज्ञे^१ देवि^२ गोप्त्रि सरस्वति ।
मेखलेऽस्कन्नमच्छिन्नं संतनुष्व व्रतं मम ॥
त्वमग्ने^३ व्रतभृच्छुचिरग्ने^४ देवाँ इहाऽऽवह ।
उप^५ यज्ञं हविरच नः ॥

व्रतानि^६ विभ्रद् व्रतपा अदाभ्यो भवा^७ नो दूतो अजरः सुवीरः ॥
दधद्रत्नानि सुमृडीको^८ अग्ने, गोपाय^९ नो जीवसे जातवेद इति” ॥५॥

उपवीतं च दण्डे बध्नाति ॥६॥ तदप्येतत् ॥७॥
यज्ञोपवीतं^६ दण्डं च मेखलामजिनं तथा ।
जुहुयादप्सु व्रते पूरणं वारुण्यर्चा रसेन वा ॥८॥

इति त्रयोदशः खण्डः ।

॥ अथ वैश्वदेवकर्म ॥

अथ वैश्वदेवः ॥१॥ व्याख्यातो होमकल्पः ॥२॥ वैश्वदेवस्य
सिद्धस्य सायंप्रातर्गृह्ये ऽग्नौ जुहुयात् ॥३॥

“अग्नये स्वाहा,^१ सोमाय^१ स्वाहा, इन्द्राग्निभ्यां^१ स्वाहा, विष्णवे^१
स्वाहा,^१ भरद्वाजघन्वन्तरचे^२ स्वाहा, विश्वेभ्यो^३ देवेभ्यः स्वाहा, प्रजापतये^३
स्वाहा,^३ अदितये^३ स्वाहा, अनुमतये^३ स्वाहा, अग्नये विष्टकृते^३ स्वाहेति”
हुत्वैतासां देवतानाम् ॥४॥ अथ वास्तुमध्ये बलिं हरेद् एताभ्यश्चैव^५ देवताभ्यः

१. स्वराखे दो मन्त्रः २. BMS. मेधि देवि सर० ३. तैत्ति २, ४, १, ११; शांथी ३, ५, ६;
४. अमं १, १२, ३; १०; शौनं २०, १०१, ३; सर्वशाखेभ्यः पादः ५. व्रतं तु विभ्रद् व्रतपा अदभ्यः मैमं ४,
११, ४; तैत्ति निर्दि. स्थ. ६. शांथी निर्दि. स्थ. ७. सुविदानी तैत्ति निर्दि. स्थ. १. आशो ३, १२,
१४ ८. मैमं निर्दि. स्थ. ९. तु. जैतृ १, १२ १०. सर्वशाखेपा क्षुतिः ११. BMS. विश्वकर्मणे
१२. स्वराखे वा क्षुतिः १३. BMS. पादो नास्ति । ममं २२, २२; साजुषी क्षुतिः १४. BMS. देवताभ्यश्च

“नमो ब्रह्मणे ब्राह्मणेभ्यश्च, वास्तोष्पते^१ प्रति जानीह्यस्मानिति” वास्तुमध्ये वास्तोष्पतये च ॥५॥ अथ दिशां प्रदक्षिणं यथारूपं वलिं हरति ॥६॥

“नमः^२ इन्द्रायैन्द्रेभ्यश्च नमो^३ यमाय याम्येभ्यश्च, नमो^४ वरुणाय वारुणेभ्यश्च, नमः^५ सोमाय सौम्येभ्यश्च, नमो^६ वृहस्पतये वार्हस्पत्येभ्यश्च” ॥७॥ अथाऽऽदित्यमण्डले “नमोऽदितय^७ आदित्येभ्यश्च, नमो^८ नक्षत्रेभ्य ऋतुभ्यो मासेभ्योऽर्द्धमासेभ्योऽङ्गोरात्रेभ्यः संवत्सरेभ्यः” ॥८॥ “पृष्णे^९ पथिकृते धात्रे विधात्रे मरुद्भ्यश्चेति” देहलीपु^{१०} ॥९॥ “विष्णवे”^{११} दृपदि ॥१०॥ “वनस्पतय^{१२} इति” उलूखले ॥११॥ ‘ओपधीभ्य^{१३} इति’ ओपधीनां स्थाने ॥१२॥ “पऽर्जन्यायाङ्ग^{१४} इति” मणिके ॥१३॥ “नमः^{१५} त्रियै” शय्यायां शिरसि पादतः “भद्रकार्यै”^{१६} ॥१४॥ अनुगुप्ते देशे “नमः^{१७} सर्वाङ्गभूतये” ॥१५॥ अथान्तरिक्षे “नक्तञ्चरेभ्य^{१८} इति” सायम्, “अहरश्चरेभ्य^{१९} इति” प्रातः, “ये देवास^{२०} इति” च ॥१६॥ अविज्ञाताभ्यो देवताभ्य उचरतो धनपतये च ॥१७॥ प्राचीनाधीती दक्षिणतः शेषन्निनयति “ये^{२१} अग्निदग्धा इति” ॥१८॥ देवपितृनरेभ्यो दत्त्वा श्रोत्रियं भोजयेत् ॥१९॥ ब्रह्मचारिणे वा भिक्षां दद्यात् ॥२०॥ अनन्तरं^{२२} सौवासिनीं^{२३} गमिणीं कुमारान् स्थविराँश्च भोजयेत् ॥२१॥ श्वभ्यः श्वपचेभ्यश्च वयोभ्यश्चाऽऽवपेद् भृमी ॥२२॥ इति नाऽनवत्तमश्रीयान् ॥२३॥ नैकः ॥२४॥ न पूर्वम् ॥२५॥ तदप्येतदुक्तम्^{२४} “मोघमन्नं^{२५} चिन्दते अपचेना इति” ॥२६॥

इति चतुर्दशः खण्डः ।

१. अमं ७, ५५, १; आगृ २, ६, ६; आपमं २, १५, १८ २. स्वगायत्रीया अग्निः । ३. तु- OGN. ४. OMS. देहक्षिपु ५. तु- विव ६७, १२ ६. OMS. ‘मर्वा मू’ ‘सर्वां मूयेः मर्वां’ ? ७. अमं १, १२६, ११ ८. अमं १०, १५, १५; शोमं १८, २, ३५ ९. तु- PW., Buhler गोष ५, २५ १०. OMS. शौकमिनोः ११. BMS. पाटो नाग्नि १२. अमं १०, १२०, ६

॥ अथ षडर्घ्याकर्म ॥

पण्यां चेदध्याणामन्यतम^१ आगच्छेग्गोपशुमजमन्नं वा यत् सामा-
न्यतमं मन्येत तत्कुर्यात् ॥१॥ नामांसोऽर्घ्यः^२ स्यात् ॥२॥ अधियज्ञमधिविवाहं
कुरुतेत्येव ब्रूयात् ॥३॥ आचार्यायाऽऽग्नेयः^३ ॥४॥ ऋत्विजेः वार्हस्पत्यः
॥५॥ वैवाहाय प्राजापत्यः ॥६॥ राज्ञ ऐन्द्रः ॥७॥ प्रियाय मैत्रः ॥८॥
स्नातकार्यैन्द्राग्निः ॥९॥ यद्यप्यसकृत् संवत्सरस्य सोमेन यजेत कृताध्या
एवैनं याजयेयुर्नाऽकृताध्याः ॥१०॥ तदपि भवति ॥११॥

इति पञ्चदशः खण्डः ।

॥ अथ पशुकर्म ॥

मधुपर्के च सोमे^४ च पितृदेवतकर्म्मणि ।
अत्रैव^५ पशवो हिंस्याः नाऽन्यत्रेत्यत्रवीन्मनुः ॥१॥
आचार्यश्च पिता चोभौ सखा चाऽनतिथिर्गृहे ।
ते यद्विदध्यास्तत् कुर्यादिति धर्मो विधीयते ॥२॥
नैकग्रामीणमतिथिं^६ विप्रोध्याऽऽगतमेव च ।
उपस्थितं गृहे विद्याद् भार्या यत्राऽग्नेयोऽपि वा ॥३॥
अग्निहोत्रं ब्रह्मिर्वाः काले चातिथिरागतः ।
वालारच कुलवृद्धारच निर्दहन्त्यपमानिताः ॥४॥
अनड्वानग्निहोत्रं च ब्रह्मचारी च ते त्रयः ।
अक्षन्त एव सिध्यन्ति नैषां सिद्धिरनक्षताम् ॥५॥
देवताः पुरुषं गृह्या अहरहर्गृहमेधिनम् ।
भागार्थमुपसर्पन्ति ताभ्यो निर्वन्तुमर्हति ॥६॥

इति षोडशः खण्डः ।

१. तु. सांभो ४, २१, १ तु. OEN. २. तु. पृ १, ३, २६-२० ३. BMS. पाठो नास्ति

४. ननु ४, ४१; यत्र इति पाठमेतः ५. OMS. तत्रैव ६. OMS. दिव्यन् ७. OMS. नेत्रप्रमीयन्,
नेत्रप्रमेय

॥ अथ अतिथिकर्म ॥

तृणान्यप्युञ्जततो नित्यमग्निहोत्रं च जुह्वतः।
 सर्वं सुकृतमादत्ते ब्राह्मणोऽनर्चितो वसन् ॥१॥
 ओदपात्रात्तु^१ दातव्यमा^२ काष्ठाञ्जुहूयादपि ।
 आ सूक्तादाऽनुवाकाद्वा ब्रह्मयज्ञो विधीयते^३ ॥२॥
 नोपवासः प्रवासे स्यात् पत्नी धारयते व्रतम् ।
 पुत्रो भ्राताऽथवा पत्नी शिष्योवाऽस्य बलिं हरेत् ॥३॥
 वैश्वदेवमिमं ये तु सायंप्रातः प्रकुर्वते ।
 ते अर्थैरायुषा कीर्त्या प्रजाभिश्च समृध्नुयुरिति ॥४॥

इति सप्तदशः खण्डः ।

॥ अथ प्रवत्स्यद्ब्रह्मचारिकर्म^१ ॥

ब्रह्मचारी प्रवत्स्यन्नाचार्य्यमामन्त्रयते ॥१॥ “प्राणापानयोरिति”^२
 उपांशु । “ओमहं वत्स्यामि^३ भोऽ इति” उच्चैः ॥२॥
 “प्राणापाना^४ उहृष्यचास्त्वया प्र पद्ये^५ देवाय^६ त्वा गोप्त्रे परि द्दामि,
 देव^७ सवितरेष ते ब्रह्मचारी, तं^८ ते परि द्दामि,
 तं गोपायस्व,^९ तं मा मृषस्वेति”^{१०} ॥
 उपांशु ॥३॥ “स्वस्ती”^{११} त्युच्चैराचार्य्यः-स्वस्तीत्युच्चैराचार्य्यः ॥४॥

इत्यष्टादशः खण्डः ।

इति^१ शाह्यायनगृह्यसूत्रे द्वितीयोऽध्यायः

1. OMS. उदपात्रात् BMS. उदपात्रात् 2. OMS. प्रदानम् 3. तु. आगृ ३, १० ४
 4. प्रवत्स्यामि इति OEN. शोध. 5. तु. आगृ ३, १०, ६ 6. देवाय सवित्रे परिददामि आगृ निर्दि.
 स्व. 7. तु. आगृ १, २०, ७; मागृ १, २०, ५ 8. तु. दिगृ १, ७, १० 9. कामं ३१, १०; 'तं
 गोपाय' आप्तमं २, ३, ३१; आगृ नापू. स्व. 10. BMS. मृषः 11. BMS. इति गृह्यसूत्रे। OMS.
 द्वितीयोऽध्यायः

॥ अथ समावर्तनम् ॥

स्नानं समावर्त्स्यमानस्य ॥१॥ आनडुहमित्युक्तं^१ तस्मिन्नुपवेश्य केश-
रमश्रणि वापयति लोमनखानि^२ च ॥२॥ व्रीहियवैस्तिलसर्पपैरपामार्गैः सदा-
पुष्पीभिरित्युद्वाप्य ॥३॥ आपोहिष्टीयेनाऽभिषिच्य^३ ॥४॥ अलंकृत्य ॥५॥
“युवं वस्त्राणीति^४” वाससी परिधाय ॥६॥ अथाऽस्मै निष्कं वध्नाति “आयुष्यं^५
वर्चस्यम् ॥७॥ “ममाप्रे^६ वर्च इति” वेष्टनम् ॥८॥ “गृहं^७ गृहमहनेति”
छत्रम् ॥९॥ “आ रोदतेति^८” उपानहौ ॥१०॥ “दीर्घस्ते^९ अस्त्वङ्कुरा इति”
वैष्णवं दण्डमादत्ते ॥११॥ प्रतिलीनस्तदहरासीत् ॥१२॥ “वनस्पते^{१०} वीड्वङ्गः
शास^{११} इत्येति” रथमारोहेत्^{१२} ॥१३॥ यत्रैनं गवा वा पशुना वा अर्हयेयुस्त-
त्पूर्वमुपतिष्ठेत ॥१४॥ गोभ्यो व समावर्त्तत फलवतो वा वृक्षात् ॥१५॥
“इन्द्र^{१३} श्रेष्ठानि द्रविणानि वेहि” “स्योनाप्रथिवि^{१४} भवेति” अवरोहति ॥१६॥
ईप्सितमन्नं^{१५} तदहर्भुं ज्ञीत ॥१७॥ आचार्याय वस्त्रयुगं दद्यादुष्णीपं मणि-
कुण्डलं दण्डोपानहं छत्रं च ॥१८॥

इति प्रथमः खण्डः ।

॥ अथ गृहकर्म ॥

अगारं कारयिष्यन् “इहाऽन्नायाय त्रिः^{१६} परिगृह्णामीति” उदुम्बर-
शाखया त्रिः परिलिख्य मध्ये स्थण्डिले जुहोति ॥१॥

1. तु. शांभोः ४, १६, २ 2. OMS. PMS. रोमनखानि 3. अमं १०, ६ 4. अमं १,
१५२, १ 5. मानं ३४, ५० 6. अमं १०, १२८, १ 7. अमं १, १२३ ४; OMS. अहनवेति
8. अमं १०, १८, ६ 9. अमं २, १७, १० 10. अमं ६, ४७, २६; OMS. नास्ति 11. अमं १०,
१५२, १ 12. BMS. रथनलोऽदेत् 13. अमं २, २१, ६ 14. अमं १, २२, १५ 15. BMS.
उरोरोहरोऽवनामन् 16. रथमलोऽया धुःतिः ।

“कोऽसि करयाऽसि^१ काय^२ ते ग्रामकामो जुहोमि स्वाहा,
 अस्यां देवानामसि भागधेयमितः प्रजाताः पितरः परेताः,
 विराडजुह्वद्^३ ग्रामकामो न देवानां किञ्चानान्तरेण स्वाहेति” ॥२॥
 स्थूणागर्तान् खानयित्वा^४ ॥३॥ उदमन्थानासिच्य ॥४॥
 “इमां^५ वि मिन्वे अमृतस्य शाखां मधोर्धारां^६ प्रतरणीं वसूनाम् ।
 एनां^७ शिशुः क्रन्दत्या कुमार एनां घेनुः क्रन्दतु नित्यवत्सेति” ॥
 उदुम्बरशाखां घृतेनाऽक्तां दक्षिणे द्वार्ये गते निदधाति ॥५॥
 इमामुच्छ्रयामि^८ भुवनस्य शाखां मधोर्धारां प्रतरणीं वसूनाम् ।
 एनां शिशुः^९ क्रन्दत्या कुमार एनां घेनुः क्रन्दतु पाकवत्सेति” ॥
 उत्तरतः ॥६॥ एवं द्वयोर्द्वयोर्दक्षिणतः पश्चादुत्तरतश्च ॥७॥
 “इमामहमस्य^{१०} वृक्षस्य शाखां घृतमुक्षन्तीममृते मिनोमि ।
 एनां शिशुः^{११} क्रन्दत्या कुमार आ^{१२} स्यन्दन्तान्घेनवो नित्यवत्सा इति” ॥
 स्थूणाराजमुच्छ्रयति ॥८॥
 “एनं^{१३} कुमारस्तरुण आ^{१४} वत्सो भुवनस्परि^{१५} ।
 एनं परित्वतः कुम्भ्या आ^{१६} दध्नः कलशैर्गमन् ॥९॥

इति द्वितीयः खण्डः ।

“इहैव^{१२} स्थूणे प्रति तिष्ठ ध्रुवाऽश्वावती गोमती सीलमावती^{१३} ।
 क्षेमे तिष्ठ^{१४} घृतमुक्षणाणैर्हव तिष्ठ निमिता तिल्विला^{१५} रथाजिरावती ॥

१. मास ७, २६; काण्वम ६, १, ४ शवा ४, ५, ६, ४ २. स्वराप्तीया श्रुतिः ३. OMS.

विराड् जुह्वद्, विराजजुह्वन् ४. BMS. खादयित्वा ५. BMS. शमम् । स्वराप्तीया श्रुतिः ६. तु. पागृ
 ३, ४, ४ ७. तु. आगृ २, ८, १६ पागृ निर्दि. स्व. ८. OMS. शिशुः क्रन्दत्याः ९. तु. आ घेनवः
 साधमास-दमानाः शीमं ३, १२, ३ १०. आपम २, १५, ४; तु. आगृ निर्दि. स्व. पागृ निर्दि. स्व. द्विगु १,
 २७, ४; मागृ २, ११, १२; तु. ZAL ४. २=१ OMS. भुवन् नस्वदि ११. आकामो जगता सह द्विगु,
 मागृ, आपम, यन्. नागृ. स्व. । आव-वो जावनां नह आगृ न पू. स्व. आकामो जगदेः सह पागृ, नापू. स्व.
 १२. तु. शीम ३, १२, ३; तु. द्विगु १, २७, ३ १३. OMS. शीलमावती । घृतमावती इति शीमं ३, १२,
 २; पागृ २, १७, ६; द्विगु निर्दि. स्व. तु. OEN. १४. निष्ठानि शीमः निष्ठानु पागृः तिष्ठति द्विगु वक्र. निर्दि.
 १५. १५. आपमं २, १५, ३; तु. आगृ निर्दि. २१. मागृ निर्दि. स्व.

मध्ये पोषस्य तृप्पतां मा त्वा प्रापन्नघायवः ॥

उपहूता^१ इह गाव उपहूता अजावयः

अथो अन्नस्य की^२लाल उपहूतो गृहेषु नः ।

रथन्तरे^३ प्रति तिष्ठ वामदेव्ये^४ श्रयस्व वृहति स्तभायेति” ॥

स्थूणाराजमभिमृशति ॥१॥ संमितस्य स्थूणाः संमृशति ॥२॥

“सत्यं च श्रद्धा चेति” पूर्वे ॥३॥ “यज्ञश्च^५ दक्षिणा चेति” दक्षिणे ॥४॥

“वलं^६ चौजरचेति” अपरे ॥५॥ “त्रल्ल^७ च नक्षत्रञ्चेति” उत्तरे ॥६॥ “श्री

स्तूप^८; धर्मस्थूणाराजः^९” ॥७॥ अहोरात्रे^{१०} द्वारफलके” ॥८॥ “संवत्सरोऽ-

पिधानम” ॥९॥ “उक्षा^{११} समुद्र इति” अभ्यक्तमरमानं स्तूपस्याधस्ता-

न्निखनेत् ॥१०॥

इति तृतीयः खण्डः ।

॥ थ गृहप्रवेशकर्म ॥

वास्तोष्पतीये कर्मणि ॥१॥

“अग्निं^१ द्यामि मनसा शिवेनाऽयमस्तु संगमनो वसुनाम् ।

मा नो हिंसोः स्थविरं मा कुमारं शन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पद इति” ॥

गृहमग्निं श्रावत उपसमाधाय ॥२॥ प्रागग्रेषु नवेषु कुशोपूदकुम्भं नवं प्रतिष्ठाप्य ॥३॥ “अरष्टा^२ अस्माकं वीरा, मा^३ परा सेचि नो धनमिति”

१. शीमं ७, ६०, ५; मानं ३, ४३; ताश्री ३, ३, १; आश्री ६, २७, ३ २. यो रमः ताश्री निर्दि. स्व. ३. तु. रथन्तरे धदस्व स्तुवा नैवा ३, ७, १०, १; आश्री १४, ३१, १ ४. OMS. यदांम् । सयं च मे यदा च मे मानं १८, ५; नैमं ४, ७, २, १; नैमं २, ११, ३ ५. तु आपगृ. ७, १७, ६ ६. स्वरात्वेना मुनिः । ७. तु. शीमं ६, ७, ६ ८. गी ते श्रुः; आश्री २, १५, ११; आपगृ नागृ. स्व. ९. धर्मश्रे स्थूणाराजः आश्री २, १५, १०; तु प गृ ३, ४, १८ १०. अर्णं ५, ४७, ३ ११. तु. अग्निं य राशमि शांगृ १, ७, ६ १२. अरिष्टा अस्माकं वीरा. सन्तु, आपश्री १३, १८, १ आश्री २, १५, १६ १३. मा परा मेचि नः स्वन् आश्री १३, १८, १; मा परा मेचि नः पराः काश्री २५, ५, २८; आश्री ४, १५, ४; मा परा मेचि मे धनम् आश्री न.गृ. १४.

अभिमन्त्र्य ॥४॥ रथन्तरस्य स्तोत्रियेण पुनरादायं ककुप्कारं तिस्रः पूर्वाह्णे
 जुहोति ॥५॥ वामदेव्यस्य मध्यन्दिने ॥६॥ बृहतोऽपराह्णे ॥७॥ महा-
 व्याहृतयश्चतस्रः “वास्तोष्पते” इति” तिस्रः “अमीबहा^३ वास्तोष्पते, वास्तोष्पते^३
 ध्रुवा स्थूणा” सौविष्टकृती दशमी स्थालीपाकस्य रात्रौ ॥८॥ ज्येष्ठं पुत्रमादाय
 जायां च सहधान्यः प्रपद्येत ॥९॥

“इन्द्रस्य^४ गृहाः शिवा वसुमन्तो वरुधिनस्तानहं प्रपद्ये सह जायया सह
 प्रजया सह पशुभिः सह रायस्पोषेण सह यन्मे किञ्चास्ति तेन ॥१०॥

इति चतुर्थः खण्डः ।

शर्म^१ शर्मं शिवं-शिवं क्षेमाय वः शान्त्यै प्रपद्ये, अभयं^२ नो अस्तु । ग्रामो
 माऽरण्याय परि ददातु विश्व^३ महाय मा परि देहीति” ॥

ग्रामान्निष्क्रामन् ॥१॥ “अरण्यां मा ग्रामाय परि ददातु, मह^४ विश्वाय मा
 परि देहीति” ग्रामं प्रविशन्नरिक्तः ॥२॥

“गृहान्^५ भद्रान्सुमनसः प्रपद्ये वीरघ्नो^६ वीरतरः सुवीरान्^६ ।

इरां बहन्तो^७ पृतमुत्तमाणा^८ अन्येष्वहं^९ सुमनाः संविशेयमिति” ॥

सदा प्रवचनीयः ॥३॥

इति पञ्चमः खण्डः ।

१. शर्मं ७. ५४, १-३ २. अयम् ७, ५५, १; ७ ३. अयम् ८, १७, १४; ४. कर्म

३, ५; तत्त्वा प्रपद्ये शौर्मं ५, ६, ११-१४; तैत्ति ७, ४, २, ४; तैत्ति ४, ४२, २; आपथी १४, २६-१
 ५. स्वशास्त्रिया मुनिः । ६. कैम ४, ६, २७; काण्ड ३७, १०; शौर्मि १, ४, ५ ७. तु. आपथी २,
 ५, १७; आपथी १६, १६, ४; अ.पमं १, ८, २ ८. वीरवनः अथो निर्दि. १५. ९. सुर्वेवन् दिगृ १,
 २६, २ १०. बहन्तो आपथी, निर्दि. २१. बहन्ती मागृ १, १४, ६ ११ OMS. सुर्वमाणा १२. तैत्ति
 सुमनाः संविशामि आपथी ७, ५, १७; मिनेय स क मह मविशन्तु अगृ २, ६, ५

॥अथ प्रवसद्यजनम् ॥

अनाहिताग्निः प्रवत्स्यन् गृहान् समीक्षते ॥१॥

“इमान्^१ मे मित्रावरुणौ गृहान्^२ गोपायतं युवम् ।^३

अविनष्टानविह्व तान्^४ पूषैतानभि^५ रक्षतु ।

आऽऽस्माकं पुनरागमान्” ॥२॥ “अपि^६ पन्थ्यासगन्महीति” च जपति ॥३॥

इति पठः सखडः ।

अथ प्रोष्याऽऽयन् गृहान् समीक्षते ॥१॥

“गृहा^७ मा विभीत मा वेपथ्वमूर्ज^८ विभ्रत एमसि ।

ऊर्ज विभ्रद्रः सुमनाः^९ सुनेथाः गृहानैभि^{१०} मनसा मोदमानः ॥

येषामध्येति^{११} प्रवसन्त्येषु सौमनसो^{१२} बहुः ।

गृहानुप^{१३} ह्यामहे ते^{१४} नो जानन्तु जानतः ॥

उपहृता^{१५} इह गाव उपहृता^{१६} अजावयः ।

अयोऽन्नस्य^{१७} कौलाल उपहृतो^{१८} गृहेषु नः ॥२॥

अयं^{१९} नो अग्निर्भगवानयं नो भगवत्तरः ।

अस्योपत्तये^{२०} मा रिपामाऽयं श्रेष्ठये^{२१} दधातु न^{२२} इति” ।

गृहामग्निमुपस्थाय^{२३} ॥३॥ कल्याणीं वाचं प्रत्रूयात् ॥४॥

१. गृहान् जुष्यन् जुष्यन् मैत्रं १, ५, १४ २. BMS. दुषी ३. OMS. अविह्वत्, अविह्वत्, अविह्वत् । ह्वान् अग्नौ १, ५, २ ४. मैत्रं निर्दि. स्व. । कामं ७, ३; अग्नौ निर्दि. स्व. । काम्यौ ६, २६, ४ ५. कामं ६, ५१, १६; अग्निं पन्थ्यासगन्मही मैत्रं १, २, ६, १; काम्यौ १०, २४, २ ६. नमं ३, ४१ ७. वेपथ्वम् काम्यौ ३, ३, १; अग्नौ ६, २७, ३; ह्यि १, २६, १ ८. सुमनः सौमं ७, ६०, १ ९. विह्वरक्षुः सांक्षिप्तः पठः । अथ ह्यना कन्दमानः सौमं निर्दि. स्व. । मोदमानः सुखं काम्यौ १६, १६, ४; मनसा दैवेन काम्यौ निर्दि. स्व. १०. वेपथ्वेति प्रवत्स्यन् १, १४, ५ ११. सौमनसं मरुत् निर्दि. स्व. १२. सौमं ७, ६०, ३ १३. अन्वयः सौमं निर्दि. स्व. । अन्वयः सौमं निर्दि. स्व. १४. सौमं ७, ६०, ५ १५. नमं ३, ४३; काम्यौ निर्दि. स्व. १६. तु. कौत्सः २, १३ १७. सग १४, ६, ४. २३; वत् ६, ४, २३ १८. OMS. मैते, मैत्ते, मैटे १९. नो वत् ३, २, ७ २०. BMS. वृत्

“विराजो^१ दोहोऽसि विराजो^१ दोहमशीय ।
मयि^२ पत्वायै विराजो दोह इति” ॥ पाद्यप्रतिग्रहणः^३ ॥५॥

इति सप्तमः खण्डः ।

॥ अथ आग्रयणम् ॥

अनाहिताग्निर्नवं प्राशिष्यन्नाग्रयणदेवताभ्यः स्विष्टकृच्चतुर्थीभ्यः
स्वाहाकारेण गृह्येऽग्नौ जुहुयात् ॥१॥ “प्रजापतये^४ त्वा प्रहं गृह्णामि मह्यं श्रिये
मद्यं यशसे मह्यमन्नाद्यायेति” प्राशनार्थीयमभिमन्त्र्य ॥२॥

“भद्रान्नः^५ श्रेयः समनेष्ट देवास्त्वया ज्वसेन^६ समशीमहि त्वा ।
स नो मयोभूः पितवा^७ विशस्व शन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पद इति”
अद्भिरभ्युत्पिञ्चं स्त्रिः प्रारनाति ॥३॥

“अमोऽसि^८ प्राण तदृतं ब्रवीम्यमोऽसि^९ सर्वाऽसि प्रविष्टः ।
स मे जरां रोगमपनुद्य^{१०} शरीरादमा^{११} म एधि मूधा न इन्द्रेति ॥
हृदयदेशमभिमृशति ॥४॥ “नाभिरसि,^{१२} मा विभीथाः, प्राणानां^{१३}
प्रन्थिरसि, मा विहस^{१४} इति” नाभिम ॥५॥ “भद्र^{१५} कर्णेभिरिति” यथा-
लिङ्गम् ॥६॥ “तच्चक्षुरिति”^{१६} आदित्यमुपस्थाय ॥७॥

इत्यष्टमः खण्डः ।

१. शाश्री ४, २१, १; ञागृ १, २४, २१ २. पागृ १, १, १२; शाश्री निर्दि. ख. । मम पदय
वि राज्ञ आग्रमं २, ६, १२; मयि दोहः पत्वायै विराजः आगृ १, २४, २२; द्विगृ १, १२, १; मयि विराजः
बलपनाम् मागृ १, ६, ७ ३. PMS. प्रहः महः BMS. पाद्यं प्रति० ४. आश्री २, १, ६, ५. तैमं ५, ७,
२, ४; साममं २, १, १३ ६. BMS. वशेन ७. देहूनभूविष्टः पादः ८. आश्री २, ६, १०; साममं २,
१, १४ ९. अमामि सर्वांसि प्रविष्टः आश्री निर्दि. ख. १० अयमृज्व साममं निर्दि. ख. ११. अना-
मयैवि मा रिपाम इन्दो कौमू ७४, २० १२. स्वशाश्रीया कुनिः १३. तैमा १०, ३७, १; माग्रमं १
६, २० १४. मा विहसोऽनक्त साममं निर्दि. ख. । स मा विहसः द्विगृ १, ५, १२ आग्रं १, २६, ८
१६. सामं ७, ६६, १६

॥ अथ गोष्ठकर्म ॥

“परि^१ वः सन्याद्वयाद्वया वृजन्तु घोषिद्यः^१ ।

समानस्तस्य गोपतेर्गावो अंशो न वो रिपन् ॥

पूया^२ गा अन्वेतु न इति” गाः प्रतिष्ठमाना^३ अनुमन्त्रयेत् ॥१॥

“परि पूपेति”^४ परिक्रान्तासु ॥२॥

“यासामूधश्चतुर्विलं^५ मधोः पूर्णं घृतस्य च ।

ता नः सन्तु पयस्वतीर्वहीर्गोष्ठे घृताच्य इति” ॥

“आ^६ गावो अग्मन्निति” च प्रत्यागतासु ॥३॥ उत्तमाममा कुर्वन् ॥४॥

मयोभूर्वाव इति” सूक्तेन गोष्ठे गताः ॥५॥

इति नवमः खण्डः ।

॥ थ गवामङ्कनकर्म ॥

या फाल्गुन्या उत्तराऽमावास्या सा रेवत्या संपद्यते तस्यामङ्कलक्षणानि कारयेत् ॥१॥

“भुवनमसि^७ सहस्रपोषमिन्द्राय त्वा भनो^{१०} ददन् ।

अक्षतमस्यरिप्रमिडाऽन्नं गोपायनं यावतीनामिदं^{११} करिष्यामि

भूयसीनामुत्तमां समां क्रियासमिति” ॥२॥

या प्रथमा प्रजायेत तस्याः पीयूषं^{१२} जुहुयात् “संबत्सरीणं^{१३} पय उस्त्रियाया इति” एताभ्याश्चम्याम् ॥३॥ यदि यमौ प्रजायेत महाव्याहृतिभिर्हु^{१४}-त्वा यमस्य दद्यात् ॥४॥

इति दशमः खण्डः ।

१. स्यात्सौम्यो मयः । तु. रंशो ४, १६, ६ OGN. व २. कर्म ६, १४, १ ३. OMS. प्रतिष्ठमानवा. ४. कर्म ६, १४, १०; रंशो ७, ६, ४ ५. कर्म ७, १०, १; कर्म २, १०, ६ कर्म १०, १००, १ ६. कर्म ६, २०, १ ७. कर्म १०, १६६ S. BMS. परदे ९. वैहृत्तुवः पदः । सद्यन्म मभी ६, १, १; मन्म १, ०, १ १०. सुमेउरद्वैमं ४, २, ६; काश्री मन्मं दक. तिदि. ख. तु. OGN. ११. तु. मैमं ४, २, ६ काश्री तिदि. ख. १२. पद्विचारेयोसने-द्वैमं-द्वैमं-द्वैमं-द्वैमं । १३. कर्म १०, ००, १०; रंशो ०, २, १६; १०

“विराजो^१ दोहोऽसि विराजो^२ दोहमशीय ।
मयि^३ पद्यायै विराजो दोह इति” ॥ पाद्यप्रतिग्रहणः^४ ॥५॥

इति सप्तमः खण्डः ।

॥ अथ आग्रयणम् ॥

अनाहिताग्निर्ध्रुवं प्राशिष्यन्नाग्रयणदेवताभ्यः स्विष्टकृच्चतुर्थाभ्यः
स्वाहाकारेण गृह्येऽग्नौ जुहुयात् ॥१॥ “प्रजापतये^५ त्वा ग्रहं गृह्णामि महा^६ अग्नये
मद्यं यशसे मह्यमन्नाद्यायेति” प्राशनार्थीयमभिमन्त्र्य ॥२॥

“भद्रान्नः^७ श्रेयः समनेष्ट देवास्त्वया ज्वसेन^८ समशीमहि त्वा ।
स नो मयोभूः पितृवा^९ विशस्व शन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पद इति”
अद्भिरभ्युत्पिञ्चं स्त्रिः प्रारुनाति ॥३॥

“अमोऽसि^{१०} प्राण तद्वत् ब्रवीम्यमोऽसि^{११} सर्वाडसि प्रविष्टः ।
स मे जरां रोगमपनुद्य^{१२} शरीरादमा^{१३} म एधि मृधा न इन्द्रेति ॥
हृदयदेशमभिमृशति ॥४॥ “नाभिरसि,^{१४} मा विभीथाः, प्राणानां^{१५}
प्रन्थिरसि, मा विरुस^{१६} इति” नाभिम् ॥५॥ “भद्र^{१७} कर्णेभिरिति” यथा-
लिङ्गम् ॥६॥ “तच्छुचिरिति”^{१८} आदित्यमुपस्थाय ॥७॥

इत्यष्टमः खण्डः ।

१. शाश्री ४, २१, ३; आश्री १, २४, २१ २. पाश्री १, २, १२; शाश्री निर्दि. रथ. । मम पण्य
वि रात्र आपनं २, ६, १३; मयि दोहः पद्यायै विराजः आश्री १, २४, २२; द्विश्री १, १३, १; मयि विराजः
कल्पनाम् आश्री १, ६, ७ ३. PMS. ग्रहः ग्रहः BMS. पार्थ प्रणि० ४. आश्री २, ६, ६, ५. तैमं ५, ७,
२, ४; सामम २, १, १३ ६. BMS. वरीन ७. वैश्वानरमृषिष्ठः पादः ८. आश्री २, ६, १०; साममं २,
१, १४ ९. अमासि सर्वांसि प्रविष्टः आश्री निर्दि. रथ. १० अपपृज्य साममं निर्दि. रथ. ११. अना-
मयेवि मा रिशम इन्दो कौशु ७४, २० १२. रवशाग्नीया क्षुतिः १३. तैष्वा १०, ३७, १; साममं १
६, २० १४. मा विरुसेऽन्नक. साममं निर्दि. रथ. । स मा विरुसः द्विश्री १, ५, १२ आश्री १, २६, ८
१६. आश्री ७, ६६, १६

॥ अथ गोष्ठकर्म ॥

“परि^१ वः सन्याद्वाद्वा वृञ्जन्तु घोषिण्यः^२ ।

समानस्तस्य गोपतेर्गावो अंशो न वो रिपन् ॥

पूया^३ गा अन्वेतु न इति” गाः प्रतिष्ठमाना^३ अनुमन्त्रयेत् ॥१॥

“परि पूयेति”^४ परिक्रान्तासु ॥२॥

“यासामूधश्चतुर्विंशं^५ मघोः पूर्णं घृतस्य च ।

ता नः सन्तु पयस्वतीर्वह्नीगोष्ठे घृताच्य इति” ॥

“था^६ गावो अग्मन्निति” च प्रत्यागतासु ॥३॥ उत्तमाममा कुर्वन् ॥४॥

मयोभूर्वात इति” सूक्तेन गोष्ठे गताः ॥५॥

इति नवमः खण्डः ।

॥ थ गवामङ्गनकर्म ॥

या फाल्गुन्या उत्तराऽमावास्या सा रेवत्या संपद्यते तस्यामङ्गलक्षणानि कारयेत्^७ ॥१॥

“भुवनमसि^८ सहस्रपोषमिन्द्राय त्वा श्रमो^९ ददन् ।

अक्षतमस्यरिष्टमिडाऽन्नं गोपायनं यावतीनामिदं^{१०} करिष्यामि

भूयसीनामुत्तमां समां क्रियासमिति” ॥२॥

या प्रथमा प्रजायेत तस्याः पीयूषं^{११} जुहुयात् “संवत्सरीणं”^{१२} पय उस्त्रियाया इति” एताभ्यामृग्भ्याम् ॥३॥ यदि यमौ प्रजायेत महाव्याहृतिभिर्हु-
त्वा यमम्रं दद्यात् ॥४॥

इति दशमः खण्डः ।

१. खरालीवो मन्थः । तु. शांश्री ४, १६, ६ OGN. च २. अमं ६, २४, २ ३. OMS. प्रतिष्ठ-
मनाया. ४. अम ६, २४, १०; शौमं ७, ६, ४ ५. आपश्री ७, १७, १; भागृ २, १०, ६ अस्ति १०, १७०, १
६. अमं ६, २२, १ ७. अमं १०, १२६ ८. BMS. धारयेत् ९. वैद्वनकृतः पादः । साहस्रन् माश्री ६,
२, ३; मगमं १, ८, ५; १०. समोऽददात् मैमं ४, २, ६; माश्री समनं यक. निर्दि. ख. तु. OGN.
११. तु. मैमं ४, २, ६ माश्री निर्दि. ख. १२. पञ्चविंशतोरुक्तेनैतद्वर्षं पूषोमकर्मणि । १३. अमं १०,
२०, १०; १२; शौमं ८, ३, १६; १७

॥ अथ वृषोत्सर्गकर्म ॥

अथ वृषोत्सर्गः ॥१॥ कात्चिक्यां पौर्णमास्यां रेवत्यां वाऽऽश्वयु-
ज्यस्य ॥२॥ गवां मध्ये सुसमिद्धमग्निं कृत्वाऽऽज्याहुतीर्जु होति ॥३॥ "इह^१
रतिरिह रमध्वं स्वाहा, इह^२ धृतिरिह स्वधृतिः स्वाहा, उप^३ सृजं धरणं मात्रे,
धरणो मातरं धयन् रायस्पोषमत्मासु^३ दीधरत् स्वाहा" ॥४॥

"पूषा^४ गा अन्वेतु न इति" पौष्णस्य जुहोति ॥५॥ रुद्रान्^५ जपित्वा ॥६॥
एकवर्णं द्विवर्णं त्रिवर्णं वा ॥७॥ यो वा यूथं छादयति ॥८॥ यो वा यूथेन
छाद्यते ॥९॥ रोहितो चैव स्यात् ॥१०॥ सर्वाङ्गैरुपेतो यूथे वर्चस्वितमः
स्यात् ॥११॥ तमलङ्कृत्य ॥१२॥ यूथे मुख्यारचतस्रो वत्सतर्यस्ताश्चा-
ऽऽलङ्कृत्य ॥१३॥

"एतं^६ युवानं पतिं वो ददामि तेन^७ क्रीडन्तीश्चरथ प्रियेण ।

मा^८ वशवात्र जनुपासंविदाना रायस्पोषेण^९ समिषामदेम^{१०} स्वाहेति" ॥४॥

नभ्यस्थेऽनुमन्त्रयते "मयोभूरिति"^{११} अनुवाकशेषेण ॥१५॥ सर्वासां
पयसि पायसं ब्राह्मणान् भोजयेत्^{१२} ॥१६॥

इत्येकादशः खण्डः ।

॥ अथ अष्टकाः ॥

ऊर्ध्वमाग्रहायण्यास्तिस्रोऽष्टका^{१३} अपरपक्षेषु ॥१॥ तासां प्रथमायां
शाकं जुहोति ॥२॥

१. वाजुषी धृति. २. उपसृजन् मासं ८, ५१ ३. येना ५, २२, १५; शान्ता ५, ६, ६, ६
४. ऋषं ६, ५५, ५; तैमं ५, १, ११, २ ५. ऋषं १, ५३; ११५; २, ३३; ७, ५६ ६. पायु ३, ६,
६; तु. तैमं ३, ३, ६, १ ७. तु. शौमं ६, ५, २५ ८. तैमं पायु पक. निर्दि. स्थ. । वैश्वानरदुलः पाठः ।
९. मासं ५, १ १०. मरुतः शौमं ३, १५, ८; मासं ११, ७५, तैमं ५, १, १०, १ ११. ऋषं १०,
१६६ १२. काटयु ५५, १-६ तु. पायु ३, ६, १-१०; १३. काटयु ६१, १-६; तु. OEN

“इयमेव^१ सा या प्रथमा^२ व्युच्छदन्तरस्यां^३ चरति प्रविष्टा ।
 वधूर्जजान^४ नवकृञ्जनित्री^५ त्रय एनां महिमानः सचन्तां स्वाहेति” ॥३॥
 अथ स्विएकृतः ॥४॥

“यस्यां^६ वैवस्यतो यमः सर्वे देवाः समाहिताः ।
 अष्टका सर्वतोमुखी सा मे कामानतीवृषन् ।
 आहुरस्ते^७ प्रावाणो दन्तानूधः पवमानः ।
 मासाश्चाऽर्धमासाश्च नमस्ते सुमनामुत्ति^८ स्वाहेति” ॥५॥

इति द्वादशः खण्डः ।

मध्यमायां^९ मध्यावर्षे च ॥१॥ महाव्याहृतयश्चतस्रः “वे तावृपुरिति”^{१०}
 चतस्रोऽनुद्रुत्य यपां जुहुयान् ॥२॥

“वह^{११} यपां^{१२} जातवेदः पितृभ्यो यत्रैनान् वेत्थ सुकृतस्य^{१३} लोके ।
 मेदसः कुत्या उप^{१४} तान्म्रवन्तु^{१५} सत्याः सन्तु^{१६} यजमानस्य कामाः स्वाहेति”^{१७}
 वा ॥३॥ महाव्याहृतयश्चतस्रः “वे तावृपुरिति” चतस्रोऽष्टाहुति
 स्थालीपाकोऽवदानमिश्रः ॥४॥

“अन्तर्हिता^{१८} गिरयोऽन्तर्हिता पृथिवी मही मे ।
 दिवा^{१९} दिग्भिरश्च सर्वाभिरन्यमन्तः^{२०} पितुर्द्वेषेऽमुष्यै स्वाहा ॥
 अन्तर्हिता म श्यतवो अहोरात्राश्च सन्धिजाः ।
 मासाश्चाऽर्धमासाश्चान्यमन्तः पितुर्द्वेषेऽमुष्यै स्वाहेति ॥”

१. धीवद्गृ शीमं ३, १०, ४; नैमं ४, ३, ११, १; मेमं २, १३, १०; कामं ३६, १० २. आ-
 गिरयन्तु चरति प्रविष्टा शीमं निर्दि. ख. ३. विगण्य शीमं; निनाय मेमं; कामं यज. निर्दि. ख. ४. OMS.
 नवकृञ्जनित्री ५. वक्राखीया कुत्रिः । ६. तु. आपमं २, २१, १ ७. तु. OEN. ८. अमं १०, १३,
 १०१२ ९. BMS. वृ १०. मामं ३५, २०; साममं २, ३, १८; आपमं २, २०, २८; आ. गृ २, ४,
 १३ ११. निर्दिशान् पयके मामं; आपमं यज. निर्दि. ख. १२. उरैनान् आ. गृ; अमि त न् चन्तु आपमं
 यज. निर्दि. ख. १३. सर्वशालीवो मन्त्रकारः । १४. तु. दिवा दिगिरजनन भिहतीभिः दिगृ २, १०, ७,
 १५. अहोरात्रैश्च मन्त्रिभिः आपमं २, १६, ६

“यास्तिष्ठन्ति याः स्रवन्ति^१ या^२ दध्राः परिसस्रुषीः ।

अद्भिः सर्वस्य^३ भर्तृभिरन्यमन्तः पितुर्दधेऽमुष्यै स्वाहा ॥

यन्मे माता प्रलुलुभे^४ विचरन्त्यपतिव्रता^५ ।

रेतस्तन्मे^६ पिता वृङ्क्तां मातुरन्योऽव^७ पद्यतामुष्यै स्वाहेति ॥”

वा महाव्याहृतीनां स्थाने चतस्रोऽन्यत्रकरणस्य ॥५॥ पायसो वा

चरुः ॥६॥ श्रोऽन्वष्टक्यं पिण्डपितृयज्ञावृता ॥७॥

इति त्रयोदशः खण्डः ।

उत्तमायामपूषाञ्जुहोति ॥१॥

“उक्थ्यश्चाऽतिरात्रश्च^८ सद्यःक्रीश्छन्दसा^९ सह ।

अपूपकृदष्टके^{१०} नमस्ते सुमनामुखि स्वाहेति” ॥२॥

गोपशुरजपशु^{११} स्थालीपाको वा ॥३॥ अपि^{१२} वा गोग्रासमाहरेत् ॥४॥

अपि वाऽरण्ये कक्षमपादहेत् “एषा मेऽष्टकेति”^{१३} ॥५॥ नत्वेव न कुर्वीत न

त्वेव न कुर्वीत^{१४} ॥६॥

इति चतुर्दशः खण्डः ।

इति^{१५} शाङ्खायनगृह्यसूत्रे तृतीयोऽध्यायः

1. धावन्ति आपमं २, १६, २; आपगृ ८, २१, ३ 2. वा आश्रोणीः परि तस्युषीः आपमं निर्दि. स्व. 3. विश्वस्य आपमं निर्दि. स्व. 4. प्रममाद आपमौ १, ६, ६; प्रतुलोम आपमं २, १६, १; दिगृ २, १०, ७ 5. चरत्वननुमता आपमं, दिगृ दक. निर्दि. स्व. 6. तु. आपमौ निर्दि. स्व. आपमं नातृ. स्व. 7. आसुरग्योऽपपत्ताम् आपमौ निर्दि. स्व. 8. आपमं २, २१, १; तु. तैत्ति ३, १०, १, ४ 9. तु. शौर्म ११, ७ १० 10. अपूपकृदष्टके आपमं न.पू. स्व. 11. BMS. रजग्यानीपाकः तु. गोगृ ४, १, २०-२२ 12. तु. आपगृ २, ४, १; गोगृ ४, १, २१ 13. BMS. इति गृह्यसूत्रे तृतीयोऽध्यायः । OMS. तृतीयोऽध्यायः

॥ अथ श्राद्धकर्म ॥

मासि-मासि^१ पितृभ्यो दद्यात् ॥१॥ ब्राह्मणान्^२ वेदविदोऽयुग्माँस्त्र्य-
 वराधान् पितृवदुपवेश्य ॥२॥ अयुग्मान्युदपात्राणि तिलैरवकीर्य ॥३॥
 असावेतत् इत्यनुदिरय ब्राह्मणानां पाणिषु निनयेत् ॥४॥ अत^३ ऊर्ध्वमलङ्कृ-
 तान् ॥५॥ आमन्त्र्याऽग्नौ कृत्वाऽन्नं च ॥६॥ असावेतत् इत्यनुदिरय
 भोजयेत् ॥७॥ भुञ्जानेषु महाच्याहतीः सावित्रीं मधुवातीयाः^४ पितृदेवत्याः
 पावमानीरच जपेत् ॥८॥ भुक्तवत्सु पिण्डान् दद्यात् ॥९॥ पुरस्तादेके ॥१०॥
 पिण्डान् परिचमेन तत्पत्नीनां किञ्चिदन्तर्धाय ॥११॥ ब्राह्मणेभ्यः शेषं
 निवेदयेत् ॥१२॥ अग्नौकरणादि पिण्डपितृयज्ञेन कल्पो व्याख्यातः ॥१३॥

इति प्रथमः खण्डः ।

॥ अथ एकोद्दिष्टश्राद्धकर्म ॥

अथात् एकोद्दिष्टम् ॥१॥ एकपवित्रम् ॥२॥ एकार्घ्यम् ॥३॥
 एकपिण्डम् ॥४॥ नाऽऽवाहनं नाऽग्नौकरणं नात्र विरवेदेवाः^५ “स्वदितमिति”^६
 तृप्तिप्रदाने “उप तिष्ठतामिति”^७ अक्षय्यस्थाने ॥५॥ “अभिरम्यतामिति”^८
 विसर्गः ॥६॥ संवत्सरमेवं प्रेते ॥७॥ चतुर्थ्यविसर्गरच ॥८॥

इति द्वितीयः खण्डः ।

१. PMS. ऊँ मासि० तु. ऋट्टृ ६६, ५ २. प्रदितत्सरदं मन्वानो OEN. २. ३. तु. ऋमं
 १, १०, ६ ४. BMS. ऋमो ५. स्वराजोका क्षुतिः ६. BMS. ऋम्य ७. तु. अभिरम्यत्
 मासो ८, २०

॥ अथ सपिण्डीकरणम् ॥

अथ^१ सपिण्डीकरणम् ॥१॥ संवत्सरे पूर्णे त्रिपक्षे वा ॥२॥ यदहर्वा
वृद्धिरापद्येत ॥३॥ चत्वार्यु^२दपात्राणि सतिलगन्धोदकानि कृत्वा ॥४॥ त्रीणि
पितृणामेकं प्रेतस्य ॥५॥ प्रेतपात्रं पितृपात्रेष्वसिञ्चति “चे समाना इति”^३
द्वाभ्याम् ॥६॥ एवं पिण्डमपि ॥७॥ एतत्सपिण्डीकरणम् ॥८॥

इति तृतीयः खण्डः ।

॥ अथ आभ्युदयिकश्राद्धकर्म ॥

अथात आभ्युदयिकम् ॥१॥ आपूर्यमाणपक्षे पुण्याहे ॥२॥ मातृयागं
कृत्वा ॥३॥ युग्मान् वेदविदो ब्राह्मणानुपवेश्य^४ ॥४॥ पूर्वाह्णे ॥५॥ प्रदक्षिण-
मुपचारः ॥६॥ पितृमन्त्रवर्जं जपः ॥७॥ ऋजवो दर्भाः ॥८॥ यवैस्ति-
लार्थः ॥९॥ दधिवदराक्षतमिश्राः पिण्डाः ॥१०॥ “नान्दीमुखान् पितृना
वाहयिष्य इति” आवाहने ॥११॥ “नान्दीमुखाः^५ पितरः प्रीयन्तामिति” अक्षय्य-
स्थाने ॥१२॥ “नान्दीमुखान्^६ पितृन् वाचयिष्य इति” वाचने ॥१३॥
“संपन्नमिति”^७ तृप्तिप्रश्ने^८ ॥१४॥ समानमन्यदविरुद्धमिति ॥१५॥

इति चतुर्थः खण्डः ।

॥ अथ उपाकरणम् ॥

अथोपाकरणम् ॥१॥ ओपधीनां प्रादुर्भावे हस्तेन श्रवणेन वा ॥२॥
अक्षतसक्तूनां धानानां च दधिघृतमिश्राणां प्रत्यृचं वेदेन जुहुयादिति हैक
आहुः ॥३॥ सूक्तानुवाकाद्याभिरिति वा ॥४॥ अघ्यायार्पेयाद्याभिरिति^९

१. तु. OEN. २. मूलं १६, ४५; ४६ ३. PMS. OMS. पाठो नारित ४. स्वशाखाया
शुनिः ५. माओ ११, ६, ३; तु. मायू ४, ७, २७ ६. OMS. ७. प्रश्नः ७. OMS. ८. वारिवेयायाभिः

माएहृकेयः ॥५॥ अथ ह स्माऽऽह कौपीतकिः ॥६॥ “अग्निमीळे^१ पुरोहितमिति^२
एका ॥७॥ “कुपुम्भकतदन्नवीन्^३”^३ “आवदँस्त्वं^४ शकुने भद्रमा वद, गृणाना^५
जमदग्निना, धामन्ते^६ विश्वं भुवनमधि श्रितं, गन्ता^७ नो यज्ञं यज्ञियाः सुशमि,
यो^८ नः स्वो अरणः, प्रति^९ चदव वि चदव, आऽग्ने^{१०} याहि मदत्सखा, यत्ते^{११}
राजन् झृतं हविरिति” ।

दृचाः ॥८॥ “तच्छंयोरा^१ वृणीमइ इति” एका ॥९॥ हुतशेषाद्विः
प्राश्नन्ति “दधिकान्बो^१ अकारिपमिति” एतया ॥१०॥ आचम्योपविश्य ॥११॥
महाव्याहृतीः सावित्रीं वेदादिप्रभृतीनि स्वस्त्ययनानि च जपित्वा ॥१२॥
आचार्यं स्वस्तिवाच्य ॥१३॥ तदपि भवति ॥१४॥

अयातयामतां पूजां सारत्वं छन्दसां तथा ।

इच्छन्त ऋषयोऽपर्यन्नुपाकर्म तपोवलात् ॥१५॥

तस्मात् पट्कर्म नित्येनाऽऽत्मनो मन्त्रसिद्धये ।

उपाकर्तव्यमित्याहुः कर्मणां सिद्धिमिच्छता ॥१६॥

उपाकर्मणि^१ चोत्सर्गे त्रिरात्रं क्षणं^२ भवेत् ।

अष्टकासु त्वहोरात्रमृत्यन्त्यासु च रात्रिषु ॥१७॥

इति पञ्चमः खण्डः ।

॥ अथ उत्सर्गकर्म ॥

माघशुक्लप्रतिपदि ॥१॥ अपराजितायां दिशि ॥२॥ वह्नौपधिके
देशे ॥३॥ “इदु^१ स्थं जातवेदंसम, चित्रं^२ देवानाम, नमो^३ मित्रस्य, सूर्यो^४ नो

१. अमं १, १, १ २. अमं २, ४३, ३; अगृ ३, ५, ७ ३. अमं ३, ६०, १०; कौमं २, १५; काभी ५, ५, १२; रांभी ७, २, ७ ४. अमं अगृ निर्दि. स्थ. अमं ४, ५०, ११; मयं १७, १६; अमं ४०, ७; काभी ०, १३, ७; काभी १७, १०, १ ५. अमं ५, ०७, ६; अगृ निर्दि. स्थ. ६. दो नः स्वो यो रौमं १, १६, ३; अमं ६, ७५, १६; कौमं २, १०२; अगृ निर्दि. स्थ. । दो नः स्वः रौमी ६, २१ ७. अमं ७, १०४, २५; रौमं ८, ४, २५ अगृ निर्दि. स्थ. ८. अमं ८, १०२, १४ ९. अम ६, ११४, ४ १०. शटकरासादा कन्वा पृष्ठ तु. OEN. रौमं ०, ६, १०, २; वैका १, १, ७; ११. मरुतालोच दुःखिः । अमं ४, ३६, ६ १२. मनु ४, ११६ । धेनुमिति पाठदेशः । तु. दक्ष ६, १४४, १४५; १३. अम १, २०, १४. अमं १; ११५ १५. अमं १०, २०; १६. अमं १०, १५० १७. अमं १, १६१, १६ ।

दिवस्पात्विति" सौर्याणि, जपित्वा ॥४॥ "शास^२ इत्था मह्यं असीति"
 प्रदक्षिणं प्रत्यृचं प्रतिदिशं प्रत्यस्य लोष्टान् ॥५॥ ऋषींश्छन्दांसि देवताः
 श्रद्धामेधे च तर्पयित्वा प्रतिपुरुषं च पितृन् ॥६॥ छन्दांसि विश्रामयन्त्यर्ध-
 सप्तमान्मासान् ॥७॥ अर्धपष्टान् वा ॥८॥ अधीयीरँश्चेदहोरात्रमुपरम्य
 प्राध्ययनम् ॥९॥

इति पण्डः खण्डः ।

॥ अथ उपरमकर्म ॥

अथोपरमम् ॥१॥ उत्पातेष्वाकालम्^१ ॥२॥ अन्येष्वद्भुतेषु च ॥३॥
 विद्युत्स्तनयित्नु-वर्षासु त्रिसंध्यम् ॥४॥ एकाहं श्राद्धभोजने ॥५॥
 दशाहमघ्नतकेषु^२ च ॥६॥ चतुर्दश्यमावास्ययोरष्टकासु च ॥७॥ वासरेषु
 नम्येषु च ॥८॥ आचार्ये चोपरते दशाहम् ॥९॥ श्रुत्वा त्रिरात्रम् ॥१०॥
 तत्पूर्वाणां च ॥११॥ प्रतिग्रहे श्राद्धवत् ॥१२॥ सत्रज्ञचारिणि ॥१३॥
 प्रेतमनु गत्वा ॥१४॥ पितृभ्यश्च निधाय पिण्डान् ॥१५॥ निशाम् ॥१६॥
 संध्याम् ॥१७॥ पर्वसु ॥१८॥ अस्तमिते ॥१९॥ शूद्रसन्निकर्षे ॥२०॥
 सामशब्दे^३ ॥२१॥ रमशाने ॥२२॥ ग्रामारण्ये ॥२३॥ अन्तःश्वे ग्रामे ॥२४॥
 अदर्शनीयान् ॥२५॥ अश्रवणीयात् ॥२६॥ अनिष्टघ्राणे ॥२७॥ अति-
 वाते ॥२८॥ अग्ने^४ प्रावर्षिणि ॥२९॥ रथ्यायाम् ॥३०॥ वीणाशब्दे
 च ॥३१॥ रथस्थः ॥३२॥ शूद्रवच्छुनि ॥३३॥ वृत्तारोहणे ॥३४॥ अघटा-
 रोहणे ॥३५॥ अप्सु ॥३६॥ क्रन्दति^५ ॥३७॥ आर्त्याम् ॥३८॥ नग्ने ॥३९॥
 उच्छिष्टः ॥४०॥ संक्रमे ॥४१॥ केशरमथूणि वापन आ स्नानात् ॥४२॥
 उत्पादने ॥४३॥ स्नाने ॥४४॥ संवेशने ॥४५॥ अम्पजने ॥४६॥ प्रेत-
 स्पर्शिनि सृत्तिकोदकययोश्च शूद्रवत् ॥४७॥ अपिहितपाणिः ॥४८॥

१. BMS. गुर्याणि २. ऋषं १०, १५२ ३. OGN. शोषादः । तु OEN. वायु २, ११, २३
 गोगृ ३, ३, १७; वायु ५, ११; काठगृ ३, ७; वाष १३ ४. BMS. अथ ५. भूवसे विमर्शाव OEN.
 ६. 6. BMS. न वर्षिणि ७. PMS. कन्द्व ।

सेनायाम् ॥४६॥ अभुजाने ब्राह्मणे गोषु च ॥५०॥ अतिक्रान्तेष्वधी-
यीरन् ॥५१॥ एतेषां यदि किञ्चिदकामोत्पातो भवेत्प्राणानायम्याऽऽदित्य-
मीक्षित्वाऽधीयीत ॥५२॥ विद्युत्स्तनयित्नुवर्षवर्जं कल्पे वर्षवर्षवर्षपण्डेपु ॥५३॥
तदप्येतत् ॥५४॥

अन्नमापो मूलफलं यच्चान्यच्छ्राद्धिकं भवेत् ।

प्रतिगृह्याप्यनध्यायः पाण्यास्यो ब्राह्मणः स्मृतः^२ इति ॥५५॥

इति सप्तमः खण्डः ।

न्यायोपेतेभ्यश्च वर्तयेत् ॥१॥ प्राङ् वोदङ् वाऽऽसीन आचार्यो
दक्षिणत उदङ्मुख इतरः ॥२॥ द्वौ वा ॥३॥ भृयांसस्तु यथावकाशम् ॥४॥
नोऽच्छ्रितासनोपविष्टो गुरुसमीपे ॥५॥ नैकासनस्थः ॥६॥ न प्रसारित-
पादः ॥७॥ न बाहुभ्यां जानूपसंगृह्य ॥८॥ नोपाश्रितशरीरः ॥९॥ नोपस्थ-
कृतपादः ॥१०॥ न पाद कुठारिकां कृत्वा ॥११॥ “अधीहि^३ भोः^४ इति”
उक्त्वाऽऽचार्यं अङ्गारं प्रचोदयेत् ॥१२॥ अङ्गीर्तितरः प्रतिपद्यते ॥१३॥
तरसन्ततमधीयीत ॥१४॥ अधीत्योपसंगृह्य ॥१५॥ “विरताः^५ स्म भोः^६ इति”
उक्त्वा यथार्थम् ॥१६॥ “विसृष्टं^७ विरामस्तावदिति” एके ॥१७॥ नाऽधीयता-
मन्तरा गच्छेत् ॥१८॥ नाऽऽत्मानं विपरिहरेदधीयानः ॥१९॥ यदि चेदोषः
स्यात्त्रिरात्रमुपोध्याऽहोरात्रं वा सावित्रीमभ्यावर्तयेद्यावच्छकनुयाद् ब्राह्मणेभ्यः
किञ्चिद्द्यादहोरात्रमुमरम्य प्राध्ययनम् ॥२०॥

इत्यष्टमः खण्डः ।

१. सूत्रार्थं नव मन्वन्ती OEN. OGN. विद्वरदी वेनु. राम नामा च । २. तु. मनु. ४, ११०ः
३. ११, १६ ३. शिष्यो वनेति नामा वेनु. OEN. ६. ४. स्वराधोषा कुःतिः ।

॥ अथ तर्पणम् ॥

स्नातः^१ ॥१॥ उपस्पर्शनकालेऽयग्राह्य देवतास्तर्पयति ॥२॥ “अग्निस्तृ-
प्यतु,^२ वायुस्तृप्यतु, सूर्यस्तृप्यतु, विष्णुस्तृप्यतु, प्रजापतिस्तृप्यतु, विरूपाक्षस्तृप्यतु,
सहस्राक्षस्तृप्यतु सोमः, ब्रह्मा, वेदाः, देवाः, ऋषयः, सर्वाणि च छन्दांसि, अकारः,
वपुकारः, महाव्याहृतयः, सावित्री, यज्ञाः, याचापृथिवी, नक्षत्राणि, अन्तरिक्षम्,
अहोरात्राणि, मंख्याः, संध्याः, समुद्राः, नद्यः, गिरयः, क्षेत्रौपधिवनस्पतिगन्धर्वाप्सर-
रसः, नागाः, वचांसि, सिद्धाः, साध्याः, विप्राः, यक्षाः, रक्षांसि, भूतान्येवमन्तानि
तृप्यन्तु, श्रुति^३ तर्पयामि, स्मृति^४ तर्पयामि, धृति^५ तर्पयामि, रति^६ तर्पयामि, गति^७
तर्पयामि, मति^८ तर्पयामि,^९ श्रद्धामेधे, धारणां च, गोब्राह्मणं, स्थावरजङ्गमानि,
सर्वभूतानि तृप्यन्त्विति” यज्ञोपवीती^{१०} ॥३॥

इति नवमः खण्डः

अथ प्राचीनापवीती^१ ॥१॥ पित्र्यां दिशमीक्षमाणः ॥२॥ शतचित्तः,
माध्यमाः, गृहसमदः,^२ विश्वामित्रः, जमदग्निः, वामदेवः, अत्रिः, भारद्वाजः,
वसिष्ठः, प्रगाथाः, पावमानाः, जुद्रसूक्तमहासूक्ताः सुमन्तुः, जैमिनि-वैशम्पायन-
पैल-सूत्र-भाष्य गार्ग्य-विभ्रु-वाभ्रव्य-मण्डु-मारुडव्याः, गार्गा^३ वाचकवी, बहवा
प्रातिथेयी, सुलभा मैत्रेयी, क्होलं कौपीतिकि, महाकौपीतिकि, सुयज्ञं शाङ्खायनम्,
आश्वालयनम्, ऐतरेयम्, महैतरेयम्, भारद्वाजम्, जातूकर्यम्, पैङ्गयम्, महा-
पैङ्गयम्, चाकलम्, गार्ग्यम्, शाकल्यम्, माण्डूकेयम्, महादमत्रम्, औदवाहिम्,
महीदवाहिम्, सौर्यामिम्, शौनकिम्, शाकृष्णिम्, गौतमिम्, ये चाऽन्ये आचा-
र्यास्ते सर्वे तृप्यन्त्विति ॥३॥ प्रतिपुरुषं पितरः ॥४॥ पितृवंशस्तृप्यतु ॥५॥
मातृवंशस्तृप्यतु ॥६॥

इति दशमः खण्डः ।

१. लमप्रम चार्यं परित्तिष्ठेन मन्वान OEN. द. २. तु. OGN. ३. तु. OEN. OGN.
४. BMS. पाठो नास्ति ५. BMS. यज्ञोपवीति ६. OMS. प्राचीनापवीती ७. BMS. गृहसमदः
८. PMS. गभी ।

॥ अथ स्नातकधर्माः ॥

न नग्नां^१ स्त्रियमीक्षेताऽन्यत्र मैथुनाद् ॥१॥ नाऽऽदित्यं संधि-
 वेलयोः ॥२॥ अनाप्तम् ॥३॥ अकार्यकारिणम् ॥४॥ प्रेतस्पर्शिनम्^२ ॥५॥ स्रुति-
 कोदक्याभ्यां न संवदेत् ॥६॥ एतैरच ॥७॥ उद्धृततेजांसि न भुञ्जीत ॥८॥
 न यातयामैः कार्यं कुर्यात् ॥९॥ न सह भुञ्जीत ॥१०॥ न शेषम् ॥११॥
 पितृदेवतातिथिभृत्यानां शेषं भुञ्जीत ॥१२॥ उच्छशिलमयाचितप्रतिग्रहः
 साधुभ्यो याचितो वा याजनं वृत्तिः ॥१३॥ पूर्व-पूर्वं गरीयः ॥१४॥ असं-
 सिध्यमानायां^३ वैश्यवृत्तिर्वा ॥१५॥ अप्रमत्तः पितृदैवतकार्येषु ॥१६॥ ऋतौ
 स्वदारगामी ॥१७॥ न दिवा शयीत ॥१८॥ न पूर्वापररात्रौ ॥१९॥ न
 भूमावनन्तर्हितायामासीत् ॥२०॥ नित्योदकी ॥२१॥ यज्ञोपवीती^४ ॥२२॥ न
 विरहयेदाचार्यम् ॥२३॥ अन्यत्र नियोगात् ॥२४॥ अनुज्ञातो वा ॥२५॥

इति एकादशः खण्डः ।

अहरहराचार्यायाऽभिवादयेत्^५ ॥१॥ गुरुभ्यश्च ॥२॥ समेत्य^६
 श्रोत्रियस्य ॥३॥ प्रोप्य प्रत्येत्याऽश्रोत्रियस्य ॥४॥ “असावहं भोः” इत्या-
 त्मनो नामाऽऽदिश्य व्यत्यस्य पाणी ॥५॥ ‘असी’ इत्यस्य पाणी संगृह्याऽऽ-
 शिपमाशास्ते ॥६॥ नाऽवृत्तो यज्ञं गच्छेत् ॥७॥ अधर्माच्च जुगुप्सेत् ॥८॥ न
 जनसमवायं गच्छेत् ॥९॥ नोपर्युद्दिशेत्समेत्य ॥१०॥ अनाक्रोशकोऽपिशुनः
 कुलंकुलो नेतिहेतिः स्यात् ॥११॥ नैकरचरेत् ॥१२॥ न नग्नः ॥१३॥ नाऽ-
 पिहितपाणिः ॥१४॥ देवायतनानि प्रदक्षिणम् ॥१५॥ न धावेत् ॥१६॥
 न निष्टीवेत् ॥१७॥ न कण्डूयेत् ॥१८॥ मूत्रपुरीषे नाऽवेक्षेत् ॥१९॥
 अवगुण्ठ्याऽऽसीत् ॥२०॥ नाऽन्तर्हितायाम् ॥२१॥ यद्येकत्रस्तौ यज्ञोपवीतं

१. आनृ १, ६, ६००; वानृ २, ७, ०; गोमृ ३, १३; मनु ४, २

२. PMS स्पर्शिनम्०

३. Bühler सौ १०, ५

४. BMS. यज्ञोपवीति ५. PMS. ०५ व नि० ६. BMS. ०२६२

७. वनमे-व ८. न. OGN.

कर्णे धृत्वा^१ ॥२२॥ नाऽऽदित्यमभिमुखः ॥२३॥ न जघनेन ॥२४॥ अहरुद-
 ङ्मुखो नक्तं दक्षिणामुखः ॥२५॥ न चाऽप्सु श्लेष्म न च समीपे ॥२६॥ न
 वृक्षमारोहेत् ॥२७॥ न कूपमवेचेत् ॥२८॥ न धुवनं गच्छेत् ॥२९॥ नत्वेव
 तु रमशानम् ॥३०॥ सवस्त्रोऽहरहरासवेत्^२ ॥३१॥ आप्लुत्याऽव्युदकोऽन्य-
 द्वस्त्रमाच्छादयेत् ॥३२॥

इति द्वादशः खण्डः ।

॥ अथ कृषिकर्म ॥

रोहिण्यां कृषिकर्माणि^३ कारयेत् ॥१॥ पुरस्तात्कर्मणां प्राच्यां क्षेत्र-
 मर्यादायां द्यावापृथिवीबलिं हरेत् ॥२॥ द्यावापृथिवीययर्चा “नमो^४ द्यावा-
 पृथिवीभ्यामिति” चोपस्थानम् ॥३॥ प्रथमप्रयोगे^५ सीरस्य ब्राह्मणः सीरं
 स्पृशेत् “शुनं^६ नः फाला इति” एतामनुब्रुवन् ॥४॥ “क्षेत्रस्य^७ पतिनेति” प्रद-
 क्षिणं प्रत्यृचं प्रतिदिशमुपस्थानम् ॥५॥

इति त्रयोदशः खण्डः ।

॥ अथ प्लवकर्म ॥

उदकं तरिष्यन् स्वस्त्ययनं करोति ॥१॥ उदकाजर्लीस्त्रीनिष्पु
 जुहोति । “समुद्राय^८ देणवे नमः, वरुणाय^९ धर्मपतये नमः, नमः सर्वाभ्यो
 नदीभ्यः^{१०} ॥२॥ सर्वासां^८ पित्रे विश्वकर्मणे दत्तं हविर्जु^९पतामिति” जपित्वा ॥३॥

1. OMS. PMS. धृत्वा 2. OMS. आप्लुषीत आप्लवेन 3. भाग्य २, १०, ३; पाग्य
 २, १३; गोशु ४, ४ 4. मार्ग ५, ७; शशा ३, ४, ३, २१; तु. नमो दिवे नमो पृथिव्यै शीमं ६, २०, २
 5. OMS. प्रथमप्रयोगे 6. कर्म ४, ५७, ८ 7. कर्म ४, ५७ 8. तु. निम्भूना पतये नमः । भाग्य
 १, १३, १५ 9. स्वराज्ञीया धुनिः । 10. तु नमो नदीना मर्त्याना पतये । भाग्य निर्दि. १५.

प्रतीपं स्रवन्तीभ्य उन्नीयं स्थावराभ्यः ॥४॥ तर्ँरचेद्भ्यं शङ्के द्वाशिष्टं घृक्तं
जपेत् "समुद्रज्येष्ठा" इति" एतत्स्रवम् ॥५॥

इति चतुर्दशः खण्डः ।

॥ अथ श्रवणाकर्म ॥

श्रवणं श्रविष्ठीयायां^१ पौरुषमास्यामक्षतसक्तूनां स्थालीपाकस्य वा
जुहोति ॥१॥ "विष्णवे^२ स्वाहा, श्रवणाय स्वाहा, श्रावण्यै पौरुषमास्यै स्वाहा,
वर्षाभ्यः स्वाहेति" ॥२॥ गृह्यमग्निं ब्राह्मण उपसमाधाय लाजानक्षतसक्तूँ रच
सर्पिषा सन्निनीय जुहोति ॥३॥ "दिव्यानां^४ सर्पाणामधिपतये स्वाहा, दिव्येभ्यः
सर्पेभ्यः स्वाहेति" ॥४॥ उत्तरेणाऽग्निं^५ प्रागग्रेषु नवेषु कुशेषूदकुम्भं नवं
प्रतिष्ठाप्य ॥५॥ "दिव्यानां^४ सर्पाणामधिपतिरव नेनिकां दिव्याः सर्पा अव
नेनिजतामिति" अपो निनयति ॥६॥ "दिव्यानां^४ सर्पाणामधिपतिः प्र लिखताम्,
दिव्याः सर्पाः प्र लिखन्तामिति" फण्येन चेष्टयति^६ ॥७॥ "दिव्यानां^४ सर्पाणा-
मधिपतिः प्र लिम्पताम्, दिव्याः सर्पाः प्र लिम्पन्तामिति" वर्षाकस्य मात्रा
निनयति ॥८॥ "दिव्यानां^४ सर्पाणामधिपतिरा बध्नीताम्, दिव्याः सर्पा आ
बध्न्तामिति" मुमनस उपहरति ॥९॥ "दिव्यानां^४ सर्पाणामधिपतिरा च्छादय-
ताम्, दिव्याः सर्पा आ च्छादयन्तामिति" मृत्रतन्तुमुपहरति ॥१०॥ दिव्यानां^४
सर्पाणामधिपतिराऽङ्काम्, दिव्याः सर्पा आऽङ्कतामिति" कुशतरुणेनोपघात-
माञ्जनस्य^७ करोति ॥११॥ दिव्यानां^४ सर्पाणामधिपतिरीक्षताम्, दिव्याः सर्पा
ईक्षन्तामिति" आदर्शनेक्षयति ॥१२॥ दिव्यानां^४ सर्पाणामधिपत एष ते
बलिः, दिव्याः सर्पा एष वो बलिरिति" बलिमुपहरति ॥१३॥ एवम् "आन्त-
रिक्षाणाम्"^८ ॥१४॥ दिव्यानाम्^४ ॥१५॥ पार्थिवानामिति"^९ ॥१६॥ त्रिस्त्रिंशच्चै^९-

१. ऋग्वे ७, ४६, १ २. ऋग्वे २, १; ऋग्वे २, १४; ऋग्वे ३, ७; ऋग्वे २, १; ऋग्वे २, १६;
३. तैम्वे ७, १, १५, १; तैम्वे ३, १२, ५; वाजुषो धृतिः । ४. खरतर्कवा धृतिः । ५. OMS.
उत्तरेणाग्निम् ६. PMS. OMS कुशेषूदकम् नवम् ७. OMS वेष्टयति ८. B.M.S कुशतरुणे
उपघातमाञ्जनस्य ९. तु. OGN.

स्तरामुच्चैस्तरां पूर्वम् ॥१७॥ नीचैस्तरान्नीचैस्तरामुत्तरम् ॥१८॥ एवमहरहर-
 क्षतसक्तूनां दर्वेणोपघातमा प्रत्यवरोहणाद्रात्रौ वाग्यतः सोदकं बलिं
 हरेत् ॥१९॥ वाग्यता चैनमुपसादयेत् ॥२०॥ य उपक्रमः स उत्सर्गः ॥२१॥
 “सुत्रामाणभिति”^३ शय्यामारोहेत् ॥२२॥

इति पञ्चदशः खण्डः ।

॥ अथ आश्वयुजीकर्म ॥

आश्वयुज्यां^१ पौर्णमास्यामैन्द्रः पायसः ॥१॥ “अश्विभ्यां^२ स्वाहा,
 अश्वयुभ्यां^३ स्वाहा, आश्वयुज्यै^४ पौर्णमास्यै स्वाहा, शरदे^५ स्वाहा, पशुपतये^६
 स्वाहा, पिङ्गलाय^७ स्वाहेति” आज्यस्य ह्रत्वा ॥२॥ अथ पृषातकस्य “आ^८ गावो
 अग्निति” एतेन घृत्तेन प्रत्यृचं जुहुयात् ॥३॥ मातृभिर्वत्सां संसृजन्ति तां
 रात्रीम् ॥४॥ अथ ब्राह्मणभोजनम् ॥५॥

इति षोडशः खण्डः ।

॥ अथ आग्रहायणीकर्म ॥

आग्रहायण्यां^१ प्रत्यवरोहेत् ॥१॥ रोहिण्यां प्रोष्ठपदासु वा ॥२॥
 प्रातः शमीपलाशमश्रुकेपीकापामार्गाणां शिरीषोदुम्बरकुशतरुणवदरीणां च
 पूर्यमुष्टिमादाय सीतालोष्ठं च ॥३॥ उदपात्रे ऽवधाय^४ ॥४॥ महाव्याहृतीः

1. तु. OGN. 2. OMS. उपसर्गः 3. ऋचं १०, ६३ १० 4. आगृ २, २; पागृ २, १६; गोगृ ३, ८ 5. ऐत्रा ७, १, २; तैत्रा ३, १, ५, १३ 6. तैत्रा निर्दि. श्व. 7. स्वगर्गया धुनिः । 8. अद्भुता ११; 9. ऋचं ६, २८ 10. आगृ २, ३; पागृ ३, २; गागृ ३, ६ 11 OMS. अवनय

सावित्रीं चोद्रुत्य^१ “अप^२ नः शोशुचदधमिति” एतेन सूक्तेन तस्मिन्निमज्ज्य-
निमज्ज्य प्रदक्षिणं शरण्याभ्यः पाप्मानमपहत्य उत्तरतो निनयेत् ॥५॥ मधुपर्कौ
दक्षिणा ॥६॥

इति सप्तदशः खण्डः ।

॥ अथ सर्पवलिर्कर्म ॥

“ग्रीष्मो^३ हेमन्त उत वा^४ वसन्तः शरद् वर्षाः सुकृतप्रो^५ अस्तु ।
तेषामृतूनां^६ शतशारदानां निवात एषामभये स्याम^७ स्वाहा ॥
अप^८ श्वेत पदा जहि पूर्वण^९ चाऽपरेण च ।
सप्त च वारुणीरिमाः^{१०} सर्वाश्च राजवान्धवैः^{११} स्वाहा ॥”

“श्वेताय^{१२} वैदावाय^{१३} स्वाहा, विदावाय स्वाहा, तक्षकाय वैशालेयाय स्वाहा,
विशालाय स्वाहेति” आज्यस्य हुत्वा ॥१॥ “सुहेमन्तः सुवसन्तः सुग्रीष्मः
प्रति धीयताम्, सुवर्षाः^{१४} सन्तु नो वर्षाः, शरद्ः^{१५} शम्भवन्तु न इति” ॥२॥
“शन्नो^{१६} मित्र इति” पलाशशाखया विमृज्य ॥३॥ “समुद्रादृमिरिति”^{१७}
अभ्युक्ष्य ॥४॥ “श्वोना^{१८} श्रुथित्री भवेति” स्रस्तरमास्तीर्य ॥५॥ ज्येष्ठदक्षिणाः
पार्श्वैः संविशन्ति ॥६॥ “प्रति ब्रह्मन^{१९} प्रति तिष्ठामि क्षत्र इति” दक्षिणैः ॥७॥
“प्रत्यश्वेषु^{२०} प्रति तिष्ठामि गोष्विति” सव्यैः ॥८॥ “प्रति पशुषु प्रति तिष्ठामि
पुष्ठाविति”^{२१} दक्षिणैः ॥९॥ “प्रति प्रजायां^{२२} प्रति तिष्ठाम्यन्न इति” सव्यैः ॥१०॥

1. GMS. निमज्ज्य 2. कर्म १, १७, 3. “ नो तैम ५, ७, २, ४; शौमं ६, ५५, २; कर्म २, १, ११; ऋग्वृ २, ४, १५ 4. सुविने, श्विते नो इषन्तु शौमं । नैमं निर्दि. स्थ. 5. षग्वृ ३, २, २ 6. वमेम षग्वृ निर्दि. स्थ. 7. ऋग्वृ २, ३, ३; षग्वृ २, १५, ४; 8. शौमं १०, ५, ३ 9. षग्वृ बभ्रुग्वृ १०; ऋग्वृ निर्दि. स्थ. 1 तु. कर्म २, १७, २६; 10. धान्धवैः षग्वृ निर्दि. स्थ 11. तु. षग्वृ निर्दि. स्थ. माग्वृ २, ७, १ 12. BMS वेदश्रुथित्री OMS. वेदश्रुथित्री वेदश्रुथित्री 13. तु शिवा नो षाः सन्तु षग्वृ ३, २, १२ 14. तु. षग्वृ नग्वृ. स्थ. 15. कर्म १, १०, ६ 16. कर्म ५, ५८, १ 17. कर्म १, २२, १५ 18. प्रविश्य OMS. नैमं ३, ११, ८; तु. पेशा ८, १, ३ 19. माग्वृ २०, १०; नैमं निर्दि. स्थ. 20. श्वान्धेषु श्रुतिः 21. नैमं निर्दि. स्थ. 1 तैमा ३, ७, १०, ३; ऋग्वृ १६, २; OMS. कर्म ३ इति ।

उदीर्घ्वं^१ जीव इति^२ उत्थानम् ॥११॥ सस्वरे तां रात्रीं शेरते ॥१२॥ यथा-
सुखमत ऊर्ध्वम् ॥१३॥

इत्यष्टादशः खण्डः ।

॥ अथ चैत्रीकर्म ॥

चैत्र्यां पौर्यामास्याम् ॥१॥ कर्कश्वुपर्णानि^३ मिथुनानां च यथोपपादं
पिष्टस्य^४ कृत्वा ॥२॥ ऐन्द्राग्नस्तुरिडलः^५ ॥३॥ रौद्रा गोलकाः ॥४॥
लोकतो नक्षत्राण्यन्वाकृतयश्च-लोकतो नक्षत्राण्यन्वाकृतयश्च ॥५॥

इत्येकोनविंशः खण्डः ।

इति^६ शाङ्खायनगृहसूत्रे चतुर्थोऽध्यायः

१. तमं १, ११३, १६ २. तु. OGN. ३. BMS. विष्टरव ४. तु. काठगृ ७०, ३-५
५. BMS. इति गृहसूत्रे । OMS. चतुर्थोऽध्यायः ।

॥ अथ परिशिष्टम् ॥

इदं^१ विष्णुरिति” ॥६॥ “यन्^२ किञ्चेदमिति” मज्जयित्वा ॥७॥ धेनुर्दक्षिणा
वस्त्रयुग्मञ्च ॥८॥ अतो ब्राह्मणभोजनम् ॥९॥

इति द्वितीयः खण्डः ।

॥ अथ आरामप्रतिष्ठा कर्म ॥

अथाऽऽरामेऽग्निमुपसमाधाय ॥१॥ स्थालीपाकं श्रपयित्वा^३ ॥२॥
“विष्णवे स्वाहा, इन्द्राग्निभ्यां स्वाहा, विश्वकर्मण्ये स्वाहेति, यान् वो नर^४ इति”
प्रत्यृचं जुहुयात् ॥३॥ “वनस्पते शतवल्श इति” अभिमन्त्र्य ॥४॥ हिरण्यं
दक्षिणा ॥५॥

इति तृतीयः खण्डः ।

॥ अथ प्रायश्चित्तयः ॥

यदि पार्वणस्त्वकृतोऽन्यतरस्ततश्चरुः ॥१॥ “अग्नये^५ वैश्वानराय
स्वाहा, अग्नये^६ तन्तुमते स्वाहेति” ॥२॥ होमातिक्रमे ॥३॥ सायं “दोषा-
वस्तर्नमः स्वाहा” ॥४॥ प्रातः “प्रातर्वस्तर्नमः^७ स्वाहेति” ॥५॥ यावन्तो होमा-
स्तावतीहु^८त्वा पूर्ववद्दोमः ॥६॥

इति चतुर्थः खण्डः ।

कपोतोलूकाभ्यामुषवेशने ॥१॥ “देवाः^९ कपोत इति” प्रत्यृचं
जुहुयात् ॥२॥ दुःस्वप्नदर्शने चाऽरिष्टदर्शने च ॥३॥ निशायां काकशब्द-
क्रान्ते च ॥४॥ अन्येषु चाऽद्भुतेषु च ॥५॥ पयसा चरुं श्रपयित्वा ॥६॥

१. ऋत् १, २२, १७ २. ऋत् ७, ८६, ५ ३. OMS. युगम् ४. OMS. ०पाकरव हुत्वा
५. ऋत् ३, ८, ६ ६. ऋत् ३, ८, ११ ७. माम ११, ६६। तीम ५, १, ६, १; मैमं २, ७, ७
८. यत्रा ७, ६, ६ ९. दोषा वन्तोः स्वाहा कालं ६, ८ १०. मैमं १, ८, ७; आश्री ३, १२, ५
११. ऋत् १०, १६५ ।

सरूपवत्साया गोः पयसि ॥७॥ न त्वं तु कृष्णायाः ॥८॥ रात्रीघृत्तेन^१
प्रत्यूचं जुहुयात् ॥९॥ हुतशेषं महाव्याहृतिभिः प्रारभ्य ॥१०॥ “भद्रं^२ कर्णे-
भिरित्त” कर्णौ ॥११॥ “शतमिन्तु^३ शरदो अन्ति देवा इति” आत्मानमभि-
मन्व्य ॥१२॥ ब्राह्मणेभ्यः किञ्चिद्घात् ॥१३॥

इति पञ्चमः खण्डः ।

व्याधौ समुत्थिते ॥१॥ “इमा^४ रुद्राय तवसे कपर्दिन इति” प्रत्यूचं
गावेधुकं चरुं जुहुयात् ॥२॥

इति षष्ठः खण्डः ।

अकृतसीमन्तोन्नयने चेत् प्रजायेत ॥१॥ अकृतजातकर्माऽऽसीत् ॥२॥
ततोऽतीते दशाह उत्सङ्गे मातुः कुमारकं^५ स्थापयित्वा ॥३॥ महाव्याहृति-
भिर्हुत्वा पूर्ववद्दोमः ॥४॥

इति सप्तमः खण्डः ।

स्यूषाविरोहणे ॥१॥ स्थालीपाकं^६ श्रपयित्वा “अया^७ विष्ठा जनयन्
क्वराणि, पिराङ्गरूपः^८ सुभरो वयोधा इति” द्वाभ्यां चरुं जुहुयात् ॥२॥ यदि
प्रणीताचरुराज्यस्थान्यन्यदपि मृन्मयं भिन्नं स्रवेत् ॥३॥ सर्वप्रायश्चित्चाहुती-
हुत्वा “यं श्रुते चिदिति” तृचेन भिन्नमन्त्रयते ॥४॥ यदि^९ असमाप्ते^{१०}
दोमे पवित्रे नश्यते ॥५॥ सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा “अप्रवन्^{११} इति” पुनरुत्पा-
दयेत् ॥६॥

इत्यष्टमः खण्डः ।

1. OMS. रात्रिघृत्तेन । तु. क्षमं १०, १२० 2. क्षमं १, ८१, ८ 3. क्षमं १, ८१, ११

4. क्षमं १, ११४ 5. OMS. कुमारम् 6. तैमं १, ७, १२, २; शौतं ७, १, १; शौतौ ३, १०, १,
८; शौ २, ११, ३२ 7. शांभौ ३, १०, १; शौतं ७, ३, १ 8. क्षमं २, ३, १; तैमं ३, १, ११, १

9. क्षमं ८, १, १२ 10. OMS. वचस्व मनसि 11. क्षमं ८, ४३, १

॥ अथ सपिण्डीकरणम् ॥

अथ सपिण्डीकरणम् ॥१॥ चत्वार्यु^१दपात्राणि पूरयित्वा पितुः प्रभृति
॥२॥ तद्वत् पिण्डान् कल्पयित्वा ॥३॥

“ये समानाः समनसः पितरो^१ यमराज्ये ।
तेषां^२ लोकः स्वधा नमो यज्ञो^३ देवेषु कल्पताम् ॥
ये समानाः^४ समनसो जीवा जीवेषु मामकाः ।
तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्मिंल्लोके शतं समाः ॥”

“समानो^३ मन्त्र इति” द्वाभ्यामाद्यं पिण्डं त्रिषु विभजेत् ॥४॥ तथैवा-
ऽर्धपात्राणि ॥५॥ एवं मातुर्भ्रातृभार्यायाः पूर्वमारिण्या एभिः पिण्डैः
प्रक्षिप्य ॥६॥

इति नवमः खण्डः ।

॥ अथ प्रायश्चित्तयः ॥

यदि गृहे मधुका मधु कुर्वन्ति ॥१॥ उपोष्यादुम्वरीः समिधोऽष्टशतं
दधिमधुघृताक्ता “मा^५ नस्तोक इति” द्वाभ्यां जुहुयात् ॥२॥ “शन्नं^५ इन्द्राग्नी
इति” च सूक्तं जपेत् सर्वेषु च कर्मसु प्रतिश्रुतादिषु ॥३॥ प्रादेशमात्रीः
पालाशीः समिधः सप्तदश हुत्वा पश्चात्सु वग्रहणम् ॥४॥ दर्शपूर्णमासयोः
पञ्चदश ॥५॥ मध्याह्नपेऽष्टके तिस्रो वा भवन्ति, पितृयज्ञवद्धोमः ॥६॥

इति दशमः खण्डः ।

यदि गृहे बल्मीकसम्भृतिर्गृहोत्सर्गः ॥१॥ अथ^६ त्रिरात्रमुष्य
महाशान्तिं कुर्यात्, महाशान्तिं कुर्यात् ॥२॥

इत्येकादशः खण्डः ।

इति^७ शाङ्खायनगृह्यसूत्रे पञ्चमोऽध्यायः

1. माम १६, ५५; मेमं ३, ११, १० 2. कामं ३०, २; शमा १२, ८, १, १६; तैवा २, ६,
१, ५; मापश्री १, ६, १२; गोशु ५, ६, ५ 3. कामं १०, १६१, ३-४ 4. कामं १, ११५, ८-९
5. कामं ७, ३५ 6. तु. OGN. 7. BMS. इति गृह्यसूत्रे । LMS. इति गृह्यसूत्रके पञ्चमोऽध्यायः
8. OMS पञ्चमोऽध्यायः

॥ स्वाध्यायारण्यकनियमाः ॥

अथाऽतो ब्रह्माणं ब्रह्मऋषिं ब्रह्मयोनिमिन्द्रं प्रजापतिं वशिष्ठं वामदेवं
 कहोलं कौपीतकिं महाकौपीतकिं, सुयज्ञं शाङ्खायनम्, आश्वलायनमैतरेयं
 महैतरेयं कात्यायनं शाट्यायनं शाकल्यं चभ्रुं वाभ्रव्यं मण्डुं माण्डव्यं सर्वानेव
 पूर्वाचार्यान्नमस्य स्वाध्यायारण्यकस्य नियमानुदाहरिष्यामः ॥१॥ अहोरात्रं
 ब्रह्मचर्य्यमुपेत्याऽऽचार्योऽमांसाशी ॥२॥ आमपिशितं^१ चण्डालं सूतिकां
 रजस्वलां तेदन्यपहस्तकदर्शनान्यनध्यायकानि ॥३॥ शवरूपाणां^२ च ॥४॥
 यान्यास्ये^३ न प्रविशेषुः ॥५॥ वान्तकृतश्मश्रुकर्म ॥६॥ मांसाशनश्राद्धसूतक-
 भोजनेषु ॥७॥ ग्रामाऽध्ययनानन्तर्हितान्यहानि ॥८॥ त्रिरात्रोऽनवक्लृप्तः
 ॥९॥ परामिमृष्टः^४ ॥१०॥ उपपर्वणामन्ह उत्तरार्धानि च ॥११॥ अग्नि-
 विद्युत्स्तनयित्नुवर्षामद्वाभ्रप्रादुर्भावाच्च ॥१२॥ वाते च शर्कराकर्पिणि
 यावत्कालम् ॥१३॥

इति प्रथमः खण्डः ।

ऊर्ध्वमापाह्वाश्चतुरो^१ मासान्नाऽधीयीत ॥१॥ अत्यन्तं^२ शक्यं इति
 नियमाः ॥२॥ प्राग्ज्योतिषमपराजितायां दिशि पुण्यमुपगम्य देशम् ॥३॥
 अनुदित उदकग्रहणम् ॥४॥ मण्डलप्रवेशश्च “आञ्जनगन्धिमिति”^३
 एतयर्चा ॥५॥ मण्डलं तु प्राग्द्वारमुदग्द्वारं वा जनाग्रीयमसम्प्रमाण-
 मसंवाधम् ॥६॥ आवामदेव्यमुचरशान्तिः ॥७॥ पुनःप्राध्येपणं च ॥८॥
 बहिर्मण्डलस्याभिराचम्य ॥९॥ प्राधीयीरन् कृतशान्तयः ॥१०॥ शान्ति-

१. गु. OGN. गु. शां. २, १२, ८-१०; ४, ७ २. OMS. BMS. पर. नि. वृ. ३. प्रथम
 चरणव नृ. नि. वि. OGN. ४. ऋ. १०, १४६, ६ ५. गु. OEN.

पात्रोपघाते प्रोक्ष्यं प्रायश्चित्तिः ॥११॥ प्रोक्ष्यं तु हिरण्यवता पाणिना
दर्भपिञ्जूलवता वा ॥१२॥ इति भाषिकम् ॥१३॥

इति द्वितीयः खण्डः ।

अथ प्रविश्य मण्डलम् ॥१॥ प्राङ्मुख आचार्य उपविशत्युदङ्मुखा-
दक्षिणत इतरे यथाप्रधानम् ॥२॥ असम्भवे सर्वतोमुखाः ॥३॥ प्रतीक्षेरनु-
दयमादित्यस्य ॥४॥ विज्ञाय चैनं दीधितिमन्तम् ॥५॥ “अधीहि भो३ इति”
दक्षिणैर्दक्षिणं सव्यैः सव्यं दक्षिणोत्तरैः पाणिभिरुपसंगृह्य पादावाचार्यस्य
निर्णिक्तौ ॥६॥ अथाऽऽधाय शान्तिपात्रे दूर्वाकाण्डवतीष्वप्स्वपिन्वमानैः
पाणिभिः प्राधीयीरन् ॥७॥ एष विधिर्यदि तु ग्लायेरन्नेक एषामशून्यं
शान्तिभाजनं कुर्यात् ॥८॥ अध्यायाद्यन्तयोरच सर्वे ॥९॥ तत्सन्ततमव्य-
वच्छिन्नं भवति ॥१०॥

॥ अथ शान्तिः ॥

अथ शान्तिः ॥११॥ ॐङ्कारो महाव्याहृतयः सावित्री रथन्तरं
वृहद्भामदेव्यं, पुनरादायं ककुप्कारमिति वृहद्रथन्तरे ॥१२॥ दशैताः
सम्पादिता भवन्ति ॥१३॥ “दशदशिनी^१ विराजिति” एतद् ब्राह्मणम् ॥१४॥

इति तृतीयः खण्डः ।

“अदब्धं^२ मन इपिरं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषां श्रेष्ठो दीक्षे^३ मा मा हिंसिरिति”
सवितारमीक्षन्ते ॥१॥ “युवं^४ सुराममिति” एका “श्वरिति^५ नः पथ्यास्विति” च

१. PMS. भाषिकम् २. बीमा २, ३ ३. तु. OGN. OEN माधी २, १, २, १६ च
४. तैत्ति ३, १, १, २; माधो निर्दि. २थ. ५. अमं १०, १३१, ४ ६. अमं १०, ६३ १५-१७

तिस्र इति महाव्रतस्य' ॥२॥ शकरीणां तु पूर्वम् ॥३॥ "प्रत्यरमै^२ विपीपने,
 योरयिवो^३ रयिन्तमः, त्यमु^४ वो अप्रहणमिति" त्रयस्तृचाः "अस्मा^५-अस्मा
 इदन्वस इति, एवा^६ ह्यसि वीरयुरिति" अभितः शकरीणाम् ॥४॥ अधोपनिप-
 दाम् ॥५॥ यैवं महाव्रतस्य ॥६॥ संहितानां तु पूर्वम् "अत्तं^७ वदिप्यामि सत्यं
 वदिप्यामीति" विशेषः ॥७॥ अथ मन्थस्य "तत्सवितुर्वृणीमहे^८, तत्सवितुर्वरेण्य-
 मिति^९" पूर्व च ॥८॥ "अदव्यं मन इति" आधिकारिकाः शान्तयस्ततः ॥९॥
 इत्या द्विकम् ॥१०॥ अथोत्थानकालेऽपकृष्य^{१०} पापम् ॥११॥ नित्यां शान्ति
 कृत्वा ॥१२॥ "उदितः शुक्रियं दध इति" आदित्यमीक्षन्ते ॥१३॥

इति चतुर्थः खण्डः ।

"तमहमात्मनी^{११}" त्यात्मानमभिनिहितं^{१२} त्रिहितम् ॥१॥

उप^{१३} मा श्रीजुपतामुप यशोऽनु मा श्रीजुपतामनु यशः ॥२॥

सेन्द्रः सगणः सबलः सयशाः सबीर्य उत्तिष्ठानीत्युत्तिष्ठति ॥३॥

"श्रीम^{१४} उत्तिष्ठतु यशो मा उत्तिष्ठत्विति" उत्थाय ॥४॥ "इदमहं^{१५} द्विपन्तं

भ्रातृव्यं पाप्मानमलदभी चाऽप धुनोमीति" वस्त्रान्तमवधूय ॥५॥ "अप^{१६} प्राच

इति" सूक्तम् "इन्द्रभ्र^{१७} मृळयाति न इति" द्वे "यत्^{१८} इन्द्र भयामह इति" एका

"शास^{१९} इत्था महौ असीति" प्राचीम् "स्वस्तिदा^{२०} इति" दक्षिणां दक्षिणावृत्तोः

"वि^{२१} रत्त इति" प्रतीचीम् "वि^{२२} न इन्द्रेति" उदीचीं सव्यावृत्तः "अपेन्द्रेति^{२३}"

दक्षिणावृत्तो दिवमुदीक्षन्ते ॥६॥

इति पञ्चमः खण्डः ।

1. BMS. च तस्य 2. अमं ६, ४२, १-३ 3. अमं ६, ४६, १-३; कौमा २३, २; तांभी
 १०, ६, १४; १८, १८, १९; तु. वि३५, ३३ 4. अम ६, ४६, ४-६ 5. अमं ६, ४२, ४
 6. अमं ८, ८१, २८ 7. तेषा ७, १, १ 8. अमं ५, ८२, १ 9. अम ३, ६२, १० 10. पचा-
 दतमुपयस्य तरेदतारवेनं पञ्चमखण्डस्यदिमं धृष्यवमिति OMS. 11. खण्डोदा मृतिः 12. तु.
 OGN, OEN च 13. अमं १०, १३१ 14. अमं २, ४१, ११-१२ 15. अमं ८, ४०, १३
 16. अमं १०, १४०, १ 17. अमं १०, १४२, २ 18. अमं १०, १४२, ३; शीमं १, २१, ३; शी-
 ०, १२१०; तैमं १, ६, १२, ५; तैमा २, ४, ७, ४; अतभी ००, २०, ७; माी १, ०, ५ 19. अमं
 १०, १४०, ४ 20. अमं १०, १४२, ५

“सविता^१ पश्चात्तात, तच्चतुरिति”^२ आदित्यमुपस्थाय ॥१॥ व्यावर्त-
 मानश्च प्रत्यायन्त्युपविशन्ति ॥२॥ “यथाऽऽपः^३ शान्ता इति” शान्तिपात्रादप
 आदाय ॥३॥ पृथिव्यामवनिनीय ॥४॥ “यथा^३ पृथिवीति” अस्याऽभि-
 कर्षन्ति ॥५॥ “एवं^३ मयि शाम्यत्विति” दक्षिणैऽंशे निलिम्पति ॥६॥ एवं
 द्वितीयम् ॥७॥ एवं तृतीयम् ॥८॥ “काण्डात्-काण्डात्सम्भवसि”^३ “काण्डात्-
 काण्डात्^४ रोहसि” “शिवा^३ नः शाले भवेति” दूर्वाकाण्डमादाय मूर्धनि
 कृत्वा ॥९॥ “अग्निस्तृप्यतु”^३ । “वायुस्तृप्यतु ।” “सूर्यस्तृप्यतु ।” “विष्णुस्तृप्यतु ।”
 “प्रजापतिस्तृप्यतु ।” “विरूपाक्षस्तृप्यतु ।” “सहस्राक्षस्तृप्यतु ।” “सर्वभूतानि
 तृप्यन्तिव” ति ॥१०॥ सुमन्तु-जैमिनि-वैशम्पायन-पैलाद्याचार्याः ॥११॥
 पितृन्प्रत्यात्मिकान् ॥१२॥ “समुद्रं^४ व इति” अपो निनीय ॥१३॥
 वामदेव्यं जपित्वा ॥१४॥ यथाकामं विप्रतिष्ठन्ते ॥१५॥

यथाऽऽगमप्रज्ञाश्रुतिस्मृतिविभवाद्नुक्रान्तमानाद्

अविषादप्रतिष्ठादमयं शं भवे नो अमृतु

नमोऽतु देवऋषिपितृमनुष्येभ्यः शिवमायुर्वपुरनामयं शान्तिमरिष्टि-
 मक्षितिमोजस्तेजो यशो बलं ब्रह्मवर्चसं कीर्तिमायुः प्रजां पशुन्नमो नमस्कृता
 वर्धयन्तु ॥ दुष्टुताद् दुर्गुपयुक्तान्यूनधिकश्च सधर्मात्स्वस्ति देवऋषिभ्यश्च ब्रह्म
 सत्यं च पातु मामिति-ब्रह्म सत्यं च पातु मामिति ॥१६॥

इति पष्ठः खण्डः ।

इति शाङ्खायनगृह्ये पष्ठोऽध्यायः । समाप्तञ्चेदं शाङ्खायनगृह्यसूत्रम् ॥

१. कामं १०, ३६, १४ २. कामं ७, ६६, १६, ३. स्वराःदीवा मुनिः ४. प्ररोहन्ती इति
 विरिष्टः पाठमेदः । कामं १३, २०; तैमं ४, २, ६, २; ५, २, ८, ३; मैत्रं २, ७, १५; कामं १६, १६; शान्ता
 ७, ४, २, १४; आपथी १६, २४, ६; काशी १७, ४, १८ ५. आयमं २, ६, १४; तु-शांश्री ४, ११, १२
 ६. BMS. शाङ्खायनशास्त्रायः कौशिकद्विगृह्यसूत्रे पष्ठोऽध्यायः समाप्तः । सनातोऽयं ग्रन्थः । इदमेव कौशिक-
 सूत्रम् ॥ LMS. इति गृह्यसूत्रे पष्ठोऽध्यायः ।

॥ भाष्यसन्दर्भाः ॥

१, १, २ नाभा.

यत्र यस्मिन्नग्नी घन्तेभवा घन्त्या तां समिधमादध्यादिति घनेनाग्निममग्निकार्यं लक्ष्यते, तमग्निमिन्धीत धारयेदित्यर्थः । एतद् यदि पित्रा भ्रात्राऽन्देन वा कन्याया वन्दानं कृतं भवति तदैवैतद् धाधानम्, अन्यथा ब्रह्मचारिणु धाधानं न भवति । तथा च कारिका—

पित्रा दत्ताऽथवा भ्रात्रा वाचा चाऽन्येन यस्य तु ।
कन्या भवेत्समावर्त्येन्नादधीत स नेतर इति ॥

कर्मप्रदीपेऽप्युक्तम् (१, ६, १३):—

यस्य दत्ता भवेत्कन्या वाचा सत्येन केनचित् ।
सोऽन्यां समिधमाघास्यन्नादधीतं वा नाऽन्ययेति ॥
वन्दता यद्यनूडैव कन्या पञ्चममापतेत् ।
न त्यजेदग्निकार्याग्नि क्षिप्रमन्यां समुद्रहेत् ॥
यद्यसौ न सभेत् कन्यामन्यां स्यादुत्तराश्रमी ।
एहि मे प्राणमारोहेत्पात्मन्यग्नि निवेशयेत् ॥ इति कारिका ॥

१, १, ५

पूर्वोक्तकाले यद्यग्निर्नाऽऽहितस्तदा गृहणी ... नितरिष्कृताधानेऽग्नि ज्येष्ठे भ्रातरि वा प्रेते मृते सति सविन्दवित्वाऽनुजैरविभक्तोऽपि ज्यायान् ज्येष्ठ पुत्रः स्वयमृद्विग्निरपेशोऽग्निमाऽधोत वा शब्दः पशान्तरेः सह विकल्पार्थः । अत्र स्वयंभ्रह्मणात् सर्वे पाकयज्ञाः स्वयं वर्त्तन्त्याः प्रथम-प्रयोगे श्रुतिविद्विरेषा एव । यदा प्रेते वा गृहणी स्वयं ज्यायानिति सूत्रद्वयम्, ब्राह्मणशत्रियविभा-ज्यायान् ज्येष्ठो ब्राह्मणः स्वयं पाकयज्ञान् करोति, इतरयोर्वर्योः पुरोहितद्वारा पाकयज्ञाः वर्त्तन्त्या इति, एतावदर्थमिदं स्वयंभ्रह्मणम् । 'ज्यायान् विप्रः स्वयं कुर्यात् शत्रियादेः पुरोहितः इति कारिका । तत्रामुदयिकपूर्वकमुक्त योनितोऽग्निमानोप चतुरस्रे संस्थाप्य पतब्राह्मण-भोजनपूर्वकं कर्म समापयेत् । सायंवेदवदेवहोमयोः पूर्ववज्जपेत् शान्ताग्नी पुनराधाननिमित्ते च पूर्ववद्भूवनि प्रेते वा गृहणी परमेष्टिकरामिति छन्दोगशृङ्गे ।

१, १, ८

पुरवो बहवः पशवो मयोस्तौ ब्राह्मणशत्रियो तथा विट-कुलमरि । केचित् पुरपमुविद्-कुलमिदेषाऽधिकरणं विरोधं वदन्ति, तद् युक्तं न भामने । तत्रान्तरेऽपि धृयते 'ब्राह्मणशत्रियवै-देभ्यो पशवद्भूपशानिराहरणीय इति तथा छन्दोगशृङ्गे "अपि वा बह्व्याग्नि एवागाराद् ब्राह्मणस्य वा राजन्स्य वा वैदस्य वा" इति । तस्माद्भिन्नाधिकरणमेव युक्तम् । कारिकामने तु भिन्नमेव । ब्राह्मणशत्रियवैदेभ्यो वित्तवद्भ्योऽग्निमाहरेदिति ।

१, १, ६

एके आचार्याः सायन्तने होमकाले प्रातरतने च होमकाले स्वयोनितोऽग्निराहरणं वदन्ति*** तत्र मातृवागपूर्वकमाधाननिमित्तमाम्युदयिकं विधाय स्वयोनितोऽग्निमानीयचतुरस्रे स्थाप्य तण्डुलादीनां वैश्वदेवायै पाकं विधाय वैश्वदेवहोमयोरयै एकमेव आभ्युदयिकं विधाय वैश्वदेवं निर्वर्त्याग्निमुत्सृजेत् । एव सायं स्वयोनित आनीय स्यण्डिले स्थाप्य सायन्तनं होमं हुत्वा वैश्वदेवं च कृत्वाऽग्नेरुत्सर्जनं कुर्यात् । एवं प्रातरपि*** । एवं दशंपौर्णमासे देवानां यजनं व्रताशनं पिण्डपितृयज्ञोप्येवमेव ।

१, १, १०

केचन आचार्या आहृतस्याग्नेः सायञ्काले ग्राहृतिभिः संस्कार अर्घ्ययुं प्रत्ययः अर्घ्ययुंतः प्रत्ययः प्रत्येतव्य इति वदन्ति । इदमाधानं द्व्यह-साध्यम् : अर्घ्यद् आधानं सद्यस्कारम् । सच संस्कारप्रकार विधिः अर्घ्ययुं बल्पनो विशदः क्रियते । पूर्वमर्घ्ययुं वरणमागारकरणं शौमघारणं पुरुषश्चादियोनितो अग्ने राहरणम् । तस्मिन्नहन्यनशनमुपास्तजपो न भवति ।

१, १, १२

तस्योपासनीयस्वजग्नेः (तु. शांथो २. ६. २) प्रादुष्करणकालः-श्रवाशनकालः ।

१, २, ४

एकत्र श्रुतगुणा एव भवन्ति । एकत्र वाप्रपगुणा भवन्ति । तत्र सर्वान् गुणान् परित्यज्य श्रुतवानेवादरणीयः । यतः श्रुतं सर्वमतीत्यानुवर्तते । 'श्रुतवन्तं नापश्चेदिति' आपस्तम्बः ।

१, ३, ३

पूर्णविषनं पूरणं विषनं विशदं प्रसिद्धम् चरम् तु. काथो. (४, १, ५-७)

१६

प्रागहृते. पूर्वाहृते पाक् पूर्वम् । एके आचार्याः आदेशमात्रा समिधं-समिद्धो गमिच्छन्ति ।

१७.

परिसमुह्य, होप्यमु 'श्रुतं त्वा सत्येन परि सिञ्चामीति त्रिस्त्रिरेदकं पयुंक्ष्य हुत्वा च 'सयं त्वर्तेन परि पिञ्चामीति प्रातरिति सूत्रितं (शांथो २. ६, ६-११) तथा इहाऽपि द्रष्टव्यं बल्पकत्वात् । आधानोत्तरं द्वादशरात्रं स्वयं होमः पर्वणि च । द्वादशरात्रं स्वयं होमो स्यात् ।

१, ४, १

प्रातः ग्राह्ये मुहूर्ते उवाय शौचाचारादिक्रियां निर्वर्त्य विधिपूर्वकमाचम्य अहरहः प्रतिदिनं स्वाध्यायमधीयीत पठेत्*** असंयुज्य त्रिषीयमानत्वाद् ग्राह्यणश्रित्यविशामिदमध्ययनम् । किमध्ययनमित्यतः प्राह ।

रामप.

अथ शयनादुत्थितस्य अद्यान्तस्य होमात् प्रागेव प्रबुद्धमात्रस्य प्रातर्जपस्त्रैर्वर्णिकः । स्वाध्यायं दिने-दिने यथाशक्ति प्रातस्तत्रां पठेत्, ततः 'अथा नो देव सवितः' इतिऽ, 'अपेहि'*** स्वस्ति नो मिमीताम् । इति पञ्चेति स्वाध्यायान्तरं सप्तत्रिंशद् ऋचश्चाऽप्यस्यं पाठ्याः (?)

१, ४, २

चकाराद् आयुष्कराणि 'आ नो भद्रा (१, ८६) इत्यादि जप्यानि । अथवा च शब्दो ब्रह्मज्ञानुत्कर्षणार्थः : स च ब्रह्मयज्ञः प्रातराहुतेः पश्चात्तर्पणादर्वाग्निंश्चदेवाग्ते वा कर्तव्यः ।

१, ५, ७

यस्याः कन्यायाः भ्रम्यात्मम् आत्मानं हृदयम् अभिलक्ष्यीकृत्य.....

आत्मशब्देन हृदयं यतस्तत्राऽनुभूयते ।

हृदयाऽभिमुखानीव यस्या अङ्गानि गुप्तितः ॥

'कन्धरानामिरङ्गाप्लावुत्तरोष्ठश्च नासिका' इति कारिका ।

१, ५, ८

तथा यस्याः केशान्ताः केशानामन्ता अग्राणि समा अकुटिला यस्याः सा तामुद्वहेत् ।

१, ५, ९

श्रीवापामावर्तो भ्रमरो प्रदक्षिणो प्रादक्षिण्येन ।

१, ६, २

कन्यावरणार्थं गमनविषये पुष्पाणि मल्लिकादीनां सजः । फलानि नारीवेलप्रभृतीनिवरपित्रादयो गच्छन्तीति वान्यशेषः ।

१, ६, ३

'वरपित्रादयः साचार्याः कन्यादातृगृहं गत्वा मण्डपे स्थित्वा' इति त्रिः कथयन्ति ।.....

उच्चैर्न्यासस्वर्णैर्द 'इत्युत्त्वादुच्चैः कथनम्' दूरादाह्वाने टेः प्लुत उदात्त इत्युदात्तत्वात् ।

१, ६, ४

उत्तरां देवे प्राचीमेवैक इति वक्ष्यमाणस्य (१, ७, ४; ५) निषेधमाह । ततः कन्या— पशीरैस्मत्कन्या भवद्भराय देयेति उदिते उक्ते सति गृह्या गृहेभवा गृह्याः कन्यापत्नीयाः सर्वेपि बालवृद्धमहिताः प्राङ्मुखा उपविशन्ति ।

१, ६, ६

आचार्यः (वरपशाचार्यः) प्रत्यङ्मुक्तः..... कन्यायाः प्राङ्मुख्या मूर्धनि..... पूर्वोक्तां तां पूर्वपत्नीम् 'आ नः प्रजाम्' इति मन्त्रेण करोति स्थापयति, तथा प्रजां पद्मस्तेज इत्यादि-मिस्त्रिभिर्यजुभिर् भ्रमं धितैस्तथैव मूर्धनि कन्याया आचार्यः करोति ।

१, ७, ३

दक्षिणान्यायानि पिश्याणीत्य (श्री. १, १, १४) स्यादपवाद माह.....पूर्वंदक्षिणा च पूर्वोक्ता च पूर्वं विदिशी तयोः आग्नेयी ऐशानी च तयोर्था दक्षिणा पूर्वाग्नेयी तां पित्र्ये कर्मणि मासि-मासि पितृभ्यो दद्यादित्यादी प्राचीं पूर्वा कल्पयेत् । आग्नेय्यां पितृकर्माणि विधेयानीत्यर्थः ।

१, ७, ४

प्राङ् न्यायानि देवकर्माणीत्य (श्री. १, १, १३) स्यादपवादमाह.....पूर्वयोविदिशी यो उत्तरा ऐशानी तां देवे कर्मणि होमादी प्राची कल्पयेत् ।

१, ७, ५

एके प्राचार्या दैवे कर्मणि प्राचीमेव प्राचीमिच्छन्ति ।

१, ७, ६

स्थण्डिलमध्ये उदक् संस्थानं स्थितिः यस्याः सा ता लेखां लिखित्वा प्रादेशमितां खड्गेन सान्निवाना निरग्नीनां सुवेण.....कारिका :—

उदीच्यामुपरिष्ठात् स्युः सर्वा. प्रादेशसम्मिताः ।

स्वयेन ममास्तु तत्र स्फुपलेखा. स्युस्तस्य दर्शनात् इति ॥

१, ७, ६-७ रामप.

तन्मध्ये दक्षिणत उदीची सरलां कुशमूलादिनां लेखां लिखति । तस्य दक्षिणभागत उदक्-संस्थयता ता भिन्दन्नेव तदुपरि प्राचीः तिस्रोऽप्या लेखा लिखति, तासु प्रथमतृतीये दक्षिणतो (दक्षिणोत्तरतो ?) द्वितीया मध्ये स्यात् ।

१, ७, ७

तस्या लेखाया उपरिष्ठाद् उपरिभागे, दक्षिणतः—दक्षिणत आरभ्य ऊर्ध्वं पश्चाद् आरभ्य प्राक्मस्या रेखा कुर्यात्, ततस्तर्ध्व मध्ये एका तर्ध्वोत्तरत एकां लेखां लिखित्वा; एवमुक्तप्रकारेण उत्तराप्रामेका लेखा कृत्वा तदुपरि प्रागर्ध्वं प्रादेशमितं लेखात्रयं कुर्यात् । ततस्ताभ्यो लेखाभ्य एकेकाः 'प्रासून प्राञ्चं समुद्ध्यन् ताभ्यएकैवशः त्रमात्' इति कारिका ।

१, ८, १-६

सव्येन कुशानाशयेति स्तरणशेषापदेशाद् ब्रह्मणि स्थापिते स्तरणं भवति न ब्रह्मणः (६) ब्रह्माणं पञ्चशतकुशानिर्मितम् (६) दक्षिणेन हस्तेन अग्नीय स्तृणुयात् । एवं द्वितीयादिकं भाग स्तृणुयात् ।

रामप. १, ८, १-११

तत सर्वायंकुशपुष्पप्रणीतापाश्रस्तरणकुशहृविद्र्व्यपवित्रच्छेदनपवित्राज्यस्थालीकुशमुष्टि-सुवमसदशेष्मसमिधत्रयानि उत्तरत उपस्थापयेत् तत्तत्कर्मस्वपेक्षितद्रव्यान्तरं च । ततो दक्षिणतो ब्रह्मासनं कुशोत्तरमुत्तरतरतु प्रणीतार्धमासनं कुशोत्तर दद्यात् । ततः कुशमयं ब्रह्माणमुत्तरतो कृत्वा ये (५ ?) पुरस्ताद् नीत्वा दक्षिणत. कृत्वा आसने भू भुं'व. स्वस्थिति प्रतिष्ठापयेत् तं च पुष्पैर् मलंकुर्यात् । ततः प्रणीतापाश्रं सोदक कृत्वा प्राञ्चं दर्भासने 'को वः प्रणयतीति' मंत्रेण प्रणयति । ततः परिस्तरणम् । यथा सव्ये पाणौ स्तरणयोभ्यपृथक्कृतपत्रकुशमुष्टिम् आदाय दक्षिण जान्वाच्च दैवे पित्र्ये तु वामम्, दक्षिणकरेण कुशान् भावयन् प्रागर्ध्वं स्तरदगपवर्गंतयान्नेः पुरस्तात् स्तृणाति, पुनरर्ध्वं स्तृतकुशमूलाभ्याद्याददत् तत्पश्चात् स्तृणाति, पुनस्तर्ध्वं तृतीयमिति श्वावृत्पथे तु तर्ध्वं पञ्चवारम् ।

१, ८, २४-२५

आज्योत्पन्नानन्तरं सुवे भापः उदकानि स्थापनीयानि तत्र...सुवस्थितानामपाम्... उत्पन्नं करोति । (२५) तच्छब्दो यच्छब्दमपेक्षते । या. पूर्वं सुदे भापः प्रणीतास्ताः प्रोक्षणीः

रामप.

त्यागपक्षे सा गोविवाह्य गृह्णमागताय चाचावेणास्मि अघ्नः कार्यः । तत्र सन्धा च गोर्व-
रस्यैव भवति ।

१, १३, ४-६

(तु. द्यौसं. १४, २, ७१) अस्मिन्नवसरे चत्वारो द्विजाः सूर्या (ऋसं. १०, ८५)
कन्यायै श्रावणेषुः सिष्टाचारात्, (६) स आचार्यः पुनाम्न अद्वत्यादेर्बृक्षस्य सक्षीरान् सद्गुधान्
सपनाशान् सपस्तवान् कुशान् दर्भान् श्रोष्य प्रक्षिप्य ।

रामप.

पुनाम्नो वृक्षस्याद्वत्योदुम्बरादेः सक्षीरस्य नवपल्लवान् सकुशान् ।

१, १३, १०

उदकुम्भमित्यारम्य अदमन स्थापनान्तमाचार्यकतृं व म् । इति उत्तरमाचार्यः कारयति वरं
वक्ष्यमाणम्, (१४) रम्यासौदित्यनेन ।

१, १४, ५-१६

पदाक्रमणाद्याचार्यः कारयति, (७ रामप. वरो.....आचार्यो वा) (८) कन्यावरयो-
र्माज्जैनमाचार्यः कृत्वा (रामप. तनो वरः) (९) कन्याया वरस्य च मूर्धनि मस्तके आचार्यो-
ऽभिषेचनं करोति ततो मूर्धनीत्येकदेशे सप्तमी । (१६) गौरित्यनुवर्तते दुहितुमते अभ्रातृमती
पित्रेऽधिको रयो यस्मिन् तद् गवां दशतं दद्याद् अभ्रातृमतीविवाहदोपनाशार्थम् तामभ्रात्रीमुप-
यच्छेत्तसोक्तं ह्यस्य तद्भवति निरुक्ते निषेधात् । (तु. नि ३, ५)

१, १४, २-१२

हावक.....जपेन् (रामप. आचार्यो जपेन्) (६) शम्यागतेषु शम्यार्थं वृतेषु गतेषु
(७) नित्या युगस्या एव या पुरातना शम्या (१२) तद्व्याज्जसंस्कारानन्तरं स्वस्ति न इति
स्वस्त्ययनं मार्गं कल्याणाय जपति ।

१, १६, ७

अथ सर्वत्र मन्त्रलिङ्गाद् वरस्यैवं मन्त्रजपो नाचार्यस्येति ज्ञायते ।

१, १७, १ रामप.

वध्या अपि मन्त्रः । (८ प) वर एव जुहोति पत्नी तूपतिष्ठते । (९ प) इति सर्वं
जुहोति, स्विष्टकृदादि तु वर एव ।

१, १६, १-४

अध्याण्डा पर्युक्तिनी.....एतत् कर्म भर्तृव करोति नान्यः पुंजनसंस्कारत्वात् ।
(४) अनुप्राणनं कृष्यान् जायायामुच्छ्वासं निक्षिपेदित्यर्थः ।

१, २०, ३-५

न्यग्रोधस्य वटस्य स्कन्धस्य मध्यशाखाया अन्त्यां शुङ्गामन्वोद्बुस्तस्य मूलं वा

भाष्यसन्दर्भाः

पेययित्वा । तताम्रपल्लवो बुध्नः शुक्लेति परिकीर्त्यत इति कात्यायनः (कर्मप्रदीपे ३, ६, ६)***
अग्निर् ग्राहवनीयस्तस्याभिमुखां त्वचम्***** (५) एतत् वरं भर्तुं वत्सुकं गर्भसंस्कारत्वात् ।

१, २१, १

गर्भरक्षणकर्मापि रक्षणार्थं न तु संसृतिरिति कारिका ।

१, २२, ३-८

भर्ता*****धपयित्वा*****हृत्वा । (८) त्रिःश्वेता त्रिषु स्थानेषु श्वेता***** उदुम्बर-
शलाटुनिः अपक्रोदुम्बरपर्णैः सह सार्धं मध्याम् नामिप्रदेशाद् ऊर्ध्वं सीमन्तं वेदाः अंतं यावदुन्नयति ।

१, २३

काकादनी काककदली प्रसिद्धा, मेचकताटिनी पंपोटीति संके प्रसिद्धा, कोशातकी
घोषावती, बृहती प्रसिद्धा कालङ्कीतकं कान्निषेसलिवेति (वाती ह्ये र लोकेति) प्रसिद्धम् । रक्षतां
नाशनार्थम् उपलेपनम् एतन्न नतु गर्भस्य संस्कारः ।

रामप.

काकादनी नामेन्द्रवारणीभेदो बृहदारक्तफलः, मेचकचातनीनाम पटोली, कोशातकी
नाम देवशाली, बृहती नाम कण्टकारी, कालङ्कीतकं नाम कालघोरकेति प्रसिद्धम् ।

१, २४, १-१२

(१) एतस्मिन्नेव सूतिकाग्नाविति वक्ष्यमाणत्वात् सूतिकाग्निस्यापनम्, तत्र होमः ।
(२) भग्मवान्यावधाय अनुप्राप्यात्, अनुप्राणनं मन्त्रेण ऋचेऽयादिना त्रिः, माघ्राणममन्त्र-
कम् ।

(५) त्रिस्तूपणीमवजिघ्रेत्, अथ ऋचा प्राणीहीत्यनुप्राप्यात् (७) मघं मृष्टानि कार-
यित्वा । (१२) मा उत्पानाद् यावत् सूतिकागेहाद् निःसरति तावद् बध्वा ।

१, २५, १-७

उत्पानं सूतिकाया इति शेषः, (५) एतस्मिन्नेवेति ज्ञापकात् पूर्वं सूतिकागृहेऽग्नी रक्ष-
णार्थं धारयितव्यः, तत्रैव जातकर्म विधेयम् । (७) भायुष्ट इत्येवा भायुर्दा इत्येवा । तु. माथी
(२, १०, ५)

१, २६

भग्नय इत्यादिकं क्षेपकमपि खण्डं देवताज्ञानाय व्याख्यायते ।

१, २८, ७

मानहुहं रोहितं चर्म*****गोमयं च तस्यैवानहुहश्चकारात्, अनन्तरं कुशभित्तं समूलं
कुशम्***** ।

रामप.

मानहुहं चर्म*****गोमयं कुशखण्डं च वेदग्रहणाय मानहुहं गोमयम्*** ।

२, १, २१

प्राणो वायुः, तस्य निर्गमनस्थानं नासिकाग्रम्, तत्संमितो ब्राह्मणस्य दण्डः वार्यः । न तु प्राणमात्र एव । संभानुमदावयत्वात् ।

२, २, ३

अजिनमन्त्रमाह माध्यन्दिनगृह्ये मित्रस्य चक्षुरः दधेऽहमिति अनेन मन्त्रेण माणव-
वस्य वामस्कन्धे अजिनं मेखलीपवीतपूर्वकं धरयति ।

२, २, ६-११

समानार्थयो भवान् ब्रूहीत्याचार्यो वदति । अत्र भवान् ब्रूहीति ब्रह्मचारो भवान् ब्रूही-
त्यतः मिहावलोकनन्यायेनात्रानुदग्यते । (११) दक्षिणोत्तराभ्यां दक्षिण उत्तर उपरि यमोऽस्ती ।

२, ३, ५

आचार्यो ब्रह्मचारिणो हृदये हस्तं निधाय ।

२, ४, २

काम इच्छा, सा (सद्) गुरोः शिष्यस्य वा आचार्याधीनं तदित्युक्तत्वाद् आचार्यस्यैव ।
संवत्सरत्रिराशान्वक्षादीना वदयमाणकालानामन्यतरस्मिन् काले ब्रह्मचर्यस्य असाविति सम्बुद्धघन्तं
माणवकनाम गृह्णीयान् मम व्रत इति मन्त्रान्ते । ब्रह्मचर्यशब्दो विशिष्टाचारयमनियमादिसमूह-
वाचकोऽपि तदात्मकेषु पञ्चमु व्रतेषु सावित्र-शुक्रिय-शाक्र-प्रातिकौपनिपदेषु द्रष्टव्यः तेषु शाक्र-
प्रातिकौपनिपदानि त्रीणि व्रतानि वक्ष्यमाणकालानि सावत्सरिकानि शाक्रं तु संवत्सरं प्राति-
कौपनिपदं चेति वक्ष्यमाणत्वात् शुक्रियमाचार्ये च्छया सावित्रं विकल्पश्रमयुक्तं संवत्सरे सावित्री-
मन्वाह त्रिराशे अन्वश वेति वक्ष्यमाणत्वात् । तदर्थमिदं कामस्य ब्रह्मचर्यस्येत्युक्तम्, अयमर्थः
नियुक्तु मह्यं सावत्सरिकस्य त्रिराशस्य वा ऽन्वक्षिवस्य वा सावित्रस्य ब्रह्मचर्यस्यामुकामुवशमं-
त्रिति वावयसयोगो ज्ञेयः ।

२, ५, ६

अध्यासीनो दिशमेवां प्रशस्तां प्राचीमुदीचीमपराजितां वा । एवः योता दक्षिणतो
नियीदेदिति (ऋषा. १५, २) एतन्निषिध्यतेऽनेन सूत्रेण ।

२, ७, ६-२७

हस्ताभ्याम्...कुशान् मध्ये मध्यदेशे माणवव. परिगृह्य । (१०) तत् सवितुस्त्रियुचम्
(ऋसं ३, ६२, १०) इत्यर्थः । ब्राह्मणस्य एतत् सावित्रीप्रशंसात्मकोऽनुवादः । क्षत्रियवैश्ययोस्तु
ऊहः कर्तव्यः शब्दविकाररूपः, शब्दविकारमूहं ध्रुवत इति (थी. ६, १, ३) वत्पोक्तेः ।
त्रिष्टुभं भोऽ अनुब्रूहीति इतरः, त्रिष्टुभं तेऽनुब्रवीमीत्याचार्यः... हैरप्यस्तूपी भोऽ अनुब्रूहीतीतरः ।
हैरप्यस्तूपी तेऽनुब्रवीमीत्याचार्यः (ऋसं. १, ३५, २) इति क्षत्रियस्य । जगती भोऽ अनुब्रूही-
तीतरः जगती ते अनुब्रवीमीत्याचार्यः हैरप्यस्तूपी भोऽ अनुब्रूहीतीतरः हैरप्यस्तूपी ते अनु-
ब्रवीमीत्याचार्यः (ऋसं. १, ३५, ६) वाग्देवी भोऽ (ते) अनुब्रूहीतीतरः, वाग्देवी ते अनु-
ब्रवीमीत्याचार्यः (ऋसं. ४, ४०, ५) इति वैश्यस्य । (१६) अपि वेति पश्चान्तरे । आचार्यो
मन्त्रगतान्युपिदेवतच्छब्दांसि अविदन् अजानन् प्रतिदिनं समागते परिसमातेऽनुवचने यथाभिल-

२, १३, ८

न हि ते क्षत्रमित्यनया (ऋत्सं १, २४, ६) जुहुयात्....., वेदानां रसभूतेन प्रख्येन ।

२, १४, १-२?

अथेत्यनेन गृहस्योपधिद्वियते.....वैश्वदेवाधिकारी स्यात् गृहस्यः सह भायेयेति कारिका । ब्रह्मवारिप्रकरणे अतमाते वचनम् । कार्यादिना प्रोपितस्याचार्यस्य पितु वैल्प-
विश्वत्वाद् ब्रह्मचारी तदीयं वैश्वदेवं कथं कुर्यादिति सत आह । (२) अग्निकार्यप्रकरणे यो
होमकल्पाः परिसमुह्य पयुङ्क्ष्य दक्षिणं जान्वाच्येत्यादिवः (२, १०, ३) संनिवृष्टत्वादिह ज्ञेयः ।
व्याख्यानतः प्रतिश्रुते होमकल्पः (१, ६, १६) इत्युक्ते प्रतिश्रुता विधानं प्राप्नोति तन्निवृत्त्यर्थं
व्याख्यातो होमकल्प इत्युक्तम् । (८) गृहे एव आदित्यमण्डले आदित्यमण्डलरूपे मण्डलाकारे ।
(२१) सौवासिनीं स्वगृहे स्थिताम् अविधवां पुण्यादिप्रभृतिका स्त्रियम् । गभिणी गर्भमुत्तां
प्रियं, कुमारान् आमोञ्जीवन्धनात् ।

२, १५, ८-१०

प्रियाय जामात्रे । (१०) अन्य आचार्यश्वपुरराजस्नातकजामातरः संवत्सरं सन्वृतेना-
(सवृत्-सृतेना ?) घ्षेण वृताध्यां भवन्ति, संवत्सरानन्तरमध्ययोग्याः ।

२, १६, ३

एकग्रामीणमेकग्रामस्थितमतिथिं न विद्यात् जानीयात् । तमप्येकग्रामीणं विप्रोप्य
विशेषेण प्रवासं कृत्वा आगतं गृहे अतिथिं विजानीयात् । पुनः कीदृशम् ? गृहे उपस्थितं
समागतम्, न मार्गं मितितम् । गृहशब्दस्य विवरणम्: यत्र गृहे वनस्पती (?) वा भार्या कलत्र-
मपि वा अग्नयो अग्निहोत्रस्य यत्र, तं गृहं न निवासस्थलमेव ।.....जायेदस्त्वं मघवन्ते-
दुयोनिरिति श्रुतिः (ऋ ३, ५३, ४) अतिथिरन्यतितो गृहान् भवत्यभ्येति तिथिषु परकुतानीति
वा गृहाणीतिवेति नैरुक्ते ।

रामप.

अतिथिस्वैकग्रामस्यो न भवति, देशान्तरं गत्वा समागतस्त्वेकग्रामस्योऽप्यतिथिः ।
प्रातिथेयं च यत्र भार्या यत्राग्नयस्तत्र पातयते, न तु प्रवासादौ ।

३, १, ८, १२

शिरोवेष्टनं बध्नाति । (११) आचार्यो माण्डवकाय.....प्रादस्ते प्रयच्छति । (१२)
प्रतिजीनो गुप्तवृत्त्यातिष्ठेत् न बुधा पर्यटनं वार्यम् ।

३, २, ५, ६

द्वारिभवो द्वार्यो, तयोर्दक्षिणे.....पूर्वस्यां दिशि । (६) पूर्वस्यां दिशि उत्तरतो द्वितीये
गते (८) मध्ये वर्तमाना स्थूणा स्थूणाराजः सकलगृहस्य भारक्षमत्वात् । (६) एवं कुमार इत्य
आरम्य स्तमायेत्यन्तेन पडवसानयुक्तेन मन्त्रेण स्थूणाराजं मन्व्यस्तम्मम् अभिशृयति । तस्य
सस्पर्शनं करोति ।

३, ४, १

वास्तोष्पतीये गृहप्रवेद्यास्ये कर्मणि विधिं व्याख्यास्याम इति वाक्यशेषः ।

३, ५, २-३

अरिक्तो न रिक्तः समित्युत्पकुशादिसहितः । (३) (तु० आश्वथो २, ५, १७)

३, ६, १

(घोषिष्य इत्यनेन वायवोऽभिप्रेयन्ते) तु० श्रौ ४, १६, ६ रदसेनाभ्योज्जुदिशति, आघोषिष्यः प्रतिघोषिष्यः संघोषिष्यो विचिन्वत्यः श्वसनाः ऋत्याद एष वो भागस्त जुषध्व स्वाहेति ।

३, ११, ८-९

स्वपरिमाणेन शोभया वा छादयति मघ करोति । (६) मूय. वत्सरीवर्गोऽय वृषभं छादमेव बल्लनतया आवृत्य तिष्ठति । त वा वृषभमित्यलङ्कृत्येति पूर्ववत् ।

३, १२, ३

अनादिष्टदेवताकानु मन्त्रगता उपा देवता । नत्र ग्रहणासादनप्रोक्षणेपु उपसे जुष्टमिति सर्वत्र ।

३, १३, १-५

गार्गं(शीर्षं) पीपमाघस्याना निम्नगामष्टकाना मध्ये वा मध्यमा पीपवृष्णाष्टमी तस्याम्अनन्तरं मध्यावर्षे वर्षस्य मध्यं मध्यावर्षम्; अत्रतो द्वादशमासात्मकं वर्षं भवति; तन्मध्यस्यो माद्रपदो मासः पष्ठो भवति, तस्य कृष्णाष्टम्या अपराह्णे पितृयज्ञेन चरन्तीति श्रुतेः (कौपीतकि ब्राह्मणम् ५, ६) तयो मध्यावर्षमध्यमाष्टकयोः समानधर्मत्वात् सहकथनम् । (२) अनन्तरष्टकयोगोपगुर् अजपशुरिति पक्षावधे वक्ष्यति (३, १४, ३) तत्र गोपमुपक्षे च मूलम-वोक्तं विधानं वेदितव्यम् । (५) अग्न्यत्रकरणोऽन्यजातः पुष्टयः....., अमुष्या इत्यत्र स्वमातृ-नामग्रहणम् ।

३, १३, ३-४

मध्यममध्या (वर्षा) ष्टकयोरेते विवल्वाः । (४) अत्रापि निहावलीकनन्यायेन एषा मेऽष्टका इति मन्त्रमाहः ।

४, १, २ रामप.

द्वैविकार्यं युग्माना वेदविदामामन्त्रणम् अघमपक्षे द्वयोरपि, पैतृवार्यं त्वयुग्मानामा-मन्त्रणम् अघमपक्षे त्रयाणामपि, माताद्वयर्षं च तथा ब्राह्मणान् आमन्त्रयेत् मातामहानामप्येव-मिति स्मृते मातामहार्थमपि ब्राह्मणान् आमन्त्रयेत् । (१३) पिण्डपितृयज्ञोऽपराह्णे (सांथो. ४, ३, १) इत्यादिना ।

४, २, ५-८

अस्यनस्थाने (रामप.) तनोऽदो गोत्रस्यास्मत्पितृर् अमुष्याऽरिमज् आढे यत् दत्तं तद् अक्षय्यमस्तु उप तिष्ठतामिति वदेत् । (८) संवत्सरानन्तरं सपिण्डीकृते सति चतुर्वस्य प्रपिता-महपितु विनयो विनयनं भवति । चकारात्प्रथमस्य सपिण्डन विधिना संसर्गः कार्यः । सयाहे पार्वण्यैकोद्दिष्टयोर्विधिना यथाकृतं पार्वणं वैकोद्दिष्टं वर्तव्यम् ।

४, ३, २

त्रिपक्ष स्तृतीयः पक्षस्तत्र सार्धे मासे वा अथवा त्रिभि दिवसैर् ऊहः पक्षस्त्रिपक्षो
द्वादशाहस्तत्र वा ।

४, ५, ८

कुपुम्भक (ऋ १, १६७, १६) इत्यादय ऋचो मण्डलान्त्यभूता स्वमग्ने छुभिरि
(ऋ २, १, १) त्यादयो मण्डलादिभूताश्च प्रत्युचं होतव्याः । मण्डलान्त्यभूता मण्डलादिभूता
एवं ऋचो विज्ञेयाः । अथ ग्रहण्ये विज्ञेयः । वृपुम्भकोऽगस्त्योऽपृणसूर्याश्चतुष्टुप् । कुपुम्भवस्त-
दप्रवीन् (ऋ १, १६७, १६) त्वमग्ने छुमिस्त्वमग्ने गृत्समदो जगती । त्वमग्ने छुमिस्त्व-
मानुमुक्षणिः (ऋ २, १, १) । धावदन्वृत्तमदो सकुनो जगती । धावदंस्तं सकुने भद्रभावद
(ऋ २, ४३, ३) सोमस्य मा विद्वामित्रोऽग्निस्त्रिष्टुप् सोमस्य मा तवसं वक्ष्यग्ने (ऋ ३, १, १)
गृणानाजमदग्निमिन्नावरणी गायत्री । गृणाना जमदग्निना (ऋ ३, ६२, १८) त्वं ह्यग्ने
यामदेवोऽग्निरष्टिः । 'त्वं ह्यग्ने सदमित्समग्ययो (ऋ ४, १, १) धामन्ते वामदेवोऽग्निर्जगती ।
धामन्ते विश्वं भुवनमधिधितम् (४, ५८, ११) अत्रोध्यग्नि बुधमविष्टिरावग्निस्त्रिष्टुप् ।
अत्रोध्यग्निः समिधा जनानाम् (ऋ ५, १, १) गन्ता न एवया मरुत्मारतोऽतिजगती ।
गन्तानो यतं यज्ञियाः सुममि (ऋ ५, ८७, ६) त्वं ह्यग्ने भरद्वाजोऽग्निस्त्रिष्टुप् त्वं ह्यग्ने
प्रथमो मनोता (ऋ ६, १, १) यो नः स्वो वायुदेवानुष्टुप् । यो नः स्वो अरण्यः (ऋ ६, ७५,
१६) अग्निनरो वसिष्ठोऽग्नि विराट् अग्नि नरो दीधितिभररण्योः (ऋ ७, १, १) प्रतिचक्षव-
सिष्ठ इन्द्र सोमावनुष्टुप् । प्रतिचक्षव विचक्षव (ऋ ७, १०४, २५) माचिग्रगाय इन्द्रवृहती ।
मा चिदग्यद्विंशत (ऋ ८, १, १) धाम्नेया हि सोममिरग्ना मरुतोऽनुष्टुप् । धाम्ने याहि
मरुत्मता (ऋ ८, १०३, १४) स्वादिष्ट्या मधुच्छन्दा. पवमान सोमो गायत्री । स्वादिष्ट्या
मदिष्ट्या (ऋ ९, १, १) यत्ते राजन् कश्यप. पवमानसोमपङ्क्तिः । यत्ते राजन् दृत्तं हविः
(ऋ ९, ११४, ४) अग्ने वृहस्त्रिदोऽग्नि स्त्रिष्टुप् । अग्ने वृहन्नुपमामूध्वो अस्वान् (ऋ १०,
१, १) ।

तच्छंयोरावृणीमह इत्येका । तच्छंयोरित्येवया एवाहूनि ह्येनव्या इति करणः प्रथान
होम समाप्ति सूचनार्थः । तच्छंयो. शंयुर्विश्वेदेवाः शववरी 'तच्छंयोरावृणीमहे' अग्निमीळे
इत्यारभ्य तच्छंयोरित्येता विशन्ति राहूनी जुंहुयात् । ततः स्विष्टदृढमेष ? स्विष्ट वृदाहूनिः

४, ५, १७

क्षयणं छन्दसां विराम. अनध्यायः ।

४, ६, ६

यदि अक्षयमधीयीत् तदा अहोरात्रमेकं दिनमुपरम्य विरामं कृत्वा प्राध्ययनं कुर्युः ।

४, ७, २

उत्पाना सांमुबुष्टपादियस्तेषु, आकालं कालमभिव्याप्य इति कालम् (इत्य् आकालम् ?)
अनध्यायः, तत्कालमारभ्य यावत्स्यपरेष्ु (यावत्स्यपरेष्ुः यावन् सोऽपरेष्ुः ? यावन् स्वपरेष्ुः ?)
कालम्नावद् अनध्याय इत्यर्थः । (४) विसन्ध्यम् अहोरात्रम् । (५) एकां धादमोजने सन्ध्या-

मित्यनुवर्तते.....अत्र सन्ध्यासन्धेनाहः शेषो रात्रिश्च लक्ष्यते । (६) अर्घं सपिण्डसोदकयो मंत्रणम् । (७) चकारात् शुक्लकृष्णगा प्रतिपत् तत्रापि नाधीयीत । प्रतिपत्सचतुर्दश्यामष्टम्यां पर्वणोद्गमोः । अनध्यायं प्रकुर्वीत मन्वादिषु युगादिविवृतिं हारीतः । (८) नामो भवानि नम्यानि, नानिशब्दो मध्यवचनः, वासराणि दिनानि वासरं स्वसराणीति (निघण्टु १, ६) अहर्नाममु पाठात् । अध्यायस्यानां पञ्चनवमध्वस्थाना ऋतूनां श्रीम्नवपहिमन्तानाम् आदिभूतान्यहानि तेषु नाधीयीत । त्रिनाभि चक्रं श्रूयुः संवत्सरो श्रीम्नो वर्षा हेमन्त इति यास्कः (४, २७) । चकारात् सर्वेषामपि आदिभूतान्यहानि तेष्वपि नाध्ययनम् । ऋतूनाम् आदिभूतेषु दिनेषु नाधीयीरन् इति विष्णुस्मरणात् ।

७-८ रामप.

चतुर्दश्याम् अमावास्याम् अष्टम्यां च श्रूयुष्टकाद्यादिदिनेषु च अन्येषु च युगादिमन्वादिदिनेषु स्मृत्यन्तरोक्तेषु तथानध्यायद्वयान्तरदिनेषु अथनादिविषुवविष्णुसमनबोधदिनेषु ।

(४३) गात्राणामुद्धर्ननम् । (४३) कल्पे मूत्रे अध्येतव्ये उपाकर्मांतरणाद्रूर्ध्वं वर्षवत् प्रवंपट्टेऽनु सार्धपञ्चनासेषु अनध्यायः परन्तु विद्युत्स्तनयित्नुवर्षपजम् ।

रामप.

कल्पे तूपाकरणानन्तरं सार्धपञ्चनासेष्वध्येतव्येऽन्नवर्षणं नानध्यायहेतुविद्युत्पातश्च नानध्यायहेतुः, वेदपाठ एव तयोर् अनध्यायहेतुत्वम्, अन्येऽनध्यायहेतवस्तु कल्पेऽपि तुल्याः ।

४, ८, १४

तेन ओङ्कारेण सन्ततमविच्छिन्नं शिष्योऽधीयीत । (१६) इत्युक्त्वा यथार्थं यथाकार्यं मूत्रपुरीषाद्युत्सर्गार्थं ब्रजेयुः । (१७) विरताः स्मेत्यत्र विसृष्टमित्युक्त्वा विरामस्तादत् इत्युक्त्वा वा यथाकार्यं ब्रजेयुः । (१६) अधीयानोऽध्ययनं कुर्याणः शिष्य आत्मानं न विपरिहरेत्, शिष्येणाध्ययनमन्तरितं न कुर्यादित्यर्थः । (२०) यदि कदाचिद् आचार्यशिष्ययोस्तत्रा भार्जारादियमने दोषः स्यात् ।

१६-२० रामप.

पठन्श्च छात्रः परिपदो व्यतिरिक्तो न भवेत्, भवंस्तु दोषभाक् स्यात्, तत्परिहाराय प्रायश्चित्तानि चत्वारि.....

४, ११, १०

मष्टकप्पुत्रिन्यायेन भार्येत्यनुवर्तते । (११) भार्येत्यनुवर्तते..... न भार्यानुक्तदोषं तु धम्ममवाद् भनापरीति स्मृतिः ।

४, १२, ६

उकार आदरार्थं वीप्सार्थं वा । (१०) यदि कदाचिद् सभा ब्रजेत् तर्हि समेत्य एकावाक्यतया मिलित्वा कस्यापि उपरि उपधातार्थं नोऽर्हियेत् ? (११) स्यादिति प्रत्येकं सम्बध्यतेकुलं-कुलं गृहं-गृहं गच्छतीति कुलङ्कलो न स्यात्.....यद्वा कुलः सकुतः पुत्रजलादि-

सहितः, कुलं नीढाथयं जर्जरीभूतं वृक्षं न गच्छेदिति वा । इतिहेतिः इति अमुना प्रकारेण
अस्य पुरुषस्य स्त्रियो वा हेति (:) श्रेष्ठा तत्ख्यापको न स्यात् ।

रामप.

न वृथा गृहे पर्यटेन्, जनवाद्प्रकाशकं द्वाप्तमीक्षितकारी न स्यात् ।

(१६) नपंति पजंभे न धावेत्, न वीशेतात्मनो रूपमागु धावेत् न वपंयति इति
स्मृतिकरण्डिका ।

४, १४, ४

उत्तरीयम् उत्क्षेपं जुहुवान् । (५) वामिष्ठं सूक्तं पत्रसंज्ञकम्, वामिष्ठपत्रयो ग्रंहणं
सूक्तस्तुत्यर्थम् ।

४, १५, ६

वक्ष्यति त्रिस्त्रिर् उच्चैस्तराम्-उच्चैस्तरां पूर्वं नीचैस्तरां-नीचैस्तरानुत्तरमिति । तस्मिन्
स्थापिते कुम्भे स्थापनद्वय (स्थानद्वयम् ?) उत्तराधरतया परिवहस्य तयो यद् उच्चैस्तिष्ठति
तस्मिन् दिशानां सर्वाणामधिपतिर् अथ नेनित्कामिति अनेन मन्त्रेण त्रिः आबुत्तेन त्रिर् अपो
निनयति दक्षिणहस्तेन देवतीर्थेन, ततः पूर्वस्मान् नीचं यत् स्थानं तिष्ठति तस्मिन् दिव्याः सर्पाः
अथ नेनिजतामिति मन्त्रेण त्रिर् आबुत्तेन त्रिर् अपो निनयति । (७) पण्येन वाष्टमयेन फलकेन
चेष्टयति सर्पाकृतिं पण्येन करोतीत्यर्थः ।

रामप.

फलकेन वाष्टमयेन स्पृशति ।

(११) उपधातं प्रक्षेपम् । (१४) एवमुक्तप्रकारेणोदकुम्भे स्थलान्तरे तथैव स्थान-
द्वयमुत्तराधरतया परिवहस्य उत्तरे आन्तरिक्षा अधिपतयोऽवरतने आन्तरिक्षा. सर्पाः । (१७-
१८) पूर्वमन्त्रवचनं क्रियायुक्तं दिव्यानामिति त्रिस्त्रिन् अन्त्यमेत् इतरस्मान् प्रदेशान् उच्चैस्त-
राम्-उच्चैस्तरां कुर्यात्, अयमर्थः, अधिपतेः सर्वस्माद् अपि प्रदेशाद् उच्चैः स्थानता कार्थेत्यर्थः
... उत्तरमन्त्रवचनं क्रियायुक्तं दिव्याः सर्पा इति अधिपते स्थानान् नीचैस्तरां त्रिस्त्रिन्
अन्त्यमेत् ।

४, १८, २

मुद्गेमन्तद्विनि मन्त्रेण जपः कर्ममयोगान्, नत्र स्त्रिष्टुब्दादि तन्त्रदोषसमापनम् ।

४, १९, २

यथोपपादं यथात्मभवम्, मिथुनाना चक्रवाकादीना, वक्रंश्चुपर्णाणि वक्रंश्चुर-आरण्य-
वदरी, तत्रत्रवन् पत्राणि पिष्टानि पिष्टस्य यवपिष्टस्य तण्डुलपिष्टस्य वा कृत्वा ततः, मिथुनानां
पत्राणि पिष्टानि वदरीपत्रवन् कार्याणीत्युक्तत्वात् मिथुनानामप्याकृतिः कार्या । (३) तुन्दिलः
वृहद्दुदरः पुरयः त्रिभरो वृहन्मुखः पिष्टस्य कार्यः । (४) त्रयो मोलकाः । (५) नक्षत्राणि
कृतिकादीनि च, पुनः प्रत्याकृतयस्तेषां नक्षत्राणामाकृतयो लोकतोऽन्यथास्त्रतो गावेदण्डीदां
(गवेदण्डीयाः ?) ।

५, १, २

यदा आत्मनि अग्नेः समारोहणं करोति तदा एहीति मन्त्रेण.....सकृद् अग्ने समारोहणम्, तूपूर्णिं द्विडिः समारोहणम् ।

५, २, १

पुष्करिण्यादिजलाशयानामुत्सर्गं रूपं कर्म वक्ष्याम इति वाक्यशेषः ।

५, ३, १

आरामप्रतिष्ठोद्यानप्रतिष्ठाकर्मोन्वत इति वाक्यशेषः । (५) आरामोत्सर्गकर्मणि हिरण्यं सुवर्णं दक्षिणात्वेन देयम् ।

५, ४, १

कारिका—

परिसिष्टादावसम्ये पार्वणातिक्रमे चरुः ।

वैश्वानरायाग्नये वा (चा) अग्ने तन्तुमते तपेति ॥

(३) सायंप्रातर्होमातिक्रमे प्रायश्चित्तमिदं वक्ष्यमाणं ज्ञेयमिति वाक्यशेषः । (६) एवमापत्तिवशाद् यादन्तो होमा अतिक्रान्तास्तावन्त आज्यस्रुवाः परिकृष्ट्वा हुत्वा पूर्ववत् व्रीहिभिर्वा (व्रीहिभि र्यंवं वा) सायंप्रातर्होमा विधेयाः ।

५, ७, २

यदि बाल अकृतजातकर्मसीत्, तदा नामकरणकाले एकादशदिने जातकर्मकालातिक्रमनिमित्तं प्रायश्चित्तं कृत्वा तजातकर्मकालः । (४) पूर्वमकृतत्वाद् मातृयागं कृत्वा सौकिर्कान्नि स्याप्य...सीमन्तकर्मप्रधानाहुति (० तीर्) हुत्वा कर्मसमापनम्, गर्भाधानादिकं कर्म सीमन्तेनोपलक्षितमिति कारिकोक्तत्वाद् । ततो भिन्नस्थण्डिले जातकर्मार्थं सूतकान्नि संस्थाप्य...अनुप्राणनादिकं कर्म विधाय नामकर्मार्थं कर्म कार्यम् ।

रामप.

अकृते सीमन्तोन्नयने प्रजायेत चेत्, तदा...सीमतोन्नयनवत् सर्वं कर्म कृत्वा..... ।

५, ८, ६

(तु. ४, ३) एवमुक्तप्रकारेण पूर्वमारिण्याः पूर्वमृताया मातुः एभिस्त्रिभिः पिण्डैः प्रक्षिप्य प्रेतपिण्डैः संसृज्य सपिण्डं कार्यम् ।

५, १०, ३

परिभाषामुपमेतत् । (४) परिभाषेयम् । (६) भाद्रकृष्णाष्टम्याम् पितृयज्ञवद्धोम इत्युक्तत्वाद् प्राचीनावीतिना कार्यैः, अपसव्येन दक्षिणामुल्लतया च ।

५, ११, २

महाशान्ति सप्रहा विनायकशान्तिम् ।

६, १, १

अथ शक्ररादीनां त्रयाणां व्रतानां पूर्वोक्तानां विशेषविधानार्थं पष्ठाध्याय त्रिविधं

आचार्यः पुनः प्रारभते अर्थात् इत्यादिना...स्वाध्यायलक्षणस्य आरभ्यकस्य । (२) अथ प्रता-
 देशनम् (२, ११, १) इत्यारभ्यायातो षण्डनियमा (२, १३, १) इत्येत्यर्प्यन्तं संक्षिप्योक्तं पुन
 विशदीकरोत्याचार्योऽहोरात्रमित्यादिना (३-५-तु. २, १२, १०) (४) सिंहादयः शबरूपा
 लोके उच्यन्ते 'शशको मृगयु र्व्याधः सिंहः श्वा गर्दभो बृकः । शबरवद् दर्शनं तेषां रहस्यं वज्रयेत्
 सदेति पाराशरः । (५) यानि पश्चादीनि आस्प्रेन मुखेन प्रविशेयुः बिले प्रवेदानं कुर्वन्ति तेषां
 दर्शनं चानध्यायः ते च सर्पादयः प्रसिद्धाः । (८) ग्रामाध्ययने ग्राममध्याध्ययने यानि ग्रहानि
 दिवसाः अन्तर्हृतानि शवादिना तेष्वनध्यायः । (९) अनवह्निस्तः असावधानोऽहोरात्रादिना (?)
 यदा तदा त्रिरात्रोऽनध्यायः

व्याधिना परिभूतो य आधिना वा समाहितः ।

तस्य त्रिरात्रोऽनध्यायः सोदके च मृते तथा । इति काण्शाजिनिः ।

(११) अर्धशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते । पर्वणाम् अमावास्यापौर्णमासीनामह्नः दिवसस्य
 उपार्धानि पूर्वार्धानि चतुर्दशीरूपाणि तेषु अनध्यायः, तथा पर्वणामह्नः दिवसस्य उत्तरार्धानि
 प्रतिपदादिरूपाणि तेष्वनध्यायः । चकाराद् अष्टम्यादिष्वनध्यायः ।

६, २, १

अध्ययनं न कार्यमुपनिषद । (५) मण्डलकरणं चोदकधारया तूष्णीम् अनुक्तत्वात् ।
 (६) जनैर्लोकैर् अग्रियं मुख्यं स्तुत्यमित्यर्थः । एवं समं कार्यम् । यथा लोकाः स्तुतिं कुर्वन्ति ।
 (७) उत्तरानन्तरा शान्तिः, वामदेव्यं कया नक्षत्र इति तमभिध्याप्य इत्यावामदेव्यम् । (८)
 अथ शाक्रादिव्रते प्रणवादिब्याहृतिम् आरभ्य गायत्रादिदशार्चम् । पुन प्राध्येषणं प्रकरोत्याध्ययनं
 प्रश्नोत्तरं पुन विधेयम् । (९) शरीरवशत्वान् मूत्रपुरीषाद्युत्सर्गं कृते बहिर्मण्डलात् लौकिकोदकैः
 शुद्धिं कृत्वा कर्मशुद्धयर्थं शान्तिपात्रोदकेनाचमनं विधाय शेषमध्ययनं विधेयम् । (१३) इतिपूर्वोक्तं
 सर्वमनध्यायाद् आरभ्य मण्डलादिकरण भाषितं परिभाषित शेषमित्याचार्योक्तैः ।

६, ३, ७

अथानन्तरम् अग्निवमानं पणिभिरिनि, द्वितीयायं तृतीया आचार्यः स्वो हस्तो निणित्तो
 सार्द्रो शान्तिपात्रे पूर्वं स्यापिने दूर्वाकाण्डवतीषु दूर्वाङ्कुरवतीषु अप्पु उदकेषु आधाय संस्थाप्य
 तत्र सिध्याणा पाणिभिः पाणीन् हस्तान् सार्द्रान् संस्थाप्य प्राधीयीरन् प्राध्ययनं चरः (बुयुः ?)
 निविशित् पणिभिः ? अग्निवमानेर् अग्निवमानान् असंसृष्टान्, अथमर्थः, आचार्यः स्वै हस्तैस्तेषां
 हस्तैश्च पात्रमाच्छाद्य प्राध्ययनं कारयति । (तु. गीयु ३, २; वा समयां पूरयित्वा सर्वोपधी.
 कृत्वा हस्तान् अवधाय । ८) एकं कश्चित् शान्तिभाजनं शान्तिपात्रम् अदूष्यं हस्तेन कुर्यात् ।
 आचार्यस्तु नियत एव । उत्तरतोऽग्ने कसे मणि कृत्वेत्यारण्यके (कौपिष्ठा १२, ८) उक्तत्वात्
 वास्तवपात्रे मणि पापाणः स्थाप्य, दधिमधुसंबुक्ताः सक्तवो मन्यसंज्ञन स्थाप्यश्च दधिमधुम्या-
 मुपमन्थेति (९, ८) उक्तत्वात् । (९) प्राधीयीरन्निति पूर्वमुक्तम् । तत्र विशेषविधानमाह ।
 सर्वे साचार्याः सिध्याः अध्यायाद्यन्नयो ...शान्तिपात्रे हस्तान् आधाय श्रवणं (श्रावणम्) बुयुः ।
 निष्येयंथा श्रीत्रं दाव्यं भवति तथाचार्येण पठनीयम् । तद् यथा प्रजापति वै संवत्सरः (१)
 नैवंविदुपोऽन्तरदः १, हिङ्कारेण प्रतिपद्यत एतदुवचमित्यादि १, (कौपिष्ठा १, १, ८; २, १)

मिति ऋचा प्रणवेन वोदकेषु निक्षिपेत् (२, १३, ८)०००! अत्र दाकरादीनामन्ते यामु देवतासु
 दत्ताः शिष्यास्तेभ्यो वैश्वदेवः चरुः कार्ये इति माण्डूकेयमतम्—अपराह्णेऽसतधानानां भिक्षादि
 (२, ८, १) पूर्ववद् धोमो लौकिकानी (तु. २, ८, १) इत्येवम् अत्रानुवृत्तं सर्वे पूर्वस्मात्
 प्रकरणाद् ऊहनीयम् । ततः समावर्तनम् । द्विरभ्यासो अध्यायसमाप्तिमुच्यते मंगलार्थो वा ।

शाङ्खायनगृह्यस्थौ

श्रुत्यन्तरीय-संवाद्विसंवादौ

शांगू.

ऋसं०

- १, ४, २ मया नो देव सवितः
 " " " अनेहि मनससते
 " " " ऋतं च सत्यं च
 " " " आदित्या अत्र हि ह्यत
 " " " ३, १, १६० इन्द्र श्रेष्ठानि
 " " " हंसः शुविषन्
 " " " ननो महद्गन्धः
 " " " ६, १, ६ यत इन्द्र मयामहे
 " " " मय स्वप्रत्य
 " " " यो मे राजन्
 " " " ३, १, ८ मनानेवचः
 " " " १५, १२ स्वस्ति नो निनीत्राम्
 २, ६, २
 " ६, १ मनुभाराः
 " " ६ आ नः प्रजान्
 " ६, ५ त्वमग्नेः प्रजतिः
 " ६, ६ यस्त्वेने हिनवन्तः
 " १२, ३ रंन्मासीदु
 " " " चितिरा उन्नर्हणम्
 " " ४ समञ्जन्तु विश्वे देवाः
 " " ३ ह्यन्-ह्यन्
 " " ८ नीमनोहितम्
 " " ८ मधुनतीरोपवीः
 " १३, १ सज्जानी अगुरे भव
 " " २ दृन्त्यानि ते सौमगत्वान ह्यन्
 " १५, १ प्र त्वा मुञ्चानि
 " " २ जीवं रदन्ति
 " " ३ अज्जानीमदन्त

- ५, ८२, ४ मया नो देव सवितः
 १०, १६४, १ अनेहि मनससते
 १०, १६०, १ ऋतं च सत्यं चार्माद्याम्
 ८, ४३, ११ आदित्या अत्र हि ह्यत
 २, २१, ६ इन्द्र श्रेष्ठानि द्रविणानि धेहि
 ४, ४०, १ हंसः शुविषद् वसुरन्तरिभान्
 १, २३, १२ ननो महद्गन्धो ननो अर्भकेभ्यः
 ८ ६१, १३ यत इन्द्र मयामहे
 १, १२०, १२ मय स्वप्रत्य निविदे
 २, २८, १० यो मे राजन् युज्यो ज सत्ता वा
 १०, १२८, १ मनाने वचो विह्वेषस्तु
 ५, ५१, ११ स्वस्ति नो निनीत्रानधिना मगः
 १०, ८५, २३ मनुभारा ऋजवः नन्तु पन्थाः
 " " ४३ आ नः प्रजां जनन्तु प्रजानतिः
 " १२१, ४ यस्त्वेने हिनवन्तो महिचा
 " ८५, ६ रंन्मासीदनुदेसी
 " " ७ चितिरा उन्नर्हणम्
 " " ४३ मनञ्जन्तु विश्वे देवाः
 ६, ४३, १८ ह्यन्-ह्यन् प्रतिह्यो बभूव
 १०, ८५, ८ नीमनोहितं भवति
 ४, १३, ३ मधुनतीरोपवीद्योव मातः
 १०, ८२, ४६ सज्जानी अगुरे भव
 " " ३६ दृन्त्यानि ते सौमगत्वान ह्यन्
 " " २४ प्र त्वा मुञ्चानि वत्सन्त्य पासाद्
 " ४०, १० जीवं रदन्ति कि मनने मन्वरे
 १, ८२, २ अज्जानीमदन्त हि

- १, १५, ४ शुची ते चक्रे
 " " " द्वे ते चक्रे
 " " ६ खे रघस्य
 " " ८ युवतस्ते घस्तु दक्षिणः
 " " " शुक्रावनड्वाही
 " " १० अग्नि व्ययस्व खदिरस्य
 " " ११ त्वं चिदश्वम्
 " " १२ स्वस्ति नो मिमीताम्
 " " १३ सुक्शुकम्
 " " १४ मा विदन् परिपन्थिनः
 " " १५ ये वध्वः
 " " १६; ५, ३, ४ वनस्पते क्षतवत्साः
 " " १७, ४, १५, २२ सुत्रामाणम्
 " " १८ अशमन्वती
 " " २० उद्व ऊमिः
 " " २२ इह प्रियम्
 " १६, ५ अघोरचक्षुः
 " " ६ कया नक्षित्रः
 " " ७ उत त्या दैव्या भिपजा
 " " १२ इहैव स्तम्
 " १७, १, ४, ५, १० दधिक्राव्यो अकारिणम्
 " १७, ३ ध्रुर्वैधि पोष्या मयि
 " " ७ पिबतं च तृप्सुतं च
 " १८, ४; २२, ७ प्रजापते
 " १६, १ उदीर्ष्वतिः पतिवती
 " २०, ५ अग्निना रयिम्
 " " " तन्नस्तुरीपम्
 " " " समिद्धाग्निर्वनवत्
 " " " ५, ८, २० पिशाङ्गरूपः
 " २१, २ ब्रह्मणाग्निः संविदान
 " " ३ अक्षीम्या ते नासिकाम्याम्
 " २२, ७ नेजमेप परापत
 " २२, १२ विष्णुर्वीनि वल्पयतु
 २०, ८५, १२ शुची ते चक्रे यात्या
 " " १६ द्वे ते चक्रे सूर्ये
 ८, ८०, ७ खे रघस्य खेजसः
 १, ८२, ५ युवतस्ते घस्तु दक्षिणः
 १०, ८५, १० शुक्रावनड्वाहावास्ताम्
 ३, ५३, १६ अग्नि व्ययस्व खदिरस्य सारम्
 १०, १४३, २ त्वं चिदश्वं न वाजिनम्
 ५, ५१, ११ स्वस्ति नो मिमीतामक्षिना भगः
 १०, ८५, २० सुक्शुकं घलमलि विश्वरूपम्
 " " ३२ मा विदन् परिपन्थिनः
 " " ३१ ये वध्वश्चन्द्रं वहतुम्
 ३, ८, ११ वनस्पते क्षतवत्सो वि रोह
 १०, ६३, १० सुत्रामात्रं पृथिवीं क्षामनेहसम्
 " ५३, ८ अशमन्वती रीयते सं रभध्वम्
 ३, ३३, १३ उद्व ऊमिः क्षम्या हन्तु
 १०, ८५, २७ इह प्रियं प्रजया ते समृध्यताम्
 " " ४४ अघोरचक्षुरपतिन्ध्येधि
 ४, ३१, १ कया नक्षित्रं या भुवत्
 ८, १८, ८ उत त्या दैव्या भिपजा
 १०, ८५, ४२ इहैव स्तं मा वि यीष्टम्
 ४, ३६, ६ दधिक्राव्यो अकारिणम्
 १०, ८५, ६ (तिल)
 ८, ३५.१० पिबतं च तृप्सुतं चा च गच्छनम्
 १०, १२१, १० प्रजापते न त्वदेतान्वन्थः
 " ८५, २१ उदीर्ष्वतिः पतिवती ह्योपा
 १, १, ३ अग्निना रयिमश्नवत्
 ३, ४, ६ तन्नस्तुरीपमथ पोषयित्नु
 ५, ३७, २ समिद्धाग्निर्वनवत् स्तीर्णवहिर
 २, ३, ६ पिशाङ्गरूपः सुभरो वयोधाः
 १०, १६३, १ ब्रह्मणाग्निः संविदानः
 " १६२, १ अक्षीम्या ते नासिकाम्याम्
 १०, १८४, १ (तिल)
 " १८४, १ विष्णुर्वीनि वल्पयतु

१, २२, १२ राकामहम्
 ,, २५, ७ त्वं सोम महे भगम्
 ,, ,, ,, यच्चिद्धि
 ,, ,, ,, महश्चिद्
 ,, ,, ,, ऋन्न आयूँपि
 ,, ,, ६;३,१,१६;४,१८,५ स्योना पृथिवि भव
 २, २, १३ गणानां त्वा
 ,, ,, १४ आ गन्ता मा रिपण्यत
 ,, ५, १२; ७, १६;६,४,८ तन्सवितुर्वरेण्यम्
 ,, ८, १ सदसस्पतिमद्भुतम्
 ,, १२, १६ त्वं तम्
 ,, ,, ,, उच्चा दिवि
 ,, १४, ५ वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मान्
 ,, १४, १६ ये देवास्तः
 ,, ,, १८ ये अग्निदग्धाः
 ,, ,, २६ मोषमन्नं विन्दते अप्रचेताः
 ३, १, ६ युवं वसाणि
 ,, ,, ७ आयुष्यं वचंस्वम्
 ,, ,, ६ गृहं गृहमहना
 ,, ,, १० आ रोहत
 ,, ,, ११ दीर्घस्ते अस्त्वङ्कुशः
 ,, ,, १३ वनस्पते वीड्वङ्गः
 ,, ,, ,, दास इत्या
 ४,६,५;६,५,६ दास इत्या महाँ अंसि
 ३, ३, १० उक्षा समुद्रः
 ,, ४, ८ वास्तोष्पते
 ,, ,, ,, अमीवहा वास्तोष्पते
 ,, ,, ,, वास्तोष्पते ध्रुवा स्पूणा
 ,, ६, ३ अग्नि पन्थामगन्महि
 ,, ८, ६; ५, ५, ११ भद्रं कर्णेभिः
 ,, ,, ७; ६, ६, १ तच्चक्षुः
 ,, ६, १; ११, ५ पूषा गा धन्वेतु नः
 ,, ६, २ परि पूषा
 ६, ३ आ गावो अग्मन्तु

२, ३२, ४ राकामहं सुहवां सुष्टुनी हृवे
 १, ६१, ७ त्वं सोम महे भगम्
 ४, १२, ४ यच्चिद्धि ते पुरपन्ना यविष्ठा
 ४, १२, ५ महश्चिदन्न एनसो अभीके
 ६, ६६, १६ अन्न आयूँपि पवसे
 १, २२, १५ स्योना पृथिवि भव
 २, २३, १ गणानां त्वा गणपति हवामहे
 ८, २०, ,, आ गन्ता मा रिपण्यत
 ३, ६२, १० तन्सवितुर्वरेण्यम्
 १, १८, ६ सदसस्पतिमद्भुतम्
 ,, ,, ५ त्वं तं ब्रह्मणस्पते
 १०,१०७,२ उच्चा दिवि दक्षिणावन्तो अस्थुः
 ७, ५४, १, वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मान्
 १, १३६, ११ ये देवास्तो दिव्येवादस स्थ
 १०, १५, १४ ये अग्निदग्धा ये अग्निदग्धाः
 ,, ११७, ६ मोषमन्नं विन्दते अप्रचेताः
 १, १५२, १ युवं वसाणि पीवसा वसाधे
 १०,१२८,२ (खिल)
 ,, १२३, ४ गृहं गृहमहना यात्वच्छा
 १०, १८, ६ आ रोहतायुर्जरसं वृणाना
 ८, १७, १० दीर्घस्ते अस्त्वङ्कुशः
 ६, ४७, २६ वनस्पते वीड्वङ्गो हि भूयाः
 १०, १५२, १ दास इत्या महाँ अंसि
 ,, ,, ,,
 ५, ४७, ३ उक्षा समुद्रो अरुपः सुपर्णः
 ७, ५४, १ वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्
 ,, ५५ ,, अमीवहा वास्तोष्पते
 ८, १७, १४ वास्तोष्पते ध्रुवा स्पूणा
 ६, ५१, १६ अग्नि पन्थामगन्महि
 १, ८६, ८ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः
 ७, ६६, १६ तच्चक्षुर्देवहितम्
 ६, ५४, ५ पूषा गा धन्वेतु नः
 ६, ५४, १० परि पूषा परस्ताव्
 ,, २८, १ आ गावो अग्मन्तु भद्रमद्भु

३, ६, ५; ११, १५* मयोभूर्वातः	१०, १६६, १ मयोभूर्वातो अग्नि वातूष्वाः
„ १०, ३, संवत्सरीणं पय उस्त्रियायाः	„ ८७, १७ संवत्सरीणं पय उस्त्रियायाः
३, १३, २; ४ ये तातृपुः	१०, १५, ६ ये तातृपुर्देवना जेहमानाः
४, ५, ७ अग्निमीळे पुरोहितम्	१, १, १ अग्निमीळे पुरोहितम्
„ „ ८ कुपुम्भकस्तदब्रवीत्	„ १६१, १६ कुपुम्भकस्तदब्रवीत्
„ „ „ आवर्देस्त्वं शकुने भद्रमा वद	२, ४३, ३ आवर्देस्त्वं शकुने भद्रमा वद
„ „ „ गृणाना जमदग्निा	३, ६२, १८ गृणाना जमदग्निना
„ „ „ धामनु ते विद्वं भुवनमधि अश्रितम्	४, ५८, ११ धामनु ते विद्वं भुवनमधिअश्रितम्
„ „ „ गन्ता नो यज्ञं यज्ञियाः सुशमि	५, ८७, ६ गन्ता नो यज्ञं यज्ञियाः सुशमि
„ „ „ यो नः स्वो अरणः	६, ७५, १६ यो नः स्वो अरणः
„ „ „ प्रति चक्ष्व वि चक्ष्व	७, १०४, २५ प्रति चक्ष्वं वि चक्ष्व
„ „ „ आग्ने याहि भरत्सखा	८, १०३, १४ आग्ने याहि भरत्सखा
„ „ „ यत्ते राजन् छृतं हविः	९, ११४, ४ यत्ते राजन् छृतं हविः
„ „ ६ तच्छंयोरारुण्यीमहे	१०, १६१, ५ (तित)
„ ६, ४ उदु त्वं जातवेदसम्	१, ५०, १ उदु त्वं जातवेदसम्
„ „ „ चित्रं देवानाम्	„ ११५, १ चित्रं देवानामुदगादनीकम्
„ „ „ नमो मित्रस्य	१०, ३७, „ नमो मित्रस्य वरुणस्य चक्षते
„ „ „ सूर्यो नो दिवस्पातु	„ १५८, १ सूर्यो नो दिवस्पातु
„ १३, ४, शुनं न फालाः	४, ५७, ८ शुनं न. फाला वि वृपन्तु भूमिम्
„ „ ५ क्षेत्रस्य पतिना	„ „ १ क्षेत्रस्य पतिना वयम्
„ १४, ५ समुद्रज्येष्ठाः	७, ४६, १ समुद्रज्येष्ठाः सलिलस्य मध्यात्
„ १७, ५ अय नः शोशुचदधम्	१, ६७, १ अय नः शोशुचदधम्
४, १८, ३ शन्नो मित्रः	१०, ६०, ६ शन्नो मित्रः शंवरुणः
„ १८, ४ समुद्राद्गमि.	४, ५८, १ समुद्राद्गमिमंघुमा उदारत्
४, १८, ११ उदीर्घ्वं जीवः	१, ११३, १६ उदीर्घ्वं जीवः
५, १, ३ अयं ते योनिः	३, २६, १० अयं ते योनिर्हृत्विषयः
„ „ ६ त्वमग्ने व्रतपाः	८, ११, १ त्वमग्ने व्रतपा अग्नि
„ २, ४ त्वं नो अग्ने	४, १, ४ त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्
„ „ „ अयं ते हेळ.	१, २४, १४ अयं ते हेळो वरुण नमोभिः
„ „ „ इमं मे वरुण	„ २५, १६ इमं मे वरुण धृधी
„ „ „ उदुत्तमं वरुण	„ २४, १५ उदुत्तमं वरुण पाशमस्मत्
„ „ „ इमा धियं शिक्षमाणस्य	८, ४२, ३ इमा धियं शिक्षमाणस्य देव
„ „ ६ विदन्तदचक्षु	१०, ८१, ३, विदन्तदचक्षुस्त विदन्तोमुखः

॥ ॥ ॥ इदं विष्णुः	१, २२, १७ इदं विष्णुवि चक्रमे
॥ ॥ ७ यत् किञ्चेदम	७, ८६, ५, यत् किञ्चेदं वरुण दैव्ये जने
५, ३, ३ यान् वो नरोः	३, ८, ६, यान् वो नरो देवयन्तो निमिम्बुः
॥ ५, २ देवाः कपोतः	१०, १६५, १ देवाः कपोत इयितो यदिच्छन्
५, ५, १२ शतमिन्नु शरदो अन्ति देवाः	१, ८६, ६ शतमिन्नु शरदो अन्ति देवाः
५, ६, २ इमा रुद्राय तवसे कपर्दिने	१, ११४, १ इमा रुद्राय तवसे कपर्दिने
॥ ८, २ पिशाङ्गरूपः सुभरो वयोधाः	२, ३, ६ पिशाङ्गरूपः सुभरो वयोधाः
॥ ८, ५ य ऋते चित्	८, १, १२ य ऋते विदधिश्रियः
॥ ॥ ६ अस्वग्ने	॥ ४३, ६ अस्वग्ने सधिष्टव
॥ ६, ४ समानो मन्त्रः	१०, १६१, ३ समानो मन्त्रः समितिः समानी
॥ १०, २ मा नास्तोके	१, ११४, ८ मा नास्तोके तनये मा न आयो
॥ ॥ ३ शत्रु इन्द्राग्नी	७, ३५, १ शत्रु इन्द्राग्नी भवतामवोभिः
६, २, ५ आङ्गनगन्धिम्	१०, १४६, ६ आङ्गनगन्धि सुरभिम्
॥ ४, २ युवं सुरामम्	॥ १३१, ४ युवं सुराममश्विना
॥ ॥ ॥ स्वस्ति नः पथ्यासु	॥ ६१, १५ स्वस्ति नः पथ्यासु धन्वसु
॥ ॥ ४ प्रत्यस्मै पिपीपते	६, ४२, १ प्रत्यस्मै पिपीपते
॥ ॥ ॥ यो रयिवो रयिन्तमः	॥ ४४, १ यो रयिवो रयिन्तमः
॥ ॥ ॥ त्वमु वो अप्रहणम्	॥ ॥ ४ त्वमु वो अप्रहणम्
॥ ॥ ॥ अस्मा-अस्मा इदन्वसः	॥ ४२ ४ अस्मा-अस्मा इदन्वसः
॥ ॥ ॥ एवा ह्यसि वीरयुः	८, ६२, २८ एवा ह्यसि वीरयुः
॥ ॥ ८ तत्सवितुर्वृणीमहे	५, ८२, १ तत्सवितुर्वृणीमहे
॥ ५, ६ अप प्राचः	१०, १३१, १, अप प्राच इन्द्र विश्वां अमित्रान्
॥ ॥ ॥ इन्द्रश्च मृळयाति नः	२, ४१, ११ इन्द्रश्च मृळयाति नः
॥ ॥ ॥ स्वस्तिदाः	१०, १५२, २ स्वस्तिदा विशस्पतिः
॥ ॥ ॥ वि रक्षः	॥ ॥ ३ वि रक्षो वि मृधो जहि
॥ ॥ ॥ वि न इन्द्र	॥ ॥ ४ वि न इन्द्र मृधो जहि
॥ ॥ ॥ अपेन्द्र	॥ ॥ ५ अपेन्द्र द्विपतो मनः
॥ ६, १ सविता पद्चात्	॥ ३६, १४ सविता पद्चात्

शांग्

१, ४, २ हंसः शुचिपत्
१, ६, ५ अनाष्टमस्यनाष्टुष्यं देवानामोजोऽ-
नभिशस्त्यभिशस्तिपा अनभिशस्तेन्यम्
॥ ॥ ॥ अङ्गना सत्यमुप गेपम्

मासं

१०, २४ हंसः शुचिपद् वसुरन्तरिक्षसत्
५, ५ अनाष्टमस्यनाष्टुष्यं देवानामोजोऽ-
॥ ॥ ॥ सत्यमिस्तपा अनभिशस्तेन्यम्
॥ ॥ ॥ अङ्गसा सत्यमुपगेपम्

- ,, ,, सुविते मा धाः
 ,, ८, ६ भूर्भुवः स्वः
 १, ८, १६ वैष्णव्यो
 " " १८ महीनां पयोऽसि
 " " १९ इपे त्वा
 १, ८, २० ऊर्जे त्वा
 " " २१ सवितुष्ठा प्रसवे उत् पुनाम्पच्छिद्रेण
 पवित्रेण वसो सूर्यस्य रदिमभिः
 " " २४ सवितुवं.
 " ९, ३ विष्णोर्व्योऽसि
 " " ६ यस्येमे हिमवन्तः
 " १३, १२ अग्नि तिष्ठ पृतन्यतः
 " " " महस्व पृतनायतः
 " १५, ३ अक्षममीमदन्त
 " " १६ वनस्पते शतवत्याः
 " " १७ सुत्रामाणम्
 १, २२, ७ सुमति सत्यधर्मण
 " " १५ सुपर्णोऽसि गुरुत्मान्
 त्रिवृत्ते सिरः
 गायत्रं चक्षुः
 छन्दास्यङ्गानि
 यजू पि नाम
 साम ते तनूः ॥
 १, २५, ७ आयुर्दा अग्ने हविषा वृषानो
 घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि
 घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यम्
 पितेव पुत्रमिह रक्षतादिमम् ॥
 १, २७, ७ अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि
 अन्नमीवस्य सुप्तिण
 प्रऽप्र दातारं तारिप
 ऊर्जन्तो घेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
 १, २७, ८ अन्न आयूर्पि
 " " ९ स्योना पृथिवि भव
 " २८, " श्यायुषं जमदग्नेः
 ५, ५ स्विते मा धाः
 ३, ३७ भूर्भुवः स्वः
 १, १२ पवित्रे स्यो वैष्णव्यो
 ४, ३ महीनां पयोऽसि
 १, १ इपे त्वा
 १, १ ऊर्जे त्वा
 १, ३१ सवितुस्त्वा प्रसव उत् पुनाम्पच्छिद्रेण
 पवित्रेण सूर्यस्य रदिमभिः
 " १२ सवितुवंः
 " ३० विष्णोर्व्योऽसि
 २५, १२ यस्येमे हिमवन्तो महित्वा
 ११, २० अग्नि तिष्ठ पृतन्यतः
 १२, ९९ महस्व पृतनायतः
 ३, ५१ अक्षममीमदन्त हि
 ५, ४३ अतरत्वं देव वनस्पते शतवत्यां विरोह
 २१, ६, सुत्रामाणं पृथिवी चामनेहसम्
 २२, ११ सुमति सत्यराधसम्
 १२, ४ सुपर्णोऽसि गुरुत्मान्
 त्रिवृत्ते सिरः
 गायत्रं चक्षुः
 छन्दास्यङ्गानि
 यजू पि नाम
 साम ते तनूर्वाग्देव्यम् ॥
 २५, १७ आयुर्मानग्ने हविषा वृषानो
 घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि ।
 घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यम्
 पितेव पुत्रमभि रक्षतादिमानु ॥
 ११, ८३ अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि
 अन्नमीवस्य सुप्तिणः ।
 प्रऽप्र दातारं तारिप
 ऊर्जन्तो घेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
 १९, ३८ अन्न आयूर्पि पवने
 ३५, २१ स्योना पृथिवि नो भव
 ३, ६२ श्यायुषं जमदग्नेः

१, २८, ६ कस्यपस्य श्यामुपम् ।

यद्देवानां श्यामुपं
तत्ते करोमि श्यामुपम् ॥

१, २८, १२ श्रोपथे प्रापस्व

" " १४ स्वधित्तिष्ठे तिता

" " " मँनं हिंसीः

२, २, ४ को नानामि

" ४, ६ एषा ते मन्ने सन्निव्

" १०, ४ एषा ते मन्ने सन्निव् तया वधंस्व
चा च प्यादस्व ।

" ७, १६ तत्नवितुवंरेभ्यम्

२, १०, ४ एषोऽस्य एधिपीमहि

सन्निदमि

तेजोऽग्नि

तेजो मयि धेहि स्वाहा

वधिपीमहि च वचना च प्यासि-

पीमहि स्वाहा

२, १३, १ त्वमग्ने इतमृच् सुचिर् मन्ने देवां

इहाऽभ्वह

उप यत्तं हविस्व नः

" १४, ४ मन्नेये स्वाहा, सोमाम स्वाहा,

विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा

३, १, ७ आमुष्यं वर्चस्वम्

" २, २ कोऽग्नि कस्यासि

" ३, १ उपहूता इह गाव उपहूता मजावयः ।

अथो मन्नेस्य कीलात् उपहूतो दृष्टेषु नः

" " ३ सत्यं च धडा च

" ७, २ दृहा मा विभीत मा वेपथ्वमूर्ध्वं

विभ्रत एमसि ।

ऊर्ध्वं विभ्रतः सुमनाः सुमेधा

दृहानमि मनसा मोदमानः ।

३, ६२ कस्यपस्य श्यामुपम्

यद्देवेषु श्यामुपम्

तन्नो मस्तु श्यामुपम् ॥

४, १ श्रोपथे प्रापस्व

३, ६३ स्वधित्तिष्ठे तिता

" " मा मा हिंसीः

७, २६ को नानामि

२, १४ एषा ते मन्ने सन्निव् तया वधंस्व चा
च प्यादस्व

" " " " "

३, ३५ तत्तवितुवंरेभ्यम्

२०, २३ एषोऽस्य एधिपीमहि

सन्निदमि

तेजोऽग्नि

तेजो मयि देहि ।

२, १४ वधिपीमहि च वचना च प्यासिपी-

महि स्वाहा

१७, ६ स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवां

इहाऽभ्वह

उप यत्तं हविस्व नः ।

२२, २७; २८ मन्नेये स्वाहा, सोमाम स्वाहा

विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा

३४, १० आमुष्यं वर्चस्वम्

७, २६ कोऽग्नि कस्यासि

३, ४३ उपहूता इव गाव उपहूता मजावयः ।

अथो मन्नेस्य कीलात् उपहूतो दृष्टेषु नः ॥

१८, १ सत्यं च मे धडा च मे

३, ४१ दृहा मा विभीत न वेपथ्वमूर्ध्वं

विभ्रत एमसि ।

ऊर्ध्वं विभ्रतः सुमनाः सुमेधा

दृहानमि मनसा मोदमानः ।

- ३, ७, २ येषामध्येति प्रवसन्त्येषु सीमनसो बहूः
गृहानुप ह्ययामहे ते नो जानन्तु जानतः ।
- ॥ ११, ४ इह रतिरिह रमध्वं स्वाहा इह
घृतिरिह स्वघृतिः स्वाहा उपसृज
धरुणं मात्रे धरुणो मातरं धयन् ।
रायस्वोपमस्मासु दीधरत् ॥
- ” १४ रायस्वोपेण समिपा मदेम स्वाहा”
- ” १३, ३ बह वपां जातवेदः पितृभ्यो
यज्ञानान् वेत्य मुकृतस्य लोके
मेदसः कुत्या उप तान्स्ववन्तु
सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः स्वाहा ।
- ४, ५, ८ धामन्ते विश्वं भुवनमधि धितम्
” १३, ३ नमो द्यावापृथिवीभ्याम्
” १७, ८ प्रत्यङ्क्षेपु प्रति तिष्ठामि गोषु
५, ४, २ अग्नये वैश्वानराय स्वाहा
” ६, ४ ये समानाः समनसः पितरो यमराज्ये
तेषां लोकः स्वधा नमो यज्ञो यज्ञेषु
कल्पताम् ॥
ये समानाः समनसो जीवा जीवेषु
मामकाः
तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्मिल्लोके शतं
समाः ॥
- ६, ६, ६ काण्डात् काण्डात् प्ररोह्मि
शांग्
- १, २८, १५ येन धाता बृहस्पतिः
२, १०, ४ समिधो मा समर्द्धय
शांग्
- १, ४, २ हंसः शुचिपत्
” ६, ५ अनाष्टमस्यनाष्टुष्यं देवानामोऽन-
भिदास्त्यभिदास्तिपा अनभिदास्तेऽन्यम्
प्रज्जसा सत्यमुप गेपम्
सुविते मा धाः

- ३, ४२ येषामध्येति प्रवसन्त्येषु सीमनसो बहूः
गृहानुप ह्ययामहे ते नो जानन्तु जानतः ।
- ८, ५१ इह रतिरिह रमध्वमिह घृतिरिह
स्वघृतिः स्वाहा । उपसृजन् धरुणं
मात्रे धरुणो मातरं धयन् ।
रायस्वोपमस्मासु दीधरत्
११, ७५ रायस्वोपेण समिपा मदन्तः” ।
३५, २० बह वपां जातवेदः पितृभ्यो
यज्ञानान्वेत्य निहितान् पराके
मेदसः कुत्या उप तान् स्तवन्तु
सत्या एषामाशियः सं नमन्तां स्वाहा
१७, ६६ धामन्ते विश्वं भुवनमधि धितम्”
५, ७ नमो द्यावापृथिवीभ्याम्
२०, १० प्रत्यङ्गेपु प्रति तिष्ठामि गोषु
११, ६६ अग्नये वैश्वानराय स्वाहा
१६, ४५-४६ ये समानाः समनसो पितरो
यमराज्ये तेषां लोकाः स्वधा नमो
यज्ञो यज्ञेषु कल्पताम् ॥
ये समानाः समनसो जीवा जीवेषु
मामकाः ।
तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्मिल्लोके शतं
समाः ॥
- १३, २० काण्डात्-काण्डान् प्ररोहन्ती
काण्वसं
- ३, ६, २ येन धाता बृहस्पतिः
३, ३, २८ समिधो मा समर्द्धय
तैसं
- १, ८, १५, २ हंसः शुचिपद्भुसुरन्तरिक्षसत्
” २, १०, ५ अनाष्टमस्यनाष्टुष्यं देवानामो-
जोऽभिदास्तिपा अनभिदास्तेऽन्यम् ।
प्रज्जसा सत्यमुप गेपम्
सुविते मा धाः

- १, ८, १८ महीनां पयोऽसि
 " १३, १२ अग्निं तिष्ठ पृतन्पतः
 " १५, १६ वनस्पते दातवत्साः
 " २०, ५ अग्निना रयिम् अश्ववत्
 " २२, ७ घाता ददातु दासुपे
 प्राची जीवातुमक्षितिम्
 वयं देवस्य धीमहि
 सुमतिं सत्यधर्मणः ॥
- १, २२, ७ घाता प्रजाया उत राय ईसे
 घातेदं विश्वं भुवनं जजान
 घाता पुत्रं यजमानाय दाता
 तस्मा उ हृष्यं घृत्रवज्जुहोत ॥
- १, २२, १२ राकामहम्
 " " १५ सुपर्णोऽसि गरुत्मानु
 त्रिवृत्ते सिरः
 गायत्रं चक्षुः
 छन्दांस्यङ्गानि
 यजूंषि नाम
 साम ते तनूः ॥
- " २५, ७ आयुष्टे अथ गीमिर-
 यमन्निर्वरेष्यः
 " " " आयुर्दा अग्ने हविषा वृषानो
 घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि
 घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं
 पितेव पुत्रमिह रक्षतादिमम् ॥
- १, २७, ७ अन्नपते ऽन्नस्य नो देह-
 ननीवस्य शुष्मिणः
 प्र-प्र दातारं तारिष
 ऊर्जनो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
 इममन्नं आयुषे वर्चसे
 त्रिगमोजो वरुण सोम राजन्
 मातेवास्मा अदितः शर्म यंसत्

- १, २, १, १ महानां पयोऽसि
 ५, १, २, ३ अग्निं तिष्ठ पृतन्पतः
 १, ३, ५, १ वनस्पते दातवत्सो वि रोह
 ३, १, ११, १ अग्निना रयिम् अश्ववत्
 ३, ३, ११, ३ घाता ददातु नो रयिम्
 प्राची जीवातुमक्षितःम्
 वयं देवस्य धीमहि
 सुमतिं सत्यराधसः ॥
- ३, ३, ११, २ घाता प्रजाया उत राय ईसे
 घातेदं विश्वं भुवनं जजान ।
 घाता पुत्रं यजमानाय दाता
 तस्मा उ हृष्यं घृत्रद्विधेम ॥
- ३, ३, ११, ५ राकामहं सुहवां सुष्टुती हुवे
 ५, १, १०, ५ सुपर्णोऽसि गरुत्मानु
 त्रिवृत्ते सिरः
 गायत्रं चक्षुः
 छन्दांस्यङ्गानि
 यजूंषि नाम
 साम ते तनूर्वामदेव्यम् ॥
- १, ३, १५, ५ आयुष्टे विश्वतो दधद्
 अयमग्निं वर्रेष्यः
 " " " " आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो
 घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि
 घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं
 पितेव पुत्रमग्निं रक्षतादिमम् ॥
- ५, २, ३, १ अन्नपते ऽन्नस्य नो देह-
 ननीवस्य शुष्मिणः
 प्र-प्र-दातारं तारिष
 ऊर्जनो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
- २, ३, १०, ३ इममन्नं आयुषे वर्चसे कृधि
 प्रियं रेतो वरुण सोम राजन्
 मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ

विश्वे देवा जरदष्टिर्मयास्तु ॥

- १, २८, ८ संपृच्यध्वमृतावरीर्
ऊर्मिणा मधुमत्तमाः ।
पृञ्चतीर्मधुना पयो
मन्द्रा धनस्य सातये ॥
- " " ९ घ्राप उन्दन्तु जीवसे
दीर्घायुत्वाय वचंसे ।
- " " १२ भोपधे प्रायस्व
- २, ३, २ ऐन्द्रीमावृतमावर्ते
- " ४, ५ मा दिवा सुपुष्याः
- " ७, १६ तत्सवितुर्वरेण्यम्
- " १०, ४ एधोऽस्येधिपोमहि
समिदसि तेजोऽसि
तेजो मयि धेहि स्वाहा ।
- २, १३, ५ उप यज्ञं हविश्च नः
- ३, ३, ३ सत्यं च धृढा च
- " ६, ३ अग्नि पन्थामगन्महि
- " ८, ३ भद्राघ्नः श्रेयः समनेष्ट देवास्तु
त्वया ज्वसेन (?) समसीमहि त्वा
स नो मयोभूः पितृवा विशस्व
शन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ।
- " ११, ५ पूषा या अन्वेतु नः
- " १२, ३ इयमेव सा या प्रथमा व्युच्छद्
अन्तरस्यां चरति प्रविष्टा
वधूर्जंजान नवगृज्जनित्री
त्रय एता महिमानः सचन्ते स्वाहा ॥
- " ११, १५ एतं युवानं पतिं भो ददामि
तेन क्रीडन्तीश्चरथ प्रियेण
मावश्वाभ (?) जनुषा संविदाना
रायस्वोपेण समिषा मदेम स्वाहा ॥
- ४, ५, ६ तच्छयोरौ वृणीमहे
- " १५, २ विष्णवे स्वाहा

विश्वे देवा जरदष्टिर्मयास्तु

- १, १, ३, १ संपृच्यध्वमृतावरीर्
ऊर्मिणीर्मधुमत्तमाः
.....
- मन्द्रा धनस्य सातये ॥
- " २, १, " घ्राप उन्दन्तु जीवसे
दीर्घायुत्वाय वचंसे ।
- " " " " भोपधे प्रायस्व ।
- १, ६, ६, २ ऐन्द्रीमावृतमन्वावर्ते
- ४, १, " ३ ऊर्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वम्
- १, ५, ६, ४ तत्सवितुर्वरेण्यम्
- १, ४, ४५, ३ एधोऽस्येधिपोमहि
समिदसि तेजोऽसि
तेजो मयि धेहि स्वाहा ॥
- १, ३, १४, ८ उप यज्ञं हविश्च नः
- ४, ७, २, १ सत्यं च मे धृढा मे
- १, २, ६, १ अग्नि पन्थामगन्महि
- ५, ७, २, ४ भद्राघ्नः श्रेयः समनेष्ट देवास्तु
त्वया ज्वसेन समसीमहि त्वा ।
स नो मयोभूः पितृवा विशस्व
शं तोकाय तनुये स्योनः
- ४, १, ११, २ पूषा या अन्वेतु नः
- " ३, " १ इयमेव सा या प्रथमा व्युच्छद्
अन्तरस्यां चरति प्रविष्टा
वधूर्जंजान नवगृज्जनित्री
त्रय एतां महिमानः सचन्ते स्वाहा ॥
- ३, ३, ६, १ एतं युवानं परि वो ददामि
तेन क्रीडन्तीश्चरत प्रियेण
मा नः शात जनुषा सुभागा
रायस्वोपेण समिषा मदेम ॥
- २, ६, १०, २ तच्छयोरौ वृणीमहे
- ७, ३, १५, १ विष्णवे स्वाहा

५, १८, १ श्रीष्मो हेमन्त उत वा वसन्तः
शरद्वर्षाः सुकृतमो भस्तु ।
तेषामृतूनां शतशारदानां
निवात एषामभये स्याम स्वाहा ॥

५, ४, २ अग्नये वैश्वानराय स्वाहा
५, ८, २ पिसङ्गरूपः सुमरो बयोधाः
६, ४, १ दीक्षे मा मा हिंसीः
५, ५, ६ वि रक्षः

शांगु०

१, ४, २ हंसः सुविपद्
" " " यो मे राजन्
" ६, ५ घनाष्टमस्यनाष्टुष्यं
देवानामौजोभिः सत्यभिः सतिपा
भनमिः सत्येन्दुम्

" " " अञ्जसा सत्यमुपागाम्

" " " सुविते मा धाः

" ६, ६ यत्सेमे हिमवन्तः

" १३, १२ अग्नि तिष्ठ पृतन्यतः

सहस्व पृतनायतः

" १५, १६ वनस्पते शतवल्गः

" १७, ८ अग्नये स्वाहा

" २०, ५ अग्निना रयिन्

" २२, ७ धाता ददातु दायुषे
प्राचीं जीवातुमक्षितम्
वयं देवस्य धीमहि
सुमतिं सत्यरायसः ॥

" " १२ राक्षामहम्

" " १५ सुदर्शोऽग्नि गस्तमान्
त्रिवृत्ते सिरः
गायत्रं चक्षुर्वृहदयन्तरे पशो
स्तोम प्रात्मा ।
छन्दांस्यङ्गानि

५, ७, २, ४ श्रीष्मो हेमन्त उत नो वसन्तः
शरद्वर्षाः सुवितं नो भस्तु
तेषामृतूनां शतशारदानां
निवात एषामभये स्याम स्वाहा ॥

५, १, ६, १ अग्नये वैश्वानराय स्वाहा
३, १, ११, २ पिसङ्गरूपः सुमरो बयोधाः
" " १, २ दीक्षे मा हिंसीः

१, ६, १२, ५ वि शत्रून् वि मृषो नुद
मैसं०

२, " " हंसः सुविपद्सुरन्तरिक्षसत्

५, १४, ६ यो मे राजन् युज्यो वा सत्ता वा

१, २, ७ घनाष्टमस्यनाष्टुष्यं देवानामोजः ।
अभिः सतिपा भनमिः सत्येन्दुम् ॥

१, २, ७ अञ्जसा सत्यमुपागाम्

" " " सुविते मा धाः

२, १३, २३ यत्सेमे विरवे गिरयो महित्वा

२, ७, २ अग्नि तिष्ठ पृतन्यतः

१, १, ११ सहस्व पृतनायतः

१, २, १४ वनस्पते शतवल्गो वि रोह

५, १०, ३ अग्नि स्वाहा

" " ४ अग्निना रयिमभदत्

" १२, ६ धाता ददातु नो रयि
प्राचीं जीवातुमक्षिताम्
वयं देवस्य धीमहि
सुमतिं सत्यरायसः ॥

" " " राक्षामहं सुहं सुष्टुती हुवे

२, ७, ८ सुदर्शोऽग्नि गस्तमान्
त्रिवृत्ते सिरः

गायत्रं चक्षुर्वृहदयन्तरे पशो
स्तोम प्रात्मा

२, ७, ८ छन्दांस्यङ्गानि

यज्ञं पि नाम
साम ते तनू ॥

१, २५, ७ त्वं सोम महे भगम्
" २७, " अन्नपतेऽन्नस्य नो देह-
नमीवस्य शुष्मिणः
प्र-प्र दातारं तारिपर्
ऊर्जन्नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
इममन्न आयुषे वर्चसे
तिग्ममोजो वरुण सोम राजन् ।
विश्वे देवा जरदप्रियंथासत्
मातेवास्मा अदितिः शर्मं यंसत् ॥

१, २८, ८ संपृच्यध्वमृतावरीर्
ऊर्मिणा मधुमत्तमाः ।
पृश्नतीर्मधुना पयो
मन्द्रा घनस्य सातये ॥

१, २८, १२ ओपधे प्रायस्व
२, ४, ५ मा दिवा सुपुष्पाः
" ७, १६ तत्सवितुर्वरेण्यम्
" १०, ४ एधोऽस्येधिपीमहि समिदसि
तेजोऽसि

तया वर्षस्व चाच प्यायस्व
वधिपीमहि च वयमा च प्यासिपी-
महि स्वाहा ॥

२, १३, ५ त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिरग्ने देवा इहा-
ऽऽवह । उप यज्ञं हविश्च नः ।
व्रतानि विभ्रद् व्रतपा अदव्यो
यजानो देवो अजरः सुवीरः ।
दधद्रत्नानि सुमृच्छीको अग्ने गोपाय
नो जीवसे जातवेदः ॥

३, ३, ३ सत्यं च श्रद्धा च

३, ५, १ अमयं नो ऽस्तु

" ६, २ इमान् मे मित्रावरुणी गृहान् गोपायतं

यज्ञं पि नाम
साम ते तनू वामिदेव्यम् ॥

४, १०, ६ त्वं सोम महे भगम्
२, " १ अन्नपतेऽन्नस्य नो देह-
नमीवस्य शुष्मिणः
प्र-प्र दातारं तारिपा
ऊर्जन्नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
इममन्ना आयुषे वर्चसे कृधि
तिग्ममोजो वरुण सोम राजन् ।
विश्वे देवा जरदप्रियंथासत्
मातेवास्मा अदितिः शर्मं यंसत् ॥

४, १, ३ संपृच्यध्वमृतावरीर्
ऊर्मिणा मधुमत्तनाः ।
पृश्नतीर्मधुना पयो
मन्द्रा घनस्य सातये ॥

१, २, १ ओपधे प्रायस्व
२, ७, ६ ऊर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वम्
४, १०, ३ तत्सवितुर्वरेण्यम्
१, ३, ३ एधोऽस्येधिपीमहि समिदसि समेधिपीमहि
" १, ११ तेजोऽसि

४, ६, १० तेन वर्षस्व । चाप्यायस्व
वधिपीमहि च वयमा च प्यासिपी-
महि च ॥

४, ११, ४ त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिरग्ने देवा इहा-
वह । उप यज्ञं हविश्च नः ।
व्रतानि विभ्रद् व्रतपा अदव्यो
यजानो देवो अजरः सुवीरः ।
दधद्रत्नानि सुमृच्छीको अग्ने गो-
पाय नो जीवसे जातवेदः ॥

२, ११, ३ सत्यं च मे श्रद्धा च मे

४, ६, २७ अमयं नो ऽस्तु

१, ५, ४ इमान् मे मित्रावरुणी गृहान् गोपायतं

- युवम् । अविनष्टानविह्वुतात् प्रूपेनानभि
रक्षतु । आऽऽत्माकं पुनरागमात् ॥
- ३, १०, २ भुवनमसि सहस्रपोषमिन्द्राय त्वा
श्रमो ददत्
यावतीनामिदं करिष्यामि भूय-
सीनामुत्तमां समां क्रियासम् ॥
- „ १२, ३ इयमेव सा या प्रथमा व्युच्छद्
मन्तरस्यां चरति प्रविष्टा ।
वधूर्जंजान नवकृज्जनित्री प्रय एतां
महिमानः सचन्तां स्वाहा ॥
- ४, १५, २ विष्णवे स्वाहा
- „ १८, ८ प्रति ब्रह्मन् प्रति तिष्ठामि धाम्ने प्रत्य-
द्वे प्रति तिष्ठामि गोषु ।
- „ „ १० प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठाम्यन्ते
- ५, ४, २ भग्नये वैश्वानराय स्वाहा
- „ „ ५ प्रातर्वंस्तनमः स्वाहा
- „ ६, ४ ये समानाः समनसः पितरो यमराज्ये ।
तेषां लोकः स्वपा नमो यज्ञो देवेषु
कल्पताम् ॥
ये समानाः समनसः जीवा जीवेषु
मामकाः ।
तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्मिंस्लोके
दत्तं समाः ।
- ६, ६, ६ काण्डात्काण्डात् प्ररोहसि
शांगु.
- १, ४, २ हंसः शुचिपत्
- १, ६, ५ भ्रमाघृष्टमस्याघृष्ट्यं देवानामोजो
ऽभिरास्तिपा भनभिरास्तेन्यम्
भज्जना सत्यमुपागाम् ॥
सुविते मा धाः
- „ „ ६ आ नः प्रजाम्
- „ ८, १८ महीनां पयोऽसि
- „ ६, ६ यस्वेमे हिमवन्तः

- युवम् । अविनष्टानविह्वुतात् प्रूपेनानभि
रक्षतु । आऽऽत्माकं पुनरागमात् ॥
- ४, २, ६ भुवनमसि सहस्रमिन्द्राय त्वा स्रमो-
ऽददात्
यावतीनामिदं करोमि भूयसीना-
मुत्तरां समां क्रियासम् ॥
- २, १३, १० इयमेव सा या प्रथमा व्युच्छद्
साप्स्वन्तश्चरति प्रविष्टा ।
वधूर्जंममाय नवकृज्जनित्री प्रय
एतां महिमानः सचन्ते ॥
- ३, १२, ५ विष्णवे स्वाहा
- „ ११, ८ प्रति ब्रह्मन् प्रति तिष्ठामि धाम्ने प्रत्य-
द्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु ।
प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि पृष्टे
- २, ७, ७, भग्नये वैश्वानराय स्वाहा
- १, ८, „ प्रातर्वंस्तो नमः स्वाहा
- ३, ११, १० ये समानाः समनसः पितरो यमराज्ये
तेषां लोकः स्वपा नमो यज्ञो देवेषु
कल्पताम् ॥
ये समानाः समनसः जीवा जीवेषु
मामकाः ।
तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्मिंस्लोके
दत्तं समाः ।
- २, ७, १५ काण्डात्-काण्डात् प्ररोहन्ती
काठसं.
- १५, ८ हंसः शुचिपद्सुरन्तरिक्षसत्
- २, ८ भ्रनाघृष्टमस्याघृष्ट्यं देवानामोजो
ऽभिरास्तिपा भनभिरास्तेन्यम्
भज्जना सत्यमुपागाम् ॥
सुविते मा धाः
आ नः प्रजाम्
- „ १ महीनां पयोऽसि
- ४०, १ यस्वेमे विश्वे गिरयो महिवा

- ॥ १३, १२ अग्निं तिष्ठ पृतन्यतः
 १, १५, १६ वनस्पते दातवत्स्यः
 ॥ २२, ७ घाता ददानु पाशुपे
 ॥ १५ सुपर्णोऽसि गरुत्मात्
 त्रिवृत्ते शिरः
 गायत्रं चक्षुः
 छन्दांस्यङ्गानि
 यजूंषि नाम
 साम ते तनूः ॥
- ॥ २५, ७ त्वं सोम महि भगम्
 ॥ २७, ॥ अन्नपतेऽन्नस्य नो देहा-
 नमीवस्य शुक्तिमणः
 प्र-प्र दातारं तारिष
 ऊर्जंनो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
- ॥ ॥ ॥ इममग्नं आयुषे वचंसे
 तिग्ममोजो वरुण सोम राजन्
 मातेवास्मा अदितिः शर्म यंसद्
 विश्वे देवा जरदृष्टिर्यथासत् ॥
- ॥ ॥ ८ अन्नं आयूर्पि
 ॥ २८, ॥ संपृष्यध्वमृतावरीर्
 ऊर्मिणा मधुमत्तमाः ।
 मन्द्रा धनस्य सातये ॥
- ॥ ॥ ९ आप उन्दन्तु जीवसे
 दीर्घायुत्वाय वचंसे
 २, ४, ५ मा दिवा सुपृष्याः
 ॥ १०, ४ प्रजया च धनेन च स्वाहा
 तेजोऽसि
 तेजो मयि धेहि स्वाहा
 ३, ४, १० तानहं प्रपद्ये
 ॥ ५, १ अमयं नो ऽस्तु
 इमान् मे मित्रावरुणो गृहान् गोपा-
 यतं युवाम् ।

- १६, २ अग्निं तिष्ठ पृतन्यतः
 १, २; ३१, १ देव बर्हिश् दातवत्स्यम्
 १३, १६ घाता ददानु नो रयिम्
 १६, ८ सुपर्णोऽसि गरुत्मात्
 त्रिवृत्ते शिरः
 गायत्रं चक्षुः
 छन्दांस्यङ्गानि
 यजूंषि नाम
 साम ते तनू वीमदेभ्यम् ॥
- २, १४ त्वं सोम महि भगम्
 १६, १० अन्नपते अन्नस्य नो देहा-
 नमीवस्य शुक्तिमणः
 प्र-प्र दातारं तारिष
 ऊर्जंनो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
- ११, ७ इममग्नं आयुषे वचंसे वृधि
 तिग्ममोजो वरुण संक्षिप्ताधि
 मातेवास्मा अदितिः शर्म यच्छा
 विश्वेदेवा जरदृष्टिर्यथासत् ॥
- १६, १४ अन्नं आयूर्पि
 १, ३ संपृष्यध्वमृतावरीर्
 ऊर्मिणा मधुमत्तमाः ।
 मन्द्रा धनस्य सातयः ॥
- २, १ आप उन्दन्तु जीवसे
 दीर्घायुत्वाय वचंसे
 १६, ६ ऊर्ष्वी तिष्ठ ध्रुवा त्वम्
 ४, १३ प्रजया च धनेन स्वाहा
 ४, १३ तेजोऽसि
 तेजो मयि धेहि स्वाहा
 ३६, ३ ता त्वा प्रपद्ये
 ३७, १० अमयं नो ऽस्तु
 इमान् मे मित्रावरुणो गृहान् गोपा-
 यतं युवाम् ।

भविनष्टानविहृतान् पूर्वनानभि
रक्षत्वास्माकं पुनरागमात् ।

" १२, ३ इयमेव सा या प्रथमा व्युच्छद्
भन्तरस्यां चरति प्रविष्टा
वधूर्जंजान वदकृञ्जनित्री
अथ एनां महिमानः सचन्तां स्वाहा ॥

५, ५, ४ दोषावस्तनमः स्वाहा

" ६, " ये समानाः समनमः
पितरो यमराज्ये
तेषां लोकः स्वधा नमो
यज्ञो देवेषु कल्पताम्.....

६, ६, ६ काण्डात्-काण्डात् प्ररोहन्ती
शांगु०

१, ५, २ अथा नो देव सवितः

" ५, २ अत इन्द्र भयामहे

" १५, ३ भक्षन्नमीमदन्त

" १७, १ दधिक्वाण्यो भवारिपम्

" २७, ८ भन्न धामूँपि

" १६, ६ कया वरिचत्रः

२, २, १४ आ गन्ता मा रिपन्त्र

" ७, १६ तत्सवितुर्वरेण्यम्

" ८, १ सदसस्पतिमद्भुतम्

" १३, ५ अग्ने देवानु इहा वह

५, ५, ८ गृणाना जमदग्निना

" " " यो नः स्वो भरणः

" ६, ४ उदु त्वं जातवेदसम्

५, २, ४ इमं मे वरण

" " ६ इदं विष्णुः

" ५, ११ भद्रं कर्णेभिः

" ८, ५ य ऋते चित्

६, ५, ४ प्रत्यस्मै विषीषते

" " " यो रयिषो रयिन्तमः

भविनष्टानविहृतान् पूर्वनानभि
रक्षत्वास्माकं पुनरागमात् ।

३६, १० इयमेव सा या प्रथमा व्युच्छद्
सावास्तु (?प्त्व)न्तदचरति प्रविष्टा
वधूर्मिमाय नवगञ्जनित्री
अथ एनां महिमानः सचन्ते स्वाहा ॥

६, ८ दोषावस्तोस्स्वाहाः

३८, २ ये समानाः समनसः
पितरो यमराज्ये
तेषां लोकः स्वधा नमो
यज्ञो देवेषु कल्पताम्.....

१६, १६ काण्डात्-काण्डात् प्ररोहन्ती
कौसं०

१, १४१ अथा नो देव सवितः

" २७४; २, ६७१ अत इन्द्र भयामहे

" ४१५ भक्षन्नमीमदन्त हि

" ३५८ दधिक्वाण्यो भवारिपम्

२, ८१४ भन्न धामूँपि पवते

१, १६६ कया नरिचत्र आ भुवत्

१, ४०१ आ गन्ता मा रिपन्त्र

२, ८१२ तत्सवितुर्वरेण्यम्

१, १७१ मदसस्पतिमद्भुतम्

२, १४२ अग्ने देवानु इहा वह

" १५ गृणाना जमदग्निना

" १२२२ यो नः स्वो भरणो यश्च

१, ३१ उदु त्वं जातवेदसम्

२, ६३५ इमं मे वरण शुधि

१, २२२ इदं विष्णुवि चक्रने

२, १२२४ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः

१, २४४ य ऋते चिदभिधियः

" ३५२ प्रत्यस्मै विषीषते

" ३५१ यो रयिषो रयिन्तमः

- ६, ४, ४, त्यमु वो अग्रहणम्
 " " " आस्मा-आस्मा इदन्धस.
 " " " एवा ह्यसि वीरयुः
 ६, ५, ६ वि रक्षः

शांगृ०

- १, ४, २ अपेहि मनसस्पते
 " " " यत इन्द्र भयामहे
 " " " ममाग्ने वचंः
 " ६, १ अनुधाराः
 " " ६ आ नः प्रजाम्
 " ७, ६ मा नो हिंसीः
 शन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे
 " १२, ३ रैम्यासीत्
 " " ४ चित्तिरा उपवर्हणम्
 " " ८ नीललोहितम्
 " १३, १ सन्नाज्ञी श्वशुरे भव
 " " ४ अमोहमस्मि सा त्वं, सा त्वमस्य-
 मोऽहं, द्यौरहं पृथिवी त्वम्, ऋक्स्व-
 मति सामाहं, सा मामनुज्ञता भव ।
 तावहे वि बहावहे प्रजां प्रजनयावहे,
 पुत्रान्विन्दावहे बहून्, ते सन्तु
 जरदष्टयः ॥
 " १२ एहश्मानमातिष्ठादमेव त्वं स्थिरा
 भव । अमितिष्ठ पृतन्यतः सहस्व
 पृतनायतः ॥
 " १४, १ इयन्नाय्युं पं ब्रूते लाजानावपन्तिका ।
 शिवा ज्ञातिभ्यो भूयासं चिरं
 जीवतु मे पतिः स्वाहा ॥
 " १५, " प्र त्वा मुञ्चामि
 " " २ जीवं रदन्ति

- १, ३५७ त्यमु वो अग्रहणम्
 २, ७६३ अस्मा-अस्मा इदन्धसः
 १, २३२ एवा ह्यसि वीरयुः
 २, १२१७ वि रक्षो वि मृषो जहि

शौस०

- २०, ६६, २४ अपेहि मनसस्पते
 १६, १५, १ यत इन्द्र भयामहे
 ५, ३, १ ममाग्ने वचंः
 १४, १, ३४ अनुधारा ऋजवः सन्तु पन्वानम्
 " २, ४० आ वां प्रजाम्
 ११, " २० मा नो हिंसीः
 १४, २, ४० शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे
 " १, ७ रैम्यासीदनुदेयी
 " " ६ चित्तिरा उपवर्हणम्
 " " २६ नीललोहितं भवति
 " " ४४ सन्नाज्ञ्येधि श्वशुरेषु
 १४, २, ७१ अमोहमस्मि सा त्वं सामाहम-
 स्म्यत्त्वं द्यौरहं पृथिवी त्वम् ।
 ताविह सं भवाव प्रजामा जनयावहे ।
 तावहे वि बहावहे प्रजा प्रजनयावहे,
 पुत्रान्विन्दावहे बहून्, ते सन्तु
 जरदष्टयः ॥
 " १३, ४ एहश्मानमा तिष्ठादमा भवतु ते
 तनूः ।
 कृष्वन्तु विश्वे देवा आयुष्टे शरदः
 शतम् ॥
 १४, २, ६३ इयं नामुं पं ब्रूते पूत्यान्या वप-
 न्तिका । दीर्घायुरस्तु मे पतिर्जी-
 वाति शरदः शतम् ॥
 " १, १६, ५८ प्र त्वा मुञ्चामि वरुणस्य
 पाशात्
 " " ४६ जीवं रदन्ति वि नयन्त्यध्वरम्

- १, १५, ३ अक्षान्नमीमदन्त
 " " ४ शुची ते चक्रे
 " " " द्वे ते चक्रे
 " " ६ से रयस्य
 " " ८ शुक्रायनद्वाहो
 " " १३ शुक्तिशुक्तम्
 " " १४ मा विदन् परिपन्थिनः
 " " १५ ये यच्चः
 " " १७ सुनामाणम्
 " " १८ अक्षमयन्ती
 " " २० उड्ड ऊमिः
 " " २२ इह प्रियम्
 " १६, ५ अघोरचक्षुः
 " " ६ कया नदिचक्रः
 " " ८ आ ते योनिम्
 " " १२ इहैव स्तं
 " १७, १ दधिक्रावणो अकारिपम्
 " १८, ३ प्रेतो मुञ्जातु मागितः
 " " ५ प्रजापते
 " १६, ६ आ ते योनि गर्भं एतु
 पुमान् बाण द्रवेषुधिम् ।
 आ धीरो ऽत्र जायतां
 पुत्रस्ते दत्तमात्मः ॥
 " " ७ पुमांसं पुत्रं जनय
 तं पुमाननु जायताम्
 तेषां माता भविष्यति
 जातासां जनयाति च ॥
 " " ८ पुंति वै पुरुरे देनत्
 तत् स्थिन्वामनु पिञ्चतु
 तथा तदप्रवीढाता
 तत् प्रजापतिरप्रवीत् ॥
 " " ९ प्रजापतिर्भृदयात्

- १८, ४, ६१ अक्षान्नमीमदन्त हि
 १४, १, १२ शुची ते चक्रे यास्याः
 " " १६ द्वे चक्रे सूर्ये
 " " ४१ से रयस्य शेऽनसः
 " " १० शुक्रायनद्वाहायास्ताम्
 " " ६१ शुक्तिशुक्तं यदतु विश्वरूपम्
 " २, ११ मा विदन् परिपन्थिनः
 " " १० ये यध्यश्चन्द्रं यदतुम्
 ७, ६, ३ सुनामाणं पृथिवीं आगनेहृतम्
 १२, २, २६ अक्षमयन्ती रीयते सं रभश्चम्
 १४, " १६ उड्ड ऊमिः क्षमा हन्तु
 " १, २१ इह प्रियं प्रजापे ते समुष्यताम्
 " २, १७ अघोरचक्षुरपतिष्ठी रयोना
 २०, १२४, १ कया नदिचक्र आ भुवत्
 ३, २३, २ आ ते योनि गर्भं एतु
 १४, १, २२ इहैव स्तं या नि मोटम्
 २०, १३७, ३ दधिक्रावणो अकारिपम्
 १४, १, १७ प्रेतो मुञ्जानि नामुतः
 ७, ८०, ३ प्रजापते न त्वदेतान्मयम्
 ३, २३, २ आ ते योनि गर्भं एतु
 पुमान् बाण द्रवेषुधिम्
 आ धीरो ऽत्र जायतां
 पुत्रस्ते दत्तमात्मः ॥
 " " ३ पुमांसं पुत्रं जनय
 तं पुमाननु जायताम्
 भवति पुत्राणां माता
 जातासां जनयाति च ॥
 ६, ११, २ पुंति वै देतो भवति
 तत् स्थिन्वामनु पिञ्चति
 तद् वै पुत्रस्य वेदनं
 तत् प्रजापतिरप्रवीत् ॥
 ६, ११, ३ प्रजापतिरनुमतिः

सविता व्यकल्पयत्
स्त्रीपूरमन्यान् स्वादधत्
पुमासमादधादिह ॥

१, १६, १० यानि भद्राणि बीजानि

पुरुषा जनयन्ति नः ।
तेभिष्ट्वं पुत्रं जनय
सुप्रसूर्धेनुका भव ॥

॥ ११ अभि क्रन्द बीछयस्व
गर्भमा धेहि साधय
वृषाणं वृषन्न धेहि
प्रजायै त्वा हवामहे ॥

॥ २०, ५ विशङ्करूपाः

॥ २१, २ ब्रह्मणग्निः संविदानः

॥ २२, ३ अक्षीम्यां ते नासिकाम्याम्

॥ २२, ७ धाता दधातु दाशुपे प्राची जीवानु-
मक्षितम् । वयं देवस्य धीमहि
सुमतिं सत्यवर्मणः ॥

॥ १२ विष्णुर्षोनि कल्पयतु

॥ १३ राकामहम्

॥ २५, ७ अयमग्निर्वरेण्यः

आयुर्नो देहि जीवने
आयुर्दा अग्ने हविषा वृधानो
घृत्प्रतीको घृत्प्रतीरेधि ।
घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं
पितेव पुत्रमिह रक्षतादिमम् ॥

॥ २७, ॥ इममग्न आयुषे वर्चंसे तिममोजो
वरुण सोम राजन् ।

मानेवास्मा अदितेः शर्मं यसत्
विश्वे देवा जरदष्टियंथासन् ॥

॥ २८, ८ पृश्ननीर्मधुना पयः

॥ २९, ६ दीर्घायुस्वाय वर्चंसे

॥ ३०, ३ त्र्यायुषं जमदग्नेः कश्यपस्य त्र्यायुषम् ।

सिनीवालयचीम्लूपत्

स्त्रंयूयमग्नयन्न दधत्

पुमासमु दधदिह ॥

३, २३, ४ यानि भद्राणि बीजान्य

ऋषभा जनयन्ति च ।

तैस्त्वं पुत्रं विन्दस्व

सा प्रसूर्धेनुका भव ॥

५, २५, ८ अथि स्कन्द वीर्यस्य

गर्भमा धेहि योन्याम्

वृषासि वृष्यावन्

प्रजायै त्वा नयामसि ॥

६, ४, २२ विशङ्करूपो नभसो वयोषाः

२०, ६६ ११ ब्रह्मणग्निः संविदानः

२, ३३, १ अक्षीम्यां ते नासिकाम्याम्

७, १७, २ धाता दधातु दाशुपे प्राची जीवानु-
मक्षितम् । वयं देवस्य धीमहि
सुमतिं विश्वराधसः ॥

५, २५, ५ विष्णुर्षोनि कल्पयतु

७, ४८, १ राकामहं सुहवा सुष्टुती हुवे

॥ ५३, ६ अयमग्निर्वरेण्यः

आयुर्नो विवश्वतो दधत्

२, १३, १ आयुर्दा अग्ने जरसं वृणानो

घृत्प्रतीको घृत्प्रतीरेधि ।

घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं

पितेव पुत्रानभि रक्षतादिमम् ॥

॥ २८, ५ इममग्न आयुषे वर्चंसे नय

प्रियं रेतो वरुण मित्र राजन् ।

मानेवास्मा अदितेः शर्मं यच्छ

विश्वे देवा जरदष्टियंथासत् ॥

२०, ४८, २ पृश्ननीर्मधुना पयः

६, ६८, २ दीर्घायुस्वाय चक्षसे

५, २८, ६ त्र्यायुषं जमदग्नेः कश्यपस्य त्र्यायुषम् ।

- १, २८, १५ येनावपद् सविता इमथ्रवग्रे
धुरेण राज्ञो वरुणस्य विद्वान् ।
तेन ब्रह्माणो ऽपतेदमद्याऽऽयुप्मान् ।
दीर्घापुरयमस्तु वीरोऽग्नौ ।
- २, ३, १ भगस्ते हस्तमग्रहीद् सविता हस्तम-
पभीद् । मित्रस्त्वमसि धर्मणाऽग्नि-
राचार्यस्तव ॥
- " १०, ४ एधोऽस्येधिपीमहि, समिदमि तेजो-
ऽसि, तेजो मयि धेहि स्वाहा ।
- " " " अग्नये समिधमहार्पं
वृहते जातवेदसे ।
स मे थ्रद्धां च मेधां च
जातवेदाः प्र यच्छतु ॥
- " " " प्रजया च धनेन च
- " १३, ५ अग्ने देवा इहा वह
- " १४, १८ ये अग्निदग्धाः
- ३, २, ८ आस्यन्दन्तां धेनवो नित्यवत्साः ।
- " " ६ एनं कुमारस्तरुण आ वत्सो भुवनस्परि
एनं परिक्षुतः कुम्भ्या आ दध्नः वत्त-
संगमन् ॥
- " ३, १ इहैव स्तूणे प्रतितिष्ठ ध्रुवा
अश्रावती गोमती सीलमावती
क्षेमे तिष्ठ घृतमुक्षमाणा
- " " " उपहृता इह गाव उपहृता भजावयः ।
अथो अन्नस्य कीलाल उपहृता
गृहेषु नः ॥
- ३, ३, ६ ब्रह्म च क्षत्रं च
- " ४, १० इन्द्रस्य गृहाः सिवा वसुमन्तो वरु-
षिनस्तानहं प्रपद्ये सह जायया सह
प्रजया सह पशुभिः सह रायस्पोषेण
सह यन्मे किञ्चास्ति तेन ॥
- ६, ६८, ३ येनावपद् सविता धुरेण
सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान् ।
तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्य
गोमानश्रवान्यमस्तु प्रजावान् ।
- १४, १, ५१ भगस्ते हस्तमग्रहीद् सविता
हस्तमग्रहीद् । पत्नी त्वमसि धर्मणा-
ऽहं गृहपतिस्तव ॥
- ७, ८६, ४ एधोऽस्येधिपीय समिदसि समेधि-
पीय । तेजोऽसि । तेजो मयि धेहि ॥
- १६, ६४, १ अग्ने समिधमाहार्पं
वृहते जातवेदसे ।
स मे थ्रद्धां च मेधां च
जातवेदाः प्र यच्छतु ॥
- ७, ३३, १ प्रजया च धनेन च दीर्घमायुः
कृणोतु मे ।
- २०, १०१, ३ अग्ने देवा इहा वह
- १८, २, ३५ ये अग्निदग्धा मे अन्नग्निदग्धाः
- ३, १२, ३ आ धेनवः सायमास्पन्दमानाः
- " " ७ एमां कुमारस्तरुण आ वत्सो जगता
सह । एमां परिक्षुतः कुम्भ प्रा दध्नः
कलशैरगुः ॥
- " " २ इहैव ध्रुवा प्रति तिष्ठ शाले-
ऽश्रावती गोमती मूनृतावती
- " " १ क्षेमे निष्ठाति घृतमुक्षमाणा
- ७, ६०, ५ उपहृता इह गाव उपहृता भजा-
वयः । अथो अन्नस्य कीलाल उपहृतो
गृहेषु नः ।
- ६, ७, ६ ब्रह्म च क्षत्रं च
- ५, ६, ११ इन्द्रस्य गृहोऽसि । तं त्वा प्रपद्ये
तं त्वा प्र विशामि सर्वंगुः सर्वंपुरुषः
सर्वात्मा सर्वतनूः सह यन्मेऽस्ति
तेन ॥

- ३, ७, २ गृहा मा विभीत मा वेपथ्वमूर्जं
विभ्रत एमसि । ऊर्जं विभ्रतः
सुमनाः सुमेया गृहानमि मनसा
मोदमानः ॥
- ३, ७, २ येवामध्येति प्रथसन्त्येषु सीमनसो
बहुः । गृहानुप ह्वयामहे ते नो जानन्तु
जानतः ॥
- " " " उपहृता इह गाव उपहृता भजावयः ।
अथो अन्नस्य कीलाल उपहृतो गृहेषु
नः ॥
- " ६, २ परि पूषा
- ३, १०, ३ संदत्सरीणं पय उन्नियायाः
- ३, ११, १४ रामस्पोषेण समिपा मदेम स्वाहा
- " १२, ३ इयमेव सा या प्रथमा व्योच्छद्
धन्तरस्यां चरति प्रविष्टा
वधूर्जजान नवकृज्जनित्री
प्रथ एनां महिमानः सचन्तां स्वाहा ॥
- " १३, " सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः
- " १४, २ उक्थ्यश्वातिरानश्च सद्यःत्रीदत्तद-
सा सह
- ४, ५, ८, यो नः यो अरणः
- " " " प्रति चक्ष्व वि चक्ष्व
- " " " कुपुम्भवस्तदब्रवीत्
- " १३, ३ नमो चावापृथिवीभ्याम्
- " १८, १ श्रीधमो हेमन्त उत वा वसन्तः
शरद्वर्षाः सुकृतं नो अस्तु ॥
- " " " अथ श्वेत पदा जहि पूर्वेषु चापरेण
च ।
- ५, ८, २ अथा विष्टा जनयन् कुर्वराणि
- ६, ५, ६ वि रक्षः
- शांगु
- १, ४, २ अथा नो देव सवितः
- " " " हंसः शुचिपत्
- " " " नमो महद्भूषः

- ७, ६०, १ ऊर्जं विभ्रतसुवनिः सुमेया
अधोरेण चधुपा मित्रियेण । गृहानमि
मनसा वन्दमानो रमध्वं मा विभीत
मत् ॥
- ७, ६०, ३ येवामध्येति प्रथसन्त्येषु सीमनसो
बहुः । गृहानुप ह्वयामहे ते नो
जानन्त्वायतः ॥
- " " ५ उपहृता इव गाव उपहृता भजावयः
अथो अन्नस्य कीलाल उपहृतो
गृहेषु नः ॥
- ७, ६, ४ परि पूषा परस्तात्
- ८, ३, १७ संदत्सरीणं पय उन्नियायाः
- " १५, ८ रामस्पोषेण समिपा मदन्तः
- ३, १०, ४ इयमेव सा या प्रथमा व्योच्छद्
आस्वितरामु चरित प्रविष्टा
महान्तोऽस्या महिमानो अन्तर
वधूर्जिगाय नवकृज्जनित्री ॥
- १६, ४२, ३ सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः
- ११, ७, १०, एकरात्रो द्विरात्रः सद्यःत्री
प्रकीरक्यः ।
- १, १६, ३ यो नः स्वो यो अरणः
- ८, ४, २५ प्रति चक्ष्व वि चक्ष्व
- ५, १३, ६ अथां श्वावित् तदब्रवीत्
- ६, २०, २ नमो दिवे नमः पृथिव्यं
- " ५५, " श्रीधमो हेमन्तः शिशिरो वसन्तः
शरद्वर्षाः स्विते नो दधात ॥
- १०, ४, ३ अथ श्वेत पदा जहि पूर्वेषु चाप-
रेण च ।
- ७, ३, १ अथा विष्टा जनयन् कुर्वराणि
- १, २१, ३ वि रक्षो वि मूषो जहि
- ऐरा
- ४, ३०, ३ अथा नो देव सवितः
- " २०, ५ हंसः शुचिपद्भुवन्तरिक्षासत्
- ७, १६, ८ नमो महद्भूषो नमो अमंकेभ्यः

१, १३, ४ अमोऽहमस्मि सा त्वं सा त्वम-
स्यमोऽहम् ।
द्यौरहं पृथिवी त्वम्
ऋत्त्वमसि सामाहम्
तावेह विवहावहै ॥

" २४, ६ वाक्

" २७, ७ महश्चित्

३, ११, ४ इह रतिरिह रमध्वम्.

इह धृतिः

इह स्वधृतिः ।

" " " उप सृजं धरणं माने धरणं मातरो
धयन्

रायस्पोपमस्मासु दीधरत् स्वाहा ॥

४, १६, २ अदिवम्यां स्वाहा

" १८, ७ प्रति ब्रह्मन् प्रति तिष्ठामि क्षत्रे

५, ४, २ अग्नये तन्नुमते स्वाहा

शांगृ०

१, " " अथा नो देव सवितः

६, ३, १४ दश दशिनी विराल्

" ४, ४ यो रथिवो रथिन्तमः

शांगृ०

१, ४, २ हंतः शुचिपत्

" ६, ५ अनाष्टमस्यनाष्ट्यं देवानामोजोऽ
भिदास्तिपा अनभिदास्तेग्यम्

८, २७, ४ अमोऽहमस्मि स त्वं स त्वम-
स्यमोऽहम् ।

द्यौरहं पृथिवी त्वम् .

सामाहमृत्त्वम्

तावेह सं वहावहै ॥

५, २८, ७ वाक्-वाक्

" १८, १२ महश्चित्त्वमिन्द्र यत एतान्

" २२, १० इह रम, इह रमध्वं स्वाहा

इह धृतिः

इह स्वधृतिः ।

" " १५ उपसृजन् धरणं मातरं धरणो
धयन्

रायस्पोपमिपमूर्जमस्मासु दीधरत्
स्वाहा ॥

७, ६, २ अदिवम्यां स्वाहा

८, " ३ प्रति ब्रह्मन् प्रति क्षत्रे प्रत्येषु त्रिषु

लोकेषु तिष्ठामि

७, ६, ६ अग्नये तन्नुमते स्वाहा

शांत्रा०

२०, २ अथा नो देव सवितः

२, ३ दश दशिनी विराल्

२३, २ यो रथिवो रथिन्तमः

शांत्रा०

५, ४, ३, २२ हंतः शुचिपद्सुरन्तरिक्षसत्

३, " २, १४ अनाष्टमस्यनाष्ट्यं देवानामोज

इत्यनाष्ट्या हि देवा आसन्नना-

ष्ट्याः सह सन्तः समानं वदन्तः

समान दध्राणा देवानामोज इति

देवानां वै जुष्टास्तन्वः प्रियाणि

धामान्यनभिदास्त्वभिदास्तिपा

अनभिदास्तेग्यम् ।

- १, ६, ५ अञ्जसा सत्यमुप गेपम्
सुविते मा धाः
" ८, ६ भूर्भुवः स्वः
" " १४, १६ पवित्रे स्यो वंष्णव्यो
" " १८ महीनां पयोऽसि
" " १९ इपे त्वा
" " २० ऊर्जे त्वा
" " २१ सवितुष्टा प्रसवे उत् पुनाम्यच्छिद्रेण
पवित्रेण वसो सूर्यस्य रश्मिभिः
" १३, ४ दौरहं पृथिवी त्वम्
" " १२ अभि तिष्ठ वृत्न्यतः

शांगृ०

- १, ४, २ अद्या नो देव सवितः
" " " हंसः शुचिपत्
" " " नमो महद्भ्यः
" " " यत् इन्द्र भयामहे
" " " ममान्ने वचंः
" ६, ५ अनाघृष्टमस्यनाघृष्ट्यं देवानामाजोऽग्नि-
शस्त्यभिसस्तिपा अनभिशस्तेन्यम्
" " " अञ्जसा सत्यमुप गेपम्
" " " सुविते मा धाः
" १५, १ प्र त्वा मुञ्चामि
" " ३ अक्षन्नमीमदन्त
" " ४ द्वे ते चक्रे
" १२, १८ अश्मन्वती
" १५, १७ सुत्रामाणम्
" १६, ६ कदा नद्विचत्रः
" १७, १ दधिन्नाव्युो अकारिपम्
" १८, ४ प्रजापते
" १९, १ उदीर्ष्वजिः पतिवती
" २०, " अग्निना रयिम्
" " ५ तन्नस्तुरीपम्

- " " " " अञ्जसा सत्यमुप गेपम्
स्विते मा धाः
२, १, ४, " भूर्भुवः स्वः
१, १, ३, १ पवित्रे स्यो वंष्णव्यो
" २, १, २२ महीनां पयोऽसि
" २, ६ इपे त्वा
ऊर्जे त्वा
" ३, १, २३ सवितुस्त्वा प्रसवे उत्पुनाम्य-
च्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः
" १३, ४ दौरहं पृथिवी त्वम्
६, ३, ३, १२ अभि तिष्ठ वृत्न्यतः

शांश्री०

- ८, ३, ८ अद्या नो देव सवितः
११, १४, १४ हंसः शुचिपत्
१, ६, १३ नमो महद्भ्यः
६, १३, ३; १२, ५, २० यत् इन्द्र भयामहे
४, २, ७ ममान्ने वचंः
५, ८, २ अनाघृष्टमस्यनाघृष्ट्यं देवानामाजोऽग्नि-
शस्त्यभिसस्तिपा अनभिशस्तेन्यम्
" " " अञ्जसा सत्यमुप गेपम्
" " " सुविते मा धाः
१, १५, ९ प्र त्वा मुञ्चामि
३, १७, २ अक्षन्नमीमदन्त
९, २८, ११ द्वे ते
४, १५, ५; १६, १३, १३ अश्मन्वती
५, ५, २; ६, ३, ८ सुत्रामाणम्
७, २२, २ कदा नद्विचत्रः
४, १३, २; १२, २५, १ दधिन्नाव्युो अकारिपम्
४, १०, ४ प्रजापते
१६, १३, १३ उदीर्ष्वजिः पतिवती
३, ७, ३; १५, ८ अग्निना रयिम्
१, १५, ४ तन्नस्तुरीपम्

- १, २०, ५ पिशङ्गरूपः
 ,, २१, ३ अशीम्यां ते नासिकाम्याम्
 ,, २२, ७ घाता ददानु दासुपे
 प्राचीं जीवातुमक्षितिम् ।
 वयं देवस्य धीमहि
 सुमति सत्यधर्मणः ॥
 ,, ,, ,, घाता प्रजाया उत राय ईशे
 घातेदं विश्वं भुवनं जजान ।
 घाता पुत्रं यजमानाय दाता
 तस्मा उ हव्यं घृतवज्जुहोत ॥
 ,, ,, १२; १, १५, ४ राकामहम्
 ,, ,, १५ सुपर्णोर्जसि गरुत्मान्
 ,, २७, ७ महश्चिद्
 ,, ,, ८ अग्ने आसूयि
 ,, ३, २ ऐन्द्रीमावृतमावर्ते
 ,, ,, ,, आदित्यस्यावृतमन्वावर्ते
 ,, ८, १ सदसस्पतिमद्भुतम्
 ,, १०, ४ एषा ते अग्ने समित् तथा वर्षस्व
 चा च प्यायस्व वधिपीमहि च
 वयमा च प्यासिपीमहि
 ,, १३, ५ त्वमग्ने व्रतमृच्छुचिरग्ने देवा इहा
 वह, उप यज्ञं हविश्च नः,
 व्रतानि विभ्रद् व्रतपा भवाम्भो
 भवा नो दूतो अजरः सुवीरो
 दधद्रत्नानि सुमृच्छीको अग्ने
 गोपाय नो जीवसे जातवेदः ॥
 ,, १४, ,, वास्तोष्पते प्रणि जानीह्यस्मान्
 ३, १, ६ युवं वस्त्राणि
 ,, ४, ४ अरिष्टा अस्माकं वीरा मा परा सेचि
 नो धनम्^१

- १३, ४, २ तन्नस्तुरीपमध पोपयित्नु
 ,, ,, ,, पिशङ्गरूपः सुमरो वयोषाः
 १६, १३, ४ अशीम्यां ते नासिकाम्याम्
 ६, २८, ३ घाता ददानु दासुपे
 प्राचीं जीवातुमक्षितिम् ।
 वयं देवस्य धीमहि
 सुमति सत्यधर्मणः ॥
 ६, २८, ३ घाता प्रजाया उत राय ईशे
 घातेदं विश्वं भुवनं जजान ।
 घाता पुत्रं यजमानाय दाता
 तस्मा उ हव्यं घृतवज्जुहोत ॥
 ८, ६, १० राकामहम्
 १७, १७, १ सुपर्णोर्जसि गरुत्मान्
 १०, १०, ५ महश्चिद्
 १४, २५, ५ महश्चित्त्वमिन्द्र यत एतान्
 २, २, ५ अग्ने आसूयि
 १, ६, ,, ऐन्द्रीमावृतमावर्ते
 ,, ,, ,, आदित्यस्यावृतमन्वावर्ते
 ६, १३, ३ सदसस्पतिमद्भुतम्
 १, १२, १२ एषा ते अग्ने समित्तया वर्षस्व
 चा च प्यायस्व वधिपीमहि च
 वयमा च प्यासिपीमहि
 ३, ५, ६ त्वमग्ने व्रतमृच्छुचिरग्ने देवा इहा
 वह, उप यज्ञं हविश्च नः,
 व्रतानि विभ्रद् व्रतपा भवाम्भो
 भवा नो दूतो अजरः सुवीरो
 दधद्रत्नानि सुमृच्छीको अग्ने
 गोपाय नो जीवसे जातवेदः
 २, १६, २ वास्तोष्पते प्रणि जानीहि
 ८, १२, ८ युवं वस्त्राणि
 ४, ११, ६ अरिष्टा अस्माकं वीरा मा परा
 सेचि नो धनम्^२

- ॥ ५, १ अग्रयं नोऽस्तु
 ॥ ७, ५ विराजो दोहोऽसि विरोजो दोहमशीय
 मयि पचायं विराजो दोहः ॥
 ४, ५, ८ गृणाना जमदग्निना
 ५, १, ७ उपावरोह
 ॥ ८, २ अया विष्ठा जनयन् कर्बुराणि
 ६, ४, ४ यो रयिवो रयिन्तमः
 ॥ ६, १३ समुद्रं वः

शांग्

- १, ४, २ अद्या नो देव सवितः
 " " " हंसः शुचिपत्
 " " " नमो महद्गम्यः
 " " " यत इन्द्र भयामहे
 " " " ममाने वर्चः
 " " २; १५, १२ स्वस्ति नो मिमीताम्
 " ६, ५ अनाघृष्टमस्वनाघृष्यं देवानामोजोऽ-
 भिशस्त्यभिशस्तिवा अनाभिशस्तेऽग्यम्
 " " " अञ्जसा सत्यमुप नेपम्
 " " " सुविते मा धाः ।
 " १२, ६ मधुमतीरोपधीः
 " १५, १ प्र त्वा मुञ्चामि
 " " १७; ४, १५, २२ सुनामाणम्
 " १६, ६ कया नदिवत्रः
 " १७, १ दधिजाव्यगो अवारिपम्
 " २०, ५ अग्निना रयिम्
 " " " तग्नस्तुरीपम्
 " " " विशङ्कल्पः
 " २२, ७ घाता ददातु दामुपे
 प्राचीं जीवानुमक्षिताम्

- १, ४, ५ अग्रयं नोऽस्तु
 ४, २१, ३ विराजो दोहोऽसि विराजो दोह-
 मशीय मयि पचायं विराजो दोहः ॥
 ७, २, ७ गृणाना जमदग्निना
 २, १७, ८ उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम्
 ३, १७, १ अया विष्ठा जनयन् कर्बुराणि
 १०, ६, १४ यो रयिवो रयिन्तमः
 ४, ११, १२ समुद्रं वः

आश्री

- ५, १८, ५ अद्या नो देव सवितः
 ८, २, १४ हंसः शुचिपत्
 १, ४, ६ नमो महद्गम्यः
 ७, ४, ४ यत इन्द्र भयामहे
 ६, ६, १६ ममाने वर्चः
 ८, १, २३ स्वस्ति नो मिमीताम्
 ४, ५, ३ अनाघृष्टमस्वनाघृष्यं देवानामोजो
 अनाभिशस्तिवा । अनाभिशस्ति ।
 " " " अञ्जसा सत्यमुप नेपम्
 " ५, " स्विते मा धाः ।
 ६, ११, १६ मधुमतीरोपधीर्धाव आपः
 १, " ३ प्र त्वा मुञ्चामि वरुणस्य पात्रान्
 ३, ८, १ सुनामाण पृथिवीं द्यामनेहसम्
 २, १७, १५ कया नदिवत्र आ भुवत्
 २, १२, ५; ६, १२, १२; ८, ३, ३२ दधि-
 वाव्यगो अवारिपम्
 " १, २७ अग्निना रयिम् अश्वन्
 १, १०, ५ तग्नस्तुरीपमथ पोषयित्नु
 ३, ८, १ विशङ्करूपः मुमरो वयोधाः
 ६, १४, १६ घाता ददातु दामुपे
 प्राचीं जीवानुमक्षिताम्

- वर्यं देवस्य धीमहि
सुमर्ति सत्यधर्मणः ॥
- १, २२, ७ घाता प्रजाया उत राय ईशे
घातेदं विस्वं भुवनं जजान
घाता पुत्रं यजमानाय धाता
तस्मा उ हव्यं घृतवज्जुहोत ॥
- " " १२ राकामहम्
" २५, ७ आमुष्टे अद्य गीभिरयमग्निर्वरेण्य
आमुर्दा अग्ने हविषा वृधानः
घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि
पितेव पुत्रमिह रक्षतादिमम् ॥
- " २७, " महश्चिचत्
" " ८ अग्न आभूँपि
" " ९-स्योना पृथिवि भव
- २, १०, ४ एषोऽस्येधिपीमहि, समिदसि, तेजो-
ऽसि, तेजो मयि धेहि स्वाहा
- २, १३, ५ त्वमाने व्रतभृच्छुचिर्
अग्ने देवां इहाऽऽवह
उप यज्ञं हविश्च न ॥
- " " " व्रतानि विभ्रद् व्रतपा अदव्यो
भवा नो दूजो अजरः सुवीरः
दधद्रत्नानि सुमृद्धीको अग्ने
गोषाय नो जीवसे जातवेदः ॥
- २, १४, १६ ये देवासः
" " १८ ये अग्निदग्वाः
३, १, ११ दीर्घस्ते अस्त्वङ्कुशः
३, ४, ४ अरिष्टा अस्माकं वीरा मा परा
सेचि नो धनम्
३, ५, ३ गृहान् भद्रान् सुमनसः प्रपद्ये-
ऽवीरघ्नो वीरतरः सुवीरान्
इरां वहन्तो घृतमुक्षमाणा
- वर्यं देवस्य धीमहि
सुमर्ति वाजिनीवतः ॥
- ६, १४, १६ घाता प्रजानामुत राय ईशे
घातेदं विस्वं भुवनं जजान
घाता कृष्टीरनिमिपाऽभिचष्टे
घाव इद्वय्यं घृतवज्जुहोत ॥
- १, १०, ७ राकामहम्
२, १०, ४ आमुष्टे विश्वतो द्यदयमग्निर्वरेण्य
आमुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः
घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि
पितेव पुत्रमिह रक्षतादिमम् ॥
- ८, ७, २२ महश्चिचत्वमिन्द्र
२, १, २०; १, २६; ८, १२ अग्न आभूँपि
पवसे
८, १४, १८ स्योना पृथिवि भव
३, ६, २६ अग्नेः समिदसि, तेजोऽसि, तेजो
मे देहि एषोऽस्येधिपीमहि समि-
दसि समेधिपीमहि
३, १२, १४ त्वमाने व्रतभृच्छुचिर्
अग्ने देवां इहाऽऽवह
उप यज्ञं हविश्च नः ॥
- " " " व्रतानि विभ्रद् व्रतपा अदव्यः
यजा नो देवानजरः सुवीरः
दधद्रत्नानि सुमृद्धीको अग्ने
गोषाय नो जीवसे जातवेदः ॥
- ८, १, १२ ये देवासो दिव्येकादश स्य
२, १६, २२ ये अग्निदग्वाः ये अग्निदग्वाः
३, १३, १४ दीर्घस्ते अस्त्वङ्कुशः
३, ११, ६ अरिष्टा अस्माकं वीरा मयि गावः
सन्तु गोपनौ
२, ५, १७ गृहानर्हं सुमनसः प्रपद्ये-
ऽवीरघ्नो वीरवतः सुवीरान्
इरां वहन्तो घृतमुक्षमाणास्

अन्वेष्वहं सुमनाः संविशेयम् ॥

३, ६, २ इमान् मे मित्रावरुणौ
गृहान् गोपायतं युवम्
अविनष्टानविहृतात् पूर्वनानभि
रक्षतु आऽस्माकं पुनरागमात् ॥

३, ६, ३ अपि पन्थामगन्महि
" ८, ३ भद्रान्नः श्रेयः समनेष्ट देवास्
त्वयावसेन समशीमहि त्वा ।
स नो मयोभूः पितृवा विदोह
दन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥

३, ८, ४ अमोऽसि प्राण तदृतं ब्रवीम्यमोऽसि
सर्वाङ्घ्रिं असि प्रविष्टः । स मे जरा
रोगमपनुद्य शरीरादमा म एधि
मा मृषा न इन्द्र ॥

४, ५, ८ गृणाना जमदग्निना

४, ५, ८ धामन्ते विद्वं भुवनमधिध्रितम्

४, ५, ९ तच्छंषोरा वृणीमहे

शांगू.

१, ४, २ हंसः शुचिपत्

१, ४, २ ममान्ने वर्चः

१, ६, ५ अनाष्टृष्टमस्यनाष्टृष्यं देवानामोऽन-
भिसस्त्यभिसस्तिपा अनभिसास्तेन्यम्

" ८, १४; १६ पवित्रे स्थः वैष्णुव्यो

" ८, १८ महीना पयोऽसि

" ८, २१ सवितुष्टा प्रगव उत्पुनाम्यच्छिद्रेण
पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रदिग्भिः ।

१, १५, १ प्र त्वा मुञ्चामि

" १५, ३ अक्षन्नमीमदन्त

" १५, १७ मुत्रामाणम्

" १५, १८ अक्षमन्वती

" १७, १ दधिक्वाण्यो अकारिपम्

" १८, ४ प्रजापते

तेष्वहं सुमनाः संविशति ॥

२, ५, २; १२ इमान् मे मित्रावरुणौ
गृहान् गोपायतं युवम्
अविनष्टानविहृतात् पूर्वनानभि रक्षतु
आऽस्माकं पुनरायनात् ॥

२, ५, ८, अपि पन्थामगन्महि

२, ६, १० भद्रान्नः श्रेयः समनेष्ट देवास्त
त्वयावसेन समशीमहि त्वा ।
स नो मयोभूः पितृवा विदोह
दन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥

२, ६, १० अमोऽसि प्राण तदृतं ब्रवीम्यमसि
सर्वाङ्घ्रिं असि प्रविष्टः । स मे जरां
रोगमपनुद्य शरीरादमा म एधि
मा मृषा न इन्द्र ॥

५, ५, १२ गृणाना जमदग्निना

२, १३, ७ धामन्ते विद्वं भुवनमधिध्रितम्

१, १०, १ तच्छंषोरा वृणीमहे

काथौ.

१५, ६, २६ हंसः शुचिपत्

२, १, ३ ममान्ने वर्चो विह्वेष्वस्तु

८, १, २५ अनाष्टृष्टम्

२, ३, ३१ पवित्रे स्थो वैष्णुव्यो

७, २, ३३ महीना पयोऽसि

२, ७, ७ सवितुस्त्वा

३, ८, २ प्र मा मुञ्चामि वरणस्य पासात्

५, ६, २१ अक्षन्नमीमदन्त

१६, ७, १६ मुत्रामाणम्

२१, ४, २२ अक्षमन्वतीः

१०, ८, ६ दधिक्वाण्य-

१५, ६, ११ प्रजापते

" २०, ५ अग्नि रयिम्
 १, २२, १४ सुपर्णोऽसि गरुमातु
 " २७, ७ अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि
 " २७, ८ अन्न-आयूँपि
 " २८, ८ संव्यध्वपृमतावरीर्
 ऊर्मिणा मधुमत्तमाः
 पृञ्चतीमँघुना पयो
 मन्द्रा घनस्य सातये ॥

१, २८, ६ आयुषं जमदग्नेः
 २, ४, ६ एपा ते अग्ने समित्
 २, १४, १६ ये देवासः
 ३, २, २ कोऽसि
 " ४, ४^० अरिष्टा अस्माकं वीरा
 " ४, ४^१ मा परा सेचि नो घनम्

शांगू.

१, ४, २ अद्या नो देव सवितः
 " " " हंसः शुचिपत्
 " " " नमो महद्भ्यः
 " " " यत इन्द्र भयामहे
 " " " ममग्ने बर्चः
 १, ६, ५ अनाघृष्टमस्वनाधुष्यं देवानामोजो-
 जमिशास्त्यभिसास्तिपा अनभिसा-
 स्तेन्यम्

" ६, ५ आ नः प्रजाम्
 " ८, १४; १६ पवित्रे स्वः वैष्णव्यो
 " " १८ महीना पयोऽसि
 " १३, ४ द्यौरहं पृथिवी त्वम्
 " १३, १२^० अभि तिष्ठ पृतन्यतः
 " १४, ६ आयोभव्याय क्षतुष्यदी
 " १५, ३ अक्षन्नमीमदन्त
 " १५, १६ वनस्पते शतवल्साः

५, १२, १६ अग्नि रयिम् अश्वत्
 १६, ५, ७ सुपर्णोऽसि
 १६, ६, ८ अन्नपते
 २१, ४, २६ अग्ने आयूँपि पवसे
 ४, २, ३२ संपृच्यध्वमृतावरीर्
 ऊर्मिणा मधुमत्तमाः
 पृञ्चतीमँघुना पयो
 मन्द्रा घनस्य सातये ॥

५, २, १६ आयुषम्
 ३, ५, २ एपा ते
 ६, ६, १५ ये देवासो दिव्येकादश स्थ
 ६, ७, १४ कोऽसि
 २५, ५, २८^० अरिष्टा अस्माकं वीरा
 २५, ५, २८^१ मा परा सेचि मत् पयः

आपश्रौ.

६, २३, १ अद्य नो देव सवितः
 १८, १७, १४ हंसः शुचिपत्
 २४, १३, ३ नमो महद्भ्यो अन्तरिक्षेभ्यः
 ३, १२, १ यत इन्द्र भयामहे
 १, १, ४ ममाग्ने बर्चो विहवेष्वस्तु
 ११, १, २ अनाघृष्टमसि

१४, २८, ४ आ नः प्रजाम्
 १, ११, ७ पवित्रे स्यो वैष्णवी
 २, ६, २ महीतां पयोऽसि
 ६, २, ३ द्यौरहं पृथिवी त्वम्
 १६, २, १०^० अभि तिष्ठ पृतन्यतः
 १२, २२, ५ अथ वाधे पृतन्यतः
 १०, २२, १२ चत्वारि मयोभव्याय
 ८, १६, ६ अक्षन्नमीमदन्त हि
 ५, २, ४ वनस्पते शतवल्सो विरोह
 १, ४, ८ देवर्वाहिः शतवल्सां विरोह

११८

- १, १५, १७ सुत्रामाणम्
 " १६, ६ कया नश्चित्रः
 " १६, ७ उत त्या दैव्या भिपजा
 " १७, १ दधिक्रावणो भकारिपम्
 " १८, ४ प्रजापते
 " २०, ५ तन्नस्तुरीपम्
 " २२, १५ सुपर्णोऽसि गरत्मान्
 " २७, ७ आयुर्दा अग्ने हविषा वृषानः
 " २७, ७ अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि
 " २७, ७ इममन्न आयुषे वर्धसे
 " २७, ८ अन्न आयुं पि
 " २७, ९ स्योना पृथिवि भव
 " २८, ८ संपृच्यध्वमृतावरीः
 " २८, ९ आप उन्दन्तु जीवसे
 " " " दीर्घायुत्वाय जीवसे
 " २८, १५ येनावपत् सविता इमथृक्प्रे
 २, ३, २ ऐन्द्रीमावृतमावर्ते
 " १०, ४ एधोऽस्येधिपीमहि
 प्रजया च घनेन च स्वाहा
 एषा ते अग्ने समित् तथा वर्धस्व
 चा च प्यायस्व
 " १३, ५ त्वमग्ने व्रतमृच्छुचिर्
 " १३, ५ अग्ने देवान् इहाऽऽवह
 " १३, ५ व्रतानि त्रिभद् व्रतपा अदाम्यो
 भवा नो दूतो अजरः सुवीरः ।
 दधद्रत्नानि सुमृष्टीको अग्ने
 गोपाय नो जीवसे जातवेदः ॥
 वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्
 ३, १, १३ वनस्पते वीड्वङ्गः
 " २, २ कोऽसि
 " ३, १ उपहृता इह गावः उपहृता अजावयः

- १०, ९, ४ सुत्रामाणम्
 १२, ८, ५; १७, ७, ८ कया नश्चित्रं या
 भुवत्
 १४, २९, १ उत त्या दैव्या भिपजा
 ४, १४, १; ६, १६, ६ दधिक्रावणो भकारिपम्
 ३, ११, २ प्रजापते
 १९, १७, १ तन्नस्तुरीपम्
 १६, १०, १२ सुपर्णोऽसि गरत्मान्
 ५, ६, ३; १३, १९, १० आयुर्दा अग्ने हविषो
 जुषानः
 ६, १३, ५ अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि
 १९, २४, ८ इममन्न आयुषे वर्धसे
 ४, १६, २ अन्न आयुं पि पवसे
 १६, १७, १७ स्योना पृथिवि भव
 १, १३, १० संपृच्यध्वमृतावरीः
 १०, ५, ८ आप उन्दन्तु
 ८, ४, १ दीर्घायुत्वाय जीवसे
 २२, २८, ६ येनावपत् सविता धुरेण
 ४, १५, २ ऐन्द्रीमावृतमन्वावर्ते
 ७, २७, १६, एधोऽस्येधिपीमहि
 १४, १८, १ आयुषा च घनेन च
 ३, ४, ६, एषा ते अग्ने समित् तथा वर्धस्व
 चा च प्यायस्व
 ९, ४, १३ त्वमग्ने व्रतमृच्छुचिः
 १६, ३५, ५ अग्ने देवा इहाऽऽवह
 ९, ८, १७ व्राता नु विभद् व्रतपा अदाम्यो
 यजा नो देवा अजरः सुवीरः ।
 दधद्रत्नानि सुविदानो अग्ने
 गोपाय नो जीवसे जातवेदः ॥
 ६, २८, ८ वास्तोष्पते
 २०, १६, १३ वीड्वङ्गो हि भूयाः
 १२, १९, १ कोऽसि
 ६, २७, ३ उपहृता इह गावः उपहृता अजावयः

- ३, ३, १ अथो अन्नस्य कीलाल उपहृतौ
 गृहेषु नः
 ,, ,, ,, रमन्तरे प्रति तिष्ठ
 ,, ,, ,, वामदेव्ये अथस्व
 ,, ४ ४ अरिष्टा अस्मार्कं वीरा
 ,, ४ ४ मा परा सेचि नो धनम्
 ,, ४ १० तानहं प्रपद्ये
 ,, ५, ३ अग्नेष्वहं सुमनाः सं विशेषम्
 ,, ५, ३ गृहात् भद्रान् सुमनसः प्रपद्ये
 ,, ६, २ पूर्वनानभि रक्षतु
 ,, ६, ३ अपि पन्थामगत्सन्हि
 ,, ७, २ गृहा मा विभोत मा वेपध्वम्
 ऊर्जं विभ्रत एमसि ।
 ऊर्जं विभ्रतः सुमनाः सुमेधा
 गृहार्नमि मनमा मोदमानः ॥
 ,, ७, २ वेपामध्वेति प्रवसन्त्येषु सौमनसो बहुः ।
 गृहानुपह्वयामहे ते नो जानन्तु जानतः
 उपहृता इह गाव उपहृता अजावदः ।
 अथोऽन्नस्य कीलाल उपहृतौ गृहेषु नः
 ,, ६, ३ यासामूयस्वतुर्द्विलं
 मघोः पूर्णं धृतस्य च
 ता नः सन्तु पदस्वतीर्
 बह्वीगोष्ठे घृताव्यः ॥
 ,, १३, ५, यग्ने माता प्रतुलुभे
 ,, १३, ५ मातुरन्योऽपद्यताममुष्यं स्वाहा
 ,, १३, ५ रेतस्तग्ने पिता वृद्ध्याम्
 ४, ५, ८ धामन्ते विश्वं भुवनमपि धितम्
 ४, १८, १० प्रति प्रजाया प्रति तिष्ठाम्यन्ने
 ये समानाः समनसः
 ५, ६, ४ पितरो यमराज्ये
 तेषां लोकः स्वधा नमो
 यज्ञो देवेषु कल्पताम् ।

- ६, २७, ३ अथो अन्नस्य कीलाल उपहृतौ
 गृहेषु नः
 १४, १३, ३ः १४, ३१, ३ रमन्तरे अथस्व स्वाहा
 १४, ३१, ४ पृथिव्यां वामदेव्ये अथस्व स्वाहा
 १३, १८, १० अरिष्टा अस्मार्कं वीराः सन्तु
 ४, १४, ४ मा परा सेचि मत् पयः
 १३, १८, १० मा परा सेचि नः स्वम्
 १४, २६, १ सं त्वा प्र पद्ये
 २, ५, १७ तेष्वहं सुमनाः सं विदामि
 १६, १६, ४ गृहानहं सुमनसः प्रपद्ये
 ६, २४, ४ पूर्वनानभि रक्षतु
 १०, २४, २ अपि पन्थामगत्सन्हि
 ६, २७, ३ गृहा मा विभोत मा वेपिध्वम्
 ऊर्जं विभ्रत एमसि ।
 १६, १६ ४ ऊर्जं विभ्रतः सुवतिः सुमेधा
 १६, १६, ४ गृहार्नमि मोदमानः सुवर्षाः
 वेपामध्वेति प्रवसन्त्येषु सौमनसो बहुः ।
 गृहानुपह्वयामहे ते नो जानन्तु जानतः
 उपहृता इह गाव उपहृता अजावदः ।
 अथोऽन्नस्य कीलाल उपहृतौ गृहेषु नः ॥
 ७, १७, १ यासामूयस्वतुर्द्विलं
 मघोः पूर्णं धृतस्य च ।
 ता नः सन्तु पदस्वतीर्
 अस्मिन् गोष्ठे वयोवृषः ॥
 १, ६, १ यग्ने माता प्रममाद यन्वचाराननु-
 व्रतम्
 १, ६, ६ आभूरन्योऽपद्यताम्
 १, ६, ६ तग्ने रेतः पिता वृद्ध्याम्
 १७, १८, १ धामन्ते विश्वं भुवनमपि धितम्
 ६, १४, २ प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि भव्ये
 ये समानाः समनसः
 १, ६, १२ पितरो यमराज्ये
 तेषां लोकः स्वधा नमो
 यज्ञो देवेषु कल्पताम् ।

६, ५, ६ वि रशः

शांगु

- १, ४, २ हंसः शुचिपत्
 १, ४, २ ममाग्ने वर्चः
 " ६, ५ अनाष्टमस्यनाष्टुष्यं देवानामोज्ज्वल-
 भिसास्त्यभिसास्तिषा अनभिसास्तेन्यम्
 " ६, ६ आ नः प्रजाम्
 " ८, १८ महीनां पयोऽसि
 " १५, ३ अधन्नमीमदन्त
 " " १६ वनस्पते दतवल्गाः
 " " १७ सुत्रामाणम्
 " १६, ६ कया नदिचत्रः
 " १७, १ दधिन्नाभ्युो अकारिपम्
 " २०, ५ अग्निना रयिम्
 " २२, १५ सुपर्णोऽसि गरुडमानु
 " २२, १५ त्रिवृत्ते गिरः
 " २४, ६ वाक्
 " २७, ८ अग्न आभूऽपि
 " " ८ संपृच्यध्वमृतावरीर्
 " २८, ८ ऊर्मिणा मधुमत्तमाः
 २, ४, ६ एषा ते अग्ने समित्
 २, १०, ४ एषोऽग्नेषिषीमहि
 २, १४, ५ वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्
 ३, १, १३ वनस्पते षीड्वद्गः
 " २, २ ऋऽसि
 " ४, ४ अरिष्टा अस्माकं वीराः
 " १०, २ इन्द्राय त्वा अमो ददन्
 ३, १०, २ यावतीनामिदं करिष्यामि भूयसी-
 नामुत्तमा समां क्रियासम्
 ४, २, ६ अग्नि रम्यताम्
 ६, ४, १ शीशे मा मा हिमी.

२०, २०, ७ वि रशो वि मयो जहि

माथो

- ६, १, ४ हंसः शुचिपत्
 १, ४, १, ७ ममाग्ने वर्चः
 २, २, १, ४ अनाष्टमसि
 १, ६, ४, २१ आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिः
 २, १, १, ३५ महीनां पयोऽसि
 १, १, २, ३६ अधन्नमीमदन्त
 १, ८, १, १२ वनस्पते दतवल्गां विरोह
 ५, १, ४, २५ सुत्रामाणम्
 ६, २, ३ कया नदिचत्र आ भुवन्
 २, ५, ४, १४ दधिन्नाभ्युो अकारिपम्
 ५, १, ३, १८ अग्निना रयिम् अश्वत्
 ६, १, ४ सुपर्णोऽसि गरुडमानु
 ६, १, ४ त्रिवृत्ते गिरः
 ८, २, १ वाक्
 १, ५, ३, १७ अग्न आभूऽपि पवसे
 " १, ३, ३२ संपृच्यध्वमृतावरीर्
 " १, ३, ३२ ऊर्मिणा मधुमत्तमाः
 " ६, १, ३४ एषा ते अग्ने समित्
 " ७, ४, ४६ एषोऽग्नेषिषीमहि
 १, ६, २, १ वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्
 ७, १, २ वनस्पते षीड्वद्गः
 २, ३, ७, १ ऋऽसि
 १, ८, ३, ६ अरिष्टा अस्माकं वीराः
 ६, ५, ३ इन्द्राय त्वा स्मोऽददात्
 ६, ५, २ यावतीनामिदं करोमि भूयसीना-
 मुत्तरा समां क्रियासम् ।
 ८, २० अग्नि रम्यताम्
 २, १, २, ३६ शीशेन्मा मा हासीत् सतथा

६, ४, १, ६ अदब्धं मनः

६, ५, ६ वि रक्षः

शांगू.

१, ६, ५ अनाघृष्टमस्यनाघृष्यं देवानामोजोऽन-
भिरास्त्यभिरास्तिका अनभिरास्तेन्यम् ।

अञ्जसा सत्यमुप गेपम् । सुविते मा धाः॥

१, १५, ३ अक्षन्नमीमदन्त

" १७, १ दधिक्वाव्यो अकारिपम्

" २२, १५ सुपर्णोऽस्मि गस्तमान्

" २७, ८ अन्नं आभूँषि

२, १०, ४ एघोऽस्त्येधिपीमहि, समिदसि ।

३, ४, ४^६ मा परा सेचि नो धनम्

" ७, २ गृहा मा विभीत मा वेपिध्वम्

ऊर्जं विभ्रत एमसि ।

ऊर्जं विभ्रद् वः सुमनाः सुमेधा

गृहानमि मनसा मोदमानः ॥

" ७, २ येषामध्येति प्रवसन्धेषु सौमनसो बहुः ।

गृहानुप ह्वयामहे ते नो जानन्तु

जानतः ॥

" ७, २ उपहृता इह गाव उपहृता अजावयः ।

अयोऽन्नस्य बीजात् उपहृतो गृहेषु नः ॥

शांगू.

१, ६, ५ अनाघृष्टमस्यनाघृष्यं देवानामोजोऽन-
भिरास्त्यभिरास्तिका अनभिरास्तेन्यम् ॥

अञ्जसा सत्यमुप गेपम् ॥

१, ६, ५ सुविते मा धाः

" १२, ६ मधुमतीरोपधोः

" १५, १ प्र त्वा मुञ्चामि

१." १७ सुत्रामाणम्

२, १, २, ३६ अदब्धं चक्षुररिष्टं मनः सूर्यो
ज्योतिषां श्रेष्ठः

६, २, ५ वि रक्षो वि मृधो जहि

लाश्री

५, ६, ६ अनाघृष्टमनाघृष्यं देवानामोजोऽनभि-
रास्त्यभिरास्तिका अनभिरास्तेन्यम् ।

अञ्जसा सत्यमुप गेपम् । सुविते मा धाः॥

५, २, १० अक्षन्नमीमदन्त हि

२, ७, १० दधिक्वाव्यः

४, २, १० सुपर्णोऽस्मि गस्तमान्

१, ५, ११ अन्ने आभूँषि

२, १२, १२ एघोऽस्त्येधिपीमहि, समिदसि

समेधिपीमहि ।

२, १, ६^६ मा परा सेचि नो धनम्

३, ३, १ गृहा मा विभीत मा वेपिध्वम्

ऊर्जं विभ्रत एमसि ।

ऊर्जं विभ्रद् सुमेधा वसुमना

गृहानमि मनसा दंवेन ॥

३, ३, १ येषामध्येति प्रवसन्धेषु सौमनसो बहुः ।

गृहानुप ह्वयामहे ते नो जानन्तु जानतः ॥

३, ३, १ उपहृता इह गाव उपहृता अजावयः ।

अयोऽन्नस्य यो रत्त उपहृतो गृहेषु नः ॥

वैश्री

१३, १८ अनाघृष्टमस्यनाघृष्यं देवानामोजोऽनभि-
रास्तिका अनभिरास्तिः ॥

अञ्जसा सत्यमुप गेपम् ॥

१३, १८ स्वते मा धाः

२७, ३० मधुमतीरोपधोः

४, ११ प्र त्वा मुञ्चामि

११, ११ सुत्रामाणम्

- १, १५, १८ अश्मन्वती
 " १७, १ दधिक्वाव्णो अकारिपम्
 " २१, ३ अक्षीम्यां ते नासिकाभ्याम्
 " २२, १२ रावामहम्
 ३, १, १३ वनस्पते वीड्वंगः
 ३, २, २ कोऽसि

शांगू.

- १, ६, ६ आ नः प्रजाम्
 १, ६, ६ सोमो जनिमान्त्स माऽमुया जनिमन्तं
 करोतु स्वाहा
 " १२, ४ समञ्जन्तु विश्वे देवाः
 " १३, १ सम्राज्ञी श्वयुरे भव
 " १३, २ गृम्णाग्निं ते सौभगत्वाय हस्तम्
 " १३, ४ अमोहमस्मि सा त्वम् । सा त्वमस्य-
 मोऽहम् । द्यौरहं पृथिवी त्वम् । ऋक्
 त्वमसि सामाहम् । सा मामनुव्रता
 भव । तावेह विवहावहै । प्रजां प्र
 जनयावहै । पुत्रान्विन्दावहै बहव् ।
 ते सन्तु जरदृष्टयः ॥
 १, १३, ११ एहि सूनूते
 १, १३, १२ एह्यदमानमा तिष्ठामेव त्वं
 स्थिरा भव । अग्निं तिष्ठ पृतना-
 यतः सहस्व पृतनायतः ॥
 १, १४, १ इयन्तार्युं प ब्रूते लाजानावपन्तिका ।
 शिवा ज्ञातिभ्यो भूयासं चिरं जीवतु
 मे पतिः स्वाहा ॥
 १, १४, ६ इप एकपदी । ऊर्जे द्विपदी । राय-
 स्फोपाय त्रिपदी । आयोभव्याय
 चतुष्पदी । पशुभ्यः पञ्चपदी ।
 ऋतुभ्यः षट्पदी । सखा सप्तपदी
 भव ।
 १, १५, १ प्र त्वा मुञ्चामि

- १२, ११ अश्मन्वती
 २३, १७; ३२, ३३ दधिक्वाव्णः
 ३८, १ अक्षीम्यां ते
 १, १६ रावामहम्
 ६, ८, ३४, १५ वनस्पते वीड्वंगः
 २०, ६ कोऽसि

आपमं.

- १, ११, ५ आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिः
 " ४, १ सोमाय जनिविदे स्वाहा-
 " ११, ३ समञ्जन्तु विश्वे देवाः
 " ६, ६ सम्राज्ञी श्वयुरे भव
 " ३, ३ गृम्णाग्निं ते सुप्रजास्त्वाय हस्तम्
 " ३, १४ सा त्वमस्यमूहम् । अमूहमस्मि सा
 त्वम् । द्यौरहं पृथ्वी त्वम् । रेतोऽहं
 रेतोभूत्वम् । मनोऽहमस्मि वाक्-
 त्वम् । सामाऽहमस्म्युक्त्वम् । सा
 मामनुव्रता भव । पुंसे पुत्राय
 वेत्तवै धियै पुत्राय वेत्तवै ॥
 १, ३, १४ एहि सूनूते
 " ५, १ आ तिष्ठेममदमानमदमेव त्वं स्थिरा
 भव ।
 अग्निं तिष्ठ पृतनयतः सहस्व पृतनायतः ॥
 १, ५, २ इयं नार्युं प ब्रूते कुल्पाग्यायपन्तिना ।
 दीर्घायुरस्तु मे पतिर्जीवातु शरदश्शतम् ॥
 १, ३, ७-१३ एकमिपे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु । द्वे
 ऊर्जे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु । त्रीणि व्रताय
 विष्णुस्त्वाऽन्वेतु । चत्वारि मायोभव्याय
 विष्णुस्त्वाऽन्वेतु । सखा सप्तपदा भव
 सखायो सप्तपदा बभूव ।
 १, ५, १६ प्र त्वा मुञ्चामि वदणस्य पादाद्-

- १, १५, ६ खे रथस्य
 " " १३ सुकिशुकम्
 " " १४ मा विदनु परिपन्थिनः
 " " १५ ये वध्वः
 " " २२ इह प्रियम्
 " १६, ५ अघोरचक्षुः
 " " ८ आ ते योनिम्
 " ८, ६ ध्रुवैधि पोष्या मयि
 " १८, ३ अग्ने प्रायश्चित्तिरसि त्वं देवानां
 प्रायश्चित्तिरसि
 " " " वायो प्रायश्चित्तिरसि त्वं देवानां
 प्रायश्चित्तिरसि
 " " " अर्यमणं तु देवं कन्या अग्निमयक्षत ।
 सेमां देशो अर्यमा प्रेतो मुञ्चतु
 मामृतः ॥
 १, १६, १ उदीर्ष्वतः पतिवती
 " १६, ५ यथा भूमिरग्निगर्भा यथा द्यौरिन्द्रेण
 गर्भिणी । वायुर्यथा दिशां गर्भं एवं
 गर्भं दधामि तेजो ॥
 १, १६, ६ आ ते योनिं गर्भं एतु पुमान्वाण
 इवेपुधिम् ।
 : आ बीरो अत्र जायता पुत्रस्ते
 दशमास्यः ॥
 १, १६, ७ पुमांसं पुत्रं जनय
 तं पुमाननु जायताम्
 १, १६, १० यानि भद्राणि बीजानि पुरुषा
 जनयन्ति नः ।
 तेभिष्टवं पुत्रं जनय सुप्रसूधेनुका
 भव ॥
 १, १६, १२ यस्य योनिं पतिरेतो गृभाय
 पुमाद् पुत्रो धीयतां गर्भो अन्तः ।
 तं विपृहि दशमास्यान्तरदरे
 १, १, ६ खेजसः खे रथः खे युगस्य शचीपते
 " ६, ४ सुकिशुकं शल्मलि विदवरूपम्
 " ६, १० मा विदनु परिपन्थिनः
 " " ६ ये वध्वन् चन्द्रं बहुतुम्
 " ६, ४ इह प्रियं प्रजया ते समृध्यताम्
 " १, " अघोरचक्षुरपलिध्येधि
 " १३, १० आ गर्भो योनिमेतु ते
 " ८, ६ ध्रुवैधि पोष्या मयि
 १, १०, ३ अग्ने प्रायश्चित्ते त्वं देवानां
 प्रायश्चित्तिरसि
 १, १०, ४ वायो प्रायश्चित्ते त्वं देवानां
 प्रायश्चित्तिरसि
 " ५, ७ अर्यमणं नु देवं कन्या अग्निमयक्षत ।
 स इमा देवो अघ्वरः प्रेतो मुञ्जाति
 नामृतः ॥
 १, १०, २ उदीर्ष्वतः पतिवति ह्येषा
 " १२, ५ यथा पृथिव्यग्निगर्भा द्यौर्येन्द्रेण
 गर्भिणी । वायुर्यथा दिशां गर्भं
 एवं गर्भं दधातु ते ॥
 १, १२, ६ आ ते गर्भो योनिमेतु पुमान्वाण
 इवेपुधिम् ।
 आ बीरो जायता पुत्रस्ते
 दशमास्यः ॥
 १, १३, २ पुमांस्ते पुत्रो नारि
 तं पुमाननु जायताम्
 १, १३, ३ यानि भद्राणि बीजान्यूपभा
 जनयन्ति नः ।
 तैस्त्वं पुत्रान्विन्दस्व सा प्रसूधेनुका
 भव ॥
 १, १२, ८ यस्य योनिं प्रति रेतो गृहाण
 पुमाद् पुत्रो धीयतां गर्भो अन्तः
 तं माता दश मासो विभर्तु

- स जायतां श्रौष्ठयत्तमः स्वानाम् ॥
 १, २१, ३ अक्षीभ्यां ते नासिकाम्याम्
 " २२, ७ धाता ददातु दायुषे
 प्राची जीवातुमक्षितिम् ।
 वयं देवस्य धीमहि
 सुमति सत्यवर्मणः ॥
 १, २२, ७ धाता प्रजाया उत राय ईसे
 धातेदं विद्वं भुवनं जजान ।
 धाता पुत्रं यजमानाय दाता
 तस्मा उ हृष्यं घृतवज्जुहोत ॥
 " " " नेजमेप परा पत
 " " " विष्णुर्षोनि कल्पयतु
 " " १२ राकामहम्
 " २७, ७ अन्नपतेऽन्नस्य नो देह्य
 अन्नमीवस्य शुष्मिणः ।
 प्र-प्रदातारं तारिप
 ऊर्जंनो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
 " " " इममग्न आयुषे वर्चसे वृधि
 तिग्मभोजो वरण सोम राजन् ।
 मातेवास्मा अदिति यंसद्
 विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासत् ॥
 १, २७, ६ स्योना पृथिवि भव
 १, २८, ६ आप उन्दन्तु जीवसे दीर्घायुस्वाय
 वर्चसे
 व्यायुषं जमदग्नेः कश्यपस्य व्या-
 युषम् । अगस्त्यस्य व्यायुषं यद्दे-
 वाना व्यायुषम् । तत्ते करोमि
 व्यायुषम् ॥
 १, २८, १४ तेजोऽसि स्वधितिष्ठे पिता मेनं
 हिंसी।
 १, २८, १५ येनाऽन्नपत् सविता इमश्वये
 धुरेण राजो वरणस्य विद्वान् ।
 येन धाता बृहस्पति-
- स जायतां वीरतमः स्वानाम् ॥
 १, १७, १ अक्षीभ्यां ते नासिकाम्याम्
 २, ११, ३ धाता ददातु नो रयि
 प्राचीं जीवातुमक्षिताम् ।
 वयं देवस्य धीमहि
 सुमति सत्यवर्मणः ॥
 २, ११, २ धाता प्रजाया उत राय ईसे
 धातेदं विद्वं भुवनं जजान ।
 धाता पुत्रं यजमानाय दाता
 तस्मा उ हृष्यं घृतवज्जुधेम ॥
 १, १२, ७ नेजमेप परा पत
 " " १ विष्णुर्षोनि कल्पयतु
 २, ११, १० राकामहं सुहवां सुष्टुती हृवे
 २, १५, १५ अन्नपतेऽन्नस्य नो देह्य
 अन्नमीवस्य शुष्मिणः ।
 प्र-प्रदातारं तारिप
 ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
 २, ४, २ इममग्न आयुषे वर्चसे वृधि
 पियं रेतो वरण सोम राजन् ।
 मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ
 विश्वेदेवा जरदष्टिर्यथासत् ॥
 २, १५, २ स्योना पृथिवि भव
 २, १, २ आप उन्दन्तु जीवसे दीर्घायुस्वाय
 वर्चसे
 २, ७, २ व्यायुषं जमदग्नेः कश्यपस्य व्या-
 युषम् । यद्देवाना व्यायुषं तन्मे
 अस्तु व्यायुषम् । तन्मे अस्तु
 व्यायुषम् ॥
 २, ७, ३ शिवो नामाऽसि । स्वधितिस्ते पिता ।
 नमस्ते अस्तु । मा मा हिंसीः
 २, १, ३ येनाऽन्नपत्सविता धुरेण सोमस्य राजो
 वरणस्य विद्वान् । तेन ब्रह्मणो वपते-
 दपस्याऽऽयुष्माञ्जरदष्टिर्यथाऽस्तदयमतौ ।

रिन्द्रस्य चाग्निच्छिरः । तेन ब्रह्माली
वसतेदमयाऽऽयुष्मान् दीर्घानुरयमस्तु
वीरोऽग्नी ॥

येन पूया बृहत्पतेरग्नेरिन्द्रस्य
चाऽऽयुषेऽवपत् । तेनाऽऽत्याऽऽयुषे
वप सीश्रोवेनाय स्वस्तये ॥

२, १, ३० मित्रस्य चधुर्वरुं बधीयत्
तेजो यसास्वि स्यविरं सनृद्धम् ।
अनाहनत्स्यं वसनं चरिष्यु
परीदं वाग्जजिनं दधेऽहम् ॥

२, २, ११ मित्रस्य चधुर्वरुं बधीयत्
तेजो यसास्वि स्यविरं सनृद्धम् ।
अनाहनत्स्यं वसनं चरिष्यु
परीदं वाग्जजिनं दधेऽहम् ॥

२, २, १ इयं दुरक्तात् परिव्राघनाता
वर्षं पवित्रं पुनती न सागात् ।
प्राराधानान्नां बलनादिनन्ती
सत्ता देवी सुभगा मेखलेपम् ॥

२, २, ८ इयं दुरक्तात् परिव्राघनाता
वर्षं वरयं पुनती न सागात् ।
प्राराधानान्नां बलनागरन्ती
प्रिया देवानां सुभगा मेखलेपम् ॥

२, २, १ भगस्ते हस्तमघनीत् सविता हस्त-
मघनीत् । पूया ते हस्तमघनीदयंमा
हस्तमघनीत् । मित्रस्त्वमग्नि धर्म-
राग्निराचार्यस्तव ॥

२, ३, ३ अग्निष्टे हस्तमघनीत् सोनस्ते हस्त-
मघनीत् सविता ते हस्तमघनीत्स-
रत्वती ते हस्तमघनीत्पूया ते हस्त-
मघनीदयंमा ते हस्तमघनीदयंस्ते
हस्तमघनीत्प्रगस्ते हस्तमघनीत्...
मित्रस्त्वमग्नि धर्मराग्निराचार्यस्तव ॥

२, ४, ५ ब्रह्मचार्यसि, सनिधनाधेहि
अपोऽज्ञान, कर्म कुरु, मा
दिवा सुपुष्पाः ।

२, ६, १४ ब्रह्मचार्यस्वपोऽज्ञान । कर्म कुरु ।
मा सुपुष्पाः ।

२, १०, ४ अग्नये समिधनाहार्यं
बृहते जातवेदसे
" " " एषोऽग्नेन्धिपीमहि । समिदसि
तेजोऽसि तेजो मयि वेहि स्वाहा
" " " समिदो मां सनर्यद प्रवया च
धनेन च स्वाहा -
" " " एषा ते अग्ने समित्तया वर्षस्व
चा च प्यादस्व वर्षिपीमहि वयना
च प्यासिपीमहि स्वाहा ।

२, ६, २ अग्नये समिधनाहार्यं
बृहते जातवेदसे
" " " एषोऽग्नेन्धिपीमहि । समिदनि...
तेजोऽसि तेजो मयि वेहि स्वाहा
" " " स माग्ने वर्षसा स्वज प्रवया च
धनेन च स्वाहा ।
" " " ११ एषा ते अग्ने समित्तया वर्षस्व चा
प्यादस्व च तपाह्वं वर्षमानो
सूनासनाप्यपिनासच स्वाहा ।

२, १४, ५ वास्तोष्पने प्रति जानीह्यस्मान्
२, १५, ३ देव सवितरेप ते ब्रह्मचारी,
सं ते परिरदामि गोपादस्व

२, १५, १५ वास्तोष्पने प्रति जानीह्यस्मान्
२, ३, ३१ अगावेप ते देव सूर्यं ब्रह्मचारी
तं गोपाय स मा मूर्तप ते सूर्यं

ते मा मृषस्य

- ३, १, ७ आयुष्यं वर्चस्यम्
 " २, ६ एनं कुमारस्तर्षणं आ वत्सो भुवन-
 स्परि । एनं परिस्रुतः कुम्भ्या आ
 दध्नः कलशैर्गमन् ॥
 ३, ३, १ इहेव स्पूणे प्रति तिष्ठ ध्रुवाश्वा-
 वती गोमती सोलमावती । दोमे
 तिष्ठ धृतमुक्षमाणेहेव तिष्ठ निमिता
 तिल्विला त्विजिरावती ॥ मध्ये
 पोपस्य तृप्पता मा त्वा प्रापन्त-
 घायवः ॥
 ३, ३, ७ श्रीस्तूपः
 " " " धर्मस्फूणाराजः
 " ४, ४ अरिष्टा अस्माकं वीरा
 ना परा सेचि नो धनम् ॥
 " " ८ अमीवहा वास्तोष्णते
 ३, ४, १० इन्द्रस्य गृहाः सिवा वसुमन्तो वरू-
 यिनस्तानहं प्र पचे सह जापया सह
 प्रजया सह पशुभिः सह रायसपोषेण
 सह यन्मे किञ्चास्ति तेन ॥
 ३, ५, ३ गृहान् भद्रान् सुमनसः प्रपद्येऽवी-
 रघ्नो वीरतरः सुवीरान् । इरा
 वहन्तो धृतमुक्षमाणा अन्धेष्वहं
 सुमनाः सं विशेषम् ॥
 ३, ७, ५ विराजो दोहोऽसि विराजो दोह-
 मनीय । मयि पद्याय विराजो दोहः ॥
 ३, १३, ३ वह वपा जातवेदः पितृभ्यो यथै-
 नान् वेत्य मुकृतस्य लोके । मेदसः
 कुल्या उप तान्धरन्तु सत्या सन्तु
 यजमानस्य कामाः स्वाहा ॥
 ३, १३, ५ अन्तर्हिता म ऋतवोऽहोरात्राश्च
 मन्थिजाः । मासाश्चार्थमासाश्चान्य-
 मन्तः पितृर्धेऽमुष्यं स्वाहा ॥

दोर्षायुस्स मा मृत ।

- २, ८, १ आयुष्यं वर्चस्यं सुवीर्यम्
 २, १५, ४ आ त्वा कुमारस्तर्षणं आ वत्सो
 जगता सह । आ आ परिस्रुतः
 कुम्भा आ दध्नः कलशैरगमन् ॥
 २, १५, ३ इहेव तिष्ठ निमिता तिल्विला
 स्यादिरावती । मध्ये ताल्प्यस्य
 तिष्ठान्मा त्वा प्रापन्नघायवः ॥
 २, १५, ११ श्रीस्ते स्तूपः
 " " १० धर्मस्ते स्फूणाराजः
 " " १६ अरिष्टा अस्माकं वीरास्सन्तु
 मा परा सेचि मे धनम् ॥
 " " २१ अमीवहा वास्तोष्णते
 २, १५, १३ इन्द्रस्य गृहा वसुमन्तो वरूथि-
 नस्तानहं सुमनसः प्र पचे ।
 १, ८, २ गृहान्मद्रान्तुसुमनसः प्र पद्येऽवीरघ्नो
 वीरवतः सुवीरान् । इरा वहतो
 धृतमुक्षमाणास्तेष्वहं सुमनासं
 विद्यामि ॥
 २, ६, १३ विराजो दोहोऽसि विराजो दोह-
 मनीय । मम पद्याय वि राज ॥
 २, २०, २८ वह वपा जातवेदः पितृभ्यो यथै-
 नान्वेत्य निहितान् पराके । मेदसः
 कुल्या उप तान्धरन्तु सत्या एपा-
 माधिपस्मन्तु कामं स्वाहा ॥
 २, १६, ६ अन्तर्दध ऋतुभिरहोरात्रैश्च
 मन्थिभिः । अर्थमासैश्च मासैश्चान्य-
 न्तरण्यं प्रपितामहाह्येऽमुष्यं स्वाहा ॥

३, १३, ५ यास्तिष्ठन्ति याः स्रवन्ति याः दध्ना-
परिसस्युषीः । अद्भिः सर्वस्य
नतुंभिरन्यमन्तः पितुर्दधेऽमुष्यं
स्वाहा ॥

यन्मे माता प्रलुलोभे विचरन्त्य-
पतिव्रता । रेतस्तन्मे पिता वृद्धता
मातुरन्योऽव पद्यताऽमुष्यं स्वाहा ॥

३, १४, २ उक्थ्यश्चाऽतिरात्रत्वं सद्यःक्रीदध्-
न्दसा सह । अपूपकृदष्टके नमस्ते
सुमनामुखि स्वाहा ॥

४, १८, १ ऋष श्वेत पदा जहि पूर्वेषु चाऽप्य-
रेण च । सप्त च वारुणीरिभाः
सर्वाश्च राजबान्धवैः स्वाहा ।
श्वेताय वैदवर्षाय स्वाहा, विदवर्षाय
स्वाहा । तक्षत्राय वैशालेयाय
स्वाहा । विशालाय स्वाहा ॥

शांगु०

" ६, ५ आ नः प्रजाम्

१, १२, ४ नमज्जन्तु विश्वे देवाः

१, ३१, १ सम्राज्ञी श्वगुरे भव

१, १३, २ घृन्णामि ते सौभगत्वाय हस्तम्

२, १६, २ यास्तिष्ठन्ति या धावन्ति या
आद्रोऽग्नीः परि तस्युषीः अद्भिर्वि-
श्वस्य भर्त्रीभिरन्तरन्यं पितुर्दधेऽ-
मुष्यं स्वाहा ॥

२, १८, ३ यन्मे पितामही प्रलुलोभे चरन्त्य-
ननुव्रता । तन्मे रेतः पितामहो
वृद्धतामाभु रन्योऽव पद्यताममुष्यं
स्वाहा ॥

२, २१, १ उक्थ्यश्चास्त्यतिरात्रत्वं साद्य-
स्त्रीरदध्दसा सह । अपूपघृताहुते
नमस्ते अस्तु मासपिप्पले स्वाहा ॥

२, १७, २६ ऋष श्वेत पदा जहि पूर्वेषु
चापरेण च । सप्त च मानुषी-
रिमास्तिस्त्रत्वं राजबन्धवीः ॥ न
वै श्वेतस्याध्याचारेऽहिर्जधानं कं
चन । श्वेताय वैदवर्षाय नमो नम
श्वेताय वैदवर्षाय ॥

साममं०

" २, १८ आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिराज-
रक्षाय समनत्त्वर्यमा । अदुर्मङ्गलीः
पतिलोकमाविश सं नो भव द्विपदे
सं चतुस्पदे ॥

१, २, १५ समज्जन्तु विश्वे देवाः समापै
हृदयानि नो । सम्मातरिभा
सन्घाता समुदेद्री दधातु नो ॥

१, २, २० सम्राज्ञी श्वगुरे भव सम्राज्ञी श्वर्षा
भव । ननान्दरि सम्राज्ञी भव
सम्राज्ञी अघि देवेषु ॥

१, २, १६ घृन्णामि ते सौभगत्वाय हस्तं
मया पत्या जरदृष्टिर्यथासः । भगो
अर्यमा सविता पुरन्धिर्मह्यं त्वान्-
दुर्गाहंपत्याय देवाः ॥

- १, १३, १२ एह्यस्मानमा तिष्ठाश्मेव त्वं स्थिरा भव । अग्निं तिष्ठ पृतग्यतः सहस्व पृतनायतः ॥
- १, १४, १ इयं आयुषं ब्रूतेऽग्नौ लाजानायपन्तिका । शिवा ज्ञातिभ्यो भूयासं चिरं जीवतु मे पतिः स्वाहा ॥
- १, १४, ६ इयं एकपदी, ऊर्जे द्विपदी, रायस्पोपाय त्रिपदी, आयोभव्याय चतुष्पदी, पशुभ्यः पञ्चपदी, ऋतुभ्यः षट्पदी, सखा सप्तपदी भव ॥

- " १५, १३ सुकियुक्म्
- " " १४ मा विदन् परिपन्थिनः
- १, १६ ५ अघोरचक्षुः

- १, १७, ६ पुमासावश्विनावुभौ
- " " " पुमानिन्द्रश्चग्निश्चा

- १, १८ ३ अग्ने प्रायश्चित्तरसि त्वं देवानां प्रायश्चित्तरसि । याऽस्या पतिघ्नी तनूस्तामस्या अथ जहि वायो प्रायश्चित्तरसि त्वं देवानां प्रायश्चित्तरसि । याऽस्या अपुत्रिया तनूस्तामस्या अथ जहि ॥
- " " " सूर्यं प्रायश्चित्तरसि त्वं देवानां प्रायश्चित्तरसि ॥

- १, २, १ इममस्मानमारोहाश्मेव त्वं स्थिरा भव । द्विपन्तमपवाधस्व मा च त्वं द्विपतामधः ॥
- १, २, २ इयं आयुषं ब्रूतेऽग्नौ लाजानायपन्ती । दीर्घायुरस्तु मे पतिः शतं वर्षाणि जीवत्वधन्तां ज्ञातयो मम स्वाहा ॥
- १, २, ६-१३ एकमिपे विष्णुस्त्वा नयतु द्वे विष्णुस्त्वा नयतु त्रीणि व्रनाय विष्णुस्त्वा नयतु चत्वारि मायोभवाम विष्णुस्त्वा नयतु पञ्च पशुभ्यो विष्णुस्त्वा नयतु षड् रायस्पोपाय विष्णुस्त्वा नयतु सप्त सप्तभ्यो होत्राभ्यो विष्णुस्त्वा नयतु सखा सप्तपदी भव सख्यं ते गमेयम् । सख्यं ते मा योषाः सख्यं ते मा योष्ठाः ॥

- " ३, ११ सुकियुक्तं दारुमलि विश्वरूपम् ।
- " " १२ मा विदन् परिपन्थिनः
- १, २, १७ अघोरचक्षुरपतिघ्न्येधि शिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः । वीरसूत्रजीवसूद्वैकामाः स्योना शन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥
- १, ४, ८ पुमासावश्विनावुभौ
- " " " पुमानग्निश्च वायुश्च पुमान् गर्भस्त-
बोदरे ।

- १, ४, १ अग्ने प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तरसि । याऽस्याः पतिघ्नी तनूस्तामस्या अथ जहि वायो प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तरसि । याऽस्या अपुत्रिया तनूस्तामस्या अथ जहि ॥
- " " ४ सूर्यं प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तरसि ॥

१, १८, ३ याऽस्या अपशब्दा तनूस्तामस्या
अप जहि

” ” ” अयंमर्षं नु देवं कन्या अग्निम-
यक्षत तेमां देवो अयंमा प्रेनो
मुञ्चतु मामुतः ॥

१, १९, ७ पुमानं पुत्रं जनय तं पुमाननु
जायताम् । तेयां माता भविष्यति
जातानां जनयांसि च ॥

१, २२, १० अयमूर्वावतो वृक्ष ऊर्वाव फलिनी
भवेत्

१, २२, १२ विष्णुयोनिं कल्पयतु

” ” ” राकामहम्

” २७, ६ स्थोना पृथिवि

” २८, ६ आप उदन्तु जीवते

” ” ” त्र्यायुषं जमदग्नेः कल्पयस्य त्र्या-
युषम् ।

अनल्पस्य त्र्यायुषं यद्देवानां
त्र्यायुषं तत्ते भस्तु त्र्यायुषम् ॥

१, २२, १५ यो नावपत् सविता इमश्चवध्रे
सुरेण रानो वरुणस्य विद्वान् ।
येन घाता वृहस्पतिरिन्द्रस्य चाऽव-
पच्छिरः । तेन ब्रह्माणो वपने-
दद्यात्पुष्पान् दीर्घायुरयमस्तु
वीरोऽग्नाविति ॥

२, २, १ इयं दुष्टक्ताव् परिवाचमाना
वर्णं पवित्रं पुनती न भ्राणान् ।
प्राणापानाम्या बभ्रमाविशन्ती
सन्ना देवी मुमगा मेखनेयम् ॥

२, ३, १ भगस्ते हस्तमग्रहीत्
सविता हस्तमग्रनीद्
अयंमा हस्तमग्रनीत्
मित्रस्त्वमसि धर्मणा ॥

” ४, १ मम व्रते हृदयं ते दद्यामि
मम चित्तमनु चित्तं ते भस्तु

१, ४, ४ याऽस्या अपशब्दा तनूस्तामस्या
अप जहि

” २, ३ अयंमर्षं नु देवं कन्या अग्निमयक्षत
स इमां देवो अयंमा प्रेनो मुञ्चतु
मामुतः ॥

१, ४, ६ पुमानग्निः पुमानिन्द्रः पुमान्देवो
वृहस्पतिः । पुमासं पुत्रं त्रिन्द्रस्व
तं पुमाननु जायताम् ॥

१, ५, १ अयमूर्वावतो वृक्ष ऊर्वाव फलिनी
भव

१, ४, ६ विष्णुयोनिं कल्पयतु

” ५, ३ राकामहं सुहवां सुष्टुनी हुवे

२, २, ७ स्थोना पृथिवि नो भव

१, ६, ३ आप उदन्तु जीवते

” ” ” त्र्यायुषं जमदग्ने कल्पयस्य त्र्यायु-
षम् । भगस्तस्य त्र्यायुषं यद्दे-
वाना त्र्यायुषं तत्ते करोमि त्र्या-
युषम् ॥

१, ६, ७ येन पूषा वृहस्पते वायोरिन्द्रस्य
चाऽवपत् । तेन ते वनामि ब्रह्मणा
जीवातवे जीवनाय दीर्घायुश्चाय
वर्चने ।

१, ६, २७ इयं दुष्टक्ताव् परिवाचमाना
वर्णं पवित्रं पुनती म भ्राणान्
प्राणापानाम्यां बभ्रमाहरन्ती
स्वमा देवी मुमगा मेखनेयम् ॥

१, ६, १५ अग्निपटे हस्तमग्रहीत्
सविता हस्तमग्रहीत्
अयंमा हस्तमग्रहीत्
मित्रस्त्वमसि धर्मणा ॥

” २, २१ मम व्रते ते हृदयं दद्यातु
मम चित्तमनु चित्तं ते भस्तु

शांगू.

- १, ४, २ प्रथा नो देव सवितः
 " " " अपेहि मनसस्पते
 " " " इन्द्र श्रेष्ठानि
 " " " यो मे राजतृ
 " १२, ३ रैम्यास्वादितिः
 " १२, ४ समञ्जन्तु विश्वे देवाः
 " १३, २ गृह्णामि ते सौभगत्वाय हस्तम्
 " १५, ५ ये वध्नः
 " १५, १७ सुत्रामाणम्
 " १६, ५ अघोरचक्षुः
 " १६, ७ उत त्या दैव्याभियजा
 " २१, १ ब्रह्मणाग्निः संविदानः
 " २१, ३ अक्षीम्या ते नामिवाभ्या
 " २२, १२ नेजेमेव परा पत
 १, २२, १२ विष्णुर्षोनि कल्पयतु
 " २७, ७ महद्विचव्

वृदे.

- ५, ८६ मथा नो देव सवितर् इयं दुस्वप्न-
 प्रणाशिनी
 ८, ६७ दुःस्वप्नघ्नमपेहीतिनिपातीन्द्रोऽग्नि-
 रेव च प्रासीद्विदीर्घतमाः कपोतो
 नाम नैऋतः ॥
 ४, ७४ निरुक्तं तदिदं वार्यम् इन्द्र श्रेष्ठा-
 न्युचान्त्यया
 ४, ८३ आदित्यानामिमाः सूक्तमिदं वाहण-
 मुच्यते ।
 वारणी यो म इत्याद्या दुस्वप्नाद्य-
 प्रणाशिनी ॥
 ७, २३ विस्पष्टमुत्तरा त्वासामृक् चन्द्रमस-
 मर्चति ।
 सूर्यायं भाववृत्तं तु रैभीत्यष्टभिरुच्यते ॥
 ७, १३७ समञ्जन्तु विश्वे देवाः
 ७, १३५० गृह्णामि त ऋचा हस्तं गृह्णन्नय
 धनाशिपः
 ७, १३३ मन्व्यत्र मंथुनाद्भुनुं हंरणं प्रतिविध्यते ।
 ये यक्षमनाशिनी स्तोति द्वृचे मा परि-
 पन्थिनः ॥
 ७, १०४ तस्यैव चायुषोऽर्षाय देवान्स्तोत्यग्न्य-
 यादृपिः
 सुत्रामाणंमहीभू पु दक्षस्पेत्यदिते
 स्तुतिः ॥
 ८, १३७ अघोर०
 ६, ४६ उनेत्यादिवग्युर्गष्टमी
 ८, ६५ ऐन्द्राग्नं मन्वते यास्क एके लिङ्गोक्त-
 दंबतम्
 राक्षोघ्नाग्नेयमित्युक्तं धत्वेतद्ब्रह्मणेति तु ॥
 ८, ६६ अक्षीम्या यक्षमनाशनम्
 ८, ८३ नेजेमेपेति गर्भार्यं वा तदुच्यते
 ८, ८२ यद्विष्णुदिति सूक्तं तु वैद्वदेवं प्रचक्षते
 ४, ४६ महद्विदिति चैवेन्द्रं सत्यमिति चैतया

१, २७, ८ अग्नं प्रायूँषि

२, २, १४ आ गन्ता मा रिपय्यत

२, १४, २६ मोघमन्नं विन्दने अग्रचेताः

३, १, १३ वनस्पते वीड्वङ्गः

४, ५, ८ आग्ने याहि मरत्सखा

६, १३१ अग्नं प्रायूँषीति चासु तिसृष्वग्नि-
निपातभाक्

६, ५७ आ गन्त माह्व सूक्तं वयसित्यैन्द्र-
मुत्तरम्

१, ४६ ऋड् मोघमन्नं निन्दा च शापः

५, ११२ वनस्पते वीड्वङ्गः परं यत् तदा-
चार्या भाववृत्तं वदन्ति ।

६, १२८ आग्ने याहीति मध्यमः

श्रौत-पदाऽनुक्रमणिका

श्रौतपदाऽनुक्रमणिका

- अंशः ३, ६, १
 अकुर्वन् २, १२, ६
 √अक्षन् (√अस्) १, १५, ३
 अक्षतम् ३, १०, २
 अक्षितिम् १, २२, ७; ६, ६, १६
 अक्षीम्याम् १, २१, ३
 अगस्त्यस्य १, २८, ८
 अग्नये १, १७, ८; २६, १; २, १०, ५;
 १४, ४२, ५, ४, २२ अग्निः १, ७, ६; ६,
 ६; २१, २; २५, ७; २, ३, १; १०,
 ६; ३, ७, ३; ४, ६, ३; ६, ६, १०
 अग्निना १, १६, ३; २०, ५ अग्निम् १
 ७, ६; १८, ३२; ३, ४, २; ४, ५, ७;
 अग्ने १, ४, २; ६, ५; १८, ३; २५, ७;
 २७, ७; ८; २, ३, १; ४, ६; १०, ४;
 १३, ५; ३, १, ८; ४, ५, ८; ५, १,
 ८; ६; २, ४; ८, ६ अग्नेः १, ६, १५
 अग्नौ २, १२, २
 अग्निगर्भा १, १६, ५
 अग्निदग्धाः २, १४, १८
 अग्निहोत्रे २, १२, ६
 अघम् ४, १७, ५
 अघायवः ३, ३, १
 अघोरचक्षुः १, १६, ५
 अङ्गुष्ठः ३, १, ११
 अङ्गानि १, २२, १५
 अच्छिन्नेण १, ८, २१
 अच्छिन्नम् २, १३, ५
 अजरः २, १३, ५ अजराः २, ६, १
 अजाय १, २६, २४
 अजावयः ३, ३, १; ७, २
 अजमा १, ६, ५
 अतिरात्रः ३, १४, २
 अथ ३, ७, २ अथो ३, ३, १
 अदध्यम् ६, ४, १; ६
 अदस्—(अमुया १, ६, ६ अमुष्यै १, ६, ६;
 १८२; ३, १३, ५ अमूम् १, ६, ६ असी
 २, २, ५; १२; ३, १; ४, १; ४, १२,
 ५-६; ६, ४, ४)
 अदाम्यः २, १३, ५
 अदितये १, २६, ५; २, १४, ४; ८ अदितिः
 १, २७, ७ अदितिम् १, १२, ६
 अद्भुतम् २, ८, १
 अद्या (<द्य) १, ४, २; २५, ७
 अथ १, ४, २
 अघ.शय्याम् २, १२, ६
 अधिपतये ४, १५, ४ अधिपतिः ४, १५, ६-
 १३ अधिपते ४, १५, ३
 अधिधितम् ४, ५, ८
 √अधी (√इक् स्मरणे) अध्येति ३, ७, २
 √अधीहि २, ५, १०; ४, ८ १२; ६, ३, ६
 अन्ड्वाहो १, १५, ८
 अन्भिवास्ति १, ६, ५
 अन्भिवास्तेन्यम् १, ६, ५
 अन्भोवस्य १, २७, ७
 अनाष्टम् १, ६, ५

अनाघृष्टम् १, ६, ५
 अनामयम् ६, ६, १६
 अनाहनस्पम् २, १, ३०
 अनु (कप्र०) २, ४, १
 अनुकान्तमानात् (?) ६, ६, १६
 √अनुजायताम् १, १६, ७
 √अनु^२...जुपताम् ६, ५, २
 √अनुप्रवीमि (√अनु प्रू) २, ७, १०
 √अनुप्रूहि २, ५, ११; ७, ८; १०-११
 अनुमतये २, १४, ४
 अनुराघायं १, २६, १५
 अनुप्रता १, १३, ४
 √अनुपिञ्चतु १, १६, ८
 अनृशराः १, ६, १
 अन्नरस्याम् ३, १२, ३
 अन्तरिक्षम् ४, ६, ३
 अन्तरिक्षलोकेन १, १६, ३
 √अन्तर्...√जायताम् १, १६, १२
 √अन्तर्...दधे ३, १३, ५^३
 √अन्तर्...धीयताम् १, १६, १२
 अन्तर्हिताः ३, १३, २
 अन्तानि ४, ६, ३
 अन्ति ५, ५, १२
 अन्वयम् ६, ४, ४
 अन्नम् २, १४, २६; ३, १०, २
 अन्नस्य १, २७, ७, ३, ३, १, ७, २
 अन्नपते १, २७, ७
 अन्नाघाय ३, २, १; ८
 अन्वयः ३, १३, ५ अन्वये ४, १०, ३ अन्वेषु ३,
 ५, ३
 √अन्वावर्ते २, ३, २
 √अन्वि अन्वेतु ३, ६, १; ११, ५
 अम्—(अद्भिः ३, १३, ५ अद्भ्यः १, २६,
 १८, २, १४, १३ अयः २, ४, ५ अयु
 ५, ८, ६ आयः १, २८, ६; २, ६, १;

६, ६, ३)
 अपगृह्यः ५, २, ५
 अपतिव्रता ३, १३, ५
 √अपचुनीमि ६, ५, ५
 √अप... (नुदस्य) ६, ५, ६
 अपनुद्य ३, ८, ४
 अपरेण ४, १८, १
 अपराध्या १, १८, ३
 √अप...शोगुचत् ३, १७, ५
 √अपहन् (अपजहि १, १८, ३
 अप [जहि] ६, ५, ६)
 अपानाम् १, १२, ६
 अपि...अगन्महि ३, ६, ३
 अपिचानम् ३, ३, ६
 अपुत्रिया १, १८, ३
 अपुपहृत् ३, १४, २
 √अपेहि १, ४, २
 अपचेताः २, १४, २६
 अपमत्तः २, १२, ६
 अप्रहणम् ६, ४, ४
 अपनयम् ३, ५, १; ६, ६, १६ अपनयाः २, ६,
 १ अपनये ४, १८, १
 √अभिक्न्द १, १६, ११
 अभिजिते १, २६, २०
 √अभिरक्षतु ३, ६, २
 √अभिरम्पताम् ४, २, ६
 √अभिव्यपस्य १, १५, १०
 अभिशरितापा. १, ६, ५
 √अभिस्या (√अभितिष्ठ १, ६३, १२)
 अभ. १, १३, ४^३; ३, ८, ४^३
 अभीवहा ३, ४, ८
 अमृतस्य ३, २, ५ अमृताः २, ६, १ अमृते
 ३, २, ८
 अरण्य. ४, ५, ८
 अरण्यम् ३, ५, २ अरण्याय ३, ५, १ अरण्ये

२, १२, ६
 अरिष्टम् ३, १०, २ अरिष्टाः ३, ४, ४
 अरिष्टिम् ६, ६, १६
 अरिष्यतः २, ३, ३
 अर्घमासाः ३, १२, ५; १३, ५
 अर्घमातेम्यः २, १४, ८
 अर्घमणम् १, १८, ३
 अर्घमा १, १८, ३; २, ३, १
 अर्घ्ये १, २६, १०
 √अलक्ष्मीः १, १६, ४; अलक्ष्मीम् ६, ५, ५
 √अव...हनता १, ४, २
 √अवनेनित्ताम् ४, १५, ६ √अवनेनिजताम्
 ४, १५, ६
 √अवपद्यत (० पद्यताम् कौश्र. पाभे.) ३,
 १३, ५
 √अव...हेल ५, २, ४
 अविष्वाम् १, १२, ६
 अविनष्टान् ३, ६, २
 अविनिपातम् २, १०, ६
 अविहृतान् ३, ६, २
 अवोरध्नः ३, ५, ३
 √अन् (अन्तान् २, ४, ५ अन्तीय २, ६, १;
 ३, ७, ५)
 अन्मऽइव १, १३, १२ अन्मानम् १, १३, ५
 अन्मन्वती १, १५ १८
 अन्तेपाम्भ्यः (आर्थे० पाभे.) १, २६, ७
 अन्वम् १, १५, ११ अन्वेषु ४, १८, ८
 अन्धयुग्म्याम् ४, १६, २
 अन्धायती ३, २, १
 अन्धिवु- (अन्धिनोभ्याम् १, २६, २७ अन्धिनोः
 २, २, १२ अन्धिनो १, १७, ६)
 अन्पाढाम्यः १, २६, १८; १९
 अन्पका ३, १२, ५ अन्पके ३, १४, २
 √अम् (अस्ति ३, ४, १० अस्ति १, ६, ५;

६, ३; १५; १८, ५; १९, ४ २; २, २,
 ३; ४; ३, १; ४, ५; १०, ४; ३,
 २, ३; ७, ५; ८, ४; ३; १०, २; ४,
 ६, ५; ६, ४, ४; ५, ६; स्वः १, ८,
 १४ अस्मि १, १३, ४^२ अस्तु १,
 ७, ६; १५, ८; २, ४, १; ३, १,
 ११; ४, २; ५, १; ४, १८, १; ६,
 ६, १६^२ सन्तु १, १३, ४; ३, ६, ३;
 १३, ३, ४, १८, २ एषि १, १७, ३;
 २५, ७; ३, ८, ४ स्तम् १, १६, १२
 स्य २, ६, १^६ अतत् १, २७, ७ आसीत्
 १, १२, ३ आ १, १२, ४ स्वाम ४,
 १८, १)

अस्तन्नम् २, १३, ५
 अस्तम्- (अस्तमावम् ३, ३, २; ४, २ अस्तान्
 २, १४, ५ अहम् १, २२, १२; २, १,
 ३०; ३, १; १८, २; ३, ५, ३; ४,
 १२, ५ नः २, ६, २; १३, ५; ३, ५^२,
 १; ६, ६, १६ मम २, ४, १^३; १३,
 ५; ३, १, ८ मयि १, १७, ३; ६; २,
 १०, ४; ५, ६, ४ मह्यम् २, ४, १,
 मा २, ६, १; ३, ५^२, १^२ २; ६, ४,
 १; ५, २^२; ४^२ माम् ६, ६, १६^२ मे
 १, ६, १; ३, ६, २ वयम् १, २२, ७;
 २, १०, ४)

√अह्, आहुः ३, १२, ५
 अहना ३, १, ६
 अहभरेभ्यः २, १४, १६
 अहितुंघ्याय १, २६, २५
 अहोरात्राः ३, १३, ५ अहोरात्राणि ४, ६,
 ३ अहोरात्रे ३, ३, ८ अहोरात्रेभ्यः २,
 १४, ८

आ (पं. कप्र.) २, ४ ५; ३, ६, २
 √आ...क्रन्दति ३, २, ५; ६; ८
 आत्तरः ५, २, ५

√प्रागम्(√प्रा गन्ता २, २, १४ आ [गमेत्]
 ३, २, ६ आ...अगम् ३, ६, ३; ४,
 १६, ३ आ...गपत् ३, २, ६)
 प्रागप-प्रज्ञा-श्रुति-स्मृति-विभवात् ६, ६, १६
 √प्रागा प्रागात् २, २, १
 प्राचार्यः २, ३, १ प्राचार्याः ४, १०, ३
 √प्राच्छादयताम् ४, १५, १० √प्राच्छा-
 दयन्ताम् ४, १५, १०
 √प्राजन् (आ...जायताम् १, १६, ६
 आ...[जनयतु] १, ६, ६)
 √प्राञ्ज् (प्राङ्क्ताम् ४, १५, ११ प्राञ्ज-
 न्ताम् ४, १५, ११)
 प्राञ्जनगन्धिम् ६, २, ५
 प्रादित्य २, ३, १ प्रादित्यस्य २, ३, २
 प्रादित्याः १, ४, २ प्रादित्ये २, १२, २
 प्रादित्येभ्यः २, १४, ८
 √प्राधा, प्रा धेहि १, १६, ११३; २, ४, ५
 प्राधपत् १, १६, ८; ६
 प्राधिपत्याय २, ३, १
 प्रान्तरिक्षालाम् ४, १५, १४
 √प्रा...प्यायस्व २, १०, ४ आ...प्यागिपि-
 महि २, १०, ४
 √प्रावघ्नोताम् ४ १५, ६ √प्रावघ्नन्ताम्
 ४, १५, ६
 √प्रा...याहि ४, ५, ८
 प्रायुष- (प्रायुः १, २५, ७३; ६, ६, १६२
 प्रायुषे १, २७, ७ प्रायूषि १, २७, ८)
 प्रायुर्दाः ६, २५, ७
 प्रायुष्मात् १, २४, ४; २८, १५
 प्रायुष्यम् ३, १, ७
 प्रायोमथ्याय (मायो० वीगृ पाभे) १, १४, ६
 √प्रारोह ५, १, २ प्रारोहत ३, १, १०
 प्राशम्यः १, २६, ४
 √प्राशद ४, ५, ८

√प्रावदन् ४, ५, ८
 प्रावपन्तिका १, १४, १
 √प्रावह २, १३, ५ √प्रावाहप्ये ४, ४, ११
 √प्राविशस्व ३, ८, ३
 प्राविशन्ती २, २, १
 √प्रावृणीमहे ४, ५, ६
 √प्रावृत् (प्रावर्ते २, ३, २)
 प्रावृत्तम् २, ३, २२
 प्राश्वयुज्यं ४, १६, २
 √प्रास्या (प्रा तिष्ठ १, १३, १२)
 √प्रा स्पन्दन्ताम् ३, २, ८
 √इ (एमति ३, ७, १)
 इत् ५, ५, १२; ६, ४, ४
 इतः ३, २, २
 इतिहासपुराणम् १, २४, ८
 इत्या ३, १, १३; ४, ६, ५; ६, ५, ६
 इदम्-(अयम् १, ७, ६; २, १०, ६; ३, ४,
 २; ७, ३३; ५, १, ३ अया ५, ८, २
 अस्मिन् ५, ६, ४ अस्मि १, २७, ७
 अस्मिंशस्मि ६, ४, ४ अस्त्य ३, ७, ३
 अस्याम् ३, २, २ इदम् २, १, ३०
 इगम् १, २७, ७; ५, २, ४ इमाः ५,
 ६, २ इमात् ३, ६, २, इमाम् ३, २,
 ५; ६, ८ इयम् १, १४, १; २, २, १)
 इन्द्र-(इन्द्र १, ४, २३; २, ३, १; ३, १,
 १६; ८, ४; ६, ५, ६३ इन्द्रः १, १७,
 ६, ६, ५, ६ इन्द्रस्य १, २८, १५; ३,
 ४, १० इन्द्राय १, २६, १६; २, १४,
 ७; ३, १०, २ इन्द्रे २, १२, २ इन्द्रेण
 १, १६, ५)
 इन्द्रभोक्ता १, २४, १०
 इन्द्रान्मिथ्याम् १, २६, १४; २, १४, ४; ५,
 ३, ३
 इन्द्रानी ५, १०, ३

इराम् ३, ५, ३
 इलान्म ३, १० २
 इप्-(इपे १, ८, १६; १४, ६)
 इपिरम् ६, ४, १
 इपुषिम् १, १६, ६
 इह १, १५, २२; २, १३, ५; ३, २, १; ३,
 १; ७, २; ११, ४^२
 ईक्षताम् ४, १५, १२ √ईक्षन्ताम् ४, १५, १२
 ईळितः २, १०, ६
 √ईळे ४, ५, ७
 √ईति १, २२, ७
 उबभ्यः ३, १४, २
 उला ३, ३, १०
 उलान्तीम् ३, २, ८
 उक्षमाणा ३, ३, १ उक्षमाणाः ३, ५, ३
 उच्चा २, १२, १६
 √उच्छ्रयामि ३, २, ६
 उत १, १६, ७; २२, ७; ४, १८, १
 उत्तमाम् ३, १०, २
 √उत्तिष्ठतु ६, ५, ४
 √उत्पुनामि १, ८, २१
 √उदनिहि १, २४, २
 उदरे १, १६, २२
 √उदीर्घ्वं १, १६, १ √उदीर्घ्वम् ४, १८,
 ११
 √उद् (अपय) ५, २, ४
 √उन्दन्तु १, २८, ६
 उप (?) २, १३, ५
 √उपगेपम् १, ६, ५
 √उप^२...बुपताम् ६, ५, २
 √उपनी, उपनयामि २, २, १२
 √उपनह्यामि २, २, ३
 उपवहंणम् १, १२, ४
 √उपब्रूते १, १४, १
 √उपवसस्व २, १२, ६

उपवीतेन २, २, ३
 √उपसद्ये ३, ७, ३
 √उपसृजम् ३, ११, ४
 √उपस्था, उपतिष्ठताम् ४, २, ५
 √उप...स्रवन्तु ३, १३, ३
 √उपह्वयामहे ३, ७, २
 उपहृतः ३, ३, २; ७, २ उपहृताः ३, ३,
 १^२; ७, २^२
 √उपावरोह ५, १, ७
 उमी २, ३, १
 उरुव्यथाः २, १८, ३
 उलियायाः ३, १०, ३
 ऊधः ३, ६, ३; १२, ५
 ऊर्जं-(ऊर्जम् १, २७, ७; ३, ७, १^२
 ऊर्जाः २, ६, १; ऊर्जे १, ८, २०;
 १४, ६)
 ऊर्जावतः १, २२, १०
 ऊर्जाऽइव १, २२, १०
 ऊमिः ४, १८, ४; ऊमिणा १, २८, ८
 ऋच्-(ऋक् १, १३, ४ ऋचा १, २४, २)
 ऋग्वेदम् १, २४, ८ ऋग्वेदेन १, १६, ३
 ऋत-(ऋतम् १, ४, २; ३, ८, ६४; ६,
 ४, ७ ऋते ५, ८, ४)
 ऋतावरीः १, २८, ८
 ऋतु-(ऋतवः ३, १३, ५; ऋतुम्यः १, १४
 ६; २, १४, ८; ऋतूनाम् ४, १८, १)
 ऋषि-(ऋषयः ४, ६, ३ ऋषीन् २, ७, १२)
 √ए (आ/इ) एहि १, १३, ११; १२; ५,
 १, २; √ऐमि ३, ७, १ आएतु १, १६,
 ८ आ...एतु १६, ६
 एकपदी १, १४, ६
 एकपदे १, २६, २४
 एरुमनाः २, ४, १
 एतद्-(एतम् २, ३, १^३ एनाम् ३, २, ५;
 ६; एतः २, १८, ३; एपा २, ४, ६)

√एधिपीमहि २, १०, ३
 एधः २, १०, ४ एधसे ५, १, ८
 ऐन्द्रोम्यः २, १४, ७
 ऐन्दीमू २, ३, २
 ओजः १, ६, ६; २७, ७; ३, ३, ५; ६, ६, १६
 ओम् १, २४, ८; २, १८, २
 ओङ्कारः ४, ६, ३
 ओपधीः १, १२, ६ ओपधीम्यः २, १४, १२
 ओपधे १, २८, १२
 कन्या १, १८, ३^२
 कर्पादिने ५, ६, २
 कपोतः ५, ५, २
 कर्णोभिः ३, ८, ६; ५, ५, ११
 कर्म २, ४, ५
 कर्कराणि ५, ८, २
 कलशः ३, २, ६
 कश्यपस्य १, २८, ६
 काण्डात्काण्डात् ६, ६, ८^२
 कामक-आमस्य २, ४, १ कामाः ३, १३, ३
 कामान् ३, १२, ५
 किम्-(कः २, २, ४; ३, २, २ वस्य ३,
 २, २ कया ३, १६, ६ काय ३, २, २)
 कीर्तिम् ६, ६, १६
 कीलालः ३, ३, १; ७, २
 कुमारः ३, २, ६ कुमारम् १, ७, ६; ३, ४, २
 कुम्भ्या ? (कुम्भ ? कौगुं पाभे०) ३, २, ६
 कुल्याः ३, १३, ३
 कुपुम्भकः ५, ५, ८
 √कृ (करोमि १, २८, ६ करोनु १, ६, ६
 कृ २, ४, ५ कृत २, १५, ३ करिष्यामि
 ३, १०, २ क्रियागम् ३, १०, २ अका-
 रिणम् १, १७, १; ४, ५, १०)
 वृत्तिकाम्यः १, २६, १
 √अन्दतु ३, २, ५; ६
 श्रीहन्ती ३, ०, ०

√वत्पृ (वरूपताम् ५, ६, ४^२ कल्पयतु १,
 २२, १२)
 धामम् ३, ३, ६; धामे ४, १८, ७
 धुरेण १, २८, १५
 दोत्रस्य ४, १३, ५
 दोत्रोपधि-वनस्पति-गन्धर्वाऽप्सरसः ४, ६, ३
 दोमा ३, ५, १; दोमे ३, ३, १
 खे १, १५, ६
 खदिरस्य १, १५, १०
 गणानाम् २, २, १३
 गतिम् ४, ६, ३
 √गन्ता ४, ५, ८
 गन्धर्वस्य १, १६, २
 गष्टमान् १, २२, १५
 गर्भः १, १६, ५; ६ गर्भम् १, १६, ५; ११
 गर्भे १, १६, १२
 गर्भिणी १, १६, ५
 गव्यम् १, २५, ७
 गायत्रम् १, २२, १५
 गायत्रीम् २, ७, ६
 गिर्यः ३, १३, ५; ४, ६, ३
 गीभिः १, २५, ७
 √गुप् (गोपायस्व २, १८, ३ गोपाय २,
 १३, ५ गोपायताम् ३, ६, २)
 गुणितः १, २४, ४
 गुह मुध्रुगाग् २, १२, ६
 गुणाना ४, ५, ८
 गृहम् ३, १, ६^२ गृहाः ३, ४, १०; ७, १
 गृहान् ३, ५, ३; ६, २; ७, १; २ गृहेषु
 ३, ३, १; ७, २
 गृह्यः ५, २, ५
 गो-(गाः ३, ६, १; ११, ५ गाम् १, १४,
 १० गावः ३, ३, १; ७, २; ६, १; ३;
 ४, १६, ३ गोषु ४, १८, ८)
 गो ६, १

- गोपायनम् ३, १०, २
 गोप्त्रि २, १३, ५
 गोप्त्रे २, १८, ३
 गोब्राह्मणम् ४, ६, ३
 गोष्ठे ३, ६, ३
 ग्रन्थिः ३, ८, ५
 ग्रहम् ३, ८, २
 ग्रामः ३, ५, १
 ग्रामाय ३, ५, २
 ग्रामकामः ३, २, २
 ग्रवाणः ३, १२, ५
 ग्रीष्मः ४, १८, १
 घृणम् १, २५, ७; ३, ३, १; ५, ३
 घृतस्य ३, ६, ३
 घृतप्रतीकः १, २५, ७
 घृतयोनिः १, २५, ७
 घृणवद् १, २२, ७
 घृणाभ्यः ३, ६, ३
 घोषिभ्यः ३, ६, १
 च १, ४, २; १२, ६२; ३, ३, २२; ३, ६,
 ६, १६२
 चक्रे १, १५, ४२
 चक्षुः १, २२, १५; २, १, ३०; ३, ८, ७;
 ५, २, ६; ६, ४, १; ६, १
 चतुष्पदे १, ७, ६; २७, ७; ३, ४, १२;
 ८, ३
 चतुष्पदी १, १४, ६
 चतुर्वितम् ३, ६, ३
 चन्द्रेण १, १६, ३
 ✓चरति ३, १३, ३
 ✓चरय ३, ११, १४
 चरितम् २, १२, २; ३
 चरिष्णु २, १, ३०
 चारु १, २५, ७
 चिद् १, २७, ७
 चित्तम् २, ४, १२
 चित्तिः १, १२, ४
 चित्रम् ४, ६, ६
 चित्रार्थं १, २६, १२
 चिद् १, १५, ११; २७, ७
 चिरम् १, १४, १
 छन्दसा ३, १४, २,
 छन्दासि १, २२, १५; २, ७, १४२
 ✓जन् (जनयन्ति १, १६, १०
 जनय १, १६, ७; १०
 जजान १, २२, ७; ३, १२, २)
 जनयन् ५, ८, २
 जनिता १, ६, ६
 जनिमान् १, ६, ६
 जनिमान्तम् १, ६, ६
 जनित्री ३, १२, ३
 जनुया ३, ११, १४
 जमदग्निः ४, १०, ३
 जराम् ३, ८, ४
 जरदष्टयः १, १३, ४
 जरदष्टिः १, २७, ७
 जातवेदः २, १३, ५; ३, १३, ३
 जातवेदाः २, १०, ६
 जातवेदतम् ४, ६, ६
 जातवेदसे २, १०, ४
 जातानाम् १, १६, ७
 जातुकर्षम् ४, १०, ३
 जानवः ३, ७, २
 जायाम् १, ६, ६
 जारघ्नी १, १६, ३
 ✓जीव्, (जीव १, २४, ४
 जीवतु १, १४, १)
 जीवसे (तुमर्षायः प्रयोगः) १, २५, ७;
 २८, ६
 जीवम् १, १५, २

जीवाः ५, ६, ४

जीवेषु ५, ६, ४

√जुप्. (जुपताम् ४, १४, ३

जुपस्व २, ४, १)

जमिनि-वैशम्पायन-पैत-सूत्रभाष्य-गायं

बभ्रुवाभ्रव्य मण्डु-माण्डव्याः ४, १०, ३

ज्येष्ठार्यं १, २६, १६

ज्योतिषाम् ६, ४, १

ज्वसेन ३, ८, ३

√जा, जान्तु ३, ७, २

ज्ञानिम्यः १, १४, १

ज्ञातिमन्तम् १. ६, ६

ज्ञातिमान् १. ६, ६

तशक्याय ४, १८, १२

तथा १, १६, ८२

तद्, (तद् १, १६, ७; ८२; २, ५; २८, ६

२, ५, १२; ७ १६; ३, ८, ४; ७; ४,

५, ८; ६, ४, ८; तम् १, १६, १२;

२, १२, १६; १८, ३^३; तथा २, १०, ४;

तस्मै १, २२, ७; तस्य ३, ६, १; ताः

३, ६, ३; ताम् १, १६, ३; तासाम्

२, ६, १ तं १, ५, ८; १३,

२; ४; १५, ४; १६, ८; १६, ४;

५; ६; २२, १५; २४, ३, २५,

७; २८, १४; २, ३, १^२; ३, ३;४, १^२; ६; १०, ४; १२, २; ३, १,

११; ७, २; ११, १४; १२, ५; ५, १,

३, २, ४; तेन १, १६, ३^४, २८, १५;

३, ४, १०; तेभिः १, १६, १०, तेषाम्

१, १६, ७, ४, १८, १; ५, ६, ४^२;तौ १, १३, ४; ताः १, ६, ८^३, १८;३^२; १६ १२; २, १०, ४; ३ ८, ३; ता

१, १३, ४; ३, १०, १; ३, १२, ५)

तनूः १, २२, १५

तन्मुक्ते ५, ४, २

तरुणः ३, २, ६

तवसे ५, ६, २

तिग्मम् १, २७, ७

√तृप्, (तर्पयामि ४, ६, ३^६; तातृप्. ३,१३, २; ४ तृप्यतु ४, ६, ३^७; १०, ५;६; ६, ६, १०^६ तृप्यन्तु ४, ६, ३^२;

१०, ३; ६, ६, १० तृप्ताम् ३, ३, १)

तेजः १, ६, ६; १, २८, १४; २, १, ३०;

६, ६, १६

तोके ५-१०-२

त्यद्-(त्यम् ४, ६, ४; ६, ४, ४; १, १५,

११; १६, ७

त्रयः ३, १२, ३

त्रिपदी १, १४, ६

त्रिरात्रम् २, १२, ६

त्रिवृत् १, २२, १५

√त्रायस्व १, २८, १२

त्र्यायुषम् १, २२, ८^४

त्वष्ट्रे १, ११, ४; २६, ११

दक्षिणः १, १५, ८

दघ्नः ३, २, ६

दधिप्राव्यः १, १७, १

दध्नाः ३, १३, ५

दशमास्यः १, १६, ६; १२

दशदक्षिणी ६, ३, १४

√दा (दत्तम् ४, १४, ३ दद्वु ३, १०,

२; ददातु १, ६, ६; ददामि ३, ११,

१४ देहि १, २५, ७; २७, ७ दाता

१, २२, ७)

दामुषे १, २२, ७

दिव्-(दिवः ४, ६, ४ दिवम् ६, ५, ६ दिवा

२, ४, ५; ३, १३, ५)

दिष्यानाम् ४, १५, ६-१३

दिग्-(दिग्निः ३, १३, ५ दिशाम् १)

१६, ५)

दिश्यानाम् ४, १५, १५

दुरुक्तात् २, २, १

दुष्टुनाद् ६, ६, १६

दुष्पनुक्तात् ६, ६, १६

√दीक्षे ६, ४, १

दीर्घः ३, १, ११

दीर्घायुः १, २८, १५

दीर्घानुत्वाम् १, २८, ६; २, ३, १

देव- (देव १, ४, २; २, १८, ३ देवः १, १८, ३^२ देवम् १, १८, ३^२ देवस्य १, २२, ७ देवाः ३, ८, २; ४, ६, ३; ५-५-२; १२ देवान् २, १३, ५ देवानाम् १, ६, ५; २८, ६; ३, २, २^२ देवाय २, १८, ३ देवास्तः २, १४, १६ देवेन १, १६, ३^४ देवेभ्यः १, २, ६; १६ देवेषु २, १२, २; ५, ६, ४)

देवताः २, ७, १३^२

देवताभिः १, २४, ४

देवि ! २, १३, ५

देवी २, २, १

दैव्या १, १६, ७

देवरश्नी १, १६, ३

दोषावस्त्वः ५ ४ ४

दोहः ३, ७, ५^२

दोहम् ३, ७, ५

द्यावापृथिवी ४, ६, ३

द्यावापृथिवीम्याम् ४, १३, ३

द्यौः १, १३, ४; १६, ५

द्रविलाणि ३, १, १६

द्वारफलके

द्विपदी १, १४, ६

द्विपदे १, ७, ६; २७, ७; ३, ४, २; ८, २

द्विपन्तम् ६, ५, ५

घनम् ३, ४, ४^२

घनस्य १, २८, ८

घनेन २, १०, ४

घनिष्ठाम्यः १, २६, २२

घयन् ३, ११, ४

घट्टणः ३, ११, ४

घट्टणम् २, १, ३०; ३, ११, ४

घर्मः ३, ३, ७

घर्मणा २, ३, १

घर्मपतये ४, १४, २

√घा (दघत् २, १३, ५ दघातु ३, ७, ३ दघामि १, ६, ६^३; १६; ४; ५; २४, ८; २, ४, १ घत् २, ६, १ घाः १, ६, ५ वेहि १, २७, ७; ३, १, १६)

घाता १, १६, ८; २२, ७^४; २८, १५

घात्रे २, १४, ६

घामनु ४, ५, ८

घाराम् ३, २, ६

घारणाम् ४, ६, ३

घियम् ५, २, ४

√घृ (दीघरत् ३, ११, ४)

घृतिः ३, ११, ४

घृतिम् ४, ६, ३

घेनुः ३, २, ५; ६

घेनवः ३, २, ७

घेनुका १, १६, १०

√घ्वं घीमहि १, २२, ७

घ्रुवम् १, १७, ४

घ्रुवा १, १७, ३; ३, ३, १; ४, ८

नक्तञ्चरेभ्यः २, १४, १६

नक्षत्राणि ४, ६, ३

नक्षत्रेभ्यः २, १४, ८

नदीभ्यः ४, १४, २

नद्यः ४, ६, ३

नमः १, ४, २; २, १४, ५; ४, १४, २^३

७^४, ८^२; १४; १५; ५, ४, ४; ६, ४;

६, ६, १६
 नमस्कृताः ६, ६, १६
 नरः ५, ३, ३
 नवद्वन् ३, १२, ३
 नागाः ४, ६, ३
 नान्दीमुखाः ४, ४, १२
 नान्दीमुखाव् ४, ४, ११; १३
 नाभिः ३, ८, ५
 नाम १, २२, १५; २, २, ४; ६, १^१; २,
 नारी १, १४, १
 नासिकाभ्याम् १, २१, ३
 निकामः ५, २, ५
 निषटः ५, २, ५
 निरववत्सा ३, २, ५
 निरववत्साः ३, २, ८
 √निरवत्ति ४, १५, ७
 निमिता ३, ३, १
 √नियुनक्तु २, ४, १
 निश्चैत्यं १, २६, १०
 निवातः ४, १८, १
 निःशरः ५, २, ५
 नीनलोहितम् १, १२, ८
 तु १, १८, ३^३
 नेत्रम् १, २२, ७
 न्यूनाधिकान् ६, ६, १६
 पञ्चपदी १, १४, ६
 पतिः १, १८, १
 पतिना ४, १३, ५
 पतिम् ३, ११, १८
 पतिवती १, १६, १
 पतिरेतः १, १६, १२
 पतिहृते २, १४, ६
 पथ्यासु ६-४-२
 पदा ४, १८, १
 पदायं ३, ७, ३

पन्याम् ३, ६, २
 पयः १, ८, १८; २८, ८; ३, १०, ३
 पयस्वतीः ३, ६, ३
 √परापन १, २२, ७
 √परा मेचि ३, ४, ४
 परि ३, ६, २
 √परिगृह्णामि ३, २, १
 √परिददातु ३, ५, २
 √परिददामि २, १८, ३^२
 √परिदेहि ३, ५, १; २
 √परि...दधे २, १, ३०
 परित्पन्थिनः १, १५, १४
 परिव्राजमाना २, २, १
 परि...ध्या...वृञ्जन्तु (परिवपस्व इति कीर्ण
 ३, ५, ४ पाठे.) ३, ६, १
 परिमस्तुरीः ३, १३, ५
 परित्युतः ३, २, ६
 परेताः ३, २, २
 पञ्चन्याय २, १४, १३
 पवमानः ३, १२, ५
 पवित्रम् २, २, १
 पवित्रे १, ८, १४
 पवित्रेण १, ८, २१
 पशुभिः ३, ४, १०
 पशुभ्यः १, १४, ६
 पशून् १, ६, ६; ६-६-१६
 पशुपतये ४, १६, २
 √पश्यामि १, १७, ४
 पश्चात्तान् ६, ६, १
 पाक्वन्ता ३, २, ६
 √पानु ४, ६, ४; ६, ६, १६^३
 √पाहि ५, १, ८^४
 पाप्मानम् ६-५-५
 √पापयेन् १, २०, १३
 पापिकानाम् ४, १५, १६

पावनाः ४, १०, ३
 पिङ्गलाय ४, १६, २
 पितो ३, ८, ३
 पितृ-(पितरः ३, २, २; ४, ४, १२; ५, ६, ४ पिता १, २८, १४; ३, १३, ५
 पितुः ३, १३, ५^३ पितृभ्यः २, १३, ३
 पितृन् ४, ४, ११; १३ पित्रा १, ६, ६
 पित्रे ४, १४, ३ पिताऽश्च १, २५, ७)
 पितृवंशः ४, १०, ५
 पिश्वेभ्यः १, २६, ८
 पिशाङ्गरूपः १, २० ५; ५-८-२
 पीत्वा १, २५, ७
 पुत्रः १, १६, ६; १२
 पुत्रम् १, १६, ७; १०, २२, ७; २५, ७
 पुत्रान् १, १३, ४
 पुत्रो २, २, १
 पुमम्-(पुमान् १, १७, ६; १६, ६; १२
 पुमांसम् १, १७, ६; १६, ७; ६ पुमांसो
 १, १७, ६^२ पुंसि १, १६, ८)
 पुण्याः १, १६, १०
 पुण्ये १, १६, ८
 पुरोहितम् ४, ५, ७
 पूषा १, ६, ६; १८, ३; २, ३, १; ३, ६,
 २; ६, १; २; ११, ५
 पूष्ये १, ११, ४; २६, २६; २, १४, ६
 पुष्याय १, २६, ६
 पुष्टौ ४, १८, ६
 पुंसम् ३, ६, ३
 पूर्वण ४, १८, १
 पृञ्चतीः १, २८, ८
 पृननायतः १, १३, १२
 पृथिवि १, २७, ६; ४, १८, ५;
 पृथिवी १, १३, ४; ३, १३, ५; ६, ६, ५
 पृथिवीलोकेन १, १६, ३
 √पृथुहि १, १६, १२

पङ्कजम् ४, १०, ३
 पोपस्य ३, ३, १
 पोष्या १, १७, ३
 पोषंमास्यं ४, १६, २
 प्राण-(प्राण ३, ८, ४ प्राणान् ५, १, १
 प्राणानाम् ३, ८, ५ प्राणो १, १६, ४
 प्राणेन १, २४, १०)
 प्राणापानयोः २, १०, २
 प्राणापाना २, १८, ३
 प्राणापानाभ्याम् २, २, १
 √प्राणहि १, २४, २
 प्रातर्वस्तः ५-४-५
 √प्रापत् ३, ३, १
 प्रियम् १, १५, २२
 प्रियेण ३, ११, १४
 प्रगाथाः ४, १०, ३
 प्रजनयावहै १, १३, ४
 प्रजा-(प्रजया २, १०, ४ प्रजाम् १, ६,
 ६^२; १३, ४; १७, ४; ६, ६, १६
 प्रजायाः १, २२, ७ प्रजायाम् ४, १८,
 १० प्रजायै १, १६, ११)
 प्रजापतये १, ११, ४; २६, २; ३, ८ २
 प्रजापतिः १, १६, ८
 प्रजापते १, १८, ४; २२, ७
 प्रजाताः ३, २, २
 √प्रणयामि १, ७, ६
 प्रतरणीम् ३, २, ५; ६
 प्रति ४, १८, ८; १०
 √प्रतिचक्ष्व ४, ५, ८
 √प्रतिजानीहि २, १४, ५
 √प्रतितिष्ठ ३, ३, १
 √प्रतितिष्ठानि ४, १८, ७; ८; ६;
 प्रति....पिरोपते ६, ४, ४
 प्रथमा ३, १२, ३

- √प्रपद्ये २, १८, ३; ३, ४, १०;
 प्रमत्तिः १, ६, ५
 √प्र...मुञ्चामि १, ६५, १
 √प्र...मच्छामि १, २४, ४
 प्ररुदन्त्वाम् १, १५, २
 √प्ररोहति ६, ६, ६
 √प्रलिखताम् ४, १५, ७
 √प्रलिखन्ताम् ४, १५, ७
 √प्रलिम्पताम् ४, १५, ७
 √प्रलिम्पन्ताम् ४, १५, ७
 √प्रसुलुभे ३, १३, ५
 प्रवसतु ३, ७, २
 प्रविष्टः ३, ८, ४
 प्रविष्टा ३, १२, ३
 प्रमवे १, ८, २१; २, २, १२
 प्रसूतम् १, २४, ४
 प्राग्निधेयी ४, १०, ३
 √प्रीयन्ताम् ४, ४, १२
 प्रोष्ठपदाम्यः १, २६, २४; १, २६
 फलिनी १, २२, १०
 फल्गुनीम्याम् १, २६, ६; १०
 फालाः ४, १३, ४
 बलम् २, २, १; ३, ३, ५
 बलीयः २, १, ३
 बहूः ३, ७, २
 बहून् १, १३, ४
 बह्वीः ३, ६, ३
 बाणऽद्भ्य १, १६, ६
 बाहृस्पन्येभ्यः २, १४, ७
 बिभ्रत् २, १३, ५, ३, ७, २
 बिभ्रतः ३, ७, २
 बीजानि १, १६, १०
 वृहति ३, ३, १
 वृहते २, १०, ४
 वृहस्पतिः १, २८, १५; (वृहस्पतेः इतिकीगु०
 १, १८, १२ पाभे.) २, ४, १
 वृहस्पतये १, ११, ४; २६, ६; २, १४, ७
 ब्रह्मन्—(ब्रह्म ३, ३, ६; ६, ६, १६ ब्रह्मणः
 १, २१, २ ब्रह्मणो १, २६, २०; २,
 १४, ५ ब्रह्मव ४, १८, ७)
 ब्रह्माणः १, २८, १५
 ब्रह्मचर्यम् २, १२, २
 ब्रह्मचारी २, २, ६; ४, २; ५; (०चर्यस्व०
 अथपाठः) १८, २
 ब्रह्मवर्चसम् १, ६, ६
 √ब्रू—(ब्रवीमि ३, ८, ४
 अत्रवीत् १, १६, ८^२)
 भगः २, ३, १
 भगम् १, २५, ७
 भगपय १. ११, ४; २६, ६
 भगवान् ३, ७, ३
 भद्र—(भद्रम् ३, ८, ६; ४, ५, ८; ५, ५, ११
 भद्राणि १, १६, १० भद्रात् ३, ८, ३
 भद्रान् ३, ५, ३)
 भद्रकाल्यं २, १४, १४
 भरणीभ्यः १, २६, २८
 भर्तुमिः ३, १३, ५
 भरद्वाजघन्वन्तरये २, १४, ४
 भवान् २, २, ८
 भवे ६ ६-१६
 भागधेयम् ३, २, २
 भारद्वाजः ४, १०, ३
 भारद्वाजम् ४, १०, ३
 भिषजा १, १६, ७
 √भी (भयामहे १, ४, २; ६-५-६ विभीत
 ३, ७, २ विभीषाः ३, ८, ५)
 भुयः १, ८, ६; १३, ५; २२, ८; २४, ८^२;
 २, २, १०
 भुवनम् १, २२, ७; ३, १०, २
 भुवनस्य ३, २, ६

भुवनस्परि (?) ३, २, ६
 √भू (भव १, १३, १; ४, १२; १४, ६;
 १६, १०; २, १३, ५; ३, १, १६, ८,
 ३; ६-६-६ भविष्यति १, १६, ७
 भूयासम् १, १४, १; २, ३, ३)
 भूः १, ८, ६; १३, ५; १६, ३; २२, ८;
 २४, ७; ८^२
 भूमिः १, १६, ५
 भोः १, ६, ३; २, ५, १०; ७, ८; १०-१७
 भ्रातृभिः १, ६, ६
 भ्रातृव्यम् ६-५-५
 मधाम्यः १, २६, ८
 मधोना १, २४, ४
 √मद् (मदेम ३, ११, १४ अमीमदन्त १,
 १५, ३)
 मधु १, २५, ७
 मधुना १, २८, ८
 मघोः ३, २, ५; ६ ६, ३;
 मधुमत्तमाः १, २८, ८
 मधुमतीः १, १२, ६
 मधुमन्मखाय १, २४, ३
 मध्ये ३, ३, १
 मनः ६-४-१; ६
 मनसा १, ७, ६; २४, १०; ३, ४, २,
 मनसस्पते ! १, ४, २
 मन्त्रः ५, ६, ४
 मन्त्राः १, २४, १०; मन्त्रा १, २८, ८
 मयोभूः ३, ८, ३; ६, ५; ११, १५; ५, २,
 ५
 मरुत्सखा ४, ५, ८
 महाय ३, ५, १
 मह ३, ५, २
 महः १, २७, ७
 मही १, २४, १०; ३, १३, ५
 महीनाम् १, ८, १८

महे १, २५, ७
 महाय ४, ६, ५; ६-५-६
 महद्गम्यः १, ४, २
 महादमत्रम् ४, १०, ३
 महापङ्क्तयम् ४, १०, ३
 महाव्याहृतयः ४, ६ ३
 महैतरेयम् ४, १०, ३
 √मा (माने) (मिमीताम् १, ४, २; १५,
 १२)
 मा (निषेवाधीयः) १, ६, ५; ७^२, ६; १,
 १५, १४; २, ४, ५; ११, १४, १८,
 ३; ३, ४, २^२; ४, ७, २^२; ३; ८,
 ५^२; ५, १०, २
 माण्डूयेयम् ४, १०, ३
 मातु- (मातरम् ३, ११, ४ माता १, १६,
 ७; ३, १३, ५ माताऽइव १, २७, ७
 मातुः ३, १३, ५ मात्रा १, ६, ६ मात्रे
 ३, ११, ४)
 माण्ड्यमाः ४, १०, ३
 मामकाः ५ ८, ४
 मासाः ३, १२, ५; १३, ५
 मातेभ्यः २ १४, ८
 मित्रः २, ३, १
 मित्रस्य २, १, ३०; ४, ६, ४;
 मित्राय १, ११, ४; २६, १५
 मित्रावरुणौ १, १७, ६; ३, ६, २
 मूलाय १, २६, १७
 मृगशिरसे १, २६, ३
 √मृळानि ६, ५, ६
 √मृचस्व २, १८, ३
 मृषा ३, ८, ४
 मेवला २, २, १
 मेखले ! २, १३, ५
 मेदसः ३, १३, ३

मेघ्यामेध्यविभागजे ! २, १३, ५
 मंत्रेयो ४, १०, ३
 मोषम् २, १४, २६
 मोदमानः ३, ७, २
 √यसत् १, २७, ७ √अयसत् १, १८, ३२
 यजमानस्य ३, १३, ३
 यजमानाय १, २२, ७
 यजुषा १, २४, २
 यजूंषि १, २२, १५
 यजुर्वेदम् १, २४, ८
 यजुर्वेदेन १, १६, ३
 यज्ञ—(यज्ञः ५, ६, ४ यज्ञम् २, १३, ५; ४,
 ५, ८, ५, १, ८ यज्ञस्य २, १७^२, ३
 यज्ञाः ४, ६, ३)
 यज्ञोपवीतम् २, २, ३
 यत्र ३, १३, ३
 यथा १, १२, ६^३; १६, ५^३; २७, ७, ६,
 ६, ३; ५
 यथागमप्रज्ञाश्रुतिस्मृतिविभावात् ६, ६, १६
 यद्—(यः १, ४, २; २२, ११; ४, ५, ८;
 ५-८-४; ६, ४, ४ यत् १, २७, ७;
 २८, ६; ३, ४, १०; ५-२-७ यस्य
 १, ६, ६ यस्याम् ३, १२, ५ या १,
 १८, ३; ३, १०, १; १३, ५^३ यान्
 ५, ३, ३ यानि १, १६, १० यागाम्
 ३, ६, ३ ये १, १५, १५; २, १४, १६;
 १८; ३, १३, २; ४; ४, ३, ६;
 १०, ३; ५-६-८^३ येन १, २८,
 १५^३ येनाम् ३, ७, २ येषु ३,
 ७, २)
 यत् १, ४, २; ६, ५, ६
 यमः ३, १२, ५
 यमाय १, २६, २८; २, १४, ७
 यमराज्ये ५, ६, ४

यदाः ६, ५, २^३; ४; १६
 यदासे ३, ८, २
 यदास्वि २, १, ३०
 √यसत्, √यस्य १, १६, १२
 याम्येभ्यः २, १५, ७
 यावतीनाम् ३, १०, २
 युक्तः १, १५, ८
 युवानम् ३, ११, १४
 युष्मद्—(तव २, ३, १ त्वम् १, ६, ५; १३,
 ४; १२; १८, ३; १६, १०; २५, ७;
 २, ३, १; १२, १६; १३, १५; ५, २,
 ४ त्वया २, १८, ३; ३, ८, २ त्वयि १,
 ६, ६^३; २४, ८^४ त्वा १, ८, १६;
 १५, १; १६, ३^४; १६, ११; २०;
 २१; २४, १० २, २, ३; १२; १३;
 ४, १; १८, ३; ३, ३, १; ८, २; ३;
 १०, २; त्वाम् १, १२, ६ युवम् ३, १,
 ६; ६, २; ६, ४, २ वः १, ८, २४;
 २, ३, १; ३, ५, १; ७, २; ६, १^३;
 ११, १४; ५, ३, ३; ६, ६, १३)
 योगिः ५, १, ३
 योगिम् १, १६, ८; १६, ६; १२; २२, १२
 √रक्ष रक्षानाम् १, १२, ६; २५, ७
 रक्षः ६, ५, ६
 रक्षाति ४, ६, ३
 रतिः ३, ११ ४
 रतिम् ४, ६, ३
 रथन्तरे ३, ३, १
 रायः १, २२, ७
 रयिम् १, २०, ५
 रयिन्मः ६, ४, ४
 √रमध्यम् ३, ११, ४
 रयिवः ६-४ ४
 रयिमिः १, ८, २१
 राकाम् १, २२, १२

राजन् ४, ५, ६
 राजः १, २८, १५;
 राज्ञे १, ११, ४
 रामस्पोपम् ३, ११, ४
 रामस्पोपाम् १, १४, ६; २ ३, १
 रामस्पोपेण ३, ११, १४
 √रिपत् ३, ६, १
 रचिते १, ६, ५
 रद्राम १, २६, ४; ५, ६, २
 रूपम्-रूपम् १, १२, ७
 रेतः १, १६, ४; ८; ३, १२, ५
 रेवत्ये १, २६, २६
 रैमी १, १२, ३
 रोमम् २, ८, ४
 रोहिष्ये १, २६, २
 साजानु १, १४, १
 लोकः ५, ६, ४
 लोत्रानाम् १, १६, ३४
 लोके १, २४, ४; ३, १२, ३;
 ५, ६, ४
 वद्धवा ४, १०, ३
 वल्लेन १, २४, १०
 वध्नः १, १५, १५
 √वदिष्यामि ६, ४, ७२
 वनस्वतमे २, १४, ११
 वनस्पते १, १५, १६; ३, १, १२; ५, ३, ४
 वनदत् १, २०, ५
 वनात् ३, ६, १
 √वप् (वपत् १, २८, १५; अक्वत् १,
 २८, १५)
 वसाम् ३, १२, ३
 वपुः ६, ६, १६
 वपाम् १, १५, ६
 वयोधाः ५, ८, २
 वरदा- (वरुण १, २७, ७; ५, २, ४२

वरुणम् १, १८, ३ वरुणम् १, २८, १५
 वरुणाय १, ११, ४; १, २६, २३; २,
 १४, ७; ४, १४, २)
 वरुधिनः ३, ४, १०
 वरेण्यः १, २५, ७
 वरेण्यम् २, ७, १६; ६, ४, ८
 ववं ३, १, ८ ववंमे १, २७, ७; १, २८, ६
 ववंस्यम् ३, १, ७
 वर्णम् २, २, १
 √वर्ध् (वर्धनाम् १, १७ ६ वर्धयन्तु ६,
 ६, १६ वर्धस्व २, १०, ४ वर्धिषीमहि
 २, १०, ४)
 वर्धाः ४, १८, १; २
 वस्थात् (?) ३, ११, १६ (वस्थात् इति
 OGN. शोधः नरसाप्त इति कौशु० ३,
 ६, ६, पाने-)
 √वस् वस्त्यामि २, १८, २
 वषटकारः ४, ६, ३
 वसन्तम् २, १, ३०
 वसन्तः ४, १८, १
 वसिष्ठः ४, १०, ३
 वसुन्व्यः १, २६, २२
 वसुनाम् १, ७, ६; ३, २, ५; ६
 वसोः १, ८, २१
 वसुमन्तः ३, ४, १०
 वस्त्राणि ३, १, ६
 √वह ३, १२, ३
 वहन्तः ३, ५, ३
 वा १, १६, ५; १०
 वाक् १, २४, ६
 वाचम् २, ४, १
 वाकोवाच्यम् १, २४, ८
 वाग्देवी १, २४, १०
 वाग्दतः २, १२, ६
 वाचतनवी ४ १०, ३

वाजी २, १, ३०
 वाणी १, २४, १०
 वाणीची १, २४, १०
 वातः ३, ६, ५
 वामदेव्ये ३, ३, १
 वायवे १, २६, १२
 वायुः ६, ६, १०
 वायुना १, १६, ३२
 वासुणीः ४, १८, १
 वास्तोष्पते २, १४, ५; ३, ४, ८^३
 वाष्कलम् ४, १०, ३
 √विचक्ष्व ४, ५, ८
 विचरन्ती ३, १३, ५
 √विद् (विदन् १, १५, १४ वेत्य ३, १३, ३)
 विद्वान् १, २८, १५
 विघात्रे २, १४, ६
 √विन्द (विन्दते २, १४, २६ विन्दावहै
 १, १३, ४ विन्देय १, १७, ४)
 विप्राः ४, १, ३
 विभावसो ५, १, ८
 विरताः ४, ८, १६
 विराजः ३, ७, ५^३
 विराट् ३, २, २
 विरामः ४, ८, १७
 √वि बहावहै १, १३, ४
 विदाः ३, २, १
 विशाखाम्नाम् १, २६, १४
 विशालाय ४, १८, १
 विश्व—(विश्व ३, ५, १ विश्वम् १, २२, ७;
 ४, ५, ८ विश्वाय ३, ५, २ विश्वे १, १२,
 ५; २७, ७; २, ३, १ विश्वेभ्यः १,
 २६, १६ विश्वेषु २, १२, २)
 विश्वकर्मणे ४, १४, ३; ५, ३, ३
 विश्वतः ५, २, ६
 विश्ववेदसे ५, १, ८

विश्वामित्रः ४, १०, ३
 विश्वावसोः १, १६, २
 विष्टाः ५, ८, २
 विष्णु—(विष्णवे १, २६, २१; २, १४, ४;
 १०, ४, १५, २; ५, ३, ५ विष्णुः ४,
 ६, २; ५, २, ६; ६, ६, १० विष्णुम्
 १, २२, १२ विष्णोः १, ६, ३)
 विसृष्टम् ४, ८, १७
 √विलसः ३, ८, ५
 √यि (जहि) ६, ५, ६^२
 √वीलयस्व १, १६, ११
 वीङ्क्वञ्ज ३, १, १३
 वीरः १, १६, ६; २८, १५
 वीरतरः ३, ५, ३
 वीरयुः ६, ४, ४
 √वृणीमहे ६, ४, ८
 वृषम् १, १६, ११
 वृषाणम् १, १६, ११
 वृषाः १, २२, १०
 वृक्षस्य ३, २, ८
 वेद—(वेदम् १, २४, ४ वेदाः ४, ६, ३
 वेदान् १, २४, ८ वेदानाम् १, १६,
 ३४; २, ३, १)
 √वेपध्वम् ३, ७, २
 वै १, १६, ८
 वैवस्वतः ३, १२, ५
 वैदार्याय ४, १८, १^२
 वैशालेयाय ४, १८, १^२
 वैष्णवे ४, १४, २
 वैश्वानराय ५, ४, २
 √व्यक्लपत् १, १६, ६
 √व्यदघात् १, १६, ६
 व्रत—(व्रतम् २, १३, ५ व्रतानि २, १३, ५
 व्रते २, ४, १)

ब्रजपाः २, १३, २; ५, १, ८
 ब्रजभृत् २, १३ ५
 बंनोः ५, २, ८
 बङ्गुने ५, ५, ८
 बागन् - बागन् ३, ५, १
 बावीन् १, १२, ६
 बावन् १, २४, ५ २-५-१२; ८, ५
 बावनिपजे १, २६, २३
 बावचिनः ५, १०, ३
 बावत्वयः १, १५, १६; २, ३, ५
 बावमारदानाम् ५, १८, १
 बाव् १, ७, ८, २; ३, ५, ८, ३,
 ५, १८, ३; २, १०, ३ ६-६-१६
 √बाव्यामि १, १६, ३
 बाव्-बाव् ५, १८, १ बावः १, २४, ५;
 ५, १८, २ २-५-१२; बावदे ५, १६, २)
 बावीराव् २, ८, ५
 बावे १, २७, ७
 बावभृत् ५, १०, ३
 बाकत्वम् ५, १०, ३
 बावाम् ३, २, २, ६
 बाह्व्यापनम् ५, १०, ३; ६, १, १
 बाह्व्यापनम् ६, १, १
 बाव्याः ६, ६, ३
 √बाव्यै ३, २, १
 √बाव्यतु ६-६-६
 बावः १, २२, १२; २८, १२
 बावे ६, ६, ८
 √बाव ३, १, १२; ५, ६, २; ६, २, ६
 बावन् - बावन् ३, २, १
 बावम् ६, ६, १६
 बावा १, १५, १ २, ६, १; ३, ५, १०; ६,
 ६, ८
 बावेन ८, ७, ८
 बावुः ३, २, २, ६

बावुः १, १२, ८
 बावुन् ६-५-१२
 बावुः २, १३, २
 बावुः ८, १५ ५
 √बावुन् १, ५, २
 बावुन् ७, १०, ६, ५, १३, ५
 बावुन् ५, १०, ३
 बावुन् ८, २८, १२
 बावु ३, ३, २
 बावुन् २, १०, ५
 बावुन् २, ७, १७, ५, ८, ३
 बावुः ३, १०, २
 √बावुन् ३, ३, १
 बावुन् १, २६, २१
 बावु-बावु २, १५, १५, ८, २
 बावुः ३, ३, ७; २, ८, ५
 ६, २, २; ५)
 बावुत् २, ७, १२; ५, ८, ३
 बावुन् ५, २, ८
 बावुः ३, ८, ३
 बावुत् ३, १, १६
 बावुन् ३, ७, ३
 बावुत् १, १८, १२
 बावुन् १, १३, १
 बावुन् ५, १८, १
 बावु १, २८, १३
 बावुन् १, १५, ६
 बावुन् १, २५, ५
 बावुन् २, १२, १
 बावुन् २, १, ६
 बावुन् १, २८, २०
 बावुन् २, १५, ८
 बावुन् १, २५, १०; ३, ११, १५
 बावुन् २, १०, ३
 √बावुन् ३, २, ३

संख्याः ४, ६, ३,
 सङ्गमनः १, ७, ८; ३, ४, २
 √संतनुष्य २, १३, ५
 संपन्नम् ४, ४, १४
 √संप्रयच्छतु २, १०, ५
 √सम्भवति ६, ६, ६
 सखा १, १४, ६; २, २, १
 √सचन्ताम् ३, १२, ३
 सगणः ६, ५, ६
 सत्यम् १, ४, २; ३, ३, ३; ६, ४, ७; ६, १६
 सत्याः ३, १३, ३
 सत्यधर्मणः १, २२, ७
 सदसस्वपतिम् २, ८, १
 सद्यःक्रीः ३, १४, २
 सन्धिजाः ३, १३, ५
 सन्ध्याः ४, ६, ३
 सप्त ४, १८, १
 सप्तपदी १, १४, ६
 सपत्नद्रूपणः ५, २, ५
 सवलः ६, ५, ३
 √समञ्जन्तु १, १२, ५
 समनसः ५, ८, ४^२
 √समनिहि १, २४, २
 √समनैष्ट ३, ८, ३
 √समर्धय २, १०, ४
 √समशीमहि ३, ८, ३
 समाः ५, ८, ४
 सामाम् ३, १०, २ (?)
 सामानः ३, ६, १; ५, ८, ४
 सामानाः ४, ३, ६; ५, ८, ४^२
 सामाहिताः ३, १२, ५
 सामित् २, ४, ६; १०, ५;
 सामिदाधानम् २, १२, ६
 सामिधम् २, ४, ५; १०, ४^२
 सामिदः २, १०, ४

सामिदाग्निः १, २०, ५
 सामिपा ३, ११, १४
 सामुद्र—(समुद्रः ३, ३, १० समुद्रम् ४, ६३
 समुद्राः ४, ६, ३ समुद्रात् ४, १८, ४
 समुद्राय ४, २१, २)
 सामुद्र ज्येष्ठाः ४, १४, ५
 सामुद्रम् २, १, ३०
 साम्राज्ञी १, १३, १
 सामदाः ६, ५, ३
 सरस्वति २, १३, ५
 सार्वेभ्यः १, २६, ७
 सर्वे—(सर्वेस्मात् ६, ६, १६ सर्वस्य ३, १३,
 ५ सर्वाः ४, १८, १ सर्वान् १, २४, ८
 सर्वान्यः ४, १४, २ सर्वाणाम् ४, १४,
 ३ सर्वे ३, १२, ५; ४ १०, ३ सर्वेषाम्
 २, ३ १)
 सर्वभूतानि ४, ६, ३ ६, ६, १०
 सर्वात्मभूतये २, १४, १५
 सर्वतोमुखी ३, १२, ५
 सर्वाद् ३, ८, ४
 सखिला १, २४, १०
 सखितु—(सखितः १, ४, २; २, १८, ३
 सखिता ६, १६, ६; २८, १५ २,
 ३, १; ६, ६, १ सखितुः १, ८, २१;
 २४, २, २, १२, ५, १२, ७, १६;
 ६, ४, सखित्रा १, २४, ४ सखित्रे ६,
 २६, ११)
 सखीयः ६-५-३
 सह १, २४, १०; ३, १४, २
 √सहस्य १, १३, १२
 सहसापोषम् ३, १०, २
 सातये १, २८, ८
 √सापय १, ६६, ११
 गाध्याः ४, ६, ३
 साम १, १३, ४; २२, १५

साम्ना १, २४, २
 सामवेदम् १, २४, ८
 सामवेदेन १, १६, ३
 सायम् ५, ४, ४
 सावित्री ४, ६, ३
 सावित्रीम् २, ५, ११; ७, ८, ६
 सिद्धाः ४, ६, ३
 सीलमावति ३, ३, १
 सुकिन्नुकम् १, १२, १३
 सुहृत् ४, १८, १
 सुहृत्स्य ३, १३, ३
 सुधामाणम् १, १५, १७; ४, १५, २२
 सुपर्णः १, २२, १५
 सुप्रुधाम् १, १०, ६
 सुप्रजास्त्वाय २, ३, १
 सुप्रसूः १, १६, १०
 सुमरः ५, ८, २
 सुमतिम् १, २२, ७
 सुमती २, ६, १
 सुमनसः ३, ५, ३
 सुमनाः ३, ५, ३; ७, २
 सुमन्तुः ४, १०, ३
 सुमन्तु-जैमिनि-वैशम्पायन-पैलाद्याचार्याः
 ६, ६, ११
 सुमेयाः ३, ७, २
 सुयज्ञम् ४, १०, ३; ६, १, १
 सुरामम् ६, ४, २
 सुवीरान्नु ३, ५, ३
 सुवित्ते १, ६, ५
 सुवीर्यानि ३, ३, १
 सुलभा ४, १०, ३
 सुवीरः २, १३, ५
 सुतानि ४, ५, ८
 सुहृत्स्वामाय २, ३, १
 सुनरि १, १३, ११

सूर्यं-(सूर्यः ४, ६, ४, ६, ४, १, ६, १०
 सूर्यस्य ६, ८, २१ सूर्येण १, १६, ३)
 सेन्द्रः ६, ५, ३
 संन्यात् ३, ६, १
 सोमः १, ६, ६
 सोमाम् १, ११, ४; २६, ३; २, १४, ४. ७
 सोमराजन्तु १, २७, ७
 सोभगत्वाय १, १३, २
 सोमनसः ३, ७, २
 सोमनसाय १, २४, १०
 √स्तमाय ३, ३, १
 स्तूपः ३, ३, ७
 स्त्रीधूमम् १, १६, ६
 स्वविरम् १, ७, ६; २, १, ३०; ३, ४, २
 √स्था (निष्ठन्ति ३, १३, ५)
 स्याजिरावती ३, ३, १
 स्यावरज्जमानि ४, ६, ३
 स्थिरा १, १३, १२
 स्थूणा ३, ४, ८
 स्थूणे ३, ३, १
 स्थूणाराजः ३, ३, ७
 √श्रवन्ति ३, १३, ५
 स्योना १, २७, ६; ३, १, १६; ४, १८, ५
 स्वदितम् ४, २, ५
 स्वधा ५, ६, ४
 स्वधितिः १, २८, १४
 स्वधृतिः ३, ११, ४
 स्वप्नस्य १, ४, २
 स्वः १, ८, ६; १३, ५; २२, ८; २४, ८२,
 २, २, १०; ४, ५, ८
 स्वस्ति १, ४, २; १५, १२, २; ६, २, १८,
 ४२, ६, ४, २, ६, १६
 स्वस्तये २, ३, १
 स्वस्तिदाः ६, ५, ६
 स्वातये १, २६, १२

स्वानाम् १, १६, १२

स्वाहा १, ६, ६^२; १८^२; १६, ३^५; १७, ८;
६; २४, ८^५; २, १०, ४^२; ११, ४^३; १४,
४^{१०}; ४, १५, २^५; ४^२; १६, २^६;
१८, १^६; ५, ३, ३^२; ४, ५

स्विष्टकृते १, १७, ८

हंसः १, ४, २

हविः २, ३, ५; ४, ५, ८, १४, ३

हविषा १, २५, ७

हव्यम् १, २२, ७

हस्त-(हस्तः १, ६, ३

हस्तम् १, १३, २; २, ३, १

हस्ताय १, २६, ११

हस्ताभ्याम् २, २, १२)

√हिमीः १, ७, ६; ३, ४, २

हि १, २७, ७; ६, ४, ४

हिमवन्तः १, ६, ६

√हृ (अबुह्वृ) ३, २, २

√हृ (अहापंम् २, १०, ४)

हृदयम् २, ४, १

हृदयस्य २, ३, ३

हेमन्तः ४, १८, १

√ह्वे (ह्वामहे १, १६, ११)

सौत्र-पदाऽनुक्रमणिका

सौत्रपदाऽनुक्रमणिका

- अंसो ६, ६, ६
 अंसम् २, ३, ३; ४, ४;
 अक्वामोत्पातः ४, ५, ५२
 अकार्यकारिणाम् ४, ११, ४
 अकृतः ५, ४, १
 अकृतजातकर्मा ५, ७, २
 अकृतसौमन्तोन्नयने ५, ७, १.
 अकृताध्याः २, १५, १०
 अक्वताम् ३, २, ५
 अक्षताम् १, २२, १२
 अक्षतधानाः २, ८, १
 अक्षतसक्त्वम् ४, १५, ३
 अक्षतसक्त्वनाम् ४, ५; ३; १५, १; १६
 अक्षय्यस्थाने ४, २, ५; ४, १२
 अगाधे १, १५, २०
 अगारम् ३, २, १
 अग्नि- (अग्नेयः २, १६, ३ अग्निः १,
 १७, ६; ६, ६, १० अग्ने ! २,
 ३, १ अग्नेः १, ७, ११; ६, ५; ६;
 ११, ४, १२, ११; २२, २; २, ७, २;
 १२; ४;
 अग्निम् १, १, २; ८; ५, ३; ८, १७; १३,
 १३; १७, ८; २८, ५; २, १, २८; ५,
 ८; ६, ४; १०, २; ५, ७; ३, ४, २;
 ७, ३; ४, १५, ३; ५, १, १; ७; ३, १
 अग्नी १, २५, ११; २, ८, १; १४, ३,
 ३, ८, १; ४, १, ६; ५, १, ८)
 अग्नि-विद्युत्-स्तनयित्नु-वर्षा-महाभ्रप्रादुर्भावात्
 ६, १, १२
 अग्निष्ठाम् १, २०, ३
 अग्निहोत्रम् २, १६, ४; ५; १७, १
 अग्निहोत्रे १, ३, ६
 अग्निहोत्रेण १, १, १२
 अग्निहोत्रहोमेन १, १०, ७
 अग्नीकरणम् ४, २, ५
 अग्नीकरणादि ४, १, १३
 अग्रम् १, ६, १३
 अग्रे १, ८, १६, (?) ६, १३; २, ७, ७
 अग्रं १, ८, २ (?) ४
 अघसूतकेषु ४, ७, ६
 अङ्गुलक्षणानि ३, १०, १
 अङ्गानि १, ५, ७; २१, ३;
 अङ्गुष्ठाम्याम् १, ८, २१
 अजम् २, १५, १
 अजपशुः ३, १४, ३
 अजितम् २, १३, ८
 अजितेन २, १, २
 अञ्जली २, २, ४
 अञ्जली १, १३, १५; १६, १०; २, २, १०
 अञ्जलीवृ २, २, १०
 अतः १, १, १; ११, ८; २, १, ६; १३, १;
 ४, १, ५; २, १; ४, १; १८, १३; ५, २,
 ६; ६, १, १
 अतिक्रान्तायाम् २, ६, २
 अतिक्रान्तेषु ४, ७, ५१
 अतिथिः २, १६, ४
 अतिथिम् २, १६, ३
 अतिवाते ४, ७, २८

प्रतीते १, ११, २; ५, ७, ३

√प्रतीयात् १, २, ४

प्रत्यन्तम् ६, २, २

प्रत्ययात् १, ३, ८

√प्रत्येति १, २, ३

प्रत्न १, १६, ८; २, १२, ७; १७;
१६, १

प्रथ १, १, १; २, ५; ३, १; ८, १;
३२; ६, १४; ११, १; १५, ३;
८; ६; १८, १; २२, ११; १४; २४,
१; २, २, ४; ३, ५; ५, ११^२; ७,
१; ७; १०, ५; ११, १; १२, १४;
१३, १; २; १४, १; ५; ६; ८; १६;
३, १, ७; ११, १; १२, ४; ५, २, १;
५, १; ६; ७, १; ४, ३, १; ४, १;
५, १; २, १; ३, १; ६, १; ११,
२; ६, १, १; ३, १; ७; ११;
४, ८

प्रथया २, १७, ३

प्रद्भुतेषु ४, ७, ३; ५, ५, ५

प्रदेशम् २, ६, १

प्रदर्शनीयात् ४, ७, २५

प्रश्म्—(प्रती १, १६, ३^४; २८, ६; २,
१२, १२

प्रथर्मात् ४, १२, ८

√प्रथः शयीयाताम् १, १७, ६

प्रथः शय्या २, ६, ८

प्रथस्तात् ३, ३, १०

प्रथिदैवम् १, २, ५

प्रथियज्ञम् १, २, ५; २, १५, ३

प्रथिरथम् १, १४, १६

प्रथिविवाहम् २, १५, ३

प्रथिश्रित्य १, ८, १६

√प्रथी (प्रथीते २, १०, ८

प्रथीयीत १, ४, १; ४, ७, ५२; ८, १४;

१, २, १ प्रथीयीरु ४, ६, ७; ७,

५१ प्रथीहि १, ३, ६

प्रथ्यापयेयुः २, १, ११)

प्रथीत्य ४, ८, १५

प्रथीयताम् ४, ८, १८

प्रथीयानः ४, ८, १६

प्रथीयानम् १, २, ६

प्रथ्याण्डामूलम् १, १६, १

प्रथ्यात्मम् १, २, ५

प्रथ्यायाद्यन्तयोः ६, ३, ६

प्रथ्यायापेयाद्याभिः ४, ५, ५

प्रथ्यायान् २, १२, ६

प्रथ्युप्रत्ययः १, १, १०

प्रथ्ववान् २, १६, ५

प्रथ्विभिः २, १६, २

प्रथ्वीतः १, ३, ७; २, १, ६

प्रथ्व्यायः ६, ७, ५५

प्रथ्व्यायकानि १, १, ३

प्रथ्व्याजाः १, १०, ५

प्रथ्वन्तरम् २, १४, २१

प्रथ्वन्तर्गर्भे १, ८, १४

प्रथ्वन्तहितायाम् ४, ११, २०

प्रथ्वितः २, ११, १

प्रथ्वन्तुप्तः ६, १, ६

प्रथ्वन्तम् २, ११, २३ (?)

प्रथ्वानम् २, ५, १२; ७, १६

प्रथ्वन्तताम् २, १६, ५

प्रथ्वस्मिते ५, १, ५

प्रथ्वानोशब्ः ४, १२, ११

प्रथ्वानेयो १, १२, १३

प्रथ्वान्तम् ४, ११, ३

प्रथ्वान्तातमन्त्राम् १, ६, १८

अनाहिताग्निः ३, ६, १; ८, १
 अनिगदाः १, १०, ५
 अनिलाः १, १०, ६
 अनिष्टघाणे ४, ७, २७
 अनुकीर्तयन्तः १, ६, ४
 अनुकान्तमानात् ६, ६, १६
 अनुगते ५, १, ८
 अनुगत्वा ४, ७, १४
 अनुगुप्ते २, १४, १४
 अनुज्ञातः १, १२, ३; २, ६, ७; ४, ११, २५
 अनुशिते ६, २, ४
 अनुशिस्य ४, १, ४; ६
 अनुदृत्य १, १६, ७; ३, १३, २
 अनुग्रहत्प १, ६, १५
 √अनुभ्रान्त्वात् १, १६, ४; २४, २
 √अनुब्रूवात् २, ५, ४; ७, १८, २०; २३
 अनुब्रूवतु ४, १३, ४
 √अनुमन्त्रयते १, ६, १; २, १३, ४; ३,
 ११, १५; ५, ८, ४;
 अनुवाकम् २, ७, २१
 अनुवाकस्य २, ७, २४
 अनुवाकात् २, १७, २
 अनुवाकनेपेण ३, ११, १५
 अनुवाचनस्य २, ७, १
 अनुवाचनधर्मेण २, १२, ११
 अनुविमुञ्च १, २१, ३
 अनुक्ते २, ११, १३
 अनुर्ध्वजुः १, १०, ८
 अनुमनोः १, ३, १५ (?)
 अन्तर्धाम ४, १, ११
 अन्तेस्वाहाकाराग्निः १, २०, ५
 अन्तेस्वाहाकारान्द्याम् १, १६, १
 अन्तेस्वाहाकारेण १, १६, ७
 अन्तःशवे ४, ७, २४
 अन्तस्त्वम् १, २४, ४

अन्तर्ग २, १३, २; ४, ८, १८
 अन्तरिक्षे २, १४, १६
 √अन्तर्दधाति १, २८, १२
 अन्तर्हितायाम् ४, १२, २१
 अन्त्याम् १, १, २; २०, ३
 अन्नम् १, २७, ६; २, १५, १; ३, १, १७;
 ४, १, ६; ७, ५५ अन्नेन १,
 ११, ५
 अन्नाध्वर्यादेवतान्यः ३, ८, १
 अन्नप्राशनम् १, २७, १
 अन्नाद्यकामः १, २७, २
 अन्वय ४, ११, २४
 अन्वयकरस्त्य ३, १३, ५
 अन्वस्याम् १, १, ६
 अन्व-अन्वत्—(अन्वत् १, ३, ११; ४, ४;
 १५; ७; ५५; १२, ३२; ५,
 ८, ३
 अग्न्याः १, ६, ८ अग्न्याम् २, ११, ६; २,
 १३, ४ अग्न्ये ४, १०, ३ अग्न्येषु ४,
 ७, ३; ५, ५, ५)
 अन्वतमः २, १५, १
 अन्वतमत् १, ३, ६; २, १३, ३
 अन्वतमन्नात् १, १, ८
 अन्वतरः ५, ४, १
 अन्वय १, ३, २; १२, २; ३, १६, १
 ४, ११, १;
 अन्वयान् २, ५, ३
 अन्वयवहृत्य २, ३, ३
 अन्वष्टम् २, ६, १
 अन्वष्टवम् ३, १३, ७
 अन्वाहृतयः ४, १६, ५^२
 अन्वारभ्य २, ४, ४
 अन्वारव्यापाम् १, ११, ४; १२, ११; १६,
 २; २२, ३

अन्वारम्भणीयदेवताभ्यः १, ३, ६
 अन्वावृत्य २, ३, २
 √अन्वाह २, ५, १; ११, ३; १२; १२, ११
 √अप् (अङ्गिः १, १७, ४; २८, ६; २, ७,
 ७; ३, ८, ३ अपः १, १०, ६; २,
 ६, १; ७, २८; ४, १५, ६; ६, ६,
 ३; १३ अपाम् १, २८, २३ अप्मु १,
 २८, ८; २, १३, ८; ४, ७, ३६;
 १२, २६; १४, २; ६, ३ ७ आपः ४,
 ७, ५५)
 √अपनोति १, ८, ६
 अपमानिताः २, १६, ४
 अपवृष्य ६, ४, ११
 √अपजहि १, १८, ३^३
 अपराः १, १, १५
 अपरे ३, ३, ५
 अपरयज्ञेषु ३, १२, १
 अपमन्व्यम् १, ७, १२
 अपहृत्य ४, १७, ५
 अपहृत्यं १, २३, १
 अपहस्तवान् २, १२, १०
 अपराजितायाम् २, १२, १; २;
 ६, २, ३;
 अपराह्णे २, ८, १; १२, १; ३, ४, ७
 √असादहेत् ३, १४, ५
 अपामार्जं ३, १, ३
 अपि १, १, १४; ५, ६; १०, ६; १५ १६;
 १६, ६; २, २, २३; ७, १६, १३, ७;
 १५, ११; १६, ३; १७, १; ४, ५, १४
 अपिनह्य १, २४, १२
 अपिन्वमानैः ६, ३, ७
 अपिगुनः ४, १२, ११
 अपिहितपाणिः ४, ७, ४८; १२, १४
 अपूपान् ३, १४, १
 अप्रतिवृत्तः १, १२, २

अप्रतिपिदम् १, ३, ११
 अप्रमत्तः ४, ११, १६
 अप्रमद्यपातकेभ्यः १, १२, २
 अप्रमयम् ६, ६, १६
 अपभावे १, ३, ११
 √अभिवर्षन्ति ६, ६, ५
 अभिगमने १, ६, २
 अभिचारिकम् १, १०, ६
 अभितः ६, ४, ४
 √अभिधीयते १, २, ५
 अभिनिहितम्
 अभिमन्थ्य १, १५, ७; ८; २७, ८; ३, ४,
 ४; ५, ३, ४; ५, १२
 अभिमुल, ४, १२, २३
 √(अभिमृशति २, ३, ३; ३, ३; ८, ४
 अभिमृशन्ति १, ६, ५ अभिमृशेत् १, १६,
 २, २२, १४)
 अभिमृश्य १, १६, ६
 √अभिवादयेत् ४, १२, १
 अभिवाद्य २, ७, ४
 अभिषिच्य १, १४, २; ३, १, ४
 अभित्तमावत्स्यमानः १, १, २
 अभ्युञ्जाने ४, ७, ५०
 अभ्यवतम् ३, ३, १०
 अभ्यञ्जने ४, ७, ४६
 √अभ्यनक्ति १, २८, ६
 अभ्यवान्य १, २४, २
 अभ्यान्मम् १, ५, ७
 √अभ्याषा (अभ्यादधाति २, ४, ६
 अभ्यादध्यात् १, १, २)
 अभ्याषाय १, ६, १६
 √अभ्यावर्तयेत् ४, ८, २०
 अभ्युदय १, ७, ८; ४, १८, ४
 अभ्युत्पिञ्चन् ३, ८, ३

- अम्बुक्ष्य १, ८, १६
 अम्बे ४, ७, २६
 अमा १, २४, १४; ३, ६, ४
 अमावास्या ३, १०, १
 अमावास्यायोः ४, ७, ७
 अमावास्यायाम् १, १, ६
 अमांसः २, १५, २
 अमांसासी २, ११, ६; १२, ८; ६, १, २
 अयाचितप्रतिग्रहः ४, ११, १२
 अयातयामताम् ४, ५, १५
 अयुग्मान् ४, १, २
 अयुग्मानि ४, १, ३
 अरणी ५, १, ३
 अरण्ये २, ६, १; ३, १४, ५
 अरण्योः ५, १, १
 अरिवतः ३, ५, २
 अरिष्टदाने ५, ५, ३
 अर्घः २, १५, २
 अर्घपात्राणि ५, ६, ५
 अर्घ्याणाम् २, १५, १
 अर्घ्ये १, १६, ३
 अर्घ्ये २, १७, ४
 अर्घ्यक्षणाग्रहणम् १, ६, २
 अर्घ्यंचम् १, १५, १६
 अर्घ्यंचने १, १५, ८
 अर्घ्यंचनाः २, ५, १२; ७, १६
 अर्घ्यप्लान् ४, ६, ७
 अर्घ्यप्लेषु ४, ७, ५३
 अर्घ्यसप्तमान् ४, ६, ७
 √अर्हं (अर्हति २, १६, ६ अर्हयेयुः ३, १, १४)
 अर्हयित्वा १, १२, १०
 अरुणमीः १, १६, ३
 अरुणमीम् ६, ५, ५
 अरुणतान् ४, १, ५
 अरुणतान् १, ८, ७; २, १, २७; ३, १, ५;
 ११, १२; १३
 अरुणकीर्णं ४, १, ३
 अरुणगाह्य ४, ६, २
 अरुणगुण्य ४, १२, २०
 अरुणारोहणे ४, ७, ३५
 अरुणदानधर्माः १, ३, ५
 अरुणदानमिधः ३, १३, ४
 अरुणधूम्य ६, ५, ५
 अरुणनिनीय १, २२, १२; ६, ६, ४
 √अरुणरोहितं ३, १, १६
 अरुणविच्छिन्नम् १, ६, ६२
 अरुणविच्छिन्नाग्रे १, ८, १४
 अरुणविज्ञाताभ्यः २, १४, १७
 अरुणविधवाः १, ११, ५; १२, १
 अरुणविनिपातम् २, १०, ६
 अरुणविन्दम् २, ७, १८
 अरुणविप्रवासः १, १७, १०
 अरुणविहङ्गम् ४, ४, १५
 अरुणविवादप्रतिष्ठात् ६, ६, १६
 अरुणविषये १, ८, १४
 अरुणवृतः ४, १२, ७
 √अरुणवेशेत् ४, १२, १६; २८
 अरुणव्यवच्छिन्नम् ६, ३, १०
 अरुणव्युदकः ४, १२, ३२
 अरुणश्रीत्रियस्य ४, १२, ४
 √अरुणम् (अरुणुते १, २, ६
 अरुणस्तीयात् २, १४, २३)
 अरुणन्तः २, १६, ५
 अरुणमक्रमणादि १, १४, २
 अरुणमानम् १, १३, १०; १२; ३, ३,
 १०
 अरुणश्रवणीयात् ४, ७, २६
 अरुणश्रवः १, १४, १४
 अरुणश्रवम् १, १४, १७

अष्टौ १, ११, ५
 अष्टकाः ३, १२, १
 अष्टकासु ५, ५, १७; ७, ७
 अष्टके ५, १०, ६
 अष्टमी १, १८, ५
 अष्टमीम् २, ११, ७
 अष्टशतम् ५, १०, २
 अष्टादशे १, २८, २०
 अष्टाह्वनिः ३, १३, ५
 असंसकारः १, ३, १३
 असंसकृतेन १, ८, २३
 असंनिध्यमानामाम् ५, ११, १५
 असकृत् २, १५, १०
 असन्धेया २, १३, ५
 असम्प्रमाणम् ६, २, ६
 असम्बाधम् ६, २, ६
 असम्भवे ६, ३, ३
 असमाप्ते ५, ८, ५
 असाभिधेतीकाः १, १०, ५
 अस्मिन्ते १, १७, ३; ५, ७, १६
 अत्यग्रेण १, १३, १
 √अस् (असि २, २, ३ अस् असि २, २, ३
 आसीत् ५, ७, २ स्यात् १, ५, ६; १२,
 २; १३, १५; २५, ६; २, १, २६;
 ३, ११, ११; ५, १२, ११ स्युः १,
 ५, ७; २२, ६)
 अह्वत् १, ११, ३; २८, २१
 अह्वतेन २, १, १५; १२, ५
 अह्वत्वाससम् १, २२, २
 अह्वत्वाससौ १, २५, २
 अह्वत्—(अह्वः ३, १, १२; १७; ५, १२, २५
 अह्वानि ६, १, ८ अह्वः ६, १, ११)
 अह्वः वेषम् २, ७, २६
 अह्वरहः १, ५, १; २, ६, ८; १०, २; १६,
 ६; ५, १२, १; ३१; १५, १६

अहोरानम् २, ११, ६; ५, १७; ६, ७;
 ८, २०^२; ६, १, २
 √अह्व (आह १, १५, १०; २२, ११; २,
 २, ५; ७, १६; ५, ५, ६ आह्वः १, १,
 १५; ५, ५, ३; ६; ५, ५, १६)
 अह्वतः १, ५, १; १, १०, ७
 आ १, ३, ७^२; १७, २; २४, १२; २, १,
 ६; ७; ८; ६, १; ३; १७, २^५; ३, ६,
 २; ५, ७, ५२; १५, १६ (पं. कप्र.)
 आकालम् ५, ७, २
 आक्रम्य १, १३, १२; आक्रम्य २, ७, ५
 √आगच्छेत् २, १५ १
 आगतः २, १६, ५
 आगतम् २, १६, ३
 आग्नेयः २, १५, ५
 आग्नेयम् १, ६, ७
 आणहायण्याः ३, १२, १
 आणहायण्याम् ५, १७, १
 आचम्य १, ५, १; २, ६, १; ५, ५, ११;
 ६, २, ६
 √आचक्षते १, ७, ११
 आचार्यः १, ६, ६; २, १, २८; ५, ६; ११;
 ७, ३; ७; ६-१७; १६; २६; ११, ६;
 १२, २; ५; ८; ११; १६, २; ५, ८,
 २; १२, ६, १; २; ३, २ आचार्यम् २,
 ८, २; १८, १; ५, ५, १३; ११, २३
 आचार्यस्य २, ७, ५; १२, ५; १५; ६,
 ३, ६ आचार्याः १, १, १०; ५, १०, ३
 आचार्याय २, ६, ७; १५, ५; ३, १,
 १८; ५, १२, १ आचार्ये ५, ७, २
 आचार्यापीनम् २, १, २५
 √आच्छाद्येत् ५, १२, ३२
 आच्य १, ८, १०; २, १०, ३
 आनम् १, २७, २
 आणम्य ५ १६ ७: १८ ५ १. १

- भाज्ये १, ८, २१; ६, १३
 भाज्येन १, १३, १६
 भाज्यभागम् १, ६
 भाज्यभागो १, ६, १०
 भाज्यलेपेन १, १६, ५; २३, ३
 भाज्यसंस्कारः १, ८, २२
 भाज्यस्थाली ५, ८, ३
 भाज्यस्थालीम् १, ८, १८
 भाज्यस्थाल्याम् १, ६, १३; १४
 भाज्याहुतिषु १, ८, १२; ६, १०
 भाज्याहुतीः १, ६, ४; ११, ४; ३, ११, ३;
 भाज्याहुतीनाम् १, १०, २
 भाज्याहुतिघर्मणु २ १
 भाञ्जनस्य ४, १५, ११
 भाञ्जनकोशम् १, १२, ४
 भाञ्जनगन्धिम् ६, २, ५
 √भातपति १, ३, २
 भात्मनः २, १३, २; ४, ५, १६; १२ ५;
 भात्मानम् १, १०, ६; ४, ८, १६; ५,
 ५, १२
 √भादत्ते १, १२, ४; २८, १४; २, १७,
 १; ३, १ ११
 भादर्शम् १, १२, ७; २८, ७
 भादर्शेन १, २८, १३; ४, १५, १२
 भादाय १, ६, २; ८, ६; १८; ६, ३; २,
 ७, २८; ३, ४, ६; ६, ६, ३
 भादित्यम् ३, ८, ७; ४, ७, ५२; ११, २;
 १२, २३; ६, ४, १३; ६, १
 भादित्यस्य ६, ३, ४
 भादित्ये २, १२, ११
 भादित्यमण्डले २, १४, ८
 √भादिशेत् २, ११, ६
 भादिदय ४, १२, ५
 भादिशेन २, ११, १३
 भाद्यम् ५, ६, ४
 भाद्योत्तमे २, ७, २३; ११, ८
 भाधाय ६, ३, ७
 भाधिकारिकाः ६, ४, ६
 भानहुहम् १, १६, १; २८, ७; ३, १, २;
 भानहुहेन २, ७, २८
 √भानयन्ति १, १६, ८
 भानर्तनम् १, ११, ५
 √भापयेत् ४, ३, ३
 भापुसंमालुपक्षे १, ५, ५; ४, ४, २;
 भापोहिष्ठीयाभिः १, १४, ८
 भापोहिष्ठीयेन ३, १, ४
 √भाप्लवेत् ४, १२, ३१
 भाप्लाव्य १, ११, २
 भाप्लुत्य २, १, २७; ४, १२, ३२
 भावद्वेन २, १, २५
 भाम्यग्य (छित्वा इति कौट १, २१, ६ पाभे.
 १, २८, ११)
 भाम्युदयिकम् ४, ४, १
 √भामन्त्रयते २, १८, १
 भामन्त्र्य ४, १, ६
 भामपिहितम् ६, १, ३
 भायन् ३, ७, १
 भायम्य ४, ७, ५२
 भायुषा २, १७, ४
 भारम्य १, ६, ६^२
 भारामे ५, ३, १
 √आहह् (भारोहेत् ३, १, १३; ४, १२,
 २७; १५, २२)
 भारोहन्त्याम् १, १५, १३; १७
 भार्याम् ४, ७, ३८
 भालम्य १, १०, ८
 √भावप् (भावपति १, १३, १५ भावपेत्
 २, १४, २२)
 भावर्तो १, ५, ६
 भावहमानाः १, ६, ४

प्रावापस्थानम् १, ६, १२
 प्रावामदेव्यम् ६, २, ७
 प्रावाहनम् ४, २, ५
 प्रावाहने ४, ४, ११
 प्राविकम् १, १२, ८
 प्रावृतः १, ८, ५; २८, २२
 प्रावृताम् १, ३, २
 √प्राप्तास्ते ४, १२, ६
 प्राशिपम् ४, १२, ६
 प्रादवयुज्यस्य ३, ११, २
 प्रादवयुज्याम् ४, १६, १
 प्रादवलापनम् ६, १, १
 प्रापाद्याः ६, २, ७
 √प्रास् (प्रासीत ४, ११, २०; १२, २०)
 प्रासीयाताम् १, १७, २)
 √प्रासिञ्चति १, २८, ८; ४, ३, ६
 प्रासिच्य २, २, १०; ३, ३, ४
 प्रासीनः ४, ८, २
 प्रासीनायाः १, १३, १; २
 प्रासुरम् १, १०, ६
 प्रास्तीर्य ४, १८, ५
 प्रास्ये २, १२, १०; ६, १, ५
 प्रास्वादिष्टदेवतासु १, ६, १८
 √प्राहरेत् ३, १४, ४
 प्राहृताग्नेः १, १५, ८
 प्राहृतयः १, ६, ८
 प्राहृतिर्संस्कारः १, १, १०
 प्राहृत्य ५, १, ७
 प्राह्लिकम् ६, ४, १०
 इति १, १, १०; १५; २, १, १; ५, २, ६;
 ३, ३; ६, २, २; १३
 इच्छना ४, ५, १६
 इच्छन्तः ४, ५, १५
 इतरः २, १, २८; २, ५; ७; ६; ५, ६; ७,
 ३; १२, १४; ४, ८, २; १३ इतरम्

२, ७, ७ इतरे ६, ३, २ इतरेषाम् १,
 ३, १३
 इदम्—(भयम् २, १०, ६ षस्यं ३,
 १, ७ षस्य १, २४, ४; २, २,
 १०; ३, ५; षस्याः १, १२, ८; २२,
 १४ षस्यं १, १२, ३ इदम् २,
 १७, ४)
 इन्द्रम् ६, १, १
 √इन्धीत १, १, २; ८
 √ईद्व (ईशन्ते ६, ४, १; १३ ईधेत २,
 १२, ६; ४, ११, १)
 ईशमाणः ४, १०, २
 ईशित्वा ४, ७, ५२
 ईप्सितम् ३, १, १७
 ईशानम् १, ११, ७
 उवतम् १, १६, १; २, १४, २६; ३, १, २;
 उवत्वा १, १०, ६; २, ५, १०; ४, ८, १२;
 उद्यन्तीम् ३, २, ८
 उच्चा २, १२, १६
 उर्ध्वः २, १८, २
 उर्ध्वंस्तराम्—उर्ध्वंस्तराम् ४, १५, १७
 उच्छिष्टः ४, ७, ४
 √उच्छ्रियति ३, २, ८
 उच्छ्रितः २, १७, १
 उच्छ्रितिलम् ४, ११, १२
 उत्तमम् ५, २, ४
 उत्तमायाम् ३, १४, १
 उत्तरतः १, १३, १०; २६, १७; २८, ७;
 २, ७, २; १४, १७; ३, २, ६; ७; ४,
 १७, ५
 उत्तर—(उत्तरम् १, ६, ७; १५, ४; ४, १५,
 १८ उत्तरया १, १५, ४ उत्तरा ३,
 १०, १ उत्तराः १, १३, ३ उत्तराम् १,
 ७, ३ उत्तरे ३, ३, ६ उत्तरेषु २, १२,
 १४)

सौत्रपदाऽनुक्रमणिका

उत्तरेण (एतन्नन्तम्) २, ५, ८; ४, १५, ५	उदङ्मुत्तः ४, ८, २; १२, २५
उत्तरपदवाधात् १, ६, ५	उदङ्मुत्ताः ६, ३, २
उत्तरगान्तिः ६, २, ७	उदयम् ६, ३, ४
उत्तरापराभिमुखः २, ६, १	उदरम् १, २२, १४
उत्तरार्धानि ६, १, ११	√उदाहरिष्यामः ६, १, १
उत्तानम् १, १३, २ उत्तानेन १, १३, २	उदिते १, ६, ४; २, १०, १; १२, ११
√उत्तिष्ठति ६, ५, ३	√उद्दिशेत् ४, १२, १०
उत्थानम् १, २५, १; ४, १८, ११	उद्दिश्य १, २, ७
उत्थानात् १, २५, १२	उदीचीम् ६, ५, ६
उत्थानकाले ६, ४, ११	उदुम्बरशासया ३, २, १
उत्थाय १, ४, १; ६, ६; ६, ५, ४	उदुम्बरशासाम् ३, २, ५
उत्थाप्य १, १३, ११	उदुम्बरशासाम्भिः १, २२, ८
उत्थातेषु ४, ७, २	उद्भवाबोधिते १, ५, ३; ५, १, ७
√उत्थादयेत् ५, ८, ६	उद्वयन्तेजासि ४, ११, ८
उत्सङ्गम् १, १६, ८	उद्भृत्य ४, १७, ५
उत्सङ्गे १, २२, ६; ५, ७, ३	उद्भाष्य ३, १, ३
उत्सर्गः ४, १५, २१	उद्भास्य १, ८, २०
उत्सर्गे ४, ५, १७	उद्भाहे २, १३, ३
उत्सादने ४, ७, ४३	√उन्नयति १, २२, ८
उदकम् ४, १५, १	उन्नीयन् ४, १५, ४
उदकग्रहणम् ६, २, ४	उपकनिष्ठिकाभ्याम् १, ८, २१
उदकाञ्जलीन् ४, १५, २	उपकरणानि १, २२, ६
उदकुम्भम् १, ६, २; १५, ५; ३, ४, २;	उपक्रमः ४, १५, २१
उदक् १, ८, २०	उपगम्य ६, २, ३
उदङ् ४, ८, २	उपग्रहीष्यमाणः १, ६, १
उदक्संस्थाः १, ८, ५	उपघातम् ४, १५, ११; १६
उदक्संस्थाम् १, ७, ६	उपचारः ४, ४, ६
उदग्-द्वारम् ६, २, ६	√उपदिशन्ति २, १२, ७
उदगयने १, ५, ५; २, ११, ५	उपनयने १, ५, २
उदगये १, ८, २१ (?)	उपनयनेन २, ११, २
उदगप्रेतु १, २७, ६	√उपनी (उपनयामि २, २, १२
उदपात्रात् २, १७, २	उपनयीत २, १, १; २५
उदपात्राणि ४, १, ३; ३, ४; ५, ६, २	उपनयेत् २, १, २६
उदपात्रे १, २२, १२; ४, १७, ४	उपनयेयुः २, १, १०)
उदमन्यान् ३, ३, ४	उपनिषदात् ६, ४, ५

उपनिष्क्रम्य २, १२, ११

उपनेयः २, १, २६

उपपर्वणाम् ६, १, ११

उपपादम् ५, १६, २

उपबर्हणम् १, १२, ५

उपरते ५, ७, ६

उपरमम् ५, ७, १

उपरम्य ५, ६, ७; ८, २०

उपरि ५, १२, १०

उपरिष्ठात् १, ७, ७; १२, १३; २, १२, ५

उपलिप्ते (?) १, ५, ३; ५, १, ७

उपलिप्य १, ७, २

√उपलेपयेत् १, २३, १

उपवातः २, ७, २६; २, १७, ३

√उपविस् (उपविशति २, १२, ११; ६, ३, २; उपविशतः २, ५, ८ उपविशन्ति ६, ६, २)

उपविशतः २, ७, २

उपवीतम् २, १३, ६

उपवेगने ५, ५, १

उपवेद्य १, ११, ५; १२, ११; १६, २; २२, २; २७, ६; ३, १, २; ५, १, २; ५, ५; ५, ११

उपसमाधाय १, २८, ५; २, १०, ३; ३, ५, २; ५, १५, ३; ५, ३, १

√उपसर्पन्ति २, १६, ६

उपसंश्रुहा ५, ८, ६; १५; ६, ३, ६

√उपसादयेत् ५, १५, २०

उपस्तरणामिधारण-प्रत्यमिधारणम् १, १३, १६

उत्सो १, १५, ५; ८

उपस्थम् १, १६, २

उपस्थानम् ५, १३, ३; ५

उपस्थाध्य १, १३, १०; २८, ७

उपस्थाप्य ३, ७, ३; ८, ७; ६, ६, १

उपस्थानकाले ५, ६, २

√उपस्था (उपतिष्ठते २, १०, ६; ८

उपतिष्ठते ३, १, १५)

उपस्थितम् २, १६, ३

√उप...सवन्तु ३, १३, ३

√उपहरति ५, १५, ७३; १३

उपांशु २, १८, २; ३

उपाकरणम् ५, ५, १

उपाकर्तव्यम् ५, ५, १६

उपाकर्म ५, ५, १५

उपाकर्माणि ५, ५, १७

उपाञ्जनम् १, १५, ३

उपानहो ३, १, १०

उपावरोहणम् ५, १, ७

उपेत्य २ ११, ६; ६, १, १

उपोष्य १, ३, १; ५, ८, २०; ५, १, ६; १०, २; ११, २

उभयतः १, ६, ५; ८, २१, १६, ८

उभौ २, ३, १; १६, २

उभूतसे २, १५, ११

उष्णामु १, २८, ८

उष्णीयम् २, १२, १५; ३, १, १८

उष्णीपिलो २, १२, ११

ऊर्णाशूनी २, १, १७

ऊर्ध्वम् १, २२, ८; २५, १३; २५, ११; २, १, ६; ३, १२, १; ५, १, ५; १८, १३; ६, २, १

ऊर्ध्वम् १, ७, ७

ऊर्ध्ववि १, ८, २१

ऊर्ध्वङ्गुलिम् २, ३, ५

ऊर्मिः १, १५, २०

ऋक्-(ऋग्याम् ३, १०, ३ ऋचा १, १, ११)

ऋचा २, १३, ८; १५, २६; ५, १३, ३; ६, २, ५)

ऋजवः ५, ५, ८

ऋतुवेलायाम् १, १६, १
 ऋतो ४, ११, १७
 ऋत्विजे २, १५, ४
 ऋपमः १, २२, १८
 ऋपि-(ऋपयः ४, ६, ३ ऋपिम २, ७, २०
 ऋपीनु ४, ६, ६ ऋपेः २, ७, १८; २३)
 ऋपिस्वाध्याये २, ७, २७
 ऋपिदेवतच्छन्दांसि २, ७, १६
 एक-(एकः २, २, २; १४, २४; ४, १२, १२;
 एकम् २, १०, ८; ४, ३, ५ एका १,
 ४, ६^२; ४, ५, ७; ६; ६, ४, २; ५, ६
 एकाम् १, ७, ७^३
 एके १, १, ४; ७; ६; ३, ८; ३, १२; ३,
 १६; ५, ४; ७, ५; १३, ७; १६, ८;
 २२, ५; २८, १०; २, ११, ४; ५;
 १२, ७; १७; ४, १, १०; ५, ३;
 ८, १७;)
 एकशामीणम् २, १६, ३
 एकपवित्रम् ४, २, १
 एकपिण्डम् ४, २, ४
 एकवर्णम् ३, ११, ७
 एकवस्त्रः ४, १२, २२
 एकविरातिः १, १, १५
 एकार्घ्यम् ४, २, ३
 एकाहम् ४, ७, ५
 एकैकम् २, ७, २०
 एकैकाम् १, १५, ६; २, ७, २५
 एकोद्दिष्टम् ४, २, १
 एतत्-(एतत् १, ६, १२; २८, १६; २, ७,
 २७; १३, ७; ४, ३, ८; ५, ४; १४, ५;
 ६, ३, १४; एतया १, १५, ३; ६; १०;
 १६, ८; ४, ५, १०; ६, २, ५ एतस्मिन्
 १, २४, ७; २५, ४ एतस्याम् १, १२,
 १२ एताः १, १, १५; ६, ३, १३;
 एतान् २, १२, ६ एताभिः १, १२, १३

एताम्बाम् १, १५, ४; ३, १०, ३
 एताम्यः २, १४, ५ एताम् १, ११, १;
 २, ५, १२; ७, १६; ४, ४, १३, ४
 एतासाम् २, १४, ४ एते १, १०, ५
 एतेन १, १५, ८; ४, १६, ३; १७, ५
 एतेषाम् २, १०, ८; ४, ७, ५२ एतैः
 ४, ११, ७ एभिः २, १, १३; ५, ६, ६
 एनम् २, २, ४; ६, ६; १५, १०; ३,
 १, १४; ६, ३, ५ एनाम् २, १, १०
 एपः १, २, ८; २, १२, १३; ६, ३, ८
 एषा २, ७, २६ एषाम् २, १६, ५; ६,
 ३, ८)

एतन्महावृक्षाग्राणि १, ३, २
 एव, १, २, ५; ३, ६; ७, ५^२, १२, १३;
 १६; २४, ७; २५, ४; १०; २८,
 १६; २, ४, २^२; ५, ७; ६, ५; १२,
 ७^२; १४, ५; १५, ३; १०; १६, १;
 ६, १, १
 एवम् १, २, ७; १२, १३; १४, २; ३;
 २५, ६; २८, १६^५; १७; २, ६, १; ७,
 १८^२; २०; ६, ३; १०, ७; ३, २,
 ७; ४, १५, १४; १६; ५, ६, ६; ६,
 ४, ६; ७, ८
 एवंविधे १, २, ८
 ऐन्द्रः २, १५, ७; ४, १६, १
 ऐन्द्राग्नः २, १५, ६; ४, १६, ३
 ऐणेयेन २, १, २
 ऐनरेयम् ६, १, १
 भोक्तारः ६, ३, १२
 भोक्तारम् २, ५, ११
 भोष्य १, १३, ६
 भोषधीनाम् २, १४, १२; ४, ५, २
 भौदुम्बरः २, १, २०
 भौदुम्बरीः ५, १०, २
 ककुप्कारम् ३, ४, ५; ६, ३, १२

कक्षम् ३, १४, ५
 कण्ठे १, २२, ८
 ✓कण्ठयेत् ४, १२, १७
 कन्या-(कन्याम् १, ६, ४; ११, १; २; ४;
 १२, ११; १५ ६ कन्यायाः १, ६, ६
 कन्यानाम् १, २८, २२)
 करोतीलूकाम्याम् ५, ५, १
 कर्कन्धुपर्णानि ४, १६, २
 कर्णे-(कर्णे १, २४, ६; ४, १२, २२
 कर्णेभिः ३, ८, ५ कर्णौ ५, ५, ११)
 कर्मन्तु-(कर्मणाम् ४, ५, १६; १३, २
 कर्मणि ३, ४, १ कर्मसु १, १४, ११; ५,
 १०, ३)
 कर्मनिवर्गे १, २, १
 कहिचिद् १, १०, ८
 कल्पः २, ११, २; ४, १, १३
 कल्पे ४, ७, ५३
 कल्पयित्वा ५, ८, ३
 कल्पासीम् ३, ७, ४
 कल्पकत्वात् १, १, १३
 कहोलम् ४, १०, ३; ६, १, १
 काक्यादभ्रान्ते ५, ५, ४
 काकातन्याः १, २३, १
 काञ्चित् १, २, ७
 कात्यायनम् ६, १, १
 कामतः १, १, ७
 कामम् २, ७, २३; २६
 कारयित्वा १, २४, ७
 कारयिष्यन् ३, २, १
 कार्त्तिययाम् ३, ११, २
 कार्यम् ४, ११, ६
 कालः १, ३, ७; ६; २, १, ६
 काले २, ११, १३; १६, ४
 कालनियमम् २, ११, १३
 कालकलीतकस्य १, २३, १

काष्ठात् २, १७, २
 किञ्चित् १, १४, ११; ४, १, ११; ७, ५२;
 ८, २०, ५, ५, १२
 कीर्त्या २, १७, ४
 कुण्डम् २, ७, २८
 कुमार-(कुमारः १, २५, ३ कुमारम् १, १६,
 ८; २४, २ कुमारानु २, १४, २१)
 कुमारकम् ५, ७, ३
 कुमारे १, ५, ५; १२, १
 कुर्वतः २, १२, १४
 कुर्वन् ३, ६, ४
 कुलंकृतः ४, १२, ११
 कुलवृद्धाः २, १६, ४
 कुरा-(कुराः १, ६ १३
 कुरानु १, ८, ६; ६, ३;
 कुरोन् १, ८, ४
 कुरीः १, ८, २
 कुरोषु १, २७, ६; २, ७, २८; ३, ४, ३)
 कुराकण्टकम् १, २०, ३
 कुरातर्णम् १, २८, १२; १३; १५
 कुरातर्णानु २, ७, ५; २८
 कुरातर्णाम्याम् १, ८, १७
 कुरातर्णे १, ८, १४
 कुरातर्णेन ४, १५, ११
 कुरामित्तम् १, २८, ७
 कूपम् ४, १२, २८
 ✓कृ करोति १, ६, ६; २, १०, ७; ४, १४,
 १; १५, ११ करोमि १, २८, ६ (घस्तु
 इति कौशु.) पाभे १, १८, ८
 कारयेत् ३, १०, १; ४, १३, १
 कुर्ये १, १५, ३
 कुर्यान् १, २४, ४; २, १३, २; १५, १;
 १६, २; ४, ११, ६; ५, ११, २३; ६,
 ३८;

कुर्युः १, ११, ५ कुर्वन्ते २, १२, १४ कुर्वन्ति
 ५, १०, १ कुर्वति १, ३, ६; २४, १४;
 ३, १४, ६^२)
 कृतम् १, २४, ४
 कृताः १, १५, २२
 कृतप्रातरासस्य २, १२, १
 कृतमङ्गलम् १, १२, १
 कृतसान्त्वयः ६, २, १०
 कृताध्याः २, १५, १०
 कृत्वा १, २५, ८; २८, १०; २, २, ३,
 ७, २८; १२, ५; १३, ४; ३, ११, ३;
 ४, १, ६; ३, ४; ४, ३; ८, ११; १८,
 २; ६, ४, १२; ६, ६
 कृपिकर्माणि ४, १३, १
 कृष्णस्य १, २४, ७
 कृष्णायाः ५, ५ ८
 केशान् १, २८, १३; २३
 केशपक्षम् १, २८, ६
 केशप्रतिग्रहणाय १, २८, ७
 केशरमश्रूणि ३, १, २; ४, ७, ४२
 केशसंमितः २, १, २३
 केशाघ्राणि १, २८, १५
 केशान्ताः १, ५, ८ केशान्तान् १, १६, ६
 - केशान्ते १, ५, २
 कोशातक्याः १, २३, १
 कोपीतकिः ४, ५, ६
 कोपीतकिम् ४, १०, ३; ६, १, १
 क्रन्दति ४, ७, ३७
 क्रिशवन्तम् १, २, ६
 क्रीडन्तीः ३, ११, १४
 क्वचित् १, २, ७
 क्षत्रम् ३, ३, ६
 क्षत्रियस्य १, २८, ३-२, १, ७; १६; २२,
 १६
 क्षत्रियाय २, ५, ५

क्षपणम् ४, ५, १७
 क्षुत् १, २, ६
 क्षुद्रमूत्रेषु २, ७, २१
 क्षेत्रस्य ४, १३, ५
 क्षेत्रमर्षाशायाम् ४, १३, २
 क्षेमाम् ३, ५, १
 क्षेमे ३, ३, १
 क्षीमम् १, १२, ८
 खानयित्वा ३, २, ३
 खे १, १५६
 √गच्छेत् १, २, ७; ४, ८, १८; १२, ७;
 ६; २६
 गच्छतः १, ६, १
 गणकामान् २, २, १३
 गताः ३, ६, ५
 गतिम् ४, ६, ३
 गरीयः ४, ११, १४
 गर्तं ३, २, ५
 गर्भकामा १, १७, ६
 गर्भदसामेषु २, १, ३
 गर्भरक्षणम् १, २१, १
 गर्भाष्टमेषु २, १, १
 गर्भिणीम् २, १४, २१
 गर्भकादसोषु २, १, ४
 गव्येन २, १, ५
 √गापयेत् १, २२, १६
 गापत्रीम् २, ५, ४; ७, १०^२
 गावेषुक्त्वा ५, ६, २
 गुणाः १, २, ३
 गुरु २, ७, २२; ११, १० गुरुणा २, ६, ७
 गुरुभ्यः ४, ११, २
 ग्रह-(ग्रहात् १, १५, १ (ग्रहः इतिक्वोष्ट
 १, ६, १, पाभे०) गृहान् १, १५, ६;
 २२; १६, १२; ३, ७, १ ग्रहे २, १६,
 २; ३; ५, १०, १; ११, १; ग्रहेषु

१, १२, १०)

गृह्यतो १, १, ५

गृह्येधिनम् २, १६, ६

गृह्यधुष्वा २, ६, ८

गृह्यसमीपे ५, ८, ५

गृह्योत्सर्गः ५, ११, १

गृह्यम् ६, ४, २; ७, ३; ४, १५, ३

गृह्याः १, ६, ४; २, १६, ६

गृह्ये १, २५, ११; २, १४, ३; ३, ८, १

गो-(गवा ३, १, १४; गवाम् ३, ११, ३

गाः ३, २, १; गाम् १, १२, १०^३; १५, २८,

२१, गोः १, २४, ७; ५, ५, ७ गोषु

४, ७, ५० गोम्यः ३, १, १५ गोः १,

१४, १३)

गोप्रासम् ३, १४, ४

गोपयु. ३, १४, ३ गोपयुम् २, १५, १

गोमती ३, ३, १

गोमयम् १, २८, ७ गोमयेन १, ७, २

गोपनामानि १, ६, ४

गोदानकर्म १, २८, १६

गोदानकर्माणि १, २८, १८

गोलका ४, १८, ४

गोळे ३, ६, ५

गोतमिम् ४, १०, ३

ग्रन्थिः २, २, २ ग्रन्थिम् १, १५, ११

ग्रहणाश्विनप्रोक्षणानि १, ३, ४

√ग्रह गृह्णाति १, १३, २; ३, ८, २

गृह्णीमात् १, ५, ५)

ग्राम—(ग्राम. १, १४, १३ ग्रामम् २, ६,

४ ३, ५, २, ग्रामात् २, १२, ६; ३,

५, १ ग्रामे ४, ७, २, ४)

ग्रामाज्ययनान्तहिनानि ६, १, ८

ग्रामारण्ये ४, ७, २३

ग्रीवापाम् १, ५, ६

√ग्रीवेरत् ६, ३, ८

घृतम् ३, २, ८ घृतेन ३, २, ५

घृतीदनम् १, २७, ५

घोषवदादि १, २४, ४

च १, १, १३; २, ५; ३, ४; ५; ८; १५;

८, १३; २१^३; २४, २५; ६, १०; १११३; १०, २; ६^३; ११, ५; ७; १२,

१३; १३, ३; ७ १०; १६; १५, २१;

१७, ७; १६, ७; २२, ६; २४, ३; ५;

७; २५, १; ३; ५; २८, ६; ७^३; १३;

१५; २१; २, ३, १; ६, २; १०,

४; ११, ७, ८; ११, १२; १३; १२,

२; १३, ६; ८; ३, ३, ५^३; ६, १, ४;

११; १३; ३, ६; ४, ८

चक्रगोः १, १५, ४

चक्षुषी १, १६, ५

चण्डालम् २, १२, १०; ६, १, ३ ८, १३

चतुर्-चतस्र्-(चतस्र. १, ११, ५; १६, २;

७; ३, ४, ८, १३, २; ४; ५; ११,

१३; १३, २ चतस्रभिः १, २०, ५

चतुः १, ११, ५; २४, ७ चतुरः ६, २,

१ चत्वारः १, ५, १ चत्वारि ४, ३,

४; ५, ६, २)

चतुर्दशम् ४, ७, ७

चतुरधाम् १, २४, ४

चतुरस्रम् १, ७, २

चतुष्पाये १, १५, १४

चरः ३, १३, ६; ५, ४, १ चरम् १, ३, ३; २,

१२, १७; ५, २, ३; ६, ६, २; ८, २,

चरुपाकयज्ञानाम् १, १०, ४

√चरेत् २, ११, १०; ४, १२, १२

√चरेयानाम् १, १७, ५

चरिते २, ११, १३

चतुर्थम् १, १४, ४

चतुर्थी १, १६, ४ चतुर्थीम् १, १२, १२

चतुर्थीभ्यः ३, ८, १

चतुर्थीकर्म १, १८, १

चतुर्थे १, २१, १
 चतुर्विंशतिः ४, २, ७
 चतुर्दशीम् २, ११, ७
 चतुर्विंशत् २, १, ८
 चतुष्टये १, २४, ७
 चूडाकरणे १, ५, २
 चूडाकर्म १, २८, १; १९
 चेद् १, ३, १२; ६, १४; २, १३, ३; ४,
 १५, १
 √चेष्टयति ४, १५, ७
 चंभ्याम् ४, १९, १
 चोदनस्याम् १, १२, १२
 छन्दसा ४, ५, १५
 छन्दसि ४, ६, ६; ७; ६, ३
 छत्रम् ३, १, ६; १८
 √छादयति ३, ११, ८ √छाद्यते ३, ११, ६
 √छिनत्ति १, ८, १४; २८, १५
 √छिद्येत १, १५, ६; २, १३, ३
 जघनेन (एनबन्तम्) २, १, २८; ४, १२,
 . २४
 जगतीम् २, ५, ६
 √जनयासि १, १६, ७
 √जनयिष्यति १, ५, १०
 जनसनवायम् ४, १२, ६
 जन्मतिथिम् १, २५, ५; १०
 जनाश्रीयम् ६, २, ६
 √जप् (जपति १, १४, १; १५, १२; १६;
 २, २, ११; ३, ५; ४, ४; ३, ६, ३
 जपेत् १, १६, ३; ४, १, ८; १४, ५;
 ५, १०, ३)
 जपः ४, ४, ७
 जपित्वा १, १३, २; २, ६, ३; ३, ११, ६;
 ४, ५, १२; १४ ३; ६, ६, १४
 जमदग्निना ४, ५, ८ जमदग्नेः १, २८, ६
 जवनकामः १, २७, ४

जातः १, २५, ६ जातम् १, २४, २
 जातकर्म १, २४, १
 जातरूपम् १, २४, ११ जातरूपेण १, २४, ३
 जातवेदाः २, १०, ४
 जानु १, ८, १० जानुना २, ७, ५ जानू
 २, १०, ३, ४, ८, ८
 जायया ३, ४, १०
 जायाम् १, ६, १; ३, ४, ६
 जीवः (?) ४, १८, ११ जीवसे २, १३, ५
 जीवातुम् १, २२, ७
 √जुगुप्सेत् ४, १२, ८
 √जुगताम् १, २४, १०
 जुहुयात्, जुह्वतः, जुह्वः प्रभृ० √हु द्व०
 ज्यायाम् १, १, ५
 ज्येष्ठदक्षिणा. ४, १८, ६
 तप्युत्तान् १, ३, १२
 तद्-(तत् १, ७, ११; १० ६; १६, ८; २४
 ५; २, १, २५; १३, ७; ३, १, १२;
 ४, ५, १४; ३, ११, १२ तम्-त्तम् २,
 ७, १८ तस्मात् ४, ५, १६ तस्मिन्
 १, १६, २; ३, १, २; ४, १७,
 ५ तस्य १, १, १२; १६, १०; २, ११,
 २; १३, तस्याः १, २, ७ तस्याम् १,
 ११, २; २, ११, ६; ३, १०, १; ३
 तस्यै १, ७, ७ ताः १, ७, ८; ८, २५;
 १३, ६; ३, ११, १३ तान् १, ६,
 १३; १५; १३, १७; २, ७, ७; १२, ७
 ताभिः १, १२, ३ ताम्यः २, १६, ६
 ताम् १, १८, ३; ४, १६, ४; १८, १२
 तासाम् १, १२, २; ३, १२, २ तामु
 २, १२, २ ते १, १०, ५; १२, १०
 तेन १, १३, १४; २, ४, ३ तेषाम् १,
 ६, १३)
 तत्पत्नीनाम् ४, १, ११
 तद्वितम् १, २४, ४

तद्वत् ५, ६, ३
 उतः २, १०, ७; ५, ५, १; ७, ३
 तत्पूर्वाणाम् ५, ७, ११
 सत्प्रापद्वितम् २, १३, ३
 तथा १, १, १५; २, ५, ३; १३, ८; ५, ५,
 १५; ५, ६, ५
 तथा-तथा २, ७, १८
 तन्मध्ये १, २५, ६
 तपस्विनम् १, २, ६
 तपोबलात् ५, ५, १५
 सरन्याम् १, १५, १८
 √तरेत् ५, १४, ५
 लरिष्णम् ५, १४, १
 √तपंयति ५, ६, २
 तपंयित्वा १, ११, ५; ५, ६, ६
 तारतीः ५, ५, ६
 √तितपंयिषेत् १, २, ७
 तिथौ ५, २, २
 तिलैः ५, १, ३
 तिलमाषाणाम् १, २८, ६
 तिलसर्पपैः ३, १, ६
 तिलार्थः ५, ८, ६
 तेदन्यपहस्तकदसंनानि ६, १, ३
 तेजः २, १०, ४२
 तिष्ठ, तिष्ठतः प्रभृ० √स्या द्र०
 तु १, २, ३; ६; ३, ६; ६; १०, ६; २५,
 ६; २८, २१; २, ५, ७; ६, ५; ११,
 ११; ६, २, ६; १२; ५, ३, ७
 मुग्धिनः ५, १८, ३
 तुरीयम् १, २० ५
 तूष्णीम् १, १, ११; ३, १५; ७, १०; १६,
 ६; २८, २२; २, ३, ५; ५, ६; ५,
 १, २
 तूष्णीकामेव १, १८, ५
 वृषम् १, १५, १ (तिसृभिः इति कौटु०

१, ६, १, पाभे०) वृषाः ६, ५, ५
 वृषेन १, १७, ७; ५, ८, ५

वृषानि २, १७, १
 वृतीयया १, १६, ५ वृतीयम् १, १५, ३;
 २८, १६ वृतीयया १, १६, ५ वृतीयाम्
 १, १०, १; ६, ६, ८ वृतीये १, २०,
 १; २८, २; २१

√वृष्णुनम् १, १७, ७

वृष्णिप्रदने ५, ५, १३

तेजस्वामः १, २७, ५

तेदनिम् २, १२, १०

तंतिरम् १, २७, ३

त्रि, तिस्र- (तिसृभिः १, १५, ८; १६, ६

तिसः १, ६, १६; १२, ११; २२, ७; ३,

५, ५; ८; १२, १; ५, १०, ६; ६,

५, ५ त्रयः २, २, २; १६, ५; ६, ५,

५ त्रयम् १, २, ५ त्रिः १, ६, ३; ७,

११; ८, १७; २५, २; ६, २८, ६; २,

६, १; १२, ५; ३, २, १; ८, ३

त्रिः-त्रिः ५, १५, १७ त्रिषु ५, ८, ५

त्रीणि १, ८, १५; २५, ५; ५, ३, ५

त्रीन् २, २, १०; १०, ८; ५, १५, २

त्रिपक्षे ५, १, २

त्रिषुण्डम् २, १०, ७

त्रिमण्डम् १, १२, ८

त्रिरात्रः ६, १, ६ त्रिरात्रम् १, १७, ५; २,

११, १०; ५, ५, १७; ७, १०; ८,

२०; ५, ११, २ त्रिरात्रे १, १८, २;

२, ५, २; १२, ६

त्रिवर्गम् ३, ११, ७

त्रिवृत् १, ८, २ त्रिवृतम् १, १२, ६ त्रिवृति

१, २२, १०

त्रिहितम् ६, ५, १

त्रिष्टुभम् २, ५, ५

त्रिसंघम् ५, ७, ५

त्रिःश्वेतया १, २२, ८

दक्षिण—(दक्षिणम् १, ८, १०; ६, ७; १३,
२; २८, ६; २, ३, २; ३; ४, ४; १०,
३; ६, ३, ६ दक्षिणा १, २२, १८;
२, ६, ३; ३; ४; ४, १७, ६; ५,
२, ८; ३, ५ दक्षिणाम् १, ७, ३;
१२, ५; ६, ५, ६ दक्षिणे १, १२, ६;
२४, ६; १२; ३, २, ५; ३, ४; ६,
६, ६ दक्षिणेन (१, ८, ६; ६, ३; १३;
२, ७, ७ एनबन्तम्) १, १३, २; १२;
२, ३, ३; ४, ४; ७, ५ दक्षिणैः ४,
१८, ७; ६; ६, ३, ६

दक्षिणपश्चात् १, ६, ६

दक्षिणस्त्रन्धे २, १०, ७

दक्षिणामुखः ४, १२, २५

दक्षिणावृत्ताः ६, ५, ६^२

दक्षिणोत्तराग्याम् २, २, ११; ७, ६

दक्षिणोत्तरैः ६, ३, ६

दक्षिणतः १, ७, ७; ८, ५; ६; १६, ३; २०,
५; १४; १८; ३, २, ७; ४, ८, २; ६,
३, २

दण्डः २, १, १८ दण्डम् २, ६, २; १३, ८;
३, १, ११ दण्डस्य २, १३, २ दण्डे
२, १३, ६

दण्डनियमाः २, १३, १

दण्डप्रदानान्तम् २, ११, ४

दण्डोपानहम् ३, १, १८

√दा (ददाति १, १२, ६; १४, १७; २८,
२१; २, १२, १५ ददातु १, २२, ७
ददाति १, १४, १० दद्यात् १, २, ७;
१४, ११; २४, १३; २, १४, २०;
३, १, १८; १०, ४; ४, १, १; ६;
८, २०; ५, ५, १२)

दत्त्वा १, १६, १०; २, १४, १६

√दष् (दधाति १, २४, ४ दधामि ३, ४,

२ दधे ६, ४, १३)

दधि १, १७, १

दधिक्लाव्यः ४, ५, १०

दधिमधुघृतमिश्रम् १, २७, ६

दधिघृतमिश्राणाम् ४, ५, ३

दधिमधुघृणाङ्गाः ५, १०, २

दधिबदराक्षतमिश्राः ४, ४, १०

दध्युदके १, २४, ३

दध्योदनम् १, १७, ७

दन्तानूयः (?) ३, १२, ५

दर्माः ४, ४, ८

दर्भपिच्छूलवता ६, २, १२

दर्भसूच्या १, २२, ८

दर्वेण ८, १५, १६

दशंतात् २, ६, १

दशंस्य १, ३, ७ दशत् १, ३, ७

दशंपूर्णमासयोः ५, १०, ५ दशंपूर्णमासाग्याम्

१, ३, ६ दशंपूर्णमासो १, ३, १

दशंपूर्णमासदेवताभ्यः १, ३, ३

√दर्शयति १, १७, ३

दशा ६, ३, १३ दशग्याम् १, २, ४, ६

दशाः २, १२, ५

दशमी १, २५, ७; ३, ४, ८

दशम्याः (?) १, २४, १३

दशारात्रम् १, १७, १० दशारात्रे १, २५, १

दशाहम् ४, ७, ६; ६; दशाहे ५, ७, ३

दासव्यम् २, ११, २

दायाचकाले १, १, ४

दिक्-प्रभृति ५, २, ५

दिवा ४, ११, १८ दिवि २, १२, १६

दिव्याः ४, १५, ६—१३

दिव्याणाम् ४, १५, ४

दिव्येभ्यः ४, १५, ४

दिसाम् २, १२, ११; ४, १०, २

- दिशाम् २, १४, ६
 दिशि १, १३, ६; १४, ५; २८, २३; २,
 १२, १; ४, ६, २; ६, २, ३
 दीधितिमन्तम् ६, ३, ५
 दुहितृमते १, १४, १६
 दुःस्वप्नदर्शने ५, ५, ३
 दूर्वाकाण्डम् ६, ६, ६
 दूर्वाकाण्डवतीषु ६, ३, ७
 ह्यदि २, १४, १०
 देवाः १, १०, ८; १२, ५; ३, १२, ५
 देवानाम् १, २, ८; १८, ३^३; ४, ६, ४
 देवेन १, १६, ३^६ देवेभ्यः २, १८, ४
 देवकृते २, १२, ६
 देवश्रुपिभ्यः ६, ६, १६
 देवश्रुपितुमनुष्येभ्यः ६, ६, १६
 देवपितृनरेभ्यः २, १४, १६
 देवायतनानि ४, १२, १५
 देवुताः २, १६, ६; ४, ६, ६; ६, २
 देवतानाम् २, १४, ४ देवताभ्यः २, १४, ५;
 १७ देवताम् १, २, ७; ८ देवतासु २,
 १२, २
 देवी १, २८, १०
 देशम् ६, २, ३ देशे १, २८, २३; २, १२,
 ११; १८, १५; ४, ६, ३
 देहलीषु २, १८, ६
 देवे १, ७, ३
 देवनम् १, २५, ६
 द्यौः ४, ८, २०
 छात्रावृथिवीबनिम् ४, १३, २
 छात्रावृथिवीयया ८, १३, ३
 क्षीर्वाकेन (?) १, १६, ३
 द्वि- (द्वयो-द्वयो ३, २, ७ द्वान्याम् १, १५,
 ८; १६, १; ८, ३, ६; ५, २; ८; ८,
 २; ६, ४; १०, २
 द्वे १, २, २; ८, १५; १५, ४; ६, ५, ६
 द्वौ २, १०, ८; ४, ८, ३)
- द्वादशरात्रम् २, ११, १०
 द्वाविंशत् २, १, ७
 द्विः १, २८, १७
 द्विः-द्विः ५, १, २
 द्वितीयम् १, १३, १४; १४, २; २८, १६;
 ६, ६, ७ द्वितीया १, १६, ४ द्वितीया
 १, १६, ४
 द्विर्गुम् ३, ११, ७
 द्वाय्ये ३, २, ५
 द्वापशरम् १, २४, ४
 दृचाः ४, ५, ८
 धनपतये २, १४, १७
 धनुर्ज्या २, १, १६
 धर्मः २, १६, २
 धानानाम् ४, ५, ३
 धान्यपात्राणि १, २८, २४^२
 धारयन् १, ८, १६; ८ २१
 ✓धारयते २, १७, ३
 ✓धात्रे ४, १२, १६
 धुवनम् ४, १२, २६
 धृत्वा ४, १२, २२
 धेनुः ५, २, ८
 ध्रुवम् १, १७, ३
 न १, २, ४; ६; ८^३; १२; ६, १०; १०, ८;
 २८, ४; २, १, १०; ११; १२; १३;
 २, ६, ६; ११, ३; १२, १०; १३, २;
 १४, २८; २५; १५, २; १०; १६, १;
 ३, १७, ३; ५, ५, ८; ६, १, ५
 नक्षत्रम् ४, १२, २५
 नक्षत्रम् १, २२, ६ नक्षत्राणाम् २, ६, १
 नक्षत्राणि ४, १२, ५^३ नक्षत्रे १, १, ७
 नमः ४, १२, १३ नमनाम् ४, ११, १ नमने
 ४, ७, ६६
 नदीम् १, १५, १८
 नर्म्येषु ४, ७, ८
 नर्म्यस्थे ३, ११, १५

नमः ४, ६, ४; ५, ४, ५
 नमस्य ६, १, १
 नवम् १, १३, ५; ३, ४, २; १८, १
 नवेषु ३, ४, ३
 नवनीतम् १, २८, ७ नवनीतेन १, २८, ११
 √नश्येते ५, ८, ५
 नस्तः १, १६, ३; २०, ५
 नापिताय १, २८, २४^२
 नाभिम ३, ८, ५
 नाम १, २४, ४; १२, ५
 नामधेयम् १, २५, ८
 नावम् १, १५, १७
 निक्वस्योः १, २८, १८
 √निखनन्ति १, २८, २३
 √निखनेत् ३, ३, १०
 निस्त्राय १, १५, ६ (निधाय इति कौशु १,
 ६, ७ पाभे०)
 नित्यम् १, ८, १२; २, ६, १; १७, १
 नित्या १, १५, ७ नित्यानि २, ६, ८ नित्याम्
 ६, ४, १२ नित्यो १ ६, १०
 नित्याहुतिषु १, ८, १३; ६, ११
 नित्याहुत्योः १, ३, १०
 नित्योदकी ४, ११, २१
 √निदधाति ३, २, ५
 निधाय १, २२, ६; २, ३, ५; ४, ७, १५
 निधिः १, २, ८
 √निनयति २, १४, १८; ४, १५, ६
 √निनयेत् ४, १, ४; १७, ५
 निनीय ६, ६, १३
 निमज्य-निमज्य ४, १७, ५
 नियतः १, ३, ६
 नियमः २, १२, १३ नियमाः ६, २, २ निय-
 मान् २, १२, ७; ६, १, १
 नियोगात् ४, ११, २४
 निरसन् २, १२, १०
 निर्लिखनी ६, ३, ६

√निर्दहन्ति २, १६, ४
 निर्देयात् १, ३; २
 निर्मध्य १, ५, ४
 निर्वन्तुम् २, १६, ६
 निवृत्ते १, १८, २; २, १२, ६
 √निवेदयेत् ४, १, १२
 निवेदयित्वा २, ६, ७
 √निलिम्पति ६, ६, ६
 निशाम् ४, ७, १६ निशायाम् ५, ५, ४
 निशाकाले १, ११, २
 निष्कम् ३, १, ७
 निष्क्रामम् २, १२; ६; ३, ५, १
 √निपिञ्चति २, ७, २८ √निपिञ्चेत् १,
 १६, ३; २०, ५
 √निष्ठीवेत् ४, १२, १७
 नीचैस्तराम्-नीचैस्तराम् ४, १५, १८
 नेतिहेतिः ४, १२, ११
 नैकासनस्यः (?) ४, ८, ६
 नैयधोयः २, १ १६
 नोच्छ्रितासनोपविष्टः (?) ४, ८, ५
 नोपस्पकृतपादः ४, ८, १०
 नोपाधितशरीरः ४, ८, ६
 न्यधोघस्य १, २०, ३
 न्यस्तम् १, २, ८
 न्यायोपेतेभ्यः ४, ८, १
 पच्छः २, ५, १२; ७, १६
 पञ्चद्-पञ्च १, ४, २; १३, ३; २, १, २
 पञ्चभिः २, १०, ७ पञ्चमु १, ५, २;
 २, १०, ७
 पञ्चदश ५, १०, ५
 पञ्चमे १, २८, ३
 पञ्चमम् १, १५, १२ पञ्चमैः २, ६, २
 पञ्चवृत् १, ८, २
 पतिः १, १४, १; १६, २
 पतिष्ठी १, १६, ३; १८, ३
 पतितसावित्रीकाः २, १, ६

पत्नी १, १५, ३; २, १७, ३
 पयसा ५, २, ३; ६, ५, ६ पयसि ३, ११,
 १६; ५, ५, ७
 पराभिमृष्टः ६, १, १०
 परिक्रान्तासु ३, ६, २
 परिगृह्य २, ७, ६
 √परिचरेयाताम् १, १७, ७
 √परिददामि २, ३, १५
 परिघाय १, ११, ३; ३, १, ६
 परिलिख्य ३, २, १
 परिवाप्य २, १, २६
 परिवेष्टय २, २, १; १२, ५
 परिविञ्चन् २, ७, ७
 परिसमुह्य २, १० ५
 √परिस्तृणाति १, ८, २
 परिस्तरणम् १, ८, १; १२
 परिहाप्य १, १५, २२; २, ११, ७
 परोत्तः २, १२, २
 पर्याणीय १, १३, १३; २, ६, ५
 पर्यावृत्य २, ३, ५; ५, ३
 पर्युक्षणम् १, ३, १७; ६, १७
 पर्युक्ष्य १, ८, १७; २, १०, ३
 पर्वसु ५, ७, १८
 पलाशाशया ५, १८, ३
 पवित्रे १, ८, २१; ५, ८, ५
 पसावः २, १६, १ पशुना ३, १, १५ पशुषु
 ५, १८, ६
 पश्चात् १, ८, ३२; ११, ५; १२, ११; २२,
 २; ३, २, ७; ५, १०, ५
 पश्चिमेन ५ १, ११
 पाकयज्ञाः १, ५ १, १० ५; पाकयज्ञान् १,
 १, १
 पाकसंस्था १, १, १५
 पाणिना १, ७, ११; १३, २; २, ८, १;
 ६, २, १२ पाणिभिः ६, ३, ६, ७
 पाणिभ्याम् २, २, ११; ७, ६

पाणिम् १, ५, ५; १३, २; २, ३, ५ पाणिषु
 ५, १, ५ पाणी २, २, ११; ७, ५; ५,
 १२, ५; ६ पाणी १, ६, १३; १२, ६;
 २५, १२
 पाण्यास्यः ५, ७, ५५
 पात्रम् १, २, ८; ६, १
 पात्राणि १, २८, ६
 पादौ २, ७, ५; ६, ३, ६
 पादतः २, १५, १५
 पादकुठारिकाम् ५, ८, ११
 पाद्यप्रतिग्रहणः ३, ७, ५
 पापम् ६, ५, ११
 पाप्मानम् ५, १८, ५
 पायसः ३, १३, ६; ५, १६, १
 पापसम् ३, ११, १६
 पावैणः ५, ५, १
 पाद्वैः ५, १८, ६
 पालाशः २, १, १८ पालाशीः ५, १०, ५
 पावमानीः ५, १, ८
 पिण्डम् ५, ३, ७; ५, ६, ५ पिण्डाः ५,
 ५, १० पिण्डान् ५, १, ६; ११, ७;
 १५; ५, ६, ३ पिण्डं ५, ८, ६
 पिण्डवितृयज्ञेन ५, १, १३
 पिण्डवितृयज्ञावृता ३, १७, ७
 वितृ—(वितरः ५, १०, ५ पिता १, १३, १;
 १५, २५, ५; २, १६, २ वितुः ५, ८,
 २ वितृभ्यः ५, १, १; ७, १५ वितृणाम्
 ५, ३, ५ वितृन् ५, ६, ६; ६, ६, १२)
 वितृकर्मण्य १, १०, ७
 वितृदेवत्याः ५, १, ८
 वितृदेवतकर्मणि २, १६, १
 वितृदेवतकार्षेणु ५, ११, १६
 वितृदेवतातिथिश्रुत्वानाम् ५, ११, १२
 वितृपात्रेषु ५, ३, ६
 वितृमन्त्रवर्जम् ५, ५, ७

- पितृपञ्चवत् ५, १०, ६
 पितृवत् ४, १, २
 पित्र्यम् १, १०, ६ पित्र्ये १, ७, ३; १२, ८, ११ पित्र्याम् ४, १०, २
 √पिव् √पिवत् १, १७, ७
 पिशितामम् २, १२, १०
 पिष्टस्य ४, १८, २
 पीयूषम् ३, १०, ३
 पुं वत् १, २२, ६
 पुंसवती १, १६, ११
 पुंसवनम् १, २०, १
 पुण्यम् ६, २, ३ पुण्ये ५, २, २ पुण्याहम् १, १६, १० पुण्याहे १, ५, ५; ४, ४, २
 पुत्रः २, १७, ३ पुत्रम् ३, ४, ६
 पुनः ५, ८, ६
 पुनऽप्राध्वेषणम् ६, २, ८
 पुनर्वसुम्याम् १, २६, ५
 पुनरागमात् ३, ६, २
 पुनरादायम् ३, ४, ५; ६, ३, १२
 पुन्नाम्नः १, १३, ६
 पुरस्तात् १, ८, ३; १२, २३; २, १२, ४; ४, १, १०; १३, २
 पुरुषमुविदुकुलाम्बरीपवहुयाजिनाम् १, १, ८
 पुरषम् २१, ८, ६
 पुष्करिणीकूपनडागानाम् ५, २, १
 पुष्पफलयवान् १, ६, २
 पुष्पाक्षतयवहिरप्यमिथ्याम् १, ६, ५
 पुष्येण १, २०, २
 पूजाम् ४, ५, १५
 पूरयित्वा १, १३, ५; २८, ६; २, २, ४; ५, ६, २
 पूष २, ११, १३; १३, ८; ४ ३, २
 पूर्योपाश्रीम् १, ६, ५
 पूर्यमुष्टिम् ४, १७, ३
 पूर्यविपनम् १, ३, ३
 पूर्योहतिम् १, ११, ११
 पूर्वम् १, ३, ६; १५, ४; २५, ६; २, १५, २५; ३, १, १४
 पूर्वम्-पूर्वम् ४, ११, १५; १५, १७; ५ ६, ६; ६, ४, ३; ७
 पूर्व्या १, १५, ४ पूर्वयोः १, ७, ३ पूर्वाम् १, १७, ६ पूर्वे ३, ३, ३; ६, ४, ८
 पूर्ववत् ५, ४, ६; ७, ४
 पूर्वाचार्यान् ६, १, १
 पूर्वापरराशौ ४, ११, १२
 पूर्वाह्नि ३, ४, ५; ४, ४, ५
 पूर्व्याः २, २, १२
 √पृच्छति २, १२, २
 पृथिवि ३, १, १६ पृथिव्याम् ६, ६, ४
 पृपातकस्य ४, १६, ३
 पृष्ठे २, १०, ७
 पेषयित्वा १, १६, १; २०, ३; २३, १
 पौर्णमासस्य १, ३, ७ पौर्णमासात् १, ३, ७
 पौर्णमास्याम् ३, ११, २; ४, १५, १; १६, १; १६, १ पौर्णमास्य ४, १५, २
 पौष्णस्य ३, ११, ५
 √प्यायस्व २, १०, ४
 प्रकरणेषु २, १२, १५; १७
 प्रकाशम् १, २५, ८
 प्रकृतिः १, १०, १
 प्रकीर्तिताः १, १, १५
 √प्रकुर्वते २, १७, ४
 √प्रक्रमयति १, १५, ५
 प्रक्षाल्य १, ३, १२; २७, ४
 प्रक्षिप्य ५, ६, ६
 √प्रचोदयेत् ४, ८, १२
 √प्रच्छादयति १, ८, ४
 प्रजनिष्यमाणम् १, १६, २
 प्रजया ३, ४, १० प्रजामिः २, १७, ४
 प्रजापतये १, ३, १५; २, १५, ४ प्रजापतिः १, १६, ८; ४, ६, ३; ६, ६, १०
 प्रजापतिम् ६, १, ७

√प्रजायेत १, २३, १; ३, १०, ३; ४; ५,
७, १

√प्रणयति १, ८, ८

प्रणवेन २, १२, १६

प्रणीताः १, ८, ६; २५

प्रणीय १, ५, ३; ७, ६; ८, ७

प्रत्यङ्मुखः १, १३, १; २ प्रत्यङ्मुखाः १, ६,
४; २, १, २८; ५, ६; ७, ३

√प्रत्यवरोहेत् ४, १७, २

प्रत्यवरोहणात् ४, १५, १६

प्रत्यस्य ४, ६, ५

√प्रत्यस्मति १, ८, २१

प्रत्यागतामु ३, ६, ३

√प्रत्याचक्षीत २, ६, ६

प्रत्यानीकाम् १, ११, ४ (प्रत्यानीय कौशुं
१, ७, १ पाभे.)

√प्रत्यायन्ति ६, ६, २

प्रत्युक्ते २, १२, ३

प्रत्येत्य ४, १२, ४

प्रति (?) ४, १८, ७; ६

√प्रतिगृह्णन्ति १, १०, ८

प्रतिग्रहे ४, ७, १२

प्रतिगृह्य १, ८, २१; ४, ७, ५५

√प्रतिवपति ५, १, ३

√प्रतितिष्ठ ३, ३, १ √प्रतितिष्ठामि ४,
१८, १०

√प्रतिदध्यान् १, १५, ६

प्रतिदिशम् ४, ६, ५; १३, ५

√प्रतिधीयताम् ४, १८, २

√प्रतिपद्यते ४, १८, १३

प्रतिपुष्यम् ४, ६, ६; १०, ४

प्रतिमग्नम् २, १० ७

प्रतिमुष्य १, २२, १०

प्रतिलीनः ३, १, १२

प्रतिष्ठाप्य ३, ४, २

प्रतिश्रुने १, ७, १; ६, १६

प्रतिश्रुतादिषु ५, १०, ३

प्रतिष्ठमानाः ३, ६, १

प्रतिष्ठाप्य १, ८, ६

प्रतिष्ठमानायाम् १, १५, १

प्रतिसरम् १, १२, ८

√प्रतीदोरम् ६, ३, ४

प्रतीचीम् ६, ५, ६

प्रतीपम् ४, १४, ४

√प्रतीयेत १, १२, १२; २, ११, १३

प्रत्युचम् १, २१, ३; २, ८, १; ४, ५, ३;

६, ५; १३, ५; १६, ३; ५, ३, ३; ५,
२; ६; ६, २

प्रथमम् १, ८, ३ प्रथमया १, १६, ४ प्रथमा

३, १०, ३ प्रथमाम् २, ६, ५ प्रथमा-

याम् ३, १२, २

प्रथमगर्भे १, २२, १

प्रथमप्रयोगे ४, १३, ४

प्रथमोपहिता (?) १, १६, ३

प्रदक्षिणम् १, ७, ११; ८, १७; १३, १३;

२, २, १; ६, ४; १२, ४; १४, ६; १२;

१५; १३, ५; १७, ५; ४, ४, ६; ६,

५; ५, २, ५ प्रदक्षिणाः १, १३, ६

प्रदक्षिणी १, ५, ६

प्रदाय १, १३, ८; १४

प्रदनेन १, १३, १२

√प्रपद्ये ३, ५, १; ३ √प्रपद्येत ३, ४, ६

√प्रपादयन्ति १, १२, १; १६, १२

प्रपाद्य १, १५, ६

√प्रवृत्तात् ३, ७, ४

प्रभृतिः (?) २, ७, २६ (प्रभृतिः इति कौशुं
पाभे०)

प्रभृति ५, ६, २

√प्रमाष्टि १, ७, ११

√प्र....मुञ्चालु १, १८, ३२

√प्रमच्छति १, १२, ३; २, ६, २

प्रयाजाः १, १०, ५

प्रमुष्य २, ५, ११

प्रवचनीयः ३, ५, ३
 प्रवत्स्यन् २, १८, १; ३, ६, १; ५, १, १
 प्रवपने १, २८, २१
 प्रवासे २, १७, ३
 √प्रविशेयुः २, १२, १०; ६, १, ५
 प्रविशन् ३, ५, २
 प्रविश्य ६, ३, १
 प्रवृत्तयः १, ८, ५
 प्रसव्यम् २, ३, ४
 प्रसारितपादः ४, ८, ७
 प्रहृतः १, ५, १; १०, ७
 प्रह्वे १, ८, २१
 प्राञ्च- (प्राक् १, ३, १६; ८, २; १६ प्राड्
 ४, ८, २ प्राचः ६, ५, ६ प्राचीम् १,
 ७, ३; ५; २२, ७; ६, ५, ६ प्राच्याम्
 ४, १३, २)
 प्राग्-ज्योतिषम् ६, २, ३
 प्राग्-द्वारम् ६, २, ६
 प्राग्प्रेषु (?) ३, ४, ३
 प्रागाहुतेः (?) १, ३, १६
 प्रागुदीच्याम् १, १३, ६; १४, ५; २८, २३
 प्रागुदीचीम् २, १३, ११
 प्राङ्मुक्तः २, १, २८; ५, ६; ७, ३; ८, ३;
 १२, ११ प्राङ्मुक्ताः १, ६, ४ प्राङ्मुक्ते
 २, १२, ४ प्राङ्मुह्याः १, १२, १; २
 प्राचीनावीती २, १४, १८; ४, १०, १
 प्राजापत्यः २, १५, ४
 प्राणाद् ४, ७, ५२
 प्राणसंमितः २, १, २१
 प्रातः १, १, ११; ३, २; १४; ४, १; ६, २;
 २, १४, १६; ४, १७, ३; ५, ४, ५,
 प्रातराहुतिम् १, ३, ८
 प्राहुमवि ४, ५, २
 प्रादुष्करणहवनकाली १, १, १२
 प्रादेशेन १, ८, १४; २, ३, ३; ४, ४
 प्रादेशमात्रीः ५, १०, ४

प्राध्ययनम् २, १०, १; ४, ६, ७; ८, २०
 √प्राघोयीरन् ६, २, १०; ३, ७
 प्राप्तायाः १, १५, २२
 प्रावपिणि ४, ७, २६
 √प्रासमेत् १, २४, ३; ७; २७, ६
 प्राशनम् १, २७, १०
 प्राशनार्थीयम् ३, ८, २
 प्राशितः १, ५, २; १०, ७
 प्राशिष्यन् ३, ८, १
 प्रायश्चित्तदर्शनात् १, ३, ६
 प्रायश्चित्तिः १, १८, ३६, ६, २ ११
 √प्रास् (प्र√भ्रस्) (प्रासन्ति ४, ५, ६
 प्राशनाति ३, ८, ३ प्राशनीयात् १, २७, ११)
 प्राश्य ५, ५, १०
 प्रियः २, ३, ३ प्रियाय २, १५, ८
 प्रेक्षणम् १, १५, २१
 प्रेतम् ४, ७, १४ प्रेतस्य ४, ३, ५ प्रेते १,
 १, ५; ४, २, ७
 प्रेतपात्रम् ४, ३, ६
 प्रेतस्पतिनम् ४, ११, ५ प्रेतस्पतिनि ४, ७, ४७
 प्रोक्षणम् ६, २, ११; १२
 प्रोक्षणीः १, ८, २५
 प्रोच्य १, ६, ३
 प्रोष्ठपदासु ४, १७, २
 प्रोष्य ३, ७, १; ४, १२, ४
 प्लवम् ४, १४, ५
 फणो ४, १५, ७
 फलानि १, १६, १०
 फलवतः १, १५, ६; ३, १, १५
 फाल्गुन्या (?) ३, १०, १
 वह्नीपधिके १, २८, २३; ४, ६, ३
 √वन्म् (वध्नाति १, २२, ८; २, १३, ६;
 ३, १, ७, वन्धन्ति १, १२, ८)
 वधुम् ६, १, १
 वलम् ६, ६, १६

बलिम् २, १४, ५; ६; १७, ३; ४, १५, १३;
 १६;
 बलिकर्मणा १, १०, ७
 बलिवर्दीः २, १६, ४
 बहिर्मण्डलस्याभिः ६, २, ६
 बहिःशालायाम् १, ५, २
 बाभ्रव्यम् ६, १, १
 बाह्वेस्पत्यः २, १५, ४ बाह्वेस्पत्यान्ते २, ११,
 १३
 बालाः २, १६, ४
 बाहुम् २, ३, २ बाहुभ्याम् २, २, १२; ४,
 ८, ८
 बाह्यतः ३, ४, २; ४, १५, ३
 बाह्यहृतम् १, १०, ८
 बृहत् (?) ६, ३, १२ बृहत्तः ३, ४, ७
 बृहत्याः १, २३, १
 बृहदरयन्तरे ६, ३, १२
 बँत्वः २, १, १८
 ब्रह्मन् (ब्रह्मा ४, ६, ३ ब्रह्माणम् १, ८, ६;
 ६, १, १)
 ब्रह्मश्रुपिम् ६, १, १
 ब्रह्मचर्यम् १, १७, ५; २, ११, ६; ६; १०;
 ६, १, २ ब्रह्मचर्ये २, ११, १३
 ब्रह्मचारिणः २, ६, ८ ब्रह्मचारिणम् २, ३,
 १४ ब्रह्मचारिणे १, १३, ८; २, १४,
 २० ब्रह्मचारी २, २, ८; ११, ६; १२,
 ८; १६, ५; १८, १
 ब्रह्मयज्ञः २, १७, २
 ब्रह्मयोनिम् ६, १, १
 ब्रह्मवर्चसम् ६, ६, १६
 ब्रह्मवर्चसकामः १, २७, ३
 ब्रह्मवेदेन १, १६, ३
 ब्राह्मण- (ब्राह्मणः २, १७, १; ४, ७, ५५;
 १३, ४; ब्रह्माणम् २, १, १; ६, १४

ब्राह्मणस्य १, १४, १३; २, १, ६; १५;
 १८; २१ ब्राह्मणान् १, २५, ६; ३,
 ११, १६; ४, १, २; ४, ४ ब्राह्मणानाम्
 ४, १, ४ ब्राह्मणाय २, ५, ४ ब्राह्मणे १,
 २, ५; १०, ७;)
 ब्राह्मणेभ्यः १, १४, ११; २४, १३; ४, १,
 १२; ८, २०; ५, ५, १२ ब्राह्मणेषु ४,
 ७, ५०)
 ब्राह्मणजुष्टम् १, २४, ६
 ब्राह्मणभोजनम् १, २, १; ११, ८; ४, १६,
 ५; ५, २, ६
 ब्रीहियवंः ३, १, ३ ब्रीहियवी १, २४, ३
 ब्रीहियवानाम् १, २८, ६
 ब्रीहियवतण्डुलानाम् १, ३, १०
 √ब्रू (ब्रूयात् १, १७, ४; २, १५, ३;
 ब्रूवीत् २, १६, १; ४, ५, ८)
 भर्षाः २, ८, २ ('भर्षाः' इति कौश्ल. पाभे.)
 भगवत्तरः ३, ७, २
 √भू (भवति २, १२, २; १३, ४; १५, ११;
 ४, ५, १४; ६, ३, १० भवन्ति १, ८,
 ५; १५; १०, ५; १३, ६; २, १, ६;
 ५, १६; ६, ६, ३; १३ भवेत् ४, ५,
 १७; ७, ५२; ५५)
 भयम् ४, १४, ५
 भस्मना २, १०, ६
 भागार्थम् २, १६, ६
 भाजनम् २, १२, १५
 भानि १, २५, ५
 भार्या २, १६, ३ भार्यायाः ५, ६, ६
 भाषिकम् ६, १, १३
 भिक्षते २, ६, ४
 भिक्षाम् २, १४, २०
 भिक्षाचरणम् २, ६, ८; १२, ६
 भिक्षित्वा २, ८, १

भिन्नम् ५, ८, ३; ४

भिन्नकालस्य १, ३, ६

√भुज् (भुञ्जीत २, ६, ७; ३, १, १७; ४,
११, ८; ११; १२ भोजयेत् १, २, ६;
२, १४, १६; २१; ३, ११, १६; ४,
१, ७)

भुक्तवल्मु ४, १, २

भुञ्जानेषु ४, १, ८

भुवनम् ४, ५, ८

भूतानि ६, ६, ३

भूतिकर्मणाम् १, १०, १ भूतिकर्मसु १, १२,
१३

भूमौ २, १४, २२; ४, ११, २०

भूमः १, २, ६

भूपांसः ४, ८, ४

भूमसीनाम् ३, १०, २

भेक्षम् २, ६, ७

भोः २, २, ६; ५, ११; १२, ३; ६, ३, ६

भ्राता १, १३, १; १५; १७, ३ भ्रातुः ५,
६, ६

मच्चक्रचतुर्विद्याः १, २३, १

मञ्जदित्वा ५, २, ७

मणिकुण्डलम् ३, १, १८

मणिके २, १४, १३

मण्डलम् ६, २, ६; ३, १

मण्डनदर्शनात् २, ६, ३

मण्डलप्रवेद्यः ६, २, ५

मष्टम् ६, १, १

मत्रिम् ४, ६, ३

मध्य- (मध्यम् १, ६, १३; १४ मध्यात् १,
२२, ८ मध्ये १, ७, ६; ७; ६, ८; २, ७,
६; ३, २, १; ११, ३; ५, २, ६)

मध्यन्दिने ३, ४, ६

मध्यमायाम् ३, १३, १

मध्यावर्षे ३, १३, १ (माध्यावर्षे इति कौट्.)

३, १५, ४ पाप्मे.) ५, १०, ६

मधु ५, १०, १

मधुपर्कः ४, १७, ६ मधुपर्के २, १६, १

मधुपर्किकव्यौ १, १२, १०

मधुवातीयाः ४, १, ८

मधुकाः ५, १०, १ मधुकाणि १, १२, ६

मनसा १, २, ७

मन्थः- (मन्त्रः २, ७, १८; ५, ६, ४ मन्त्रम्

१, १०, ६; १४, ११; २, ७, १८

मन्त्रेण १, १३, १४; २, ४, ३; ५, १, २

मन्त्रेषु १, २, ५)

मन्त्रदेवताम्यः १, ३, ४

मन्त्रसिद्धये ४, ५, १६

मन्थनम् ५, १, ५

मन्थस्य ६, ४, ८

√मन् (मन्वते १, ३, ८ मन्वेत् २; ७, २२;

११, ६; १०; १५, १)

मनुः २, १६, १

मनुष्याणाम् १, २, ८

मन्त्रुवः २, १४, ६

मपम् १, २४, ७

महाकीर्णतकिम् ४, १०, ३; ६, १, १

महानाम्नीषु २, १२, ११

महाव्रतस्य ६, ४, २; ६

महाव्याहृतयः ३, ४, ८; १३, २; ४; ६, ३,
१८

महाव्याहृतिभिः १, ११, ४; १२, ११; २२,

३; २७, १०; २, २, १५; ३, १०, ४;

५, ५, १०; ७, ४

महाव्याहृतीः २, ६, २; ४, १, ८; ५, १३;

१७, ५ महाव्याहृतीनाम् ३, १३, ५

महाव्याहृत्या १, १६, ४

महाव्याहृतिमर्वंप्रायश्चित्तप्राजापत्यान्तरम्

१, ६, १२

महाशान्तिम् ५, ११, २

- महाहेमवतीम् १, २२, १६
 महिमानः ३, १२, ३
 महैतरेयम् ६, १, १
 मा (माहृयोगीवो निवातः) १, २८, १४; २,
 २, १४; ६, १; ३, ३, १; ६, ४, १२
 मापगुणप्रतिपदि ४, ६, १
 माण्डव्यम् ६, १, १
 माण्डकेयः १, ८, १३; ६, ११; २४, ७; २,
 १२, १८; ४, ५, ५
 मातृ—(मातरम् २, ६, ५ माता १, २४, ५;
 २७, ११ मातुः ५, ७, ३; ६, ६ मातृभिः
 ४, १६, ४)
 मातापितरो १, २५, १
 मातृवागम् ४, ४, ३
 मातृवंशः ४, १०, ६
 मात्स्यम् १, २७, ४
 मापयित्वा १, ८, १४
 मार्जवित्वा १, १४, ८
 मार्साधानप्राट्मूतभोजनेषु ६, १, ७
 मास—(मासान् ४, ६, ७; ६, २, १ मासो
 १, २०, १; २१, १; २२, १; २७, १
 मासि-मासि १, २५, १०; ४, १, १)
 मित्रः ४, १८, ३
 मिथुनानाम् ४, १६, २
 √मिमौताम् (√माङ्-माने) २, ६, २
 मुग्मम् १, १६, २; २, १२, ४
 मुष्याः ३, ११, १३
 मुद्गोदनम् १, २२, ५
 मूत्रपुरीषे ४, १२, १६
 मूर्धनि १, ६, ६; १३, १; १४, ६; १६,
 ७; ६, ६, ६
 मूल—(मूलम् १, ६, १३; १४ मूले १, ६,
 ४; १३; २, ७, ५; २८ मूलानि १,
 ८, ४; २३, १)
 मूलफलम् ४, ७, ५५
 मुग्मयम् ५, ८, ३
 मेखला—(मेखला २, १, १५; १३, ४
 मेखलाम् २, १, १; १३, ८
 मेखलिनः २, १, १४
 मेघाम् २, १०, ४; ६,
 मेघाजगनम् १, २४, ६
 मंत्रः २, १५, ८
 मंथुनात् ४, ११, १
 मोक्षमानीम् १, २२, १६
 मोक्षजी २, १, १५
 यद्—(यः १, २, ६; २, १०, ८; ३, ११, ८;
 यः—यः २, ७, १८ यत् १, २८, १६;
 २, १३, ३; १५, १ यस्य—यस्य २, ७,
 १८ यस्यः १, ५, ७ यस्मिन् १, २३,
 १; २५, ६; यस्यै १, ५, ६ या १, ५,
 ६; १६, ३; २, ६, ६; ३, १०, ६ यानि
 २, १२, १०; ६, १, ५ याम् १, २,
 ७; २, ११, ६ यामु २, १२, २ ये १,
 ६, १३; २, १७, ४ येन २, १, २५)
 यच्छन्दाः २, ७, १८
 यद्देवत्यः (?) २, ७, १८
 √यच्छ २, ४, ५
 √यज् (यजेत २, १५, १० याजयेयुः २, १,
 १५; १५, १०)
 यज्ञ—(यज्ञ. ३, ३, ४ यज्ञम् ४, १२, ७ यज्ञे
 १, २०, ४)
 यज्ञसंस्थाः १, १, १५
 यज्ञिवाः ४, ५, ८
 यज्ञोपवीतम् २, २, ३; १३, ८; ४, १२,
 २२
 यज्ञोपवीती १, १, १३; ४, ६, ३; ११, २२
 यत्र १, १, २; ३, २; २, १६, ३; ३, १, ४
 यथा २, १२, ५; ४, १६, २
 यथाकामम् ६, ६, १५
 यथापरीक्षम् २, १२, १८

- लाजानु ४, १५, ३
 लिखित्वा १, ७, ६
 लेखाम् १, ७, ६
 लोक्रतः ४, १६, ५^२
 लोमनखानि ३, १, २
 लोष्ट्रानु ४, ६, ५
 लोहसुत्म् १, २८, ७; १४
 लोहिनानि १, २४, ७
 लौकिकम् ५, १, ७
 वच-(उच्यते १, २, ८ वाचयति १, १६, १०;
 २, ५, ११; ७, ७ वाचयिष्ये ४, ५, १३)
 वत्सतयः ३, ११, १३
 वत्सानु ४, १६, ४
 वधूः ३, १२, ३
 वनस्पते ५, ३, ४
 वनस्पती १, १५, १६
 वषाम् ३, १३, १२
 वयोम्यः २, १४, २२
 वरः १, १४, १३; २, ६, ३
 वरम् १, १२, १
 वरकानु १, ६, १
 ✓वरयन्ति १, ६, ४
 वरुष्यदेशे १, ३, ३
 वरेष्यम् २, ५, १२
 वचंः १, ४, २
 वरुणस्य ४, १५, ७
 ✓वतंयेत् ४, ८, १
 वर्षवत् ४, ७, ५३
 वर्षाद् २, १, ६
 वर्षे १, २८, २; २०
 वर्षाम्यः ४, १५, २
 वल्मीकसम्भूतिः ५, ११, १
 वसन् २, १७, १
 वसनम् १, १३, १४
 वस्त्रम् ४, १२, ३२
 वस्त्रयुगम् ३, १, १८; ५, २, ८
 वस्त्रान्तम् ६, ५, ५
 वसूनाम् ३, ४, २
 वसिष्ठम् ६, ७, ७
 वा-(१, १, ३; ५; ६; ११; २४, ३; ४, ८;
 १४; २, १, ३; १४, १८; २४; ४, ६;
 ५, ३; ४, १८, १; ६, २, ६; १२)
 वाग्यतः (०, २, १; ४, १५, १६ वाग्यताः
 (?) ४, १५, २० वाग्यताय १, १३,
 ८; २, १२, ११ वाग्यती १, १७, २)
 वाग्रूपवयः श्रुतशीलवृत्तानि १, २, २
 वाचम्-(२, ४, ५; ३, ७, ४)
 वाचने ४, ४, १३
 वाते ६, १, १३
 वाधूयम् १, १४, १२
 वाग्तकृतदमश्रुकर्म ६, १, ६
 ✓वापयति ३, १, २
 वापने ४, ७, ४२
 वामदेवः ४, १०, ३
 वामदेवम् ६, १, १
 वामदेव्यम् ६, ६, १४
 वामदेव्यस्य ३, ४, ६
 वामे २, १०, ७
 वायुः १, १६, ३
 वारुण्या २, १३, ८; ५, २, ५
 वारुण्येभ्यः २, १४, ७
 वाशिष्ठम् ४, १४, ५
 वासम्-(वासः १, ११, ३; १२, ३; २८, २१
 वाससा २, १२, ४ वाससी ३, १, ६)
 वासाद् २, १२, १०
 वासरेषु ४, ७, ८
 वास्तुमघ्ने २, १४, ५^२
 वास्तोष्पतये २, १४, ५
 वास्तोष्पतीये ३, ४, १
 विद्यम्य १, २४, ११

विजटानु १, २८, १०
 विज्ञाय ६, ३, ५
 √विदध्वुः २, १६, २
 विदानीय ४, १८, १
 √विद् (√विद्यात् २, १६, ३ √विद्याताम्
 १, २४, ५)
 विदिस्रोः १, ७, ३
 विदुषो १ १४, १२
 विद्युस्तनयित्नुवर्षाणु ४, ७, ४
 विद्युस्तनयित्नुवर्षवर्जम् ४, ७, ५
 √विधीयते २, १६, २; १७, २
 विधाय १, २, ७; ४, १७, ४
 विधिः ६, ३, ८
 √विपरिहरेत् ४, ८, १६
 √विप्रतिष्ठन्ते ६, ६, १५
 विप्रोप्य २, १६, ३
 √विभजेत् ५, ८, ४
 विमुञ्च्य ४, १८, ३
 √विमृजीत १, १६, ५
 √विरह्येत् ४, ११, २३
 विस्पाक्षः ४, ६, ३; ६, ६, १०
 विवाहे १, ५, २, १२, १०
 √विशीर्षेत १, १५, ६; २, १३, ६
 वितोषः ६, ४, ७
 √विश्राममन्ति ४, ६, ७
 विश्वेदेवाः ४, २, ३
 विसर्गः ४, २, ६
 वीणागादिनः १, २२ ११
 वीणागान्धे ४, ७, ३१
 वीरनरः १, २२, ११
 वीरान् १, ५, १०
 वृक्ष- (वृक्षम् ४, १२, २७; वृक्षस्य १, १३,
 ६; १५, ६; वृक्षात् ३, १, १५)
 वृक्षारोहणे ४, ७, ३४
 √वृद्धनाम् ३, १३, ५
 वृत्तिः ४, ११, १३

वृद्धनम्प्रदायानुष्ठितम् २, १०, ७
 वृद्धिः ४, ३, ३
 वृषानः १, २५, ७
 वृषोत्सर्गः ३, ११, १
 वेद- (वेदानाम् २, १०, ८; वेदे २, ११,
 १३; वेदेन ४, ५, ३)
 वेदविदः ४, १, २; ४
 वेदादिप्रभृतीनि ४, ५, १२
 वेदम् १, १२, १
 वेष्टनम् ३, १, ८
 वं १, २, ७
 वंवाहम् १, १७, ८
 वंवाह्याय २, १५, ४
 वंशास्याम् १, १, ६
 वंशवणम् १ ११, ७
 वैश्वदेव- (वैश्वदेवः २, १४, १; वैश्वदेवम्
 २, १२, १७; १७, ४^२; वैश्वदेवस्य
 २, १४, ३)
 वैश्वदेवजाते ५, १, ६
 वैश्वानरीम् २, ७, ११
 वैश्वामित्राम् २, ७, ११
 वैश्य- (वैश्यम् २, १, ५; वैश्यस्य १, १४,
 १४; २८, ४; २, १ ८; १७; २०, २३
 वैश्याय २, ५, ६)
 वैश्यवृत्ति ४, ११, १०
 वैष्णवम् ३, १, ११
 वैष्णव्या १, १, ११
 वैष्णव्यौ १, ८, १६
 व्यस्यस्य ४, १२, ५
 √व्यवहरेयुः २, १, १३
 √व्यवहास्यामः १, १, १
 व्याहृतः १, ६, १६; २, ११, २; १४, २;
 ४, १, १३
 व्याख्याताम् २, ७, २७
 व्याह्वानी १, १, १२
 व्याधितान् २, २, १५

व्याधी ५, ६, १
 व्यावर्तमानाश्च ६, ६, २
 व्यावहारिकम् १, २४, ६
 व्यूळजानुः १, १०, ८
 व्रत—(व्रतम् २, १७, ३ व्रते २, १३, ८)
 व्रतहानी ५, १, ६
 व्रतादेशनम् २, ११, १
 व्रातिकम् २, ११, १२
 वंसो २, ११, १३
 ✓वाक्नुयात् ४, ८, २०
 वाक्करीणाम् ६, ४, ३; ४
 वाक्यं: ६, २, २
 ✓वाङ्मेत् ४, १४, ५
 वाणमूत्रेण १, २४, ११
 वातम् १, १४, १६
 ✓वामवति १, १४, ७
 वामीपलाशमिथ्यानु १, १३, १५
 वामीपलाशमधूकेपीकपापामार्गाणां सिरीषो-
 दुम्बरकुशतक्षणधदरीणाम् ४, १७, ३
 वाग्म्यागतैर्षु १, १५, ६
 वाय्याम् २, १४, १४; ४, १५, २२
 वाय्वेभ्यः ४, १७, ५
 वाचंराकविणि ६, १, १३
 वालतीम् १, १२, ६
 वालत्मा १, २२, ८; २८, १०
 वावरूपाणाम् ६, १, ४
 वावरूपाणि २, १२, १०
 वाखापशूनाम् १, १०, ३
 ✓वाी (वापीत ४, ११, १८; शेरते ४, १८
 १२)
 वाज्रिदे २, ११, ६
 वाकृष्णानि १, २४, ७
 वाकृष्णे २, ११, ५
 वाङ्गाम् १, २०, ३
 वाचि—(वाचिः १, ३, ३; वाचो १, ३, ३;
 २, १२, ११)

वृद्धेन १, ६, १८
 वृद्धपक्षे ५, २, २
 वृद्धवत् ४, ७, ३३; ४७
 वृद्धसन्निकर्षे ४, ७, २६
 वाकम् ३, १२, २
 वाकपिण्डीभिः १, ११, ५
 वाकल्यम् ६, १, १
 वाकरम् २, ११, ११
 वासाम् ३, २, ८
 वान्ति—(वान्तयः ६, ४, ६; वान्तिः ६,
 ३, ११; वान्तिम् ६, ४, १२)
 वान्तिपात्रात् ६, ६, ३
 वान्तिपात्रे ६, ३, ७
 वान्तिपात्रोपघाते ६, २, ११
 वान्तिमाजनम् ६, ३, ८
 वारिणि २, १४, १४
 वारिः स्नातो १, २५, २
 वारिवेन ३, ४, २
 वारिष्यः २, १७, ३
 वारिताः १, २८, ८
 वारितोष्णाभिः १, २८, ६
 वापम् १, २७, ११; २, १४, १८; ४, १, ११
 १२
 वामसान—(वामसानम् २, १२, १०; ४, १२,
 ३०; वामसाने १, १५, १५; ४, ७,
 २२)
 वधाम् २, १०, ६
 वधामिधे ४, ६, ६
 वधवित्वा १, २२, ४; २५, ४; ३, ११, १६;
 ५, २, ३; ३, २; ५, ६; - , २
 वधणम् ४, १५, १
 वधणाय ४, १५, २
 वधणेन १, २०, २; ४, ५, २
 वधिष्ठीयायाम् ४, १५, १
 वधादभोजने ४, ७, ५
 वधादवत ४, ७, १२

आदिकम् ४, ७, ५५
 आवर्ण्यं ४, १५, २
 आवदिप्यन् २, ११, १३
 √धु (शृणोति २, १२, १४)
 धृतम् १, २, ३; ४; ५
 धृतवृद्धम् १, २, ६
 ध्रुत्वा ४, ७, १०
 धोत्रियम् २, १४, १६
 धोत्रियस्य ४, १२, ३
 धलेष्म ४, १२, २६
 धलोकाः १, १०, ६
 धवन्—(धुनि ४, ७, ३३; ध्वम्यः २, १४,
 २२)
 धवपचेभ्यः २, १४, २२
 धवः १, ११, १; ३, १३, ७
 धट् १, ५, १०; २१, २
 धट्कर्मनित्येन ४, ५, १६
 धृष्टसत्त्वे १, २८, १८
 धृष्टी १, २२, ७
 धृष्टे १, २७, १
 संवत्सर—(संवत्सरः ३, ३, ६; संवत्सरम्
 २, ११, १०; ११; ४, २, ७ संवत्सरस्य
 २, १५, १० संवत्सरात् १, २५, ११
 संवत्सरे १, २८, १; २, ५, १; ४,
 ३, २)
 √संबदेन् ४, ११, ६
 संविदानः १, २१, २
 √संविदन्ति ४, १८, ६
 संविशने ४, ७, ४५
 √संसृजन्ति ४, १६, ४
 संस्थिते १, २०, ४
 संस्तुय १, २८, १३
 संसावम् १, १६, ७; २०, ४
 संहितानाम् ६, ४, ७
 सङ्गानु १, १३, ६
 सङ्ग्व् १, २, ६; ७, १२

सङ्ग्व्-सङ्ग्व् ५, १, १
 सक्षीरानु १, १३, ६
 सक्ता २, १६, २
 संक्रमे ७, ४१
 √सगद्यत् १, २२, ११
 सगृह्य १, ६, १३; २, २, ११; ७, ७, ४,
 १२, ६
 सतिलगन्धोदकानि ४, ३, ४
 सत्यम् १, ६, ५
 सदा ३, ५, ३
 सदैवजानि १, २५, ५
 सन्ततम् ४, ८, १४; ६, ३, १०
 सन्ध्याम् २, ६, १; ४, ७, १७
 सन्निनीय १, २४, ३; ७; ४, १५, ३
 सन्निवेतयोः ४, ११, २
 √संपद्यते ३, १०, १
 सपन्नाशानु १, १३, ६
 सपिण्डीकरराम् ४, ३, १; ८; ५, ६, १
 सप्त १, १५, २२
 सप्तदश ५, १०, ४
 सप्तपदानि १, १४, ५
 सप्तमी १, १८, ३
 सप्तमे १, २२, १; २८, ४
 सब्रह्मचारिणि ४, ७, १३
 √समनक्ति १, ६, १३
 समन्तात् १, ७, ११
 समस्त्वामिः १, १२, १२; १६, ४
 समाः १, ५, ८
 समानम् ४, ४, १५
 समानार्थयः २, २, ६; ७
 समाप्ते १, १६, ३; २, ७, १६; २८
 समावर्त्यमानस्य ३, १, १
 √समावर्तते ३, १, १५
 √समारोह्यति ५, १, १
 समिध्—(समिधः १, ६, १६; ५, १०, २;
 ४ समिधम् १, १, २; ३, १६; २, ४,

६; ५, १, ४; समिधि ५, १, १)
 समित्वाणि: २, ६, १
 समिदाधानम् २, ६, ८
 √समीक्षणे ३, ६, १; ७, १
 समीपे १, २८, २३; ५, १२, २६
 समुत्थिये ५, ६, १
 समूहनम् १, ७, ११
 √समृच्छुयुः २, १७, ४
 समेत्य ५, १२, ३; १०
 मंवादिता: ६, ३, ३
 √मपिवेयाताम् १, १७, १
 ममवन् १, १, १३
 √मंभुञ्जीयानाम् १, १७, ७
 मंमितस्य ३, ३, २
 √ममृगति ३, ३, २
 सपं—(सर्पाणाम् ४, १५, ४; ६, १३;
 सपंभ्यः ४, १५, ४)
 सर्पिया १, १५, ३; ४, १५, ३
 सर्पिमधुनी (?) १, २४, ३
 सर्वं—(सर्वम् १, १, १३, २, १२, १६;
 १७, १; ५, १, ८; सर्वाः १, ८, ५;
 सर्वाणि २, १२, १०; ४, ६, ३; सर्वाङ्गि
 १, २, ३; २, १, १४; १०, ८; ६, १,
 १; सर्वाभिः ३, १३, ५; सर्वासाम् १,
 ३, २; १०, २; ३, ११, १६; सर्वे १,
 १०, ५, २, १, २८, ६, ३, ६ सर्वेषाम्
 २, १, २४, सर्वेषु १, १२, १३; ७,
 १२, १७; ५, १०, ३)
 सर्वत्र १, ८, २२; १४, ११; २५, ६
 सर्वकर्मसु १, २, ७
 सर्वतोमुखाः ६, ३, ३
 सर्वदा १, १०, ८
 सर्वप्रायस्चित्तम् ५, ८, ६
 सर्वप्रायश्चित्ताहृतीः ५, १, ८; ८, ४
 सर्वशः ४, १२, ३१
 सर्वितारम् ६, ४, १

सव्य—(सव्यम् १, ८, ११, ६, ३; ६; सव्ये
 १, ६, १३; १२, ७; सव्येन १, ८, ६;
 ६, ३; १३; २, ७, ७; सव्यं ४, १८,
 ८; १०; ६, ३, ६)
 सव्यावृत्तः ६, ५, ६
 सह १, २२, ८; ३, ४, १०३; ४, ११, १०
 सहस्रान्यः ३, ४, ६
 सहस्राक्षः ४, ६, २
 साङ्गुष्ठम् १, १३, २
 सामशब्दे ४, ७, २१
 सामान्यनमम् २, १५, १
 सायम् १, १, १०; ३, १४; २, १४, १६
 सायमाहूतिवाले १, ३, ८
 सायंप्रातः १, १, ६; १७, ८; २, १०, २;
 १४, ३; १७, ४
 सारत्वम् ४, ५, १५
 सावित्री—(सावित्री ६, ३, १२; सावित्रीम्
 ८, ४, ७; ५, १; ६, २; ४, ५, १०; ११
 ३; ४, ८, २०; १७, ५; ४, १, ८)
 साधुभ्यः ४, ११, १७
 √सिष्यन्ति २, १६, ५
 सिद्धस्य २, १४, ३
 सिद्धिः २, १६, ५ मिद्धिम् ४, ५, १६
 सीनालोष्टम् ४, १७, ३
 सीमन्तम् १, २०, ८
 सीमन्तोन्नयनम् १, २२, १; सीमन्तोन्नयने
 १, ५, २
 सीरम् ४, १३, ४ सीरस्य ४, १३, ४
 मुहृतम् २, १७, १
 मुजातम् १, १६, ८
 मुभगाः १, १२, १
 मुमनम्—(मुमनसः ४, १५, ६; मुमनाः १,
 ३, ३, मुमनोभिः १, ८, ७)
 मुमनामुलि (?) ३, १२, ५; १४, २
 मुमृळीवः २, १३, ५
 मुरभिभिर्भः १, ११, २

सुरया १, ११, ५
 सुसमिद्धम् ३, ११, ३
 सूक्त—(सूक्तम् १, ४, २^३; ४, १४, ५;
 ५, १०, ३; ६, ५, ६; सूक्ताद् २, १७
 २; सूक्ते २, ७, २३; सूक्तेन ३, ६, ५;
 ४, १६, ३; १७, ५)
 सूक्तचेपेण १, १६, १२; २, ८, १
 सूक्तादौ २, ७, २५; २६
 सूक्तानुवाकाद्याभिः ४, ५, ४
 सूक्तिकाम् २, १२, १०; ६, १, ३
 सूक्तिकाम्नी १, २५, ४
 सूक्तिकोदक्ययोः (?) ४, ७, ४७
 सूक्तिकोदक्याम्याम् ४, ११, ६
 सूत्रतन्तुम् ४, १५, ७
 सूर्य १, १८, ३, सूर्याय १, ३, १४
 सूर्याम् १, १४, १२
 सेनायाम् ८, ७, ४६
 सोदकम् ४, १५, १६ सोदकेन १, ७, ११
 सोम—(सोम १, २५, ७; सोमः ४, ६, ३
 सोमे २, १६, १; सोमेन २, १५, १०)
 सोमांगुम् १, २०, ३
 सोमसंस्थाः १, १, १५
 सोपणं ब्रतभाषितम् २, १०, ७
 सोम्यम् १, ६, ७ सोम्येभ्यः २, १४, ७
 सोर्वाणि ४, ६, ४
 सोवासिनीम् २, ४, २१
 सोविष्टकृन्वी १, १८, ५; ३, ४, ८
 स्कन्धस्य १, २०, ३
 स्तूतस्य ३, ३, १०
 स्तोत्रिणेण ३, ४, ५
 स्पण्डितम् १, ७, २
 स्थाण्डिले ३, २, १
 स्थविराम् २, १४, २१
 √स्था (तिष्ठतः २, १२, ७; तिष्ठन् १,
 १३, १; २; २, १, २६, ६, ३;
 तिष्ठन्तम् २, १, २६; तिष्ठन्ती १,

१४, १)
 स्थानम् २, ७, २६
 स्थाने २, ४, १२; ३, १३, ५
 स्थापयित्वा ५, ७, ३
 स्थालीपाकः ३, १३, ४; १४, ३
 स्थालीपाकम् १, २२, ४; २५, ४; ५, ३, २;
 ८, २
 स्थालीपाकस्य १, ३, ३; १८, ३; २१, ३;
 २५, ७; ३, ४, ८; ४, १५, १
 स्थालीपाकेषु १, ३, ४; ६, १४
 स्थालीपाकादिषु १, १४, ११
 स्थावराम्यः ४, १४, ४
 स्थित्ने २, १२, ४
 स्थूणाः ३, ३, २
 स्थूणागतम् ३, २, ३
 स्थूणाराजम् ३, २, ८; ३, १
 स्थूणाविरोद्रेण ५, ८, १
 स्थेयाः १, १३, ६
 स्थेयाभिः १, १४, ८
 स्नात—(स्नातः ४, ६, १; स्नातम् १, १२,
 १; स्नाताम् १, २२, २)
 स्नातकाम् २, १५, ८
 स्नान—(स्नानम् ३, १, १; स्नानात् ४, ७,
 ४२; स्नाने ४, ७, ४४)
 √स्पृशेत् १, १०, ६; ४, १३, ६
 स्म ४, ५, ६
 स्मृतः ४, ७, ५५
 स्मृतिम् २, ७, १६^३; १०, ६
 स्तरयित्वा १, ३, ३
 स्तरम् ४, १८, ५ स्तरं ४, १८, १२
 √स्त्रवेत् ५, ८, ३
 स्त्रवन्तीभ्यः ४, १४, ४
 स्त्रियम् ४, ११, १
 सुच्यद्रम् (?) १, ६, १४
 सुव—(सुवः १, ६, १; सुवम् १, ६, ३;
 १३; सुवे १, ८, २४; ६, १४; सुवेण

१, ६, ४)

सूत्रग्रहणम् ५, १०, ४

स्वस्य २, १२, १०

स्वयम् १, १, ५

स्वयम्भूः १, २४, १०

स्वदारगामी ४, ११, १७

स्वस्त्ययनानि २, ६, २; ४, ५, १२; १४, १

स्वस्त्ययनतमः १, ३, २

स्वस्तिवाच्य १, २५, ६; २, ८, २; ४, ५,
१३

स्वाध्यायम् १, ४, १; २, १२, १४

स्वाध्यायारण्यकस्य ६, १, १

स्वाहा ३, २, २

स्वाहाकारेण १, ६, १८

स्विष्टकृत् १, ६, १०; ३, ८, १

स्विष्टकृतः ३, १२, ४

ह १, १६, ८; ११; २, १२, ७; १७

√ह (हरति १४, ६ हरेत् २, १४, ५; १७,
३; ४, १३, २; १५, १६)

हस्तेन ४, ५, २

हविस् (हवि १, २, ८; ३, ६; १०, ८; ४,
५, ६)

हविषि १, ६, १३

हविसंस्थाः १, १, १५

हि १, १०, ८

हिंस्याः १, १६, १

हिरण्यम् १, १३, ७; ५, ३, ५

हिरण्यवता ६, २, १२

√ह (बुहुयात् १, १, ११; ३, ६; ८, २३;
६; १८; १०, ८; १२, १३; २५,
६; २, ८, १; १३, ८; १४, ३; १७,
२; ३, २, १; ८, १; १०, ३; १३, २;
४, ५, ३; १६, ३; ५, २, ५; ३, ३;
५, २; ५, ६; ६, २; ८, २; १०, २;
बुहोत १, २२, ७ बुहोति १, ३, ३; ७,
१; ६, ४, ६; ११, ४; १२, ११; १३,
१; १७; १४, १; १६, २; १८, ३; २५,
११; ३, ४, ५; ११, ५; १२, २; १४,
१; ४, १४, २; १५, १; ३, ५, २; ३;
बुहोमि ३, २, २)

बुद्धिः १, २०, ४

बुद्धनः २, १७, १

हुत्वा १, ११, ४; २१, २; २२, ३; २५, ५;
१०; २७, ७; २, १, २८; १०, ८; १२,
२; १४, ४; ३, १०, ४; ४, १६, २; ३;
१८, १; ५, १, ८; ६; ४, ६; १०, ४

हुतः १, ५, १; १०, ७^३

हुतधोपात् ४, ५, ६

हुदये २, ३, ५; १०, ७

हुदयेशम् २, ३, ३; ३, ८, ४

होम—(होमः ५, ४, ६; ७, ४; १०, ६;

होमाः ५, ४, ६; होमे ५, ८, ५)

होमकल्पः १, ६, १६; २, १४, २

होमकालः १, ३, २

होमातिक्रमे ५, ४, ३